

Toivon ja raivon vuosi 1968

Toivon ja raivon vuosi 1968

toimittaneet
Maarit Leskelä-Kärki, Marika Ahonen
ja Niko Heikkilä

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2019

© Kirjoittajat ja toimittajat

Taitto: Raimo Parikka

Kannen kuva: Mannerheimintie 30. Mielenosoittajia kyltteineen iltahämärässä Eduskuntatalon portailla 1968 . Kuva: Simo Rista, SER, Helsingin kaupunginmuseo. CC BY 4.0.

ISBN 978-952-5976-73-1 (Nid.)

ISBN 978-952-5976-74-8 (PDF)

Hansaprint Turenki 2019

Sisällys

<i>Marika Ahonen, Niko Heikkilä, Maarit Leskelä-Kärki</i> ”Merkkillinen on tulevaisuuden ranta.” Tulkintoja vuodesta 1968	... 7
---	-------

<i>Kari Immonen</i> Tulevaisuuksien vuosi 1968	... 15
---	--------

I Liikehdintä Suomessa ja maailmalla

<i>Risto Alapuro</i> Vuosi 1968 ja Suomi	... 35
---	--------

<i>Katja-Maria Miettunen</i> Vanhan valtaus vuoden 1968 symbolina	... 53
--	--------

<i>Heidi Kurvinen</i> Äitienpäivän mielenosoitus vuoden 1968 uutisvirrassa	... 67
---	--------

<i>Tuula Juvonen</i> Homoseksuaalien asema Suomessa vuonna 1968	... 87
--	--------

<i>Mila Oiva</i> Näkökulmien yhteentörmäys. Vuosi 1968 Itä-Euroopassa	... 97
--	--------

<i>Niko Heikkilä</i> Visioita vallankumouksesta – radikaali liikehdintä ja kulttuurinen kapina Yhdysvalloissa	... 109
---	---------

<i>Daniel M. Cobb</i> The Sound and the Fury: Remembering the Poor People’s Campaign	... 125
--	---------

<i>Pekka M. Kolehmainen</i> Konservatismiaallon alkulaineita – 1968 yhdysvaltalaisen konservatistien vuotena	... 139
--	---------

II Taide reagoi ja luo uutta

<i>Rami Mähkä</i> ”Have You Ever Been to Electric Ladyland?” Tulevaisuus ja utopia Jimi Hendrixin musiikissa	... 155
--	---------

<i>Marika Ahonen</i> Joan Baez ja tarina verenpunaiseksi piirtyneestä maailmasta	... 175
--	---------

<i>Annikka Hirvasvuopio-Laiti ja Niina Siivikko</i> Saamelaisrenessanssin synty ja Nils-Aslak Valkeapään <i>Joikuja</i> -albumi (1968)	... 191
--	---------

<i>Kari Kallioniemi</i> Vuoden 1968 <i>Toivelaulukirja</i> ja suomalainen protesti	... 205
---	---------

<i>Kari Kallioniemi</i> Street Fighting Men ja myrsky vesilasissa – Britannian vuoden 1968 perintö	... 209
--	---------

<i>Marja Pallassalo</i> Mitä henkilökohtainen tarkoittaa? <i>Lapualaismorsian</i> (1967) kilvoittelee oman ajan ja lähihistorian kanssa	... 229
---	---------

<i>Kimi Kärki</i> Monoliittien varjo: Stanley Kubrick, Douglas Rain ja tunnevaan koneen ääni	... 247
--	---------

<i>Maarit Leskelä-Kärki</i> <i>Ruusujen aika</i> : yksilön tarina ja tulevaisuuden kuva	... 257
--	---------

Kirjoittajat	...273
--------------	--------

”Merkillinen on tulevaisuuden ranta.”¹ Tulkintoja vuodesta 1968

Kulttuurihistorian oppiaine järjesti Turun yliopistossa huhtikuussa 2018 *Toivon ja raivon vuosi 1968* -seminaarin, joka kokosi yhteen historian niin kutsutun ”hullun vuoden” eri äänet monitahoisesti. Seminaari oli jatkoa kulttuurihistorian järjestämille huhtikuuisille teemaseminaareille, joissa on käsitelty erilaisia historian traumaattisia murroskohtia aina Espanjan sisällissodasta Vietnamin sotaan ja Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuuteen. Keväällä 2018 pysähdyimme pohtimaan viidenkymmenen vuoden takaisia tapahtumia erilaisista kulttuurisista ja yhteiskunnallisista näkökulmista toivon ja raivon teemojen kautta. Kirjaa lähdettiin rakentamaan seminaarin puheiden pohjalta.

Miksi vuotta 1968 päätettiin lähestyä toivon ja raivon teemojen kautta? Molemmat termit kuvaavat oivallisesti vuoden tunnepitoisia liikehdintää, jolloin raivo äityi ajoittain väkivaltaiseksi, mutta toivo pilkahteli sen lomista yllärajan solidaarisuuden herättelemänä. Mielenosoituksissa ympäri maailmaa erilaiset ryhmittymät – kuten opiskelijat, työläiset, pasifistit ja feministit – pyrkivät tuomaan äänensä kuuluviin ja ottamaan kantaa maailman tilanteeseen. Yksittäisten tapahtumien kohdalla vuoden kuohuista muistetaan varsinkin Vietnamin sota, Tšekkoslovakian miehitys, Meksikon opiskelijamielenosoitusten verilöyly, Pariisin laajat mielenosoitukset ja Martin Luther Kingin sekä Robert F. Kennedyn murhat.

1 Arvo Turtiaisen runo, laulu elokuvassa *Ruusujen aika*. Ks. tarkemmin Leskelä-Kärjen artikkeli.

Vuoden 1968 voi nähdä huippukohtana sille liikehdinnälle, niille keskeisille piirteille ja asioille, jotka laajemmin määrittävät 1960-luvun historiakuva. Huomionarvoista on se, että 1968 oli maailmanlaajuinen mullistusten vuosi ja että nuoriso nousi muutoksen eturintamaan. Ympäri maailman – Yhdysvalloissa, Länsi-Euroopassa, Itä-Euroopassa, Japanissa ja Meksikossa – nuoret nousivat kapinoimaan vanhaa järjestelmää vastaan ja vaativat pitkälle meneviä muutoksia. Poliittisen protestiliikehdinnän ohella huumekulttuurin, seksuaalinen vapautuminen ja muut vastakulttuuriset muoti-ilmiöt houkuttelivat nuorisoa kokeilemaan uusia elämäntyyliä. Tämän vanhoja normeja rikkovan kulttuurisen kapinan eetos tiivistyi erinomaisesti Ranskan toukokuun 1968 -liikkeen iskulauseessa “kieltäminen on kiellettyä”. Siinä missä vuosikymmenen kuvasto, symbolit ja metaforat muistuttavat muutoksen kipinästä ja tarpeesta, näyttäytyvät ne toisille varoitavana esimerkkinä. Näin vuoteen 1968 kiteytyvät vuosikymmenen toiveet ja pelot, joiden merkitys on yhä jatkuvan kiinnostuksen ja kiistelyn kohteena.

Hullua vuotta 1968 määritti maailman jakautuminen kahteen leiriin, Neuvostoliiton johtamaan kommunistiseen itään ja Yhdysvaltojen johtamaan kapitalistiseen länteen. Tämä merkitsi aatteiden, arvojen ja politiikan polarisoitumista, jolloin kylmän sodan vastakkainasettelu tarjosi monille paikallisille konflikteille ympäri maailmaa – niin Lähi-idässä, Afrikassa, Aasiassa kuin Latinalaisessa Amerikassa – usein resurssit kärjistyä kuumaksi sodaksi. Monien alueiden ongelmien juuret ulottuivat kauemmaksi historiaan, kuten imperialismin perintöön ja paikallisten ryhmien välisiin kiistoihin, mutta kylmä sota mahdollisti monissa maissa väkivallan, jonka seuraukset ulottuvat näihin päiviin asti. Näin kylmäksi sodaksi luonnehdittu ajanjakso näyttäytyy kaiken muuna kuin mitä nimi antaa olettaa.

Samalla tavoin kuin kylmän sodan käsitteeseen sisältyy yksinkertaistava pyrkimys kuvata maailmansotien jälkeistä ajanjaksoa edeltäjäänsä rauhanomaisempana, myös kapitalismin ja kommunismin asettama kahtiajako pakenee todellisuuden monimuotoisuutta ja mutkikkautta. Valtiot ja yksittäiset ihmiset ymmär-

sivät ja toteuttivat kommunismin ja kapitalismin aatteita hyvin erilaisin tavoin ja erilaisista lähtökohdista. Monille nämä aatteet näyttäytyivät autoritaarisina, jolloin varsinkin nuori sukupolvi alkoi hakea suuntaa muualta, kuten idän aatteista ja pasifismista. Toisten mielestä kommunismin ja kapitalismin kaltaiset yhteiskunnalliset ideologiat tuottivat lähinnä väkivaltaa ja turhaa kärsimystä. Esimerkiksi Vietnamin sodassa tämän saattoivat kokea niin paikallinen maanviljelijä kuin nuori amerikkalaisotilas. Tällöin kysymykset yksilön vastuusta suhteessa yhteiskuntaan asettuivat kyseenalaisiksi. Sodan ja väkivallan vastustaminen yhdisti ihmisiä eri puolilla maailmaa ja mahdollisti näkymän toisenlaiseen maailmanpolitiikan tilaan ja yhteiskuntajärjestykseen.

Muutoksen mahdollisuuden ymmärtämistä edesauttoi tiedotusvälineiden kehittyminen ja erityisesti television yleistyminen. Sodan todellisuutta ja nuorten marssimista vanhoja valtarakenteita vastaan ympäri maailmaa saattoi seurata kotisohvan turvasta. Maailmansotien jälkeiset suuret ikäluokat alkoivatkin erottautua vanhempiensa sukupolvesta, jota arvosteltiin sotaista ja riistoa harjoittavasta suurvaltapolitiikasta. Mellakat ja väkivaltaisuudet herättivät myös pelkoja ja epävarmuutta, joiden myötä esimerkiksi konservatiivit järjestäytyvät ja alkoivat saada suosiota 1960-luvun loppua kohden monissa maissa. Mielenkiintoinen kuriositeetti pinnan alla kyteneestä ajattelusta löytyy Ranskasta. Vuonna 1968 Alain de Benoist perusti etnonationalistisen GRECE-ajatushautomon, jonka ympärille syntyneen Ranskan uuden oikeiston (Nouvelle Droite) vaikutteet näkyvät tänä päivänä niin yhdysvaltalaisen alt-right-liikkeen kuin eräiden eurooppalaisten laitaioikeiston puolueiden toiminnassa.

Toivo ja raivo näkyivät erityisellä tavalla myös vuoden 1968 kulttuurisissa kuvastoissa niin taiteessa, musiikissa, elokuvissa kuin kirjallisuudessa. Erityisesti populaarikulttuuri toimi väylänä keskustella arvoista ja ottaa kantaa maailman tilanteeseen. Se kanavoi vaihtelevin äänenpainoin ilmapiirin, joka saattoi ilmaista samaan aikaan sekä toivoa, raivoa että kaikkea siltä väliltä. Kaiken kaikkiaan vuotta on pidetty merkittävänä maailmaa muutta-

neena käännekohtana, ja kuvaa ”hullusta vuodesta” on käytetty niin politiikan kuin kulttuurin saralla eri tarkoituksiin.

Kirjassa pohdimme vuotta 1968 ja sen perintöä ennen muuta kulttuurihistoriallisella otteella. Tämä tarkoittaa paitsi aiheiden kirjoa myös näkökulmien ja kirjoitustyylien moninaisuutta. Kirjan mosaiikkimaisuus kuvaa hyvin kulttuurihistoriaa, joka pyrkii ymmärtämään menneisyyden todellisuuksia ja merkityksiä niiden kaikessa moniselitteisyydessään ja ristiriitaisuudessaan arvottamatta tekijöiden, tapahtumien tai teosten paremmuutta suhteessa toisiinsa. Kulttuurihistoriallisessa näkökulmassa poliittinen toiminta, taide ja sosiaalinen todellisuus kytkeytyvät toisiinsa ja ovat jatkuvassa vuorovaikutussuhteessa, liikkeessä keskenään.

Niinpä vuotta 1968 on mahdollista tarkastella yksilön, laajempien yhteisöjen ja yhteiskunnallisen liikkeiden, mutta yhtä lailla elokuvien, musiikin, taiteen ja kirjallisuuden näkökulmasta. Niin seminaarissa kuin tässä kirjassa halusimme pitää mielessä nämä monet näkökulmat samoin kuin globaalin ja kansallisen risteymät, vaikka tekstit keskittyvätkin ensisijassa Eurooppaan ja Yhdysvaltoihin. Kirjan teksteissä pohditaan myös vuoden 1968 perintöä, erityisesti meidän ajassamme. Historia ei ole vain menneisyyttä, vaan muokkaa käsitystämme nykyisestä ja samalla asennoitumistamme tulevaisuuteen.

Erityistä vuoden 1968 liikehdinnässä oli sen globaalin mitavuuden lisäksi nuorison merkittävä osuus liikehdinnässä; erityisesti yliopisto-opiskelijat lähtivät liikkeelle valtavain massoin. Tämä on lähtökohtana Kari Immosen esseessä, jossa vuoden 1968 tapahtumat etenkin Euroopassa ja Yhdysvalloissa avautuvat eteemme. Immonen sijoittaa liikehdintää kartalle ja nostaa esiin nuorison merkityksen lisäksi erityisesti tasa-arvon ja kasvatuksen teemat. Niin Immosen kuin sitä seuraavan Risto Alapuron tekstit korostavat vuoteen 1968 liittynyttä tulevaisuussuuntautuneisuutta ja ajalle ominaista uskoa siihen, että asiat voivat muuttua ja että yksilön teoilla on merkitystä. Alapuro hahmottaa teks-

tissään sitä poliittis-yhteiskunnallista ilmapiiriä, joka Suomessa tuona vuonna vallitsi. Suomalaisen uusvasemmistolaisuuden ydinmetaforaksi Alapuro nostaa "vallankumouksen" ja pohtii, miten vuoden 1918 perintö toi erityispiirteitä suomalaiseen opiskelijaliikkeeseen, joka oli samalla osa maailmanlaajuisia nuorisokapinaa.

Vanhan valtauksen merkitystä ja erityisesti siihen liitettyä symboliikkaa avaa tarkemmin Katja-Maria Miettunen. Vanhan valtauksen runsaassa muistelussa ovat Miettusen mukaan korostuneet erityisesti valtauksen osallistuneiden radikaalien äänet, minkä johdosta valtaus on pitkään symboloinut suomalaista 1960-lukua laajemmin.

Heidi Kurvisen artikkeli tarkastelee suomalaista feminististä liikehdintää erityisesti Yhdistys 9:n ajaman radikaalin ajattelun kautta. Keskiössä on yhdistyksen toteuttama äitienpäivämielentoimitus toukokuussa 1968. Feminismin nousun myötä seksuaalisuus nousi muutenkin tärkeäksi teemaksi 1960-luvulla. Tuula Juvonen kuvaa artikkelissaan, millainen homoseksuaalien asema oli vuoden 1968 Suomessa. Juvonen kuvaa asenneilmapiirin synnyttämiä tuntemuksia homoseksuaalien keskuudessa sekä hahmottaa niitä ensiaskeleita ja tapoja, joilla aktivistit pyrkivät parantamaan homoseksuaalien yhteiskunnallista asemaa.

Suomesta siirrymme Itä-Euroopan kautta Yhdysvaltoihin. Mila Oiva nostaa esiin kuohuvan vuoden vaikutuksia Puolassa, Jugoslaviassa ja Tšekkoslovakiassa ja toteaa miten tärkeä sukupuolviikokemus vuoden 1968 protestit ja viranomaisien reaktiot olivat myöhemmille oppositioliikkeille. Protestiliikehdintä ja kulttuurinen kapinointi olivat näkyvästi esillä niin ikään Yhdysvalloissa, kuten Niko Heikkilä artikkelissaan kirjoittaa. Radikalismien ideologinen ja toiminnallinen kirjo laajenivat vuonna 1968, jolloin vallankumoukselliset visiot ja retoriikka saivat monenlaisia, osin yllättäviäkin muotoja. Näitä muotoja Heikkilä hahmottaa muun muassa Martin Luther Kingin, vastakulttuurin ja Chicagon demokraattien puoluekokouksen tapahtumien kautta.

Martin Luther Kingin keskeneräiseksi jäänyt niin kutsuttu köyhien kampanja onkin yksi tärkeä, mutta usein unohdettu tai vää-

rinymmärretty 1960-luvun ilmiö. Daniel M. Cobbin essee nostaa esiin niitä seikkoja, jotka tekivät köyhien kampanjasta tärkeän silloin ja nyt, ja muistuttaa samalla teemojen herättämästä déjà vu -tunteesta. Cobb hyödyntää erityisesti Bob Dylanin vuoden 1964 albumin *The Times They Are A-Changin'* kappaleita, jotka hänen mukaansa tarjoavat kriittisen näköalan köyhien kampanjan keskeisiin ajatuksiin.

Toisenlaisen näköalan Yhdysvaltojen vuoteen 1968 avaa Pekka M. Kolehmainen, joka pohtii, millä tavoin 1968 näyttäytyi konservatismiin vuotena. Kolehmainen muistuttaa, kuinka Barry Goldwaterin vuoden 1964 presidentinvaalikampanja nosti konservatismiin valtavirtaan. Hän tuo esiin, kuinka Ronald Reagan oli jo vuonna 1968 nousemassa Goldwaterin henkiseksi mantelinperijäksi, vaikka Richard Nixon lopulta valittiinkin tuona vuonna presidentiksi.

Taide oli keskeinen uusien virtausten ja radikaalien äänenpajojen esiintuojana ja muotoilijana. Musiikissa kokeiltiin uutta, keskusteltiin maailman tilasta ja kurotettiin tulevaisuuteen lyriikan, äänimaailmojen ja levykansitaiteen keinoin. Rami Mähkä käsittelee tekstissään Jimi Hendrixin vuonna 1968 ilmestynyttä *Electric Ladyland* -albumia tulevaisuuden ja utopian teemojen kautta. Mähkän mukaan vuosi 1968 oli käännekohta, jolloin kokeilevuus ja yhteiskunnalliset teemat tulivat jäädäkseen Hendrixin musiikkiin ja näin levy ilmentää oivallisesti 60-luvun lopun laajempaa murrosta.

Kokeilevaa ja yhteiskunnallisesti kantaaottavaa musiikkia edustaa myös Joan Baezin runoutta ja musiikkia yhdistelevä albumi *Baptism: A Journey Through Our Time* (1968), jota Marika Ahonen käsittelee tekstissään sodanvastaisuuden kontekstissa. Baez oli yksi näkyvimpiä sodanvastaisia muusikoita 1960-luvulla. Levy tarjoaa teemojensa ja esittäjänsä puolesta tärkeän ikkunan 1960-luvun lopun keskusteluihin sodasta ja pasifismista.

Annukka Hirvasvuopio-Laiti ja Niina Siivikko tarkastelevat musiikkia muutosvoimana Nils-Aslak Valkeapään vuonna 1968

ilmestyneen *Joikuja* -albumin kautta. He asettavat Valkeapään levyn laajemmin osaksi saamelaiden yhteiskunnallista liikehdintää ja erityisesti 1960-luvun lopulla käynnistynyttä saamelaisrennessanssia, jossa nuori sukupolvi pyrki politiikan ja taiteen keinoin tuomaan uutta elinvoimaa ja arvostusta kulttuuriinsa.

Aikakauden musiikki soi myös Kari Kallioniemen tekstissä, joka avaa vuoden 1968 *Toivelaulukirjan*. Kirjan laulut kertovat suomalaisen kulttuurin totutuista, mutta myös yllättävistä yhtöisistä nostalgiaan, alkoholikulttuuriin ja seksuaaliseen vapautumiseen. Toisessa tekstissään Kallioniemi sukeltaa Britannian vuoden 1968 maailmaan, ja pohtii, miksi Britanniassa ei nähty Ranskan tai Yhdysvaltojen kaltaisia ”hullulle vuodelle” ominaisia nuorison liikehdintöjä. Poliittikka ja populaarikulttuuri kietoutuivat Britanniassa yhteen tavalla, jonka monijakoinen perintö ulottuu aina nykypäivän Brexit-kuohuntaan saakka. Kallioniemi käsittelee tekstissään niin musiikkia kuin elokuvaakin, joka oli olennainen väline haettaessa uudenlaista ilmaisua ja väylää yhteiskunnallisuudelle ja radikalismille.

Suomalainen elokuva eli myös uutta aaltoa 1960-luvulla, ja Marja Pallassalo pohtii elokuvien tapaa esittää naisen seksuaalisuutta. Hän tarkastelee aihetta erityisesti vuonna 1967 ilmestyneen Mikko Niskasen ohjaaman *Lapualaismorsian* -elokuvan kautta. Elokuvan nuorten naisten ja miesten dialogit avaavat näkymiä erityiseen suomalaiseen 60-lukulaiseen feminismiin ja siihen, miten henkilökohtaisen ja yhteiskunnallisen väliset rajat muovautuvat ja sukupuolittuvat monin tavoin.

Elokuvan uudenlaiset mahdollisuudet tarjosivat myös keinon käsitellä tulevaisuutta, 1960-luvun monien visioiden kohdetta. Tulevaisuus on keskeisellä tavalla läsnä Stanley Kubrickin tieteiselokuvan mestariteoksessa *2001:A Space Odyssey*, jota Kimi Kärki avaa erityisesti siinä esiintyvän HAL 9000 keinoälyn äänen kautta. Keinoäly mahdollisuuksineen ja uhkineen on yksi nykypäivän keskeisimmistä kysymyksistä, ja Kubrickin elokuvan teemat näyttävätkin hyvin ajankohtaisina.

Tieteiselokuvan genre ei jäänyt Suomessakaan vieraaksi. Kirjan päättää tulevaisuuteen kurkottava suomalainen tieteiseloku-

vaharvinaisuus vuodelta 1969, Risto Jarvan ohjaama *Ruusujen aika*, jota leimaa vahvasti kuvausvuoden perintö. Millainen tulevaisuus tässä elokuvassa kuvitellaan? Miten 60-luvun lopun ihminen katsoo 2010-lukua kohti, ja mikä on yksilön paikka menneisyyden kertomuksessa ja tulevaisuuteen suuntaamisessa?

Toivomme, että tämä kirja herättää uteliaisuutta ja uusia kysymyksiä niin 1960-luvusta kuin meidän ajastamme. Historiantutkijan näkökulmasta on kiehtovaa pohtia, mitä yksi tietty vuosi voi meille menneisyydestä kertoa. Tämä kirja on yksi puheenvuoro lisää vuonna 2018 tapahtuneeseen muisteluun, jonka keskiössä tuntuivat edelleen olleen Pariisin levottomuudet, Martin Luther Kingin murha ja Vanhan valtaus. Olemme pyrkineet katsomaan uusin silmin näitä monesti kerrottuja tapahtumia, mutta nostamaan esiin myös sellaista, mikä on helposti jäänyt syrjään. Odotamme kiinnostuksella miten vuotta 1968 muistellaan vuonna 2028.

Lopuksi haluamme lämpimästi kiittää niin alkuperäiseen seminaariin osallistuneita puhujia kuin kaikkia tähän teokseen kirjoittaneita. Lisäksi haluamme kiittää opiskelijoita, jotka keväällä 2018 osallistuivat teematahtuman luomiseen – heidän kirjoitustöitään vuoteen 1968 liittyen on mahdollista lukea blogista <https://1968seminaari.wordpress.com/>. Kiitämme myös Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuraa teoksen ottamisesta julkaisusarjaansa ja Raimo Parikkaa hienosta ja kärsivällisestä työstä teoksen teknisen toimittamisen parissa.

Oman aikansa radikaalin kulttuurin uudistajan Minna Cant-hin päivänä 19.3.2019,

toimittajat

Tulevaisuuksien vuosi 1968

Kuusikymmenluku oli muutoksen ja tulevaisuuden, tulevaisuusoptimismin vuosikymmen. Tulevaisuus oli valloittamisen ja toteuttamisen alue ja toteuttajien eturivissä oli nuoriso. Pontimensa muutoshalu sai talouden noususta, sotaa seuranneista suurista ikäluokista ja – siihen merkittävästi liittyen – nuorison itseluottamuksen kasvusta.

Nuorison roolin keskeisyydestä ja vanhan yhteiskunnan kyvyttömyydestä nähdä uuden ajan koittaneen kertoo luontevasti se, että esimerkiksi Yhdysvalloissa suhtautuminen seksiin ja nuorten naisten ja miesten seurusteluun oli keskeinen vuoden 1968 melakat käynnistänyt tekijä. Columbian yliopistossa syntyi moraali paniikki, kun opiskelijatyttö oli mennyt asumaan poikaystävänsä kanssa kampusalueen ulkopuolelle, yhteiseen asuntoon. Opiskelijalle pidettiin isot kuulustelut ja puhuttelut ja lopuksi häntä rangaistiin antamalla porttikielto yliopiston kahvilaan.

Ranskassa tilanne oli paljolti samanlainen. Kun presidentti de Gaulle kuuli, että Nanterren opiskelijat tahtoivat yhteisiä asuntoita tytöille ja pojille, hän kääntyi hämmentyneenä avustajansa puoleen ja kysyi: ”Eivätkö he voi tapailla kahvilassa?”

Columbiassa tapahtumat etenivät nopeasti. Yliopiston konservatiivinen johto ja opiskelijat etäännyivät yhä kauemmas toisistaan, ja tilanne kehittyi nopeasti väkivaltaiseksi. Tämä oli kaava, joka sitten toistui lähes kaikkialla. Hyvin monet vuoden 1968 protestiliikkeistä saivat tuulta purjeisiinsa erityisesti siksi, että yliopistojen johto ei lainkaan ymmärtänyt opiskelijoiden ajattelua. Se nähtiin vain huliganismina ja sääntöjen rikkomisena. Kun poliisit tuotiin kamppukselle turvaamaan vanhojen moraalisiin-

töjen noudattamista, protestiliike laajeni nopeasti sekä sisällöllisesti että toiminnallisesti.

Columbiassa opiskelijaliikkeen johtoon noussut Mark Rudd lähetti yliopiston rehtorille kirjeen, jossa hän sanoi: ”Lyhyesti voidaan sanoa, että tyhjänpäiväiset opintomme, identiteettikriisimme ja haluttomuutemme olla pelkkinä rattaina yhtiövaltaa palvelevissa koneistoissanne ovat reaktiota pohjimmiltaan sairaaseen yhteiskuntaan. Otamme hallintaamme teidän maailmanne, suuryrityksenne ja yliopistonne ja pyrimme luomaan maailman, jossa me ja muut voimme elää ihmisinä.”

Tämä oli toimivaa retoriikkaa, mutta mitään valmista ohjelmaa Columbian yliopiston opiskelijoilla sen enempiä kuin monilla muillakaan vuoden 1968 aktivisteilla ei ollut. Ohjelmalauseet syntyivät prosessin edetessä ja spontaanisti. Jokaisen piti olla mukana. Sorbonnessa oli seinäkirjoitus, joka kuului: ”Tahtoisin sanoa jotain, mutta en tiedä, mitä.”

Mutta vaikka valmiita ohjelmia ei ollut, ajatuksia siitä, mihin suuntaan yhteiskuntaa ja kulttuuria ja koko maailmaa oli vietävä, oli kyllä olemassa. Ne olivat kehittyneet vähitellen pitkin 60-lukua. Esiin nousivat asiat, jotka olivat olleet erityisesti nuoris- ja opiskelijaliikkeen agendalla hyvin pitkään.

Prahan kevät

Kysymys ei kuitenkaan ollut vain nuorison agendasta, vaikka nuoris- ja erityisesti yliopisto-opiskelijat olivatkin liikehdinnän ehdottomasti tärkein voima. Sosialistisissa maissa ja Euroopassa varsinkin Tšhekkoslovakiassa ja Puolassa kysymys oli myös siitä, minkälaiset mahdollisuudet sosialismilla oli kehittyä ja oliko rakennettavissa sellaista sosialismia, joka ei ollut suoraan neuvostokommunismille ja Neuvostoliitolle alistettu. Nämä teemat olivat toki esillä myös läntisten yliopistojen kampuksilla.

Tšhekkoslovakiassa yritettiin toteuttaa 1960-luvulla uudenlainen yhteiskuntakokeilu; pyrittiin rakentamaan demokraattista sosialismia, jolla olisi ”inhimilliset kasvot”. Ensimmäistä kertaa

sosialismin historiassa kokonainen maa pyrki yhdistämään marxismi-leninismiin perustuvan sosialismin ja länsimaisen demokratian. Maaliskuussa 1968 yksi uudistusajattelun ideologisista johtajista, professori Eduard Goldstücker, puhui 10 000 ylioppilaalle Prahassa:

Jotta voisimme oikein ymmärtää ongelmamme, on meidän koko ajan muistettava, että se mikä tapahtuu täällä, ei suinkaan merkitse paluuta entiseen. Päinvastoin, kyseessä on liike, joka pyrkii nostamaan sosialistisen vallankumouksen sen korkeimpaan asteeseen. Olemme vielä keskellä sitä vallankumousprosessia, joka alkoi 20 vuotta sitten.

Uudistusmielinen Aleksander Dubček oli valittu kommunistisen puolueen johtoon 5. tammikuuta 1968. Maaliskuussa 1968 Prahassa oli opiskelijoiden mielenosoitus. Sen annettiin jatkua, mikä jo sinällään oli ennenkuulumatonta. Dubček oli kotona kuullessaan mielenosoituksesta. Hän toimi ikään kuin tässä kaikessa ei olisi ollut mitään uutta ja lähti puoleen päämajalle juttelemaan opiskelijoiden kanssa. Eräs opiskelija kysyi häneltä: ”Mikä takaa, että vanha valta ei enää palaa?” Dubček vastasi: ”Te itse takaatte sen. Te nuoret.”

Toukokuussa Dubček puhui opiskelijoille: ”Ohjelmamme perustuu siihen, että uskomme ihmisen ja ihmiskunnan pystyvän paitsi oppimaan maailmasta myös muuttamaan sitä.” Todellisuus oli kuitenkin toinen. Panssarit lopettivat Prahan kevään 21. elokuuta. Reaktio oli dramaattinen. Vaclavin aukio täyttyi mieltään osoittavista prahalaisista, pääosa oli opiskelijoita. Ihmiset asettuivat aseettomina panssareita vastaan ja autot ajoivat liput liehuen pitkin kaupunkia; Tšhekkoslovakian lipusta tuli vapauden symboli.

Venäläisten tullessa Dubček jäi aluksi virkaansa. Václav Havel halusi, että hän olisi vetäytynyt ja kertonut, minkälainen tilanne todella oli:

... Hetkellisen tilanteen kannalta teidän tekonne ei toisi mitään positiivista, pikemminkin päinvastoin: sitä käytettäisiin uusiin

vainoihin. Tämä kaikki on kuitenkin täysin mitätöntä verrattuna määrättömään moraaliseen ja siten pitkäaikaisen kehityksen kannalta myös yhteiskunnalliseen ja poliittiseen merkitykseen, joka tällä teollanne olisi kansojemme tuleville kohtaloille: ihmiset käsittäisivät, että aina voi säilyttää ihanteensa ja selkärankansa; että valhetta voi vastustaa; että on arvoja, joiden puolestataistella; että on vielä johtajia, joihin voi uskoa; että mikään hetkellinen poliittinen tappio ei oikeuta totaaliseen historialliseen epäuskoon, mikäli hävinneet kykenevät kantamaan tappionsa arvokkaasti.

Dubček ei tätä haastetta ottanut vastaan ja vähitellen hän jauhui järjestelmän hampaissa. Hänet karkotettiin maaseudulle ja hänestä tuli Prahan kevään monella tavoin ristiriitainen vertauskuva. Hänen persoonaansa kiteytyi ajatus siitä, että ihmiskasvoisen sosialismin rakentamisen mahdollisuutta ei ollut. Dubčekin sijaan pysyvän sankarin roolin sai Jan Palach, joka teki polttoitsemurhan Vaclavin aukiolla 19. tammikuuta 1969. Tänään aukiolla on Palachin muistomerkki. Dubčekia siellä ei näy.

Palachin itsemurhalla oli tärkeä merkitys silloin, kun kaksikymmentä vuotta myöhemmin vietettiin uutta Prahan kuumaa kesää. Hänen muistonsa sai liikkeelle tuhannet nuoret, jotka tunsivat pettävänsä hänet ja samalla oman itsensä, elämänsä, jos unohtaisivat hänet. Palachin teko kesti, vaikka sen ympärillä oli vallinnut haudanhiljaisuus tai kiihkeä sitä vastaan suuntautunut propaganda. Se upposi kollektiiviseen muistiin ja pulpahti pinnalle, kun aika oli kypsä. Silloin se ei kuitenkaan kantanut ajatusta ihmiskasvoisesta sosialismista vaan koko sosialismista irtautumisesta.

Prahan kevään kantaman unelman tuhoaminen oli suunnaton pettymys myös läntisten maiden nuorisolle ja varsinkin sille osalle nuorisoa, joka katsoi, että ihmiskasvoiselle sosialismille oli olemassa mahdollisuus. Tämä johti myös Suomessa suuriin mielenosoituksiin, erityisesti Helsingissä ja Turussa, ja niihin osallistui nuorisoa hyvin erilaisista poliittisista ryhmistä. Banderolleissa julistettiin: ”Kreml irti Tšhekkoslovakiasta tai !!!”, ”Viva Dubček”, ”Neuvostoimperialismi pois Tšhekkoslovakiasta”, ”Sosialismi kyllä, panssarit ei!!!”

Tammen Huutomerkki-sarjan ensimmäinen julkaisu oli Jaakko Okkerin toimittama Praha 21.8.1968.

Suomessa Tšhekkoslovakian miehitys synnytti myös uuden kirjatyyppin, nopeasti tehdyn pamfletin. Huutomerkki-sarjan ensimmäinen numero oli Jaakko Okkerin toimittama *Praha* 21.8.1968, joka kritisoi vankasti Neuvostoliiton ja muiden Varsovan liiton maiden tekemää miehitystä. Se ilmestyi kolme viikkoa miehityksen jälkeen, joten kirjoittajilla oli teksteilleen vain viikko aikaa. Huutomerkki-sarjassa julkaistiin vuosina 1968–1983 kaikkiaan 92 kirjaa. Suosituimpia niistä olivat teologi Terho Pursiainen 1969 ilmestynyt *Uusin testamentti* sekä Pekka Gronowin *Laulukirja* vuodelta 1973. Aloitteen tälle Tammen pamflettisarjalle olivat jo keväällä 1968 tehneet sadankomitealaiset Ilkka Taipale ja Kalevi Suomela. Heidän esikuvinaan olivat Ruotsissa ja Norjassa julkaistut vastaavat kirjasarjat.

Antisemitismi osana vuotta 1968

Puolassa opiskelijat seurasivat Prahan esimerkkiä. Itse asiassa sillä, että Prahan kevään sanomaa kantaneet banderollit ilmestyivät Varsovan katukuvaan, oli ilmeisesti tärkeä merkitys sille, että Brežnev päätti lähettää panssarit Prahaan. Kaikkein eniten Neuvostoliitossa pelättiin, että Tšhekkoslovakian tapahtumat leviäisivät muihin sen vaikutuspiirissä oleviin sosialistisiin maihin.

Puolan hallituksen reaktio mielenosoituksiin oli tyrmäävä. Kommunistisen puoleen organisoimat mielenosoitukset täyttivät kadut, ja opiskelijoita käskettiin palaamaan opintojensa pariin.

Ehkä dramaattisin Puolassa esiin noussut asia oli antisemitismi. Opiskelijoiden liikehdintä laitettiin kokonaan juutalaisten syyksi ja nämä haluttiin karkottaa Israeliin; itse asiassa merkittävä osa Puolan juutalaisista myös teki niin. Puolassa käynnistivät merkittävät juutalaisvainot. Kun tänään Puolassa syntipukkeina ovat jälleen juutalaiset, se ei ole mitenkään uutta. Näin oli toisen maailmansodan aikana, näin oli vuonna 1968 ja näin on myös nyt.

Antisemitismi ei vuonna 1968 kuitenkaan koskenut vain Puolaa. Voimakkaita juutalaisvastaisia toimia ja juutalaisten syyttämistä opiskelijoiden liikehdinnästä löytyi myös esimerkiksi Yhdysvalloista ja Ranskasta.

Pariisissa de Gaullea tukevat mielenosoittajat lauloivat Ranskan kansallishymniä ja huusivat iskulauseita, joissa Daniel Cohn-Bendit toivotettiin Dachau leirille. Ranskan hallitus päätti karkottaa Cohn-Benditin, joka oli Saksan kansalainen, mutta perui sen, kun – aivan oikein – arveltiin, että toimenpide provosoisi opiskelijaliikettä entisestään. Ajatus juutalaisen karkottamisesta Saksaan herätti muutenkin ikäviä muistoja. Natsimiehityksen aikana Ranskan poliisi oli toimittanut 76 000 juutalaista Saksan kautta kuolemanleireille.

Ranska opiskelijaliikkeen keskuksena

Ranskassa levottomuudet alkoivat opiskelijoiden valtauksilla, jotka suuntautuivat kapitalismia, kulutuskulttuuria ja amerikkalaista imperialismia sekä perinteisiä instituutioita, arvoja ja järjestystä vastaan. Liikettä kuvasi spontaanisuus ja monikeskisyys. Vaikka hallitus ja valtaapitävät väittivät kuumeisesti, että liikehdintä oli jostain keskitetysti johdettu, mitään tällaista johtoa ei tosiasiaassa ollut.

Opiskelijaliikkeen keskiössä olivat yliopistot, erityisesti Sorbonne ja sen vieressä oleva Odeonin teatteri. Se täyttyi loputtomista, ympäri vuorokauden jatkuneista keskusteluista. Simone de Beauvoir on kuvannut Jean-Paul Sartren käsitystä tämän liikedinnän luonteesta näin:

Sartre toi useissa haastatteluissa esiin sen mikä hänen mielestään oli ollut ainutlaatuista toukokuun räjähdyksessä. Kun vallankumouksen motiivina oli ennen ollut puute, opiskelijat olivat korvanneet sen uudella vaatimuksella: itsemääräämisoikeudella. Valta on noussut meidän teknokraattisessa yhteiskunnassamme omistusta tärkeämmäksi; opiskelijat vaativat valtaa: valtaa määrätä itse omasta kohtalostaan.

Ranskalaisen opiskelijaliikkeen ytimessä oli todellakin vaatimus itsemääräämisoikeudesta, vallasta päättää omasta kohtalostaan. Yliopistot ja yhteiskunta rajasivat aktiivisesti opiskelijoiden ja koko nuorison elintilaa ja elämäntapaa. Nyt tästä oli päästävä eroon. Vuoden 1968 euforiassa kaikki tuntui mahdolliselta. Sorbonnelaisessa seinäkirjoituksessa todettiin: ”Kieltäminen on kielletty!” Jokaisen oli osallistuttava uuden aikakauden rakentamiseen. Daniel Cohn-Bendit sanoi kesäkuussa: ”Arvostelemme kaikkia yhteiskuntia, joissa ihmiset ovat passiivisia.”

Ranskassa kysymys ei kuitenkaan ollut vain opiskelijoiden vaatimuksesta tulla kohdelluksi niin kuin aikuisia, itsemääräämisoikeudella varustettuja ihmisiä kohdellaan. Myös vasemmisto ja ammattiyhdistysliike heräsivät. Tämä johti maan historian suurimpaan ja ensimmäiseen koko maan kattaneeseen yleislakoon.

Siihen osallistui 22 % ranskalaisista kahden viikon ajan. Työläiset ja opiskelijat löysivät myös mahdollisuuden yhteistyöhön. He järjestivät yhteisiä mielenosoituksia ja muita tapahtumia, mutta muuten he eivät voimiaan yhdistäneet. Cohn-Bendit sanoi: ”Oli kaksi erillistä liikettä. Työläiset tahtoivat radikaaleja uudistuksia palkkoihin, tehtaisiin jne. Opiskelijat tahtoivat radikaalia muutosta kaikkeen.”

Saksa

Länsi-Saksassa opiskelijaliikkeen kärki kohdistui yksinvaltaisiin hallituksiin ja kansainväliseen kapitalismiin. Valtakunnallinen opiskelijaliike syntyi jo kesäkuussa 1967 opiskelija Benno Ohnesorgin kuoleman synnyttämästä raivosta. Opiskelijat olivat kokoontuneet mielenosoitukseen vastustamaan Iranin shaahin vierailua. Vieraat olivat oopperassa katsomassa Mozartin *Taika-huilua*, ja ulkopuolella poliisi kävi rajusti opiskelijoiden kimppuun. Mielenosoittajat pakenivat väkivaltaista hyökkäystä, jolloin 12 heistä päätyi poliisin pahoinpitelemänä sairaalaan ja Ohnesorg kuoli poliisin luotiin.

Tammikuussa 1968 hampurilaiseen kirkon jumalanpalvelus tuli täyteen opiskelijoita, jotka jakoivat uutta, kapitalismin kimppuun käyvää Isä meidän rukousta:

Pääoma meidän, joka olet lännessä.
Pyhitetyt olkoot sinun investointisi.
Tulkoot sinun voittosi.
Nouskoot sinun korkosi,
Myös Wall Streetillä niin kuin Euroopassa.
Anna meille tänä päivänä
Meidän jokapäiväinen liikevaihtomme.
Ja anna meille lisää maksuaikaa,
Jota pyydämme niiltäkin,
Joilta olemme lainanneet.
Äläkä saata meitä konkurssiin,
Vaan päästä meidät ammattiyhdistyksistä.

Sillä sinun on puoli maailmaa
Ja valta ja rikkaudet viimeiset kaksisataa vuotta.

Myös teologianopiskelijat olivat liittyneet protestiliikkeeseen. Paikalle hälytettiin tietenkin poliisit karkottamaan opiskelijoita pyhästä tilasta, ja tämä johti yhteenottoon. Ylipäättään poliisin otteet olivat Saksassa kenties vieläkin väkivaltaisempia kuin muualla. Lisäksi Saksassa lehdistö – ja erityisesti lehtimoguli Springerin valta-asemassa ollut oikeistolehdistö – hyökkäsi rankasti opiskelijoita vastaan. *Bild-Zeitungissa* ja myös muissa Springerin lehdissä myös yllytettiin väkeä ryhtymään itse toimiin opiskelijoita ja vasemmistoliikettä vastaan. Yksi *Bild-Zeitungin* otsikko kuului: ”Ei jätetä kaikkea likaista työtä poliisille!”

Maalittaminen löysi myös vastakaikua. Surullinen esimerkki tästä oli Rudi Dutschkeen kohdistunut murhayritys. Ampuja oli 23-vuotias työtön rakennusmies. Hän ampui Dutschkea kolme kertaa, yksi osui rintaan, toinen kasvoihin ja kolmas päähän, mutta Dutschke selvisi hengissä. Kysymyksessä oli Saksan ensimmäinen poliittinen murhayritys kansallissosialistisen ajan jälkeen. Ampuja selitti tekoaan näin: ”Kuulin Martin Luther Kingin kuolemasta, ja koska vihaan kommunisteja, minusta tuntui, että minun täytyi tappaa Dutschke.” Ampujalla oli seinällään Hitlerin kuva ja hän samaistui tähän. Muutamaa päivää ennen murhayritystä Springerin *Bild-Zeitungissa* oli nimetty Dutschke Saksan viholliseksi nro 1 ja kehoitettu pysäyttämään tämä ennen kuin olisi liian myöhäistä.

Dutschken murhayritys ja poliisin toiminta järkyttivät pahoin opiskelijoita eri puolilla. Suomessa laulettiin:

Kolme luotia Rudi Dutschkeen
ja verta asfalttiin
Hyvin ehdittiin kyllä nähdä,
mistä ne ammuttiin.
Voi murhamiesten Saksa,
taas vanha laulu soi,
Taas verta kyyneleitä.

Miksi vielä siedät heitä?

Näin ethän jatkaa voi.

Myöhemmässä säkeistössä liittokansleri Kiesinger on ”kelponatsi”. Eero Ojasen säveltämän kappaleen suomalaiset sanat ovat Pentti Saaritsan.

Saksassakaan poliisin ja julkisuuden rajut otteet eivät rauhoittaneet tilannetta, päinvastoin. Ne tuottivat voimakkaan turhautumisen. Kun julkiset ja rauhanomaiset vaikuttamisen keinot torjuttiin, monille vaihtoehdoksi näyttäytyi väkivalta ja terrori. Näin syntyi muun muassa Baader–Meinhof -ryhmä, Punainen armeijakunta, jonka iskuissa kuolonuhrien määrä oli 39, heistä viisi poliisin ampumia sivullisia.

Ihmisoikeudet

Yhdistyneet Kansakunnat julisti vuoden 1968 Kansainväliseksi ihmisoikeuksien vuodeksi. Yhdysvalloissa kysymys ihmisoikeuksista koski erityisesti mustien asemaa. Kysymys oli myös kielestä. Martin Luther King käytti vielä kuuluisassa ”I have a dream” -puheessaan termiä ’negro’, mutta nyt se korvautui nopeasti sanalla musta. Tämä termi oli tullut ensimmäistä kertaa käyttöön Mustien panttereiden yhteydessä vuonna 1966. Sitä seurasi pian termi Black Power, Musta Valta. Vielä alkuvuodesta 1968 sanaa ”musta” käytettiin lähinnä mustista militanteista, mutta vuoden lopulle tultaessa sitä oli alettu pitää parhaana terminä afroamerikkalaisista. Mexican olympialaisten palkintopallilla nostetuilla mustilla nyrkeillä oli tässä prosessissa tärkeä rooli.

Vuosi 1968 oli Yhdysvalloissa presidentinvaalien vuosi, ja tämä oli osaltaan kärjistämässä ilmapiiriä. Oman sytykkeensä tähän toi Martin Luther King. ”Minulla on unelma”, hän oli julistanut 1963. Tämän unelman sisältö oli mustien ja valkoisten tasa-arvo. Myöhemmin hän oli yhä vahvemmin nostanut esiin myös muita teemoja: köyhyys, ulkopoliitikka ja Vietnamin sota. 1967 hän kutsui Yhdysvaltoja maailman suurimmaksi väkivallan lietsojaksi. King

Vietnam-marssi Helsingin Etelärannassa 1968. Kuva Simo Rista, Helsingin kaupunginmuseo.

murhattiin Memphisissä Tennesseessä 4. huhtikuuta 1968. Murhaa seurasi valtava mielenosoitusaalto. Levottomuuksia oli 125 kaupungissa ja niissä oli runsaasti myös kuolonuhreja.

Toisen Yhdysvaltain vuoden 1968 ilmapiiriin, ja vahvasti myös nuorisoon, vaikuttaneen poliittisen murhan kohteena oli Robert Kennedy. Hän oli demokraattien presidenttiehdokas, joka asetui vastustamaan Vietnamin sotaa. Hän puolusti voimakkaasti ihmisoikeuksia ja oikeudenmukaisuutta ja vastusti rotusyrjintää. Hän pyrki tarjoamaan toivoa yhteiskunnallisten ristiriitojen, korruption ja sodan keskellä. Hänet murhattiin 6. kesäkuuta 1968. Murhasta tuomittiin palestiinalainen Sirhan Sirhan, joka aikaisemmin oli ihaillut Kennedyä, mutta muuttanut mielensä, kun tämä oli ilmoittanut tukevansa aseiden myyntiä Israelille.

Vietnamin sota vaikutti vuonna 1968 monella tavoin amerikkalaiseen ilmapiiriin. Järjestyttävä oli My Lain joukkomurha 16. maaliskuuta. Surmansa sai yli 500 siviiliä, lapsia, naisia, vanhuksia. Lopullinen luku on jäänyt pimentoon. Taustalla oli Vietkongin

sissien tammikuussa tekemä suuri Tet-hyökkäys Etelä-Vietnamin asutuskeskuksiin. Tarkka-ampujiin, miinoihin ja ansoihin, näkymättömiin vihollisiin ja jatkuvaan kuolemaan turhautuneet sotilaat kostivat My Lain siviileille.

Yhdysvallat oli sodan seurauksena syvästi jakautunut eikä osapuolten välillä ollut puhemahdollisuutta. Vastustajien määrä kasvoi nopeasti ja mielenosoituksista tuli yhä väkivaltaisempia. Columbian yliopiston hallintorakennuksen valtaus huhtikuussa johti rajuihin yhteenottoihin valtaajien ja poliisin välillä. Sota kuitenkin jatkui vielä seitsemän vuotta.

Palestiina ja Israel

Israelin ja palestiinalaisten konflikti sai vuonna 1967 käydyssä Kuuden päivän sodassa uuden luonteen. Israelin valtaamilta Länsirannan alueilta pakeni noin 300 000 palestiinalaista Jordaniaan. Golanin kukkulat, Siinai, Jordan-joen länsiranta ja arabien hallussa olleet Jerusalemin itäosat jäivät Israelille. Syntyi myös ajatus siitä, että Israel voisi vakiinnuttaa asemaansa vallatuilla alueilla perustamalla sinne siirtokuntia. Jerusalemin Jordaniaan kuuluneelta sektorilta otettiin haltuun 3,5 neliökilometrin alue, johon perustettiin uusi juutalaisten asuinalue. Sen jälkeen siirtokuntajärjestelmä on tunnetulla tavalla koko ajan laajentunut. Siirtokuntajärjestelmä on pirstonut alueen vanhat kokonaisuudet ja yhteydet ja luonut käytännössä järjestelmän, joka monin tavoin voidaan rinnastaa Etelä-Afrikan apartheid-järjestelmään.

Tässä prosessissa ilmaantui Lähi-idän kielenkäyttöön myös termi ”palestiinalainen”. Se syntyi vuonna 1968 niin kuin termi ”mustakin” oli syntynyt. Aiemmin palestiinalaisilla ei katsottu olevan erillistä kulttuuri-identiteettiä. Heitä ei pidetty omana kansanaan, ja Israelissa asuvia arabeja oli kutsuttu yksinkertaisesti Israelin arabeiksi.

Myös arabien – tai palestiinalaisten – reaktio tähän kehitykseen on meille tänään valitettavan tuttu. Heillä ei ollut mahdollisuutta pärjätä israelilaisille varsinaisessa sodankäynnissä, minkä

vuoksi he ottivat käyttöön pienimuotoisempia aseellisen vastarinnan muotoja ja toimintoja, joita on – aika perustellusti – kuvattu terrorin käsitteellä. Operaatioita oli kyllä tehty aikaisemminkin, jo 50-luvulla ja myöhemmin Egypti ja Syyria olivat niitä myös rahoittaneet. Ne yrittivät pitää tällaisen toiminnan omassa hallinnassaan, mutta kesään 1968 mennessä palestiinalaisten Fatah-järjestö oli saavuttanut siinä määrin itsenäisen aseman, että se saattoi ottaa vastuun iskuista itselleen. Näin syntyi se operaatioiden ja vastaoperaatioiden järjestelmä, joka tunnetulla tavalla on Israelin ja Palestiinan arkipäivää yhä tänäänkin.

Taistelu seksuaalisuudesta

Individualismi oli keskeinen osa vuoden 1968 ajattelua, ja tärkeä rooli tässä oli seksuaalisella vapautumisella. Sorbonnen seinäkirjoitus julisti: ”Mitä enemmän rakastelen, sitä enemmän tahdon tehdä vallankumousta. Mitä enemmän teen vallankumousta, sitä enemmän tahdon rakastella.” Toisena lähtökohtana oli uudistettu Ranskan vallankumouksen iskulause ”Liberté, Egalité, Sexualité”.

Ehkäisypilleri tuli 60-luvun lopussa yleiseen käyttöön ja seksuaalinen vapautuminen siirtyi – pysyvästi – uuteen vaiheeseen. Aika pian opiskelijoiden yhteiset asuntolatkin sallittiin yliopistojen johdon ja konservatiivien kauhisteluista huolimatta. Kysymys ei ollut pelkästään seksuaalisuudesta vaan ylipäättään siitä, mikä oli nuorten naisten ja miesten asema yhteiskunnassa ja missä määrin he itse saattoivat päättää omasta olemisestaan.

Atlantic Cityssä New Jerseyssä järjestettiin 7. syyskuuta 1968 Miss America -kilpailut. Kilpailupaikan ulkopuolelle kokoontui vähintään sadan naisen ryhmä performanssiin, jossa he kruunasivat lampaan missiksi. Kun toimittajat kysyivät, mistä oli kysymys, naiset ilmoittivat, että he puhuvat ainoastaan naistoimittajille; sellaisethan olivat vielä 1968 perin harvassa. Ryhmä esittäytyi nimellä New York Radical Women. Kun he olivat saaneet median huomion, he alkoivat heitellä jäteastiaan korsetteja, rintaliivejä, tekoriipsiä, kihartimia ja kaikenlaisia kauneudenhoito-

tuotteita. Astiassa luki ”Freedom, Trash”. Sinne heitettiin roskat, joita naiset eivät enää tarvinneet. Muutama performanssin jäsen tunkeutui kilpailupaikalle huutaen: ”Naiset vapaaksi”.

Tämän tapahtuman seurauksena radikaaleja feministejä kutsuttiin vuosikausia ”rintaliivien polttajiksi”, vaikka mitään liivinpolttamista ei todellisuudessa ollut tapahtunut. Joka tapauksessa performanssi aikaansai sen, että seitsemäs syyskuuta 1968 mainitaan usein päivänä, jolloin moderni feminismi sai syntyä. Amerikkalainen kirjailija ja feministi Robin Morgan kirjoitti marraskuussa 1968: ”Pane muistiin Mr. Smith: niin kuin muutkin alistetut, jotka nykyään vaativat oikeuksiaan, me aiomme ottaa vapautemme – keinoja kaihtamatta.”

Koulun uudistaminen

Suomalainen koulujärjestelmä oli pitkään pysynyt hyvin konservatiivisena ja muutokset olivat olleet vähäisiä. Kuusikymmenluvulla erityisesti koululaiset alkoivat yhä vahvemmin kritisoida tätä ja vaativat uudistuksia, joissa koulun valtarakenteet muutettaisiin tasapuolisemmiksi: koululaisille vaadittiin oikeutta omaan ääneen. Koulujärjestelmä olikin siirtymässä kohti peruskoulua, mutta oppilaiden näkökulmasta tämä kohdistui enemmän rakenteisiin kuin valtasuhteisiin. Teiniliitto toi vuodesta 1968 tähän keskusteluun summerhilliläisen kasvatusihanteen. Myös A.S. Neillin perusteos *Summerhill. Kasvatuksen uusi suunta* julkaistiin.

Summerhill oli vanhin ja tunnetuin niin sanottu demokraattinen koulu. A. S. Neill perusti ensimmäisen Summerhill-koulun Saksaan Dresdenin lähelle vuonna 1921. Summerhillissä noudatettiin vapaan kasvatuksen periaatetta. Kaikki oppitunnit olivat vapaaehtoisia ja koulun oppilaat saivat itse päättää ajankäytöstään. Oppilaat ja opettajat päättivät yhdessä koulun hallinnosta ja käytännön asioista periaatteella henkilö ja ääni. Oppilaan subjektiivisuus ja itsemäärääminen olivat Summerhillissä keskeisessä asemassa. Tämä asetti oppilaalle hyvin voimakkaan vastuun ja velvoit-

teen, mutta sisälsi samalla vahvan luottamuksen ihmisen omaan kykyyn. Summerhill katosi suomalaisesta koulukeskustelusta peruskoulun myötä 1972. Jäljelle siitä jäi vain päiväkotit Pakilan Lastenpaikka sekä ajatus koululaisten vapaudesta ja itsemääräämisestä. Se konkretisoituu oleellisesti toisista lähtökohdista tänään peruskoulun ja lukion uusissa opetussuunnitelmissa. Niissä on elementtejä, jotka näyttävät olevan sukua Summerhill-ajattelulle. Silloin puhutaan erityisesti siitä, mikä rooli oppilailla itsellään on opetuksen suunnittelussa ja toteuttamisessa – ja siis oman tulevaisuutensa rakentamisessa.

Yliopistodemokratia

Yliopistot ja kampukset olivat monin tavoin vuoden 1968 keskiössä, vaikka kysymys olikin yhteiskunnan syvemmästä muuttamisesta. Suomessakin juuri nuoret kantoivat mukanaan ajatusta uudesta ajasta, joka oli jo alkanut, mutta jossa vanha oli yhä monin tavoin näkyvillä ja esteinä tiellä; nuoret olivat valmiita rai-vaustyöhön.

Koko kuusikymmenluvun yliopistoissa oli käyty keskustelua opiskelijoiden roolista ja ylioppilaskunnissa siitä, oliko keskityttävä vain opiskelijoiden omiin asioihin vai olisiko suunnattava huomio myös yleisemmin yhteiskuntaan ja politiikkaan. Vaikka Vanhan valtaus marraskuussa 1968 muodollisesti konkretisoitui-kin kritiikkinä ylioppilaskunnan suureellisia 100-vuotisjuhlia ja elitististä juhlintaa vastaan, sen tosiasiallinen kohde oli yleisempi. ”Olimme sukupolvi, jolle annettiin se usko, että kehityksellä ei ole rajoja”, totesi valtauksessa mukana ollut Liisa Liimatainen. Pariisin kevät tunnettiin ja vanhan valtaajat olivat osa sitä, mutta samalla ponnistettiin 60-luvun kotimaisesta radikalisoitumiskehityksestä ja suomalaisen yhteiskunnan ongelmista.

Mutta samalla, kun vanhan valtaus oli kuusikymmenluvun kehityksen huipennus, se oli myös käänne. Turussa ylioppilaskunnan vuosijuhlissa – myös marraskuussa 1968 – Pekka Kilpi vaati demokraattista korkeakoulua. Hän katsoi, että yliopiston

päätöksentekaelimet tulisi valita yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuvalla vaalilla, jossa kaikki korkeakoulu yhteisön jäsenet olisivat samassa asemassa. Mies ja ääni -tunnuksen keksijä oli todennäköisesti Turun Yliopiston Ylioppilaskunnan ja myös Suomen Ylioppilaskuntien Liiton toiminnassa näkyvästi vaikuttanut oikeustieteen lisensiaatti Hannu Tapani Klami. Muutamia päiviä Kilven puheen jälkeen SYLn liittokokous hyväksyi korkeakoulupoliittisen ohjelman, johon – TYY:n delegaattien ehdotuksesta – sisällytettiin vaatimus henkilö ja ääni -periaatteen soveltamisesta korkeakoulujen päätöksentekaelimien valintaan. Tämä radikalisoi voimakkaasti opiskelijaliikettä ja raivasi tietä puolueille. Kuusikymmenluvun yleisvasemmistolaisuus ja sitoutumaton radikalismi sai väistyä – ”pitäkööt puolueettomat humanistit korulauseensa” – ja ilmatilan valtasi avoimesti poliittinen seitsemänkymmenluku.

”Vastuu tulevaisuudesta on meidän!”

Kuusikymmenluvun – ja erityisesti vuoden 1968 – avainsana oli tulevaisuus. Banderolleissa julistettiin: ”Vastuu tulevaisuudesta on meidän”. Tulevaisuudella oli siis myös tekijänsä, nuoriso. Tulevaisuutta määrittäviä alakäsitteitä olivat ennen muuta vapaus ja itsemääräämisoikeus, mutta ylipäätään se keräsi yhteen muuttamiseen ja yhteiseen vastuuseen liittyviä ajatuksia ja antoi niille muodon.

Valtauksen aikana Vanhan ylioppilastalon fasadissa oli iskulause ”Vallankumous yliopistolla on alkanut.” Vuosi 1968 ei kuitenkaan ollut vallankumous, ei Suomessa eikä muuallakaan. Toki Prahan kevät kantoi viestiä, joka konkretisoitui 20 vuotta myöhemmin, de Gaullen aika Ranskassa päättyi, mutta äkillisesti mikään ei muuttunut. Toivoa vuosi 1968 kuitenkin loi. Se oli aika, jolloin ihmiset toivat ilman pelkoa julki ajatuksensa ja aika, jolloin uskottiin ihmisen ja ihmiskunnan pystymään paitsi ymmärtämään maailmaa myös muuttamaan sitä.

Suomessa vuoden 1968 ja ylipäätään 60-luvun ajatus muutoksesta kantoi ehkä 70-luvun puolimaihin. Öljykriisi, poliittisen ilmapiirin muuttuminen ja myös opiskelijapolvien vaihtuminen toi sekä uusia ajatuksia että epäluottamusta ja pettymystä; muutos ei ollutkaan nopea eikä edes varma. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että vuosi 1968 ei olisi sekä Suomessa että muuallakin ollut osa muutosta – tai ehkä on parempi sanoa – modernisaatioprosessia, jossa vanhat rakenteet ja ajattelutavat vähitellen murtuivat. Tässä prosessissa nuorisokulttuurista tuli kulttuurivallankumouksen kasvualusta ja nuorisosta muutoksen subjekti. Mutta niin kuin aina, muutos oli monella tavoin toinen, kuin vuoden 1968 idealistisissa ohjelmalauseissa ajateltiin eivätkä kauniitkaan tulevaisuusajatukset aina johtaneet kauniisiin tulevaisuuksiin.

Kirjallisuus

- de Beauvoir, Simone: *Loppujen lopuksi*. Alkuper. Tout comp de fait. Suomentanut Anna-Maija Viitanen. Kirjayhtymä, Helsinki 1996.
- Farber, David: *The Sixties: From Memory to History*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill (N.C.) 1994.
- Kriseova, Eda: *Václav Havel: Kirjailija ja presidentti*. Suom. Eero Balk. Kirjayhtymä, Helsinki 1993.
- Kurlansky, Mark: *1968 – vuosi joka vavahdutti maailmaa*. Suom. Kirsi Komonen. Like, Helsinki 2008.
- Länsipuro, Yrjö: *Hullu Vuosi 1968*. WSOY, Helsinki 1969
- Okker, Jaakko: *Praha 21.8.1968*. Tammi, Helsinki 1968.
- Suominen, Tapani: *Ehkä teloitamme jonkun: opiskelijaradikalismi ja vallankumousfiktio 1960- ja 1970 -lukujen Suomessa, Norjassa ja Länsi-Saksassa*. Tammi, Helsinki 1997.
- Tarvainen, Veikko: *60-luvun kapina*. Like, Helsinki 1993.
- Tuominen, Marja. ”Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia”: sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa. Otava, Helsinki 1991.

I Liikehdintä Suomessa ja maailmalla

Vuosi 1968 ja Suomi¹

Suomalainen uusvasemmistolaisuus ja radikalismi 1960-luvulla olivat osa yleismaailmallista nuorisokapinaa, joka huipentui hulluna vuonna 1968, mutta ne olivat myös omintakeinen versio siitä. Kysymys on, millä tavoin omintakeinen Suomen tapaus oli. Liikettä ja sen esivaiheita muovasivat Suomen historian vuoteen 1918 juontuvat vastakkaisuudet.

1.

Jälkikäteen voi sanoa, että Suomessa tapahtui 1960-luvun alkupuolella ja puolivälissä asioita, jotka valmistivat sitä kohtaamaan maailmanlaajuisen nuorison liikehdinnän. Maa oli yksi sodanjälkeisen ajan taakseen jättänyt modernisoituva länsieurooppalainen valtio. Opiskelijamäärät paisuivat, tekniset muutokset murensivat vanhoja luokkasiteitä, muutettiin kaupunkeihin ja Ruotsiin, maatalous kaupallistui. Palkkatyöläisyys yleistyi, ammattirakenne muuttui, ja sosiaalinen liikkuvuus lisääntyi.

Tämä kaikki synnytti painetta liberalisoitumiseen ja avautumiseen. Juuri 60-luvulla Suomessa omaksuttiin ”modernin kapitalismin vaatima ideologinen väljyys”, lainatakseni Klaus Mäkelää, 60-luvun radikalismien tyyppihahmoa.² Toinen 60-lukulainen, Matti Viikari, muotoili asian sanomalla, että nyt Suomessa vaadittiin vihdoinkin Ranskan vallankumouksen ihmisoikeuksien julistuksen toteuttamista.³ Iskuvoimaisen muotoilun liberalisoinnin vaatimus sai Erik Allardtin solidaarisuusteoriassa, joka perusteli sen, että työnjaoltaan monimutkaisessa yhteiskunnassa, jollainen Suomi yhä enemmän oli, moniarvoisuus ja erilaisuus olivat tär-

keä koossa pitävä tekijä: hän todisteli, että säännellyt ristiriidat olivat myönteinen eivätkä hajottava voima.⁴

Prosessiin kuului myös vuoden 1918 uudelleenarviointi, siisen kriisin, joka oli synnyttänyt perustavimman poliittisen ristiriidan Suomessa eli vastakkaisuuden kommunistien ja muiden välillä. Entinen porvarillinen kuva murtui nimenomaan 1960-luvulla. Varsinainen lähtömerkki oli Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -teoksen toinen osa vuonna 1960, ja historioitsijat tulivat perässä. Linna esitti, että kapinalliset olivat aktiivisia ja tuntevia toimijoita, samanlaisia kuin muutkin. Luokkautuvuudesta tuli hyväksyttävä osa porvarillista kuvaa sisällissodasta.

Nuoren sukupolven ns. yhden asian liikkeet tekivät myyräntyötään moniarvoisuuden hyväksi. Kansainväliset vaikutteet olivat selviä englantilaisen mallin inspiroiman Sadankomitean perustamisessa vuonna 1963; yhdistys oli radikaalipasifistinen ja vastusti ydinaseita idän ja lännen välisen konfliktin maailmassa. Yhdistys 9 vaati tasa-arvoista asemaa naisille, Marraskuun liike puolusti vankeja ja asunnottomia, Teiniliitto johdatti oppikoululaisia kansainvälisyyteen jne. Arvoja pantiin uusiksi kirjasodissa ja muissa kulttuurikamppailuissa. Alettiin puhua haastavasti isänmaallisuudesta, seksistä, suurmiehistä, kirkosta ja uskonnosta, poikkeavuudesta, vähemmistöistä. *Ylioppilaslehti* loisti provokaatioiden eturintamassa.⁵

2.

Mutta nuorisokapinan suomalaiseen taustaan kuului muutakin kuin modernille kapitalismille ominainen aatteellinen väljentyminen yleensä. Jouduttiin ottamaan kantaa aivan erityiseen kotimaiseen tilanteeseen. Vaikka Suomessa oli suuri kommunistinen ja vasemmistososialistinen liike, niin sivistyneistö oli erittäin antikommunistista. Tällainen yhdistelmä oli ainutlaatuinen läntisessä Euroopassa. Niissä kahdessa muussa läntisessä maassa, joissa kommunistinen liike oli vahva – Ranskassa ja Italiassa –, oli myös vahva vasemmistolainen älymystöperinne. Suomessa ei

ollut sellaista älymystövasemmistolaisuutta, joka merkitykseltään olisi ollut verrattavissa niihin. ”[Suomen kommunismilla] on mitättömän pieni aktiivinen johtoporras, olematon sivistyneistön kannatus ja valtava vesiruumis, joka tosin näyttää komealta, mutta jonka käyttöarvo on suhteellisen vähäinen”, kirjoitti muuan pamfletisti 1960-luvun sarastaessa.⁶ Tilanne juontui sisällissodan kahtiajakoon. Vallankumousyritys oli ollut poikkeuksellisen proletaarinen, ja sen jälkeen sivistyneistö kammoksui kutakuinkin yksimielisesti kommunistista ja vasemmistososialistista liikettä, jonka kumousyrityksen verinen kukistaminen oli synnyttänyt.

Suomalaisen nuorisokapinan ja (uus)vasemmistolaistumisen erityispiirre tuli olemaan, että liikehännässä kohdattiin välttämättä tuo suuri kommunistinen liike ja otettiin kanta siihen.

Ensimmäinen mutta tulokseton yritys oli tapahtunut 1940-luvulla. Silloin maan alta noussut kommunistinen ja vasemmistososialistinen liike oli pyrkinyt siihen, että osa sivistyneistöä siirtyisi ”porvariston leiristä” ”luokkatietoisen työväen” puolelle, siis yksinkertaisesti omaksuisi luokkakantaisen ajattelun. Yritys valui hukkaan; sivistyneistö asettui siilipuolustukseen turvaamaan kansallisia arvoja.⁷

Muutos alkoi vaivihkaa 1950-luvulla. Se lähti liikkeelle epäsuorasti ja ylätasolta, kirjallisuudesta ja yhteiskunnan tutkimuksesta. Ns. 50-lukulaisuus purki vuoden 1918 ja toisen maailmansodan jälkeisen nationalistisen yhtenäiskulttuurin ja totaalisen isänmaa-käsityksen painolastia epäsuorasti, kielen ja kulttuurin tasolla. 50-lukulaisuus oli sitä, että haluttiin puhdistaa kieli entisestä rojusta, suurista sanoista ja suurista aatteista. Ei haluttu käyttää sellaisia onttoja sanoja kuin sankarit, sisu, uhri. Yksi suosikki oli Ernest Hemingway, joka sanoi, että ”jokien, kylien ja katujen nimet olivat merkitseviä sanoja verrattuna sellaisiin iljetäviin abstraktisanoihin kuin kunnia, maine, urheus”.⁸

Yhteiskuntatieteissä nousi esiin jyrkkä positivismi. Tavoitteena oli eleettömyys, kammo kaikkea uhoa kohtaan. Jaakko Hintikka eritteli, mitä ”arvovapaus” ja ”arvosidonnaisuus” saattoivat merkitä kielellisesti, eikä palauttanut arvoarvostelmia tunnereaktioihin, niin kuin aikaisemmin oli tehty. Poliitiikan tutkimuksessa

positivismi ilmeni behavioraalisena suuntauksena. Yhteiskuntatieteissä korostettiin kokemuseräisyyttä, ja vierastettiin kokonaisvaltaisia järjestelmiä.⁹ Kaikuja kielellisestä ja ajatuksellisesta purkutyöstä oli vielä Allardtin solidaarisuusteoriassakin, sen järkevän ja epädramaattisen viileässä suhtautumisessa kommunisteihin.

Tämä kaikki ei vielä muuttanut suhtautumista kommunisteihin suoranaisesti. Mutta oireellista oli, että se muutti suhtautumista Neuvostoliittoon, jonka kanssa oli elettävä niin kuin kotimaisten kommunistienkin. Vaadittiin kielen puhdistamista ja uutta alkua suhteessa itäiseen naapuriin. Jouko Tyyri, yksi nuoren polven älykköjä, sanoi, että ”poliittiset realiteetit ovat kielikysymyksiä” ja että ”Paasikiven linja (...) on syvimmältä luonteeltaan kielellinen menetelmä”. Suhteessa Neuvostoliittoon tämä tarkoitti hänen mukaansa läpinäkyvyyttä, täsmällistä puhetta ja tietoisuutta siitä, että merkkien täytyy vastata merkityksiä.¹⁰

Tällaiset vaatimukset olivat vanhan nationalistisen painolastin purkamista. Pesänselvitys puhdisti pöydän seuraavalle polvelle, 60-lukulaisille, sekä suhteessa kommunisteihin että suhteessa Neuvostoliittoon. Tässä työssä oli edelleen kielellinen ulottuvuutensa: vanhoille termeille oli annettava uusia merkityksiä. Tyypillisiä esimerkkejä ovat Hannu Taanila ja Kalevi Suomela. Taanilan mielestä ”vasemmiston nykyiset ongelmat johtuvat vasemmiston käsitteen muuttumisesta”.¹¹ Suomela taas sanoi, että poliittisissa erimielisyyksissä ”kysymys on (...) paljon kielestä”: ”Useissa tapauksissa vastustus ei kohdistu niinkään itse asioihin, vaan sanoihin joihin on onnistuttu liittämään voimakas negatiivinen tunnevaraus.”¹² Antti Eskola viittasi *Sosiologia*-lehdessä niihin ”käsitteellisiin vaikeuksiin”, jotka häiritsivät keskustelua sosialismin siirtymisen muodoista ja proletariaatin diktatuurista. Kommunisteilla oli ”oikea ajatus”, mutta he käyttivät tunnemerkitykseltään ”harhaanjohtavaa käsitettä”.¹³

Kun lähestymisen esteet alkoivat purkautua, alkoi myös liittyminen vasemmistopuolueisiin. Virta vei ensin sosiaalidemokraatteihin ja hullun vuoden jälkeen yhä enemmän SKDL:ään ja SKP:hen. Mutta jo vuoden 1966 lopulla Jeja-Pekka Roos kirjoitti

Ylioppilaslehdessä, että ”SDP:stä eroaminen on tullut samassa määrin moraaliseksi velvollisuudeksi kuin kirkosta eroaminen”.¹⁴

3.

Yhteiskunnallinen tilanne pelasi 60-lukulaisten pussiin myös sillä tavoin, että heillä oli hyvä vastustaja, nimittäin sellainen, jonka varustukset olivat 60-luvulle tultaessa kovertuneet ontoiksi.¹⁵ Nuorten ajatusta heistä itsestään etujoukkona historian liikkeessä vahvisti se, että vanhat linnakkeet tuntuivat sortuvan helposti yksi toisensa jälkeen. 60-luvulle saakka keskeisiä asemia piti hallussaan 30-luvulta juontuva paljolti AKS:läinen älymystö. Toisin kuin muissa Hitlerin rinnalla taistelleissa maissa kulttuurieliittiä ei ollut puhdistettu sodan jälkeen. Suomessa vain poliittinen julkisivu vaihdettiin, mutta muut instituutiot kuten kulttuurielämä tai oikeuslaitos linnoittautuivat sitäkin vahvemmin puolustamaan kansallista yhtenäiskulttuuria. Vuoden 1966 *Kuka kukin on* -teoksen monien entisten AKS:läisten joukossa on muun muassa viisi yliopistojen ja korkeakoulujen rehtoria, 104 professoria, korkeimman hallinto-oikeuden presidentti ja useita korkeimman oikeuden jäseniä. Vielä vuonna 1968 evankelis-luterilaisen kirkon yhdeksästä piispasta seitsemän oli aikaisempia AKS:läisiä.¹⁶

Kontrasti keskeisiä asemia hallussaan pitäneisiin oli siis jyrkkä. Koska AKS-polvi oli väistymässä, uuden läpimurto oli yhtä aikaa sekä helppo että näyttävä: 60-lukulaisuus oli selkeä sukupolvi-ilmiö.

4.

Vuodesta 1968 tuli opiskelijakapinan eräänlainen saranakohta, ”60-lukulaisille kaikenlaisen radikalismien numeromaaginen tiivistymävuosiluku ja avainmetafora”.¹⁷ Silloin ”paradigma muuttui”.¹⁸ Muutos ilmeni suhtautumisessa väkivaltaan ja samalla suhtautumisessa sekä kansainväliseen että kotimaiseen tilanteeseen.

Eräs murroksen keskeinen nimittäjä oli *vallankumous*. Sitä on aiheellisesti kutsuttu uusvasemmistolaisuuden yhdeksi ydinmetaforaksi Suomessa.¹⁹

Alkujuuria oli jo Sadankomitean sisäisessä kiistassa vuotta paria aikaisemmin. Yhdistys oli tärkein kymmenluvun alkupuolen yhden asian liikkeistä. Rauhanliikkeenä mutta radikaalina sellaisena Sadankomitea kannatti järkiperaista argumentaatiota ja ”väkivallatonta suoraa toimintaa”. ”Väkivaltaa emme tahdo, väkivaltaa emme tee”, laulettiin vuonna 1966 sadankomitealaisen Arvo Salon *Lapualaisoopperassa*, yhdessä vuosikymmenen tiivistymässä. Vuosina 1966–1967 kehitys yhdistyksessä sai kuitenkin uusia piirteitä. Osa jäsenistöstä halusi ei-puoluepoliittisen Sadankomitean ottavan yhdistyksenä kantaa vasemmiston puolesta. Painetta aiheutti tarve määritellä linja kansainväliseen tilanteeseen, etenkin Vietnamin sotaan ja yleisemmin ”imperialismiin”, mitkä olivat keskeisiä teemoja muiden maiden opiskelijakapinassa. Ns. marssilinjan kannattajat olivat sitä mieltä, että on ”turha miettiä tulevaa rauhaa, kun on taisteltava käynnissä olevaa sotaa vastaan”.²⁰

Marssilinja jäi tappiolle Sadankomiteassa, mutta silti itse kysymys, suhtautuminen väkivaltaan ja vallankumoukselliseen taisteluun kolmannessa maailmassa, jäi, ja siihen oli pakko ottaa kantaa ja nimenomaan vuonna 1968. Teema oli keskeinen *Suomen Sosialidemokratissa* vuoden 1968 alussa käydyssä keskustelussa, jossa käytettiin parikymmentä puheenvuoroa. Debatti sai alkunsa sadankomitealaisten Pekka Peltolan ja Kalevi Suomelan kirjoituksesta, joka käsitteli väkivaltaisen muutoksen tukemista kolmannessa maailmassa.²¹ Heidän kantansa oli, että oli asetettava sissien puolelle mutta ei kuitenkaan ollut oikein tukea aseellista toimintaa, vaan oli keskityttävä informaation jakamiseen. Oli myös niitä, jotka puolustivat ehdottomasta väkivallattomuudesta luopumista, mm. Arvo Salo ja Marja-Leena Mikkola. Maaliskuussa pidettiin Kauppakorkeakoululla imperialismiseminaari, jossa lyötiin läpi ajatus väkivallasta ”väistämättömänä keinona imperialismia vastaan”.²² Tässä ilmapiirissä alkoi tiivistyä

myös eräiden nuorempien aktivistien verkosto, josta kehittyi myöhemmin ns. nuortaistolaisuus.²³

Myöhemmin samana vuonna 1968 Sadankomiteasta irtautui Tricont-ryhmä tai -verkosto. Sen piirissä ja liepeillä alettiin korostaa vuosikymmenen vaihteessa yhä selväsanaisemmin, että imperialisminvastainen taistelu vaatii yhteistä rintamaa kolmannessa maailmassa ja kehittyneissä kapitalistisissa maissa. ”Kansallisten vapautusliikkeiden taistelu kolmannessa maailmassa on olennainen osa nykyistä vallankumouksellista prosessia kapitalistisessa maailmassa. (...) Ylioppilasliikehdinnät edustavat (...) suuntausta, joka on yhdensuuntainen kansallisten vapausliikkeiden imperialisminvastaisen taistelun kanssa.”²⁴ Tosin sanoen katse kääntyi myös Suomeen yhtenä sellaisena kapitalistisena maana, joka sai (välillistä) hyötyä uuskolonialistisesta riistosta. ”[I]mperialisminvastainen taistelu Suomessa on taistelua Suomen suurpääomaa ja kapitalismia vastaan. Se on myös paras mitä voimme tehdä kolmannen maailman alistettujen kansojen puolesta.”²⁵

5.

Tässä tuotiin siis selkeästi esiin kytkentä maailmanlaajuisen ja kotimaisen tilanteen välillä: kotimaisella kamppailulla oli paikka maailmanlaajuisen kamppailun osana. Yhtäältä suomalainen opiskelijaliike liittyi näin yleismaailmallisen opiskelijakapinan rintamaan vallankumouksen puolesta imperialismia vastaan. Kokemuksessa oli riemukasta uuden lupausta, mikä käy hyvin ilmi *Ylioppilaslehden* toimittajan Antti Kuusen tekstikokoelmasta *Ylioppilaitten vallankumous* (1968). Opiskelijoiden ”iloinen” tai ”anarkistinen” vallankumous tarjosi ”elämänmuotona (...) päihdyttävää solidaarisuudentunnetta: vapautta, veljeyttä, tasa-arvoisuutta”. Vaikka ”ylioppilasvallankumouksen” ”järeä lähtölaukaus” ammuttiin Berkeleyssä 1964, se oli ”yksi ja yhteinen, yleismaailmallinen”. ”Kumoukselliseen rintamaan” kuuluivat etenkin ”kolmannen maailman kansat” sekä ”kapitalistisen maailman uusi työväenluokka” ylioppilaineen päivineen (mutta eivät niinkään

vallitsevaan järjestelmään liian kiinteästi integroituneet kapitalistisen maailman työläiset): ”Taistellessaan verissäpäin maailman metropolien kaduilla ja toreilla ylioppilaat tuntevat konkreettista kohtalonyhteyttä Vietnamin kansaan ja ylipäätään kolmanteen maailmaan.”²⁶

Suomen erityistilanne kuvastuu Kuusen tekstissä oireellisesti niin, että mukana oli myös Venäjän lokakuun vallankumous. Kirjoituskokoelman keskeisin artikkeli on haltioitunut kuvaus osallistumisesta lokakuun vallankumouksen 50-vuotisjuhliin Leningradissa.²⁷ Vaikka siellä Kuusi juhli vallankumouksellisuutta yleensä, lokakuun vallankumoukseen siirtyi joka tapauksessa osa vallankumouksen hyväksyttävyydestä, mikä oli jyrkästi vastoin porvarillisia ajatusselviöitä. Samalla kysymys oli siitä, että Kuuselle ja monille muille käsitteen käyttäjille vallankumoustermin päämerkitys oli toinen kuin vanhemmalle väelle, jonka mielissä se kiinnittyi ennen kaikkea kommunistien diktatuuri-yrkimyksiin Suomessa.

6.

Silti tärkeäksi tuli myös se, että ”vallankumoukselle” oli olemassa ilmeinen kotimainen viittauskohde, ilmeisempi kuin monessa muussa maassa. Tämä ilmenee esimerkiksi Marraskuun liikkeen kehityksessä. Se perustettiin vuonna 1967 lokakuun vallankumouksen 50-vuotispäivänä (!) kontrollipoliittiseksi yhdistykseksi, jonka ”päämäärät on alistettava moniarvoisen yhteiskunnan kokonaisuusmääriin”. Hallituksen enemmistönä olivat valtiotieteilijät. Mutta jo vuoden kuluttua perustamisesta keskeiseksi tavoitteita kuvaavaksi termiksi tuli vallankumous. ”Kontrollipoliitiikan sektori on yksi vallankumouksen sektori. Tavoitteena on suuri sosialistinen vallankumous”, lausuttiin liikkeen ns. ideologiaseminaarissa marraskuussa 1968. Seuraavaksi vuodeksi vallankumouksellinen suunta sai enemmistön hallitukseen, ja sen viisi sosiologiaa ainakin sivuaineena opiskellutta jäsentä liittyivät kaikki SKP:hen.²⁸

7.

”Vallankumouksella” saatettiin siis viitata sekä kolmannen maailman kumouksiin että oman maan tilanteeseen (ja kolmanneksi vielä ylioppilaiden omaan kapinaan suhteessa kumpaankin näistä). Kaikissa käyttötarkoituksissaan termi oli epämääräinen, mikä oli osa sen vetovoimaa ja käyttökelpoisuutta. Se taipui eri suuntiin ja tarkoituksiin, erilaisiin tapoihin viitata historiallisiin esikuihin ja kytkeä oma toiminta maailmanhistorian liikkeeseen. Antti Kuuselle juuri termin epämääräisyys oli osa sen tehoa.²⁹

Alikehityksen teoreetikolla André Gunder Frankilla oli kylläkin suuri vastakaiku, kun hän kävi Suomessa vuonna 1969 opettamassa, että kehitysmaiden riisto on lopetettavissa vain tekemällä vallankumous omassa maassa.³⁰ Silti esimerkiksi Tricont piti päätehtävänään informaation jakamista. Mihinkään väkivaltaan ei ryhdytty, vaan suomalaisten toimintatavat pysyivät järjestäytyneen pohjoismaisen repertoarin puitteissa.

8.

”Vallankumouksen” omaksumisessa oli myös suoraan 60-luvun kulttuuriradikalismista nouseva juonteensa, jolla saattoi olla enemmän välillistä kuin välitöntä merkitystä 60-luvun lopun radikaaleille ja heidän liittymiselleen SKDL:ään ja SKP:hen. Silti se oli tärkeä ilmapiiriin vaikuttava tekijä ja esimerkki.

Tarkoitin sukupolvensa ilmaisevinta hahmoa, sen villitsijäksi mainittua runoilijaa Pentti Saarikoskea. Jo vuonna 1962 hän rikoi kirjallisen ilmaisun totunnaiset rajat ottamalla sosialismin ja vallankumouksen runouteensa osana jokapäiväistä ja henkilökohtaista kokemusta. Hänen kuuluisaksi tulleessa kokoelmassaan *Mitä tapahtuu todella?* (1962) olivat läsnä Suomi ja Neuvostoliitto, Lenin ja Trotski ja Venäjän vallankumous ja kommunismi (”minusta tuli kommunisti”) samanarvoisena materiaalina kaikesta muusta rinnalla.³¹ Saarikoski hyväksyi lauseet, jotka ”saavat olla mitä tahansa”.³² Hän antoi arjen kaikkine puolineen mukaan

lukien politiikan tulla yksilöllisen kokemuksen osaksi. Poliittinen kieli astui sisään kirjallisuuden ja runouden kieleen täysivaltaisena ja tasa-arvoisena elementtinä. Tässä Saarikoski astui ulos alkuperäisestä kielen puhdistamisen ohjelmasta.

Vallankumous tarkoitti Saarikosken tapauksessa suoraa yhteyttä hänen omaan elämäänsä, toimintaan intellektuellina ja itseään toteuttavana ihmisenä. Akateemisen Sosialistiseuran vaalijuhlissa 1963 hän sanoi: ”Kulttuuriradikalismi ei voi tarkoittaa muuta kuin pyrkimystä tämän yhteiskunnan täydelliseen ja lopulliseen kumoamiseen, sosialistisen yhteiskunnan perustamiseen”. Seuraavan vuoden alussa hän uuden ”vallankumouksellisen” *Aikalainen*-lehden päätoimittajana kutsui ”rakentamaan yhteiskuntaa, tekemään vallankumousta”.³³

9.

”Vallankumous” oli väkevästi läsnä myös siinä tapahtumassa, johon Suomen opiskelijaliike huipentui ja josta sittemmin tuli lähes myyttinen, nimittäin Vanhan ylioppilastalon valtauksessa marraskuun 25. päivänä vuonna 1968. Vuorokautta ennen kuin Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan oli määrä viettää talossa satavuotisjuhlaansa, opiskelijat menivät sisään ja ottivat sen haltuunsa. Virallinen juhlinta jouduttiin siirtämään muualle arvovieraineen, joista huomattavin oli presidentti Urho Kekkonen. ”Aikakausi vaihtui myös Suomessa.”³⁴

Talon ulkoparvekkeen kaiteeseen kiinnitettiin banderolli ”Vallankumous yliopistolla on alkanut!”, ja sisällä laulettiin Kansainvälistä.³⁵ *Ylioppilaslehden* erikoisnumeron, nk. ”Vallankumousylkkäarin”, pääkirjoituksena oli Kari Aronpuron runo ”Vallankumous”.

Yhtäältä Vanhan valtaus vaikuttaa melko vaatimattomalta haasteelta. Liike huipentui opiskelijoiden *oman talon* haltuunottoon. Mielenosoitus ei asettanut opiskelijoita suoraan vastakkain minkään muun ryhmän kanssa, eikä sillä ollut myöskään selkeätä poliittista tai symbolista vastustajaa. ”Ylioppilaat tulivat

ylioppilaiden taloon keskustelemaan.”³⁶ Tilanvaltauksset olivat varsin toisenlaisia kuin Pariisissa, missä opiskelijat keväällä 1968 miehittivät hallintoelimen kokoussalin Nanterressä sekä itse Sorbonne-Panthéonin päärakennuksen. Molemmissa tapauksissa he haastoivat suoraan yliopiston, ja Sorbonnen tyhjentäminen johti laajaan yhteenottoon poliisin kanssa. Italiassa vallattiin kymmeniä yliopistorakennuksia.

Toisaalta ei ole lainkaan merkityksetöntä, että tapahtumalla oli valtava kaikupohja tiedotusvälineissä ja ns. yleisessä mielipiteessä ja että se on saanut lähes myyttisen jälkimaineen. Siitä saattoi tulla symboli 60-luvun murrokselle, jonka jälkeen Suomi ei ollut entisensä juuri sen takia, että sen jälkeen Suomi ei ollut entisensä. Tarkemmin sanoen: se on ollut käyttökelpoinen symbolina siksi, että se on ikään kuin ollut tarjolla jäsentämään sitä suurta muutosta, jossa monet 60-lukulaiset valtiolliset visiot myöhemmin toteutuivat – koulutuksessa, lainlaadinnassa, sosiaalipolitiikassa, hyvinvointivaltion rakentamisessa.

Vanhan valtauksessa ja myös sen jälkimaineessa on jotakin ns. ”hulluuden hetkestä”. Tätä termiä (*moment of madness*) on käytetty Pariisin toukokuusta 1968, ja yleisemmin sillä on kuvattu sellaista kollektiivisen toiminnan huippukohtaa, jollainen voi syntyä historiallisissa käännekohtissa. Näyttää siltä, että kaikki vanha ja painostava sortuu ja näköpiiriin nousee uusi ja tuntematon ilman tarkkoja ääriiviivoja mutta täynnä lupauksia. Se on tilanne, jossa tavanomaiset raja-aidat kaatuvat, ja mielet valtaa juhluvuden, keskinäisen yhteyden, vapautumisen, täyttymyksen, varmuuden ja sopusoinnun tunne. Tuntuu siltä, että *kaikki on mahdollista!*³⁷

Tätä tunnetta oli ehdottomasti Suomen ”vuodessa 1968”. Juuri sitä ilmaisee hyvin *vallankumous*, tuntoa siitä, että maailmaa ollaan luomassa uudeksi. Hetki ei voi kestää pitkään; Suomen murroksessa sellainen oli epäilemättä juuri vuosien 1967 ja 1968 vaiheilla. Vanhan maailman varustukset näyttivät murtuvan yksi toisensa jälkeen, ja ”kaikki oli mahdollista”.

Erinomaisesti tätä tunnetilaa kuvaa Antti Kuusen hurmio: ”Vallankumouksessa on mystistä viehättävyyttä. (...) Jo suoritus

sinällään – vallan anastaminen – herättää kunnioitusta. (...) Oli käsittämättömän riemullista ja vapauttavaa saada äänensä käheäksi huutamalla eläköötä vallankumoukselle.”³⁸ Tai kuten Seppo Hentilä on sanonut vallankumous-kokemuksestaan: ”Jotenkin se vain oli luissa ja ytimissä.”³⁹ Samaa haltioitumista on Christer Kihlmanin muistelossa: ”Monien muiden tavoin minä olin tempautunut mukaan yleiseen euforiaan ja ajattelin että oli raikasta puhua ’vallankumouksesta.’” [K]äsite ikään kuin *leijui ilmassa*, se oli kaunis, käyttökelpoinen ja puhutteleva.”⁴⁰

Myös mielenosoitukset radikalisoituivat, ja niiden vetovoima lisääntyi vuonna 1968. Samoin niiden määrä nousi huippuunsa juuri tuolloin. Pääaiheena oli kansainvälinen solidaarisuus, erityisesti Vietnamin sota. Mielenilmauksiin sisältyi juhlaa ja konfrontaatiota, joka poikkesi jäyhästä suomalaisesta marssikulttuurista – muun muassa iskulauseiden huutamista, kadulla istumista ja tahdissa juoksemista, olkoonkin että toiminta pysyi kansainväliseltä kannalta katsoen järjestyneissä uomissa.⁴¹ Yhdenlainen mielenosoitus oli tietysti Vanhan valtauskin.

10.

Mutta menneisyys iski vielä takaisin, ja siinäkin ”vallankumouksella” oli näkyvä rooli. Kysymys on ns. proletaarisesta käänteestä ja ”sosialistisen vallankumouksen” paluusta, josta merkkejä oli jo Marraskuun liikkeen vallanvaihdoissa syksyllä 1968. Tässä muodonmuutoksessa piilotettu historia nousi vaatimaan osansa. Ns. (nuor)taistolaisesta liikkeestä tuli ilmapiiriä hallitseva suuntaus opiskelijamaailmassa. Keskeisessä asemassa olivat Helsingin yliopiston valtiotieteilijät ja heistä etenkin sosiologit, joista vuonna 1971 puoluekannakseen ilmoitti SKDL:n lähes kaksi kolmasosaa (62 prosenttia).⁴² Kaikista Helsingin yliopiston yhteiskuntatieteiden opiskelijoista ASS:laisia oli vuosikymmenen alussa enimmäkseen neljännes.⁴³ Kehitys käy ilmi myös esimerkiksi Kannunvalajien *Tutkain!*-lehden muutoksesta. Valtiotieteilijöiden aktivisti-

ryhmä valtasi Akateemisen Sosialistiseuran (ASS), Sosialistisen Opiskelijaliiton (SOL) suurimman jäsenyhdistyksen.⁴⁴

Muually maailmassa nuorison kapina jatkui imperialisminvastaisena kolmannen maailman solidaarisuusliikkeenä. Se myös väkivaltaistui etenkin Saksassa ja Italiassa. Se oli kriittistä Neuvostoliittoa ja sen linjalla olevia kommunistipuolueita kohtaan, ja se oli maolaista tai trotskilaista.

Suomessa kävi toisin. Edes Tšekkoslovakian miehitys elokussa 1968 ei vaikuttanut kuin hetken. Tilaa maolaisille ja trotskilaisille oli vain ohimenevästi, ja samaan aikaan, kun SKDL ja kommunistipuolueen enemmistö olivat irtautumassa perintönsä kahleista osana 1960-luvun jäidenlähtöä ja etääntymässä Neuvostoliiton holhouksesta, opiskelijaliikkeen hallitseva osa asettui tätä kehityslinjaa vastaan ja sitoutui SKP:n luokkakantaiseen vähemmistöön. Taistolainen opiskelijaliike eteni ikään kuin kansallisen trauman ytimeen asti, kaikkein kavahtetuimpaan ääripisteeseen. Toiminnan kruunasi sen äärimmäinen provokatiivisuus. Ja kun kuljettiin sisällissodan synnyttämän kahtiajaon pohjaan asti, niin sisäistä ja ulkoista ulottuvuutta ei voinut erottaa toisistaan. Ulkoinen ja sisäinen ristiriita yhtyivät kommunismin synnyssä ja historiassa Suomessa. Paljastui paitsi ns. valkoisesta valheesta alkanut rikos Suomen työväenluokkaa vastaan myös se, mikä oli rikoksen kohteeksi joutuneen työväenluokan kytkentä neuvostovaltioon: solidaarisuus edellistä kohtaan tarkoitti solidaarisuutta myös jälkimmäistä kohtaan.

Tässä oli taustaa kannan ottamiselle suureen ajankohtaiseen kysymykseen, kysymykseen maailmanlaajuisesta solidaarisuudesta. Suomalaisessa versiossa tämä tarkoitti, että maailmanhistoriallisessa jaossa oli asetuttava sosialismin puolelle kapitalismia vastaan, ja siinä jaossa Neuvostoliitto oli sosialismin päälinnake – mahdollisista puutteistaan huolimatta.

Kenties tämänkin käänteen alkuun sopii kuva ”hulluuden hetkestä” – ainakin maailma näyttäytyi uutena. Mutta viimeistään 70-luvun ensi vuosista lähtien voinee puhua ennemminkin valaistumisesta uskonnollisen kääntymyksen mielessä.⁴⁵ Valaistumisen tai kääntymyksen selittäisi siis vähintäänkin osaksi Suomen 20.

vuosisadan peitetyn historian paljastuminen, yhdistettynä tämän paljastumisen ajankohtaiseen kansainväliseen kytkentään kylmän sodan kuviossa 1960- ja 1970-luvulla. En tarkoita, että Suomen ”piilotettu historia” olisi välttämättä ollut suoraan läsnä tai että kysymyksessä olisi ollut suora reaktio siihen, vaan että oman historian näkeminen uudella tavalla – petoksen paljastuminen – antoi paljon lisäpontta ja johdonmukaisuutta sille tulkinalle, joka tehtiin maailmanhistoriallisesta jaosta silloisessa tilanteessa.

Kääntymyksen selittäisi siis se, että oli erittäin hyvin mahdollista joltisellakin koherenssilla omaksua kokonaan vaihtoehtoinen näkemys Suomesta ja sen lähihistoriasta ja asettaa se ajankohtaiseen maailmanhistorialliseen kuvioon, etenkin imperialismin/kapitalismin vastustamiseen. Tähän mahdollisuuteen antoi aineksia sisällissotaan juontuva kahtiajako ja nimenomaan sen sisältämä ”peitetty historia” 60-luvulle asti.

Opiskelijaliikkeen muutos ilmeni kirkkaana suhtautumisessa vallankumoukseen. SOL rehabilitoi vanhan SKP:läisen vallankumouskäsitteen samoihin aikoihin, kun puolue luopui siitä. Vuonna 1969 hyväksytystä SKP:n uudesta ohjelmasta oli poistettu viittaukset proletariaatin diktatuuriin, ja siinä ilmoitettiin pyrittävän ”sosialistiseen vallankumoukseen” ”rauhanomaista ja kansanvaltaista tietä”.⁴⁶ Älymystöliike sen sijaan liittyi puolueen vähemmistöön, joka piti kiinni entisestä ohjelmasta ja sen marxilais-leniniläisestä vallankumouspuheesta. Suomalaisesta perinteestä kunniaan nostettiin erityisesti O. W. Kuusinen. Kolmannen maailman tilanteeseen perustuvan perspektiivin imperialismiin korvasi leniniläinen imperialismiteoria: ”Nyt on vihdoinkin alettava toteuttaa marxismi-leninismiä suomalaisen kapitalismiin sen sijasta, että yritetään keksiä vallankumousmalleja Etelä-Amerikan valtioille.”⁴⁷ Tässä toiminnassa SOL:lla oli selkeä rooli: ”[SOL on] vallankumouksellinen opiskelijajärjestö [, jonka tarkoituksena on] toteuttaa osuuttaan monopolien vastaisen ja vallankumouksellisen liikkeen tehtävänjaosta mobilisoimalla opiskelijoita ja kasvattamalla heitä marxismi-leninismiin.”⁴⁸

Muutamassa vuodessa kävi ilmi, että jälkinäytös ei ollut uuden alku vaan vanhan loppu. Se ei ollut 60-luvun liikkeen nousua

uudelle tasolle vaan kätketyn historian vastaisku. Sisällissodasta periytyvä menneisyyden taakka tuotti neuvostomielisen nuoriso-liikkeen, ainutlaatuisen muunnelman maailmanlaajuisesta opiskelijakapinasta.

Kirjallisuus

- Alapuro, Risto: *Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla*. WSOY, Porvoo-Helsinki 1973.
- Alapuro, Risto: *Suomen älymystö Venäjän varjossa*. Tammi, Helsinki 1997.
- Alapuro, Risto: "Vallankumous". *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Toim. Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki,, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius. Vastapaino, Tampere 2003.
- Alapuro, Risto: "Demonstrationer i Finland". *Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys* 8, 2017.
- Allardt, Erik: "Naturalismi ja positivismi". *Suomalaisen sosiologian juuret*. Toim. Risto Alapuro, Matti Alestalo ja Elina Haavio-Mannila. WSOY, Porvoo-Helsinki 1973.
- von Bonsdorff, Johan: *Kun Vanha vallattiin*. Tammi, Helsinki 1986.
- Eskola, Antti: "Poliittisten ristiriitojen sääntely ja kommunismi". *Sociologia* 2, 1965.
- Halonen, Ilpo: "Opiskelijat imperialismiin vastaisena voimana". *Imperialismi ja opiskelijaliikhdinnät* (Tricont 7, moniste).
- Hentilä, Seppo: "Suomi' eli historiankirjoituksella sosialistiseen Suomeen". *Työväentutkimus* 16, 2002.
- Hintikka, Jaakko: "Arvokäsitteistä sosiaalitieteiden metodiopissa". *Ajatus* 20, 1957.

- Hoikkala, Tommi; Roos, J.P. & Purhonen, Semi: "Epäpoliittisen eliitin tyyppitarina". *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*. Toim. Semi Purhonen, Tommi Hoikkala ja J.P. Roos. Gaudeamus, Helsinki 2008.
- Hyvärinen, Matti: *Viimeiset taistot*. Vastapaino, Tampere 1994.
- Juurmaa, Jyrki & Suomela, Kalevi (toim.): *Entä nyt, vasemmisto? Keskustelu sosialismista, vasemmiston yhteistyöstä ja kulttuuripolitiikasta*. Tammi, Helsinki 1966.
- Jämsén, Esko: "minä ja nykyisimmät runot". *Tilanne* 4, 1964.
- Kolbe, Laura: *Eliitti, traditio, murros. Helsingin Yliopiston Ylioppilaskunta 1960–1990*. Otava, Helsinki 1996.
- Kortti, Jukka: *Ylioppilaslehden vuosisata*. Gaudeamus, Helsinki 2013.
- Kuusi, Antti: *Ylioppilaitten vallankumous*. Otava, Helsinki 1968.
- Linsiö, Timo: "Työväenluokka ja opiskelijat". *Soihtu* 33, 1969, nro 1.
- Mäkelä, Klaus: *Realistit, idealistit, tutkijat*. Tammi, Helsinki 1979.
- Peltola, Pekka & Suomela, Kalevi: "Väkivalta, vapautusliikkeet, pasifismi". *Suomen Sosiaalidemokraatti* 6.1.1968.
- Polkunen, Mirjam: "Lyriikan modernismi". *Suomen kirjallisuus* VI. Toim. Kai Laitinen. Otava, Helsinki 1967.
- Relander, Jukka: "Taistolaisuuden psykohistoriaa". *Tunteiden sosiologiaa II. Historiaa ja sääätelyä*. Toim. Sari Näre. SKS, Helsinki 1999.
- Rentola, Kimmo: "Keväällä 1968". *60-luku*. Kansan Arkisto, Helsinki 1994.
- Roos, J.P. & Haavio-Mannila, Elina: "Missä he ovat nyt? 60- ja 70-lukulaiset aktivistit 2000-luvulla". *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*. Toim. Semi Purhonen, Tommi Hoikkala ja J.P. Roos. Gaudeamus, Helsinki 2008.
- Ruotsalo, Juhani & Toikka, Kari: "Opiskelijaliike ja SOL". *Soihtu* 36, 1972, nro 1.
- Saarikoski, Pentti: *Mitä tapahtuu todella?* Otava, Helsinki 1962.
- Siikala, Kalervo: *Kansallinen realismi*. Gummerus, Jyväskylä 1960.
- Siisiäinen, Martti: *Puolueiden kannatus ja opiskelijoiden yhteiskuntakäsitykset valtiotieteellisessä tiedekunnassa*. Sosiologian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, maaliskuu 1972.
- Suomen Kommunistisen Puolueen ohjelma* (hyväksytty XV edustajakokouksessa 5.4.1969).
- Taanila, Hannu: "Vasemmisto Suomen poliittisessa kentässä". *Jäädetyt saatavat*. Toim. Arvo Ahlroos. Gummerus, Jyväskylä 1965.
- Tarkka, Pekka: *Pentti Saarikoski. Vuodet 1937–1963*. Otava, Helsinki 1996.
- Tricont*. 1969.
- Tyyri, Jouko: *Asenteet. Asiat ja asenteet*. Toim. Matti Kekkonen ja Jouko Tyyri. Gummerus, Jyväskylä 1959.

Westö, Mårten & Kilhman, Christer: *Epätoivon toivo ja muita keskusteluja*. Tammi, Helsinki 2000.

Zolberg, Aristide R.: ”Moments of Madness”. *Politics and Society* 2, 1972.

Viitteet

- 1 Alapuron teksti on esitetty Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan Vuosi 1968 -tilaisuudessa 7.6.2018.
- 2 Mäkelä 1979, 218.
- 3 Sit. von Bonsdorff 1986, 47.
- 4 Allardt 1964.
- 5 Kortti 2013, 295–311.
- 6 Siikala 1960, 96.
- 7 Ks. Alapuro 1997, 90–97.
- 8 Sit. Polkunen 1967, 548.
- 9 Hintikka 1957, 27–47; Allardt 1973, 243–247, 256–258.
- 10 Tyyri 1959, 70, 79, 99–102.
- 11 Taanila 1965, 81.
- 12 Suomela 1966, 67.
- 13 Eskola 1965, 63.
- 14 Sit. Kortti, *Ylioppilaslehden vuosisata*, 296.
- 15 Rentolan nimitys, ks. Rentola 1994.
- 16 Alapuro 1973, 179.
- 17 Hoikkala, Roos ja Purhonen 2008, 95.
- 18 Rentola 1994, 20. Rentola puhuu erityisesti keväästä 1968.
- 19 Hyvärinen 1994, 93–95. Vrt. Alapuro 2003, 549–559.
- 20 Sit. Alapuro 1997, 134.
- 21 Peltola ja Suomela 6.1.1968.
- 22 Sit. Rentola 1994, 10.

- 23 Rentola 1994.
- 24 Halonen, ”Opiskelijat imperialismin vastaisena voimana”. *Imperialismi ja opiskelijaliikehdinnät* (Tricont 7, moniste).
- 25 *Tricont* 1969.
- 26 Kuusi 1968, 34, 71, 75–78, 116–117, 124.
- 27 Kuusi 1968, 7–9.
- 28 Alapuro 1997, 137–139.
- 29 Kuusi 1968, 115.
- 30 von Bonsdorff 1986, 304.
- 31 Saarikoski 1962.
- 32 Sit. Jämsén 1964, 200.
- 33 Sit. Tarkka 1996, 558; *Aikalainen* 1, 1964, 8.
- 34 Rentola 1994, 8. Vanhan valtauksista ja sen esivaiheista ks. von Bonsdorff 1986 ja Kolbe 1996, 327–337, 350–364.
- 35 von Bonsdorff 1986, 22.
- 36 Markku Tyynilä (sit. Kolbe 1996, 357).
- 37 Zolberg 1972, 183–207.
- 38 Kuusi 1968, 7–9.
- 39 Hentilä 2002, 9.
- 40 Westö & Kihlman 2000, 88, 215.
- 41 Ks. Alapuro 2017, 102–107; Alapuro 1997, 43–47.
- 42 Siisiäinen 1972, 17.
- 43 Kimmo Rentolan mukaan (sit. Roos & Haavio-Mannila 2008, 249).
- 44 Kortti 2013, 368–369 (perustuu Kimmo Rentolan kuvaukseen); Kolbe 1996, 409–420.
- 45 Ks. Hyvärinen 1994, 116–122; Relander 1999, 194. Ks. myös artikkeleita teoksessa *Kenen sukupolveen kuulut?*
- 46 *Suomen Kommunistisen Puolueen ohjelma* (hyväksytty XV edustajakokouksessa 5.4.1969).
- 47 Linsiö 1969, 4.
- 48 Ruotsalo & Toikka 1972, 65.

Vanhan valtaus vuoden 1968 symbolina

Marraskuun 25. päivän iltana vuonna 1968 joukko Helsingin yliopiston opiskelijoita ja muita nuoria valtasi Vanhan ylioppilastalon tarkoituksenaan estää Helsingin yliopiston ylioppilaskuntaa (HYY) viettämästä seuraavana päivänä rakennuksessa satavuotisjuhlaansa. Tässä mielessä teko oli onnistunut, sillä valtaajien kieltäydyttyä poistumasta talosta, juhla siirrettiin Konservatoriolle. Sen sijaan siitä, mitä muuta merkitystä valtauksella oli, on vuosikymmenten varrella esitetty erilaisia tulkintoja: Joillekin tapahtumaa muistelleille osallistujille se oli ensisijaisesti ”radikaalin 60-luvun” huipennus, toisille opiskelijaliikkeen taitekohta, joka päätti radikalismien iloisesta ja vapaamielisen vaiheen, ja jonka jälkeen opiskelijaliikkeitä entisestään [puolue]politisoitui ja samalla vakavoitui.

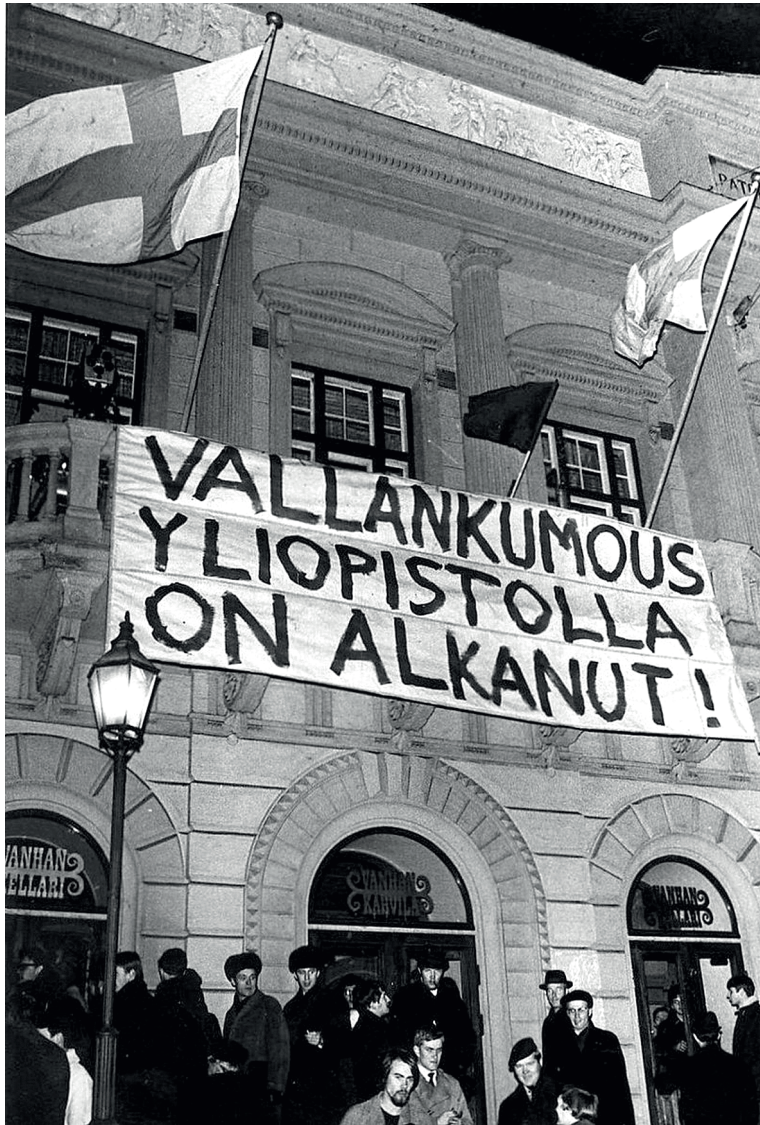
Vanhan valtauksen kohdalla olennaisinta ei ole se, minkä verran sillä oli välittömiä tai välillisiä vaikutuksia omana aikanaan, vaan keskeistä on ymmärtää sen asema keskeisenä suomalaisen 1960-luvun symbolina. Symbolimerkityksen näkökulmasta sillä, mitä valtauksessa tapahtui ja mitä konkreettisia seurauksia sillä oli, ei ole juurikaan merkitystä, vaan keskeistä on käsittää se osallistujille ainutlaatuisena kokemuksena, johon kohdistunut runsas muistelu on nostanut sen tärkeäksi osaksi suomalaisesta 1960-luvusta luotua historiakuvaa, toisin sanoen käsitystä siitä, mikä 60-luvussa oli merkittävää ja miksi.

Valtausta ovat luonnollisesti muistelleet eniten siihen osallistuneet, ja erityisesti niin sanottujen 60-luvun radikaalien julkisissa muisteluissa sillä on usein ollut keskeinen rooli. Osa näistä muis-

telijoista on esittänyt tapahtuman 60-luvun huipentumana ja korostanut sen merkitystä. Valtaajista esimerkiksi usean 60-luvun yhden asian liikkeen toimintaan osallistunut toimittaja Johan von Bonsdorff (1940–2002) rinnastaa muistelmissaan tapahtuman hengen Talvipalatsin valtaamiseen vuonna 1917, silloinen teologianopiskelija, pastori ja kirjailija Heikki Palmu (s. 1946), puolestaan kertoo valtauksen aikana miettineensä, millainen tunnelma vallitsi alkukirkossa ensimmäisenä helluntaina. Kumpikin kuvaa tapahtuman näin poikkeuksellisen voimakkaana kokemuksena.

Muistelijoista erityisesti von Bonsdorff on korostanut valtauksen merkitystä paitsi valtaajille myös muille kuvaamalla sen muistelmissaan tapahtumaksi, jonka jälkeen maailma ei voisi enää koskaan palata aivan ennalleen. Hänen mukaansa kyseessä oli radikalismien huipentuma, jossa kaikki suunnat ja liikkeet yhtyivät, ja opiskelijat kokivat olevansa maailmanlaajuista liikehdintää. Luomalla kuvaa valtauksen maailmaa muuttaneesta merkityksestä, hän on keskeisellä tavalla rakentanut käsitystä sen myyttisestä luonteesta. Von Bonsdorffin kuvauksella on ollut merkittävä vaikutus myös tapahtumaa käsitelleelle historiankirjoitukselle, koska hänen vuonna 1986 julkaistua muistelmateostaan, ”*Kun Vanha vallattiin*”, on käytetty historioteoksissa usein ainoa lähteenä selvitettyä, mitä valtauksessa tapahtui ja mitä merkitystä sillä oli.¹

Von Bonsdorffin luoma kuva valtauksesta opiskelijoiden ja 60-luvun liikehdinnän eri suuntausten yhteisenä ja yhtenäisenä ponnistuksena saa säröjä, kun sitä vertaa muiden tapahtumaan osallistuneiden muisteluihin, tutkimuksiin ja aikalaisuutisointiin. Valtauksessa oli kyllä aluksi mukana erilaisia poliittisia suuntauksia edustaneita opiskelijoita mutta kun tapahtuma alkoi saada vasemmistolaisiksi koettuja piirteitä, esimerkiksi keskustalaiset ja liberaalit opiskelijat poistuivat paikalta. Myös radikaalin liikehdinnän sisällä olleet jakolinjat pysyivät yllä valtauksen aikana ja synnyttivät eripuraa, kun esimerkiksi paikalle omien muisteluidensa mukaan pelkästään juhlimaan tulleiden anarkistien käytös herätti närkästystä tapahtumaan vakavasti suhtautuneiden opiskelijoiden parissa. Anarkisteihin kuulunut Arja (Appe) Vanajas

Vanha ylioppilastalo 25.11.1968. Kuva: Wikimedia Commons.

(s. 1952) kertoo heidän myyneen valtauksessa *Ultra*-lehtensä esikoisnumeroa, mikä aiheutti pahennusta:

Myytiin Ultraa siellä ja huudettiin jotain anarkistisia sloganeita ympäriinsä. Siellä oli uskomattomia poliittisia intrigejä. Kun mä myin Ultraakin, joku yritti suunnilleen repiä mua, että 'pois siitä, kauhee anarkisti', niinku kauheen peloissaan. Mistä tietysti minä nautin suunnattomasti.²

Palmu puolestaan kritisoi muistelmissaan sitä, että valtauksessa puheita pääsivät pitämään myös maolaiset:

Ei tunnu hyvältä, kun joku assilainen toveri julistaa jo puhdasta teoriaa, ja mikä vielä ihmeellisempää, ääneen pääsee pari maolaista. Heitä näkee Demossa ja Tricontissa, mutta emme kai me heidän kanssaan rupea näitä kriittisiä työryhmiä rakentamaan? Maolaiset puhuvat kaikkien kukkien kukkimisesta, mutta joku kohtuus sentään kaikessa.”³

Valtauksen runsasta muistelua ja sen nostamista merkittäväksi tapahtumaksi ovat kritisoineet sekä osa siihen osallistuneista että erityisesti ne, jotka eivät olleet paikalla. Jälkimmäisten näkökulmasta katsottuna valtauksen tärkeyttä korostava muistelu näyt-
täytyykin helposti hämmentävänä. Voi olla vaikea ymmärtää, miksi tapahtuma, jota esimerkiksi aikalaislehdistö ei pitänyt erityisen merkityksellisenä, on saanut myöhemmin osakseen niin paljon huomiota. Kyse on siitä, että valtauksen keskeinen merkitys näyttää siihen osallistuneille olleen se, että se ylipäätään tapahtui, minkä seurauksena päällimmäiseksi muisteluissa nousivat tapahtuman tunnelma ja sen aikana koetut tunteet, joita muiden on hankala tavoittaa.

Runsaan muistelun seurauksena valtaus on saanut myös mediahuomiota, mikä on osaltaan edesauttanut sen muuttumista symboliksi. Tästä osoituksena on esimerkiksi se, että tapahtuma on usein otettu koulujen oppikirjoihin edustamaan koko 60-luvun yhteiskunnallista liikehdintää ja valtaajat kokonaista ”60-luvun sukupolvea”. Historiakuvan kannalta ongelmallista on,

että valtauksen korostaminen on edesauttanut radikalismia ja 60-luvun sulautumista toisiinsa, minkä seurauksena radikalismia ja radikaalien rooli 60-luvun historiakuvassa on ylikorostunut. Pienen ryhmän menneisyydestä on tullut osa yhteiseksi koettua historiaa ja samalla osa kollektiivista muistia. Sama on tapahtunut esimerkiksi Ranskassa ”Ranskan toukokuuhun -68” kohdistuneen muistelun ja muistojuhlinnan seurauksena: kourallinen liikehdintään osallistuneista on nostettu edustamaan kokonaista sukupolvea. Nämä prosessit osoittavatkin, miten suuri rooli aikalaisilla on ollut, ja yhä on, erityisesti lähihistoriaa koskevien käsitysten rakentamisessa.

Valtauksen nousua symboliksi on edistänyt erityisesti sen muistojuhlinta ja muistovuosiin kohdistunut mediahuomio.⁴ *Helsingin Sanomissa* (HS) valtauksen merkkipäivä nousi ensimmäistä kertaa keskeisellä tavalla esille vuonna 1993, jolloin tapahtumasta tuli kuluneeksi 25 vuotta, sillä silloin lehti julkaisi laajan 60-lukua muistelleen juttukokonaisuuden. Myös viisi vuotta myöhemmin HS kirjoitti valtauksen merkkipäivän lähestyessä tapahtumaa käsitelleen artikkelin, joka synnytti mielipidepaltilla vilkasta keskustelua siitä, kuka oli rikkonut ylioppilastalon ikkunan ja päästänyt valtaajat sisään. Lehti kertoi myös Vanhalla järjestetystä 30-vuotisjuhlasta, ja myös Yleisradio uutisoi muistopäivästä pääuutislähetysessään.

Vuoden 1998 jälkeen tavoissa muistella 60-lukua tapahtui muutos, sillä vuonna 2008 vuosi 1968 nousi Suomessa aiempaa selvemmin valtauksen rinnalle muistelun ja muistojuhlinnan kohteeksi. HS kirjoitti ”Ranskan toukokuusta -68” jo sen merkivuotina 1978 ja 1988, mutta nämä artikkelit käsitelivät pelkästään Ranskan tapahtumia, eivät laajemmin vuotta 1968. Myös vuonna 1998 lehti kertasi Ranskan toukokuun tapahtumia, ja kytki ne nyt osaksi kansainvälistä radikalismia, kertoen samalla myös suomalaisesta 60-luvun radikalismista.

Kuitenkin vasta vuonna 2008 vuoden 1968 muistelu otti kiistattomasti paikan valtauksen rinnalla. *Helsingin Sanomat* julkaisi maaliskuusta marraskuuhun 1968-aiheista artikkelisarjaa, ja marraskuussa ilmestyi myös *HS-Teema* -aikakauslehti ”Kul-

tainen 60-luku”. Marraskuun lopulla lehti julkaisi useita juttuja valtauksesta ja suomalaisesta radikalismista. Toisin kuin kymmenen vuotta aiemmin, Yle ei enää uutisoinut valtauksen muistopäivästä pääuutisissaan vaan Kulttuuriuutisissa, mikä voidaan tietyllä varovaisuudella nähdä merkinä tapahtuman uutisarvon laskusta. Valtausta kuitenkin muisteltiin sen 40-vuotispäivänä lukuisissa tilaisuuksissa ja sen asemaa kollektiivisessa muistissa vahvasti entisestään opiskelijoiden toteuttama Vanhan uudelleenvaltaus, josta muun muassa *Helsingin Sanomat* uutisoi.

Vuonna 2018 vuosi 1968 näkyi *Helsingin Sanomissa* läpi vuoden. Osaltaan syynä oli se, että lehden palsta ”Helsingin Sanomat 50 vuotta sitten” luonnollisesti julkaisi päivittäin kyseisen vuoden uutisia. Esimerkiksi Ranskan vuoden 1968 tapahtumia seurattiin palstalla toukokuussa tiiviisti, mutta muuten lehti ei Ranskan toukokuuta käsitellyt. Vuosi 1968 oli kuitenkin lehdessä runsaasti esillä myös muutoin, ja esimerkiksi kesäkuussa *HS* julkaisi internetsivustollaan multimedia-esseen, jota se kuvasi suurselvitykseksi vuodesta 1968. Siinä esiteltiin vuoden 1968 tapahtumia eri puolilla maailmaa ja nostettiin esille myös valtaus, jonka todettiin olleen osa kansainvälisen opiskelijaliikkeen radikalisoitumista. Heinäkuussa lehdessä ilmestyi laaja artikkeli Saksan vuoden 1968 tapahtumista, mikä oli aiempiin, Ranskan ja Suomen tapahtumiin keskittyneisiin, muistovuosiin nähden poikkeuksellista.

Myös Ylellä vuosi 1968 oli esillä. Toukokuussa 2018 Elävä Arkisto -internetsivustolla julkaistiin artikkeli, jossa kerrottiin vuoden 1968 liikehdinnästä ja johon oli linkitetty useita tuolloin kuvattuja uutispätkiä sekä muita kuvanauhoja. Artikkelin liittyi ”Ranskan toukokuun -68” muistovuoteen, sillä siinä käsiteltiin runsaasti Ranskan tapahtumia ja useat kuvanauhoista liittyivät niihin. Kuitenkin artikkelissa nostettiin esille myös muiden maiden tapahtumia ympäri maailman ja myös näihin liittyviä filmejä oli sen yhteydessä katsottavissa.⁵ Näin sekä *Helsingin Sanomat* että Yle pitivät vuoden 1968 muistoa yllä ja kumpikin media käsitteli kyseisen vuoden tapahtumia maailmanlaajuisesti.

Vuoden 2018 lopulla julkaistiin juttuja sekä valtauksista että suomalaisesta 1960-luvusta yleensä. Valtauksen aattopäivänä lehdessä julkaistiin toimittaja Unto Hämäläisen kirja-arvio Anton Montin ja Pontus Purokurun teoksesta *1968. Vallankumouksen vuosi*. Heti ingressissä esitetään valtauksen olleen ”radikaalin vuosikymmenen huipennus”, ja arvionsa alussa Hämäläinen ilmaisee tyytyväisyytensä siihen, että nykyiset opiskelijat ymmärtävät tapahtuman arvon, mistä osoituksena on hän pitää muistopäivänä Vanhalla järjestettävää muistelutilaisuutta. Valtausta on kuitenkin juhlistettu ylioppilastalolla myös aiempina vuosipäivinä, minkä Hämäläinenkin mainitsee, mutta hän näyttää pitävän vasta vuoden 2018 tilaisuutta osoituksena nuorten tapahtunutta kohtaan tuntemasta arvostuksesta. Sellaisena arviossa näyttäytyy myös Montin ja Purokurun kirja, etenkin kun Hämäläinen mainitsee kirjoittajien olevan sen verran nuoria, etteivät he ole valtaukseseen osallistuneet, mutta siitä huolimatta tavoittavan teoksensa ”uusvasemmiston elävän hengen”.⁶

Montin ja Purokurun teos on kuitenkin ongelmallinen erityisesti siksi, että se perustuu 60-luvun radikaalien muistelmiin ja haastatteluihin, joihin kirjoittajat eivät kohdista lainkaan lähdekritiikkiä. Kun lisäksi merkittävä osa viimeisen viidentoista vuoden aikana tehdystä 60-lukua koskevasta tutkimuksesta loistaa kirjassa poissaolollaan, lopputuloksena on radikaalien kertomusten epäanalyyttinen toistaminen. Näin myös valtauksen kuvaus perustuu valtaajien muisteluun ottamatta lainkaan huomioon muisteluiden luonnetta jälkikäteen rakennettuina kertomuksina, joihin muun muassa muisteluajankohta ja muistelijoiden motiivit vaikuttavat. Voikin todeta, että Hämäläisen kiittämä uusvasemmistolaisien hengen tavoittaminen perustuu siihen, että teoksessa äänessä eivät ole niinkään kirjoittajat kuin 60-luvulla uusvasemmistolaisuudesta inspiroituneet muistelijat.

Kirja-arviossa mainittu valtauksen merkkipäivänä järjestetty muistelutilaisuus oli osa 150 vuotta täyttäneen HYY:n juhlaohjelmaa. Kyseessä oli ”Huominen tehdään nyt -vaikuttajatapaaminen”, jossa nykypäivän vaikuttajat, kuten ministerit, kansanedustajat ja puolueaktiivit keskustelivat tulevaisuuteen liittyvistä tee-

moista opiskelijaliikkeen näkökulmasta sekä pohtivat, millainen Suomen arvomaailma on vuonna 2168. Tulevaisuuspohdintojen ohella tilaisuuteen sisältyi myös valtauksen muistelua.

Samana päivänä kun Hämäläisen kirja-arvio ilmestyi, filosofian ylioppilas Markus Myllyniemi kysyi lehden mielipidepalsatalla, mikseivät nykyopiskelijat nouse barrikadeille. Hän aloitti kirjoituksensa toteamalla, että tulevana viikonloppuna valtauksesta tulee kuluneeksi 50 vuotta ja toi esille lukuisia epäkohtia, jotka hänen mielestään antaisivat opiskelijoille syytä marsseihin tai valtauksiin. Myllyniemi esitti valtauksen taustalla olleen näköalattomuutta, joka hänen mielestään yhdisti valtaajia ja nykyopiskelijoita sekä katsoi valtaajien muuttaneen yhteiskuntarakenteita, mihin hän kannusti myös tämän päivän opiskelijapolvea.

Kolme päivää myöhemmin, 27. marraskuuta, Myllyniemen kirjoitukseen vastasi 60-luvulla opiskellut Juhani Koskinen. Hän kiisti Myllyniemen näkemyksen näköalattomuudesta esittämällä, että hänen nuoruudessaan ”tulevaisuus oli toivoa täynnä”. Koskisen mielestä valtauksen pontimena oli Ranskan liikehdintä, joka innoitti nimenomaan vasemmistolaisia opiskelijoita, ja kertoi olevansa iloinen siitä, ettei Suomessa menty yhtä pitkälle kuin Ranskassa. Koskinen päätti kirjoituksensa toteamalla, että useista 60-luvun radikaaleista tuli myöhemmin poliitiikkoja, jotka ”ovat olleet päättämässä opintotuesta ja muista nykyisten opiskelijoiden eduista, joita Myllyniemi arvosteli”.⁷ Näkemys, jonka mukaan monet suomalaisessa yhteiskunnassa 60-luvun aikana ja sen jälkeen toteutetut muutokset ovat olleet nimenomaan radikaalien ansiota, on radikaaleihin kuuluneille muistelijoille erittäin tyypillinen.

Samana päivänä Koskisen mielipidekirjoituksen kanssa *HS:ssä* julkaistiin poliittisen historian professorin, Kimmo Rentolan, kolumni. Rentola aloitti kirjoituksensa viittaamalla pari päivää aiemmin olleeseen valtauksen vuosipäivään ja sen muistoksi järjestettyyn symposiumiin, johon hän oli osallistunut. Rentolan kolumnin keskeinen sisältö oli kertoa niin ikään syksyllä 1968 järjestetystä Teiniliiton syyskokouksesta, joka oli aikoinaan jäänyt valtauksen varjoon ja sittemmin koko lailla unohtunut,

vaikka seminaari ja sitä seurannut kielteinen julkisuus oli radikalisoinut valtaajia nuorempia kautta Suomen. Kolumnin voi nähdä varovaisena kritiikkinä valtauksen jälkeenpäin saamaa erityisasemaa kohtaan.

HS 50-vuotta sitten -palstalla valtaus oli esillä sekä 26. että 27. marraskuuta. Ensiksi mainittuna päivänä julkaistiin uutinen, jossa kerrottiin valtauksen alkamisesta ja paikalla pidettyjen puheiden pääteemoista. Seuraavana päivänä julkaistu juttu puolestaan uutisoi sen päättymisestä ja tapahtumassa hyväksytystä Helsingin yliopistoa ja ylioppilaskuntaa koskevasta ponnesta.

Vaikka lehdessä ei vuonna 2018 julkaistu varsinaista valtausta muistellutta juttua, voidaan sen esillä oloa pitää runsaana. Erityisesti vuotta 1968 käsittelevän teoksen arvion ajoittaminen juuri tapahtuman merkkipäivän aattoon, osoittaa pyrkimystä ylläpitää käsitystä valtauksesta vuoden 1968, ja samalla suomalaisen 60-luvun, merkittävänä, jopa merkittävimpanä, tapahtumana. Tulkintaa tukee se, että 25. joulukuuta lehdessä julkaistiin laaja juttu, jossa esiteltiin lyhyesti sekä maailman- että Suomen historian keskeisiä tapahtumia ja ilmiöitä 1940-luvulta 2010-luvulle. 1960-luvun tapahtumista Suomessa esiin nostettiin ainoastaan valtaus.

Vielä vuoden 2019 aluksi *Helsingin Sanomat* nosti esille vuoden 1968 sijoittamalla kaksi siihen liittynyttä erikoisartikkelia kymmenen vuoden 2018 kiinnostavimman artikkelin joukkoon. Näistä ensimmäinen oli edellä mainittu vuodesta 1968 kertova multimedia-essee ja toinen Tshekkoslovakian miehitystä käsitellyt artikkeli.

Toisin kuin vuosina 1998 ja 2008, Yleisradio ei enää vuonna 2018 uutisoinut valtauksen muistopäivästä TV-uutisissaan, vaan valtausta koskevat jutut julkaistiin Ylen verkkosivuilla. Tästä ei voi tehdä suoraa päätelmää, että se olisi Ylen silmissä menettänyt merkittävyyttään, sillä Ylellä on nykyään tapana julkaista aiempaa enemmän sisältöä pelkästään verkossa. Valtauksen vuosipäivänä verkkosivuilla julkaistiin laaja juttu siihen osallistuneen, Ylen eläkkeelle jääneen toimittajan, Jarmo Mäkelän, ja kahden nykyisen ”opiskelija-aktiivin”, Jeremias Nurmelan ja Anna Lem-

strömin, tapaamisesta Vanhalla ylioppilastalolla. Jutussa käydään läpi valtauksen pääpiirteet, ja Mäkelä muistelee tapahtunutta toimittajalle sekä opiskelija-aktiiveille. Jutun yhteydessä on lisäksi video, jossa hän kertoo valtauksesta Nurmelalle ja Lemströmille. Valtauksen muistelun ohella jutun keskeinen näkökulma on verrata 60-luvun ja nykypäivän opiskelijoiden tilannetta ja opiskelijapolitiikkaa toisiinsa. Vaikka jutussa mainitaan lyhyesti suomalaisen liikehdintään vaikuttaneet kansainväliset kimmokkeet sekä se, että vuotta 1968 nimitetään yleisesti ”hulluksi vuodeksi”, sen pääpaino on valtauksen kotimaisissa syissä ja sen ainutlaatuisuudessa.

Jutun lopussa on linkki Ylen Elävään arkistoon koottuihin vuonna 1968 kuvattuihin, tai siitä kertoviin, ohjelmiin sekä ohjelmaotteisiin. Sekä näissä että sivulla olevassa artikkelissa, ”Vanhan valtaus 1968 oli opiskelijoiden kapina demokratian ja tasa-arvon puolesta”, johon videodokumentit liittyvät, pääpaino on otsikon mukaisesti valtauksessa.

Yhteenvetona voidaan todeta, että vuonna 2018 molemmat tarkastellut mediat pitivät esillä sekä vuotta 1968 että valtausta, samoin kuin ne olivat tehneet kymmenen vuotta aiemmin. Kuitenkin *HS:ssä* painopiste oli enemmän vuodessa 1968 kuin valtauksessa, sillä sitä käsiteltiin lehdessä runsaasti. Vaikka tämä johtuu osin vuoden 1968 uutisten uudelleenjulkaisemisesta *HS* 50-vuotta sitten -palstalla, myös lehden muu panostus kyseiseen vuoteen oli aavistuksen runsaampaa kuin Ylellä ja huomattavasti suurempaa kuin Helsingin Sanomissa aikaisempina merkkivuosina.

Vuoden 1968 yhä selvempi nousu valtauksen rinnalle, ja jopa siitä ohi, kuvastaa muutosta, jossa 60-luvusta kertominen ja sen muistaminen on siirtynyt muistelijoilta osin muille toimijoille, kuten tutkijoille ja toimittajille. Nämä ovat kytkeneet valtauksen muistelijoita selvemmin kansainvälisen opiskelijaliikehdinnän kontekstiin, minkä seurauksena painopiste on siirtynyt hiljalleen valtauksesta vuoteen 1968, ulkomaisten esimerkkien mukaisesti.

Vanhan valtaus on pitkään symboloinut suomalaista 60-lukua, koska siinä on kiteytynyt vuosikymmentä ahkerasti muistellei-

den radikaalien 60-luku. Heille 60-luvussa olennaista ja merkityksellistä oli vanhojen arvojen murtuminen sekä sitä seurannut arvomaailman muutos, minkä vuoksi ”Vanhan valtaus” ei heille välttämättä tarkoita pelkästään kyseistä tapahtumaa vaan myös erilaisia ”vanhoiksi” koettuja asenteita ja käytäntöjä, joita muistelijat katsovat 60-luvulla muuttaneensa. Radikaaleille tämä kaksoismerkitys on selvempi kuin monille muille, mikä osaltaan selittää valtauksen muistelun ja muistojuhlien kirjoittamaa kritiikkiä. On kuitenkin hyvä muistaa, että tapahtumaan kohdistunutta muistelua on kritisoinut myös osa siihen osallistuneista. Esimerkiksi yksi 60-luvun liikehdinnän keskeisistä henkilöistä, kansanedustaja Erkki Tuomioja on todennut muistelmissaan valtauksen olleen ”pseudotapahtuma jonka muisteleminen ’kansa taisteli – miehet kertovat’ hengessä on lähinnä hupaista”.⁸

Kun valtauksesta kertominen siirtyy muistelijoilta muille, on mahdollista, että sen symbolimerkitys vähenee ja sen asema 60-luvun historiakuvassa heikkenee. Kun muistelu korvautuu historialla, vuosi 1968 kokonaisuudessaan nousee todennäköisesti yksittäisiä tapahtumia merkityksellisemmäksi ja näyttäytyy 60-luvun kiteytymänä, niin Suomessa kuin kansainvälisestikin.

Riippumatta siitä, kohdistuuko muistaminen valtauksen vai vuoteen 1968, historiakuvan kannalta ongelmallista on, jos siinä edelleen, muistamisen siirtyessä aikalaisilta muille, painottuu liikaa 60-luvun yhteiskunnallinen liikehdintä, joka kuitenkin oli vain yksi puoli 60-luvussa. Historiakuvan tasapainottamiseksi tarvittaisiinkin runsaammin myös muita kuin liikehdintään ja vuoteen 1968 rajoittuvia näkökulmia tuohon monien muutosten vuosikymmeneen.

Lähteet

Sanomalehdet

Helsingin Sanomat 2018

Sanomalehti- ja internet-artikkelit

”1968. Vuosi joka muutti kaiken.” Multimedia-essee. HS-verkkosivusto, 20.6.1968. [<https://dynamic.hs.fi/2018/vuosi1968/>], luettu 25.1.2019.

Hämäläinen, Unto: ”Uudessa 1968-kirjassa hehkuu Vanhan vallanneen uusvasemmiston henki: ilo, toiveikkuus ja tekemisen meininki.” *Helsingin Sanomat*, 24.11.2018.

”HYY150-festivaali.” Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan verkkosivusto. [<https://hyy.helsinki.fi/fi/hyy150-festivaali>], luettu 23.1.2019.

Jegorov, Olga: ”Vanhan valtaus 1968 oli opiskelijoiden kapina demokratian ja tasa-arvon puolesta.” Yle, Elävä arkisto 23.8.2018. [<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2018/08/23/vanhan-valtaus-1968-oli-opiskelijoiden-kapina-demokratian-ja-tasa-arvon>], luettu 23.1.2019.

Koskinen, Juhani: ”Tulevaisuus oli toivoa täynnä 1960-luvulla.” *Helsingin Sanomat*, 27.11.2018.

Lindfors, Jukka: ”Opiskelijakapina 1968 – kansakuntien toivot barrikadeilla.” Yle, Elävä arkisto, 7.5.2018. [<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2018/05/07/opiskelijakapina-1968-kansakuntien-toivot-barrikadeilla>], luettu 23.1.2019.

Myllyniemi, Markus: ”Miksi nykypöiskelijat eivät nouse barrikadeille? Aktivismi aika ei saa olla ohi.” *Helsingin Sanomat*, 24.11.2018.

Rentola, Kimmo: ”Teiniliiton syyskokous Tampereella vuonna 1968 synnytti skandaalin mutta jäi Vanhan valtauksen varjoon.” *Helsingin Sanomat*, 27.11.2018.

Saariinen, Juhani: ”HS julkaisi vuonna 2018 kymmeniä verkkoon räätälöityjä erikoisartikkeleita.” *Helsingin Sanomat*, 1.1.2019.

Saavilainen, Heli: ”1960-luvun lapset nappasivat vallan suurilta ikäluokilta – katso, millainen Suomi oli, kun sinä tai läheisesi synnyitte.” *Helsingin Sanomat*, 25.12.2018.

Toivonen, Terhi: ”Vanhan valtaukselta 50 vuotta: Törmäytimme yhteen entisen kapinajohtajan ja nykyiset opiskelija-aktiivit, näin kävi.” Yle-uutiset -verkkosivusto, 25.11.2018. [<https://yle.fi/uutiset/3-10523749>], luettu 23.1.2019.

Muistelmat

- Von Bonsdorff, Johan: *Kun Vanha vallattiin*. Tammi, Helsinki 1986.
- Palmu, Heikki: *Oulusa koulusa. 60-lukulaisen muistelmat*. Kirjapaja, Helsinki 2016.
- Tuomioja, Erkki: *Kukkaisvallasta Kekkosaltaan*. Tammi, Helsinki 1993

Kirjallisuus

- Halbwachs, Maurice: 'The Social Frameworks of Memory'. Halbwachs, Maurice, *On Collective Memory*. Edited, Translated, and with an Introduction by Lewis A. Coser. The University of Chicago Press, Chicago, 1992, 35–189. [Lés cadres sociaux de la mémoire 1952.]
- Kastari, Pirkko-Liisa: *Mao missä sä oot? Kiinan kulttuurivallankumous Suomen 1960-luvun keskusteluissa*. Bibliotheca Historica 65. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001.
- Klinge, Matti - Knapas, Rainer - Leikola, Antto - Strömberg, John: *Helsingin yliopisto 1917–1990*. Otava, Helsinki 1990.
- Kolbe, Laura: *Eliitti, traditio, murros. Helsingin yliopiston ylioppilaskunta 1960–1995*. Otava, Helsinki 1996.
- Lindfors, Jukka ja Salo, Markku: *Ensimmäinen aalto. Helsingin underground 1967–1970*. Kustannus Oy Odessa, Helsinki 1988.
- Miettunen, Katja-Maria: *Menneisyys ja historiakuva. Suomalainen 1960-luku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona*. Bibliotheca Historica 126. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2009.
- Miettunen, Katja-Maria: Muistelu historian tutkimuksen haasteena ja mahdollisuutena. Teoksessa Hakkarainen, Jani, Hartimo, Mirja ja Virta, Jaana (toim.), *Muisti*. Acta philosophica Tampensis 6. Tampere University Press, Tampere 2014, 167–177.
- Monti, Anton ja Purokuru, Pontus: *1968. Vallankumouksen vuosi*. Kustantamo S&S, Helsinki 2018.
- Nora, Pierre, 'Between Memory and History: Les Lieux de Memoire'. *Representations*, No 26 (Spring 1989).
- Nora, Pierre: 'Generation'. Teoksessa *Realms of Memory. Rethinking the French Past*. Volum I: Conflicts and Divisions. Under the Direction of Pierre Nora. Columbia University Press, New York, 1996, 499–531. [Les Lieux Mémoire, 1992]
- Suri, Jeremi: *Power and Protest. Global Revolution and the Rise of Détente*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts. 2005.

Viitteet

- 1 Ks. Miettunen 2009, 24–25; 152–159.
- 2 Vanajaksen haastattelu, Lindfors & Salo, 1988, 59.
- 3 Palmu, 2016, 66.
- 4 Aikalaisuutisointia sekä Helsingin Sanomien ja Ylen uutisointia vuosien 1978–2008 osalta olen käsitellyt tutkimuksessani (Miettunen 2009), jossa on annettu tarkat lähdetiedot.
- 5 Lindfors 2018.
- 6 Hämäläinen 2018.
- 7 Koskinen 2018.
- 8 Tuomioja 1993, 55.

Äitienpäivän mielenosoitus vuoden 1968 uutisvirrassa

Vuonna 1966 perustettu Yhdistys 9 ajoi niin kutsuttua radikaalia sukupuolirooliajattelua, jonka tavoitteena oli muuttaa sekä naisiin että miehiin kohdistuneita rooli-odotuksia. Jotta tavoite saavutettaisiin, yhdistys osallistui aktiivisesti yhteiskunnalliseen keskusteluun. Se omaksui uudenlaisia vaikuttamisen tapoja kuten mielenilmaukset, ja käytti joukkoviestimiä strategisesti hyväkseen saadakseen näkemyksensä leviämään suomalaisten keskuudessa.¹

Yhtenä yhdistyksen keskeisistä tavoitteista oli lasten päivähoiton järjestäminen, jotta pienten lasten äidit pystyisivät yhdistämään perheen ja työn. Kiinnittääkseen huomiota päivähoiton puutteisiin yhdistys järjesti muun muassa mielenosoituksen kunnallisen päivähoiton puolesta äitienpäivää edeltäneenä lauantaina 11.5.1968.² Tässä tekstissä tarkastelen tämän mielenosoituksen uutisointia ja pohdin, miten suomalaiset toimittajat kehystivät tapahtuman. Miten mielenosoitus suhteutui vuoden 1968 yleisradikaaliin liikehdintään? Nähtiinkö mielenosoitus uudenlaisena vaikuttamiskeinona? Kommentoitiinko uutisoinnissa Yhdistys 9:ä tai sen tavoitteita? Erosivatko eri toimitusten uutisoinnit toisistaan? Tekstin lähdeaineistona käytän Yhdistys 9:n arkistomateriaalia, joka sisältää mielenilmausta käsitteleviä lehtileikkeitä ja yhdistyksen toiminnasta kertovia asiakirjoja kuten toimintakertomuksia. Lisäksi käytän Kansallisen audiovisuaalisen instituutin kokoelmiin sisältyviä Yleisradion uutislähetyksiä mielenosoitusviikonlopulta.

Yhdistys 9 ja ajan radikaaliliikkeet

Kotimainen 1960-luvun uusvasemmistolaisuus alkoi kulttuuri-poliittisena liikkeenä, ja Yhdistys 9 oli osa tätä ajan yleisradikaalia liikehdintää. Osa ysläisistä osallistuikin aktiivisesti myös muihin 1960-luvun yhden asian liikkeisiin ja siten he edustivat sitä osaa suomalaisista, jotka haastoivat vallitsevat yhteiskunnalliset rakenteet ja käytännöt. Samanaikaisesti Yhdistys 9 erottui muista liikkeistä nostamalla keskiöön kysymyksen sukupuolen vaikutuksesta naisten ja miesten toimintamahdollisuuksiin suomalaisessa yhteiskunnassa. Yhdistys haastoikin ajan radikaaliliikkeitä katsomaan kriittisesti myös omaa toimintaansa, sillä niin opiskelijaliikehdintä kuin muutkin ajan keskeiset liikkeet ylläpitivät toiminnassaan perinteisiä sukupuolikäsityksiä. Virikkeitä ysläiset hakivat ulkomailta, sillä yhdistyksen ajama sukupuoliroolikeskustelu jatkoi muissa Pohjoismaissa jo muutamaa vuotta aiemmin alkanutta debattia. Myös Suomeen kutsutut puhujavieraat olivat pääsääntöisesti ruotsalaisia. Betty Friedanin Pohjoismaiden kiertueen yhteydessä Yhdistys 9 tosin järjesti myös Friedanin esitelmätilaisuuden vuonna 1967.³

Yhdistyksen toiminta alkoi epävirallisena Ryhmä 9:nä, jonka kokoonpaneva voima oli Kati Peltola. Opiskelijaliikkeessä aktiivisesti mukana ollut Peltola oli pettynyt naisten vaikutusmahdollisuuksiin ja myös yhteiskunnassa muuten kohtaamiinsa tasa-arvo-ongelmiin, mikä johti lopulta yhdeksän jäsenen valmistelevan ryhmän koolle kutsumiseen lokakuussa 1965. Tavoitteena oli perustaa yhdistys ajamaan sukupuoliroolikeskustelua ja se perustettiin helmikuussa 1966 pidetyssä perustavassa kokouksessa.⁴ Syksystä 1965 lähtien ydinjoukko oli kuitenkin osallistunut jo aktiivisesti joukkoviestimissä käynnistyneeseen sukupuoliroolidebattiin, jonka yhtenä aloituspisteenä pidetään ryhmän alkuperäisiin jäseniin kuuluneen Margaretha Mickwitzin *Nya Pressen* -lehdessä julkaisemaa artikkelia ”Könsrollerna – inte frontdelning utan primärrelationer”.⁵

Yhdistyksen toiminnan huippu ajoittui sen kahteen ensimmäiseen toimintavuoteen (1966–1967) ja toiminta jäi lopulta

varsin lyhytikäiseksi, sillä yhdistys lopetettiin jo vuonna 1970. Perustamiskokouksessa yhdistykseen liittyi 98 jäsentä ja ensimmäisen toimintavuoden lopulla jäseniä oli 250. Yhdistyksen lakkauttamisen yhteydessä jäsenmäärä oli huipussaan ollen noin 800.⁶ Jäsenkunnan enemmistö jakautui vuosina 1936–1946 syntyneisiin ja jäsenistö koostui pääsääntöisesti jo työelämään siirtyneistä nuorista aikuisista. Toiminta ei näin ollen nivoutunut selkeästi 1960-luvun loppuvuosien opiskelijaliikehdintään, vaikka jäsenkuntaan kuului myös opiskelijoita. Riitta Jallinojan mukaan Yhdistys 9 politisoituminen tapahtui kuitenkin muiden radikaaliliikkeiden tavoin vuonna 1968. Juuri 1960-luvun viimeisinä vuosina tapahtunut jäsenkunnan puoluepolitisoituminen johti lopulta myös yhdistyksen lakkauttamiseen.⁷ Tulkinta mukailee Kimmo Rentolan näkemystä siitä, että vasta vuosi 1968 todella käynnisti suomalaisen vallankumouksellisen toiminnan, joka tämän jälkeen jatkui vielä useamman vuoden ajan. Sen sijaan kansainvälisesti kumouksellinen liikehdintä saavutti huipunsa keväällä 1968.⁸

Yhdistys 9 ja vuosi 1968

Historiankirjoituksessa vuosi 1968 kiinnittyy selkeästi eri puolilla maailmaa puhjenneisiin opiskelijalevottomuuksiin. Sara M. Evansin mukaan sukupuolikapinallisuus oli kuitenkin keskeinen osa vuoden 1968 levottomuuksia, mikä tutkimuksissa on jäänyt usein vähemmälle huomiolle. Evans kirjoittaa siitä, kuinka ylioppilasliikkeet rakentuivat karismaattisten miesjohtajien varaan, kun taas liikkeisiin sankoin joukoin osallistuneet naiset jäivät marginaaliin. Vaikka molemmat osallistuivat sukupuolten rajojen ravisteluun, miesten kapina ei viime kädessä purkanut yhteiskunnan patriarkaalisia rakenteita. Näin ollen vuoden 1968 liikehdinnät tuottivat yltiömaskuliinisia toimintatapoja, mutta samanaikaisesti opiskelijalevottomuudet tarjosivat naisille välineitä haastaa sukupuolelleen asetettuja rajoja, mikä toimi ponnahduslautana myöhemmälle feministiselle liikkeelle.⁹

Suomessa 1960-luvulla aktivoitunut opiskelijaliikehdintä oli vielä leimallisesti yleisvasemmistolaista ja Evansin opiskelijaliikehdintäkuvausta muistuttava karismaattisten miesjohtajien kausi kiinnittyy vasta 1970-luvulla voimistuneeseen taistolaisuuteen.¹⁰ Radikaalistumista tapahtui tosin meilläkin opiskelijoiden ottaessa vaikutteita ulkomailta. Etenkin 1960-luvun vallankumouksellisella massamedialla, televisiolla, oli merkittävä rooli vuoden 1968 liikehdinnässä. Televisio mahdollisti aiempaa nopeamman tiedonvälityksen, jonka seurauksena eri puolilla maailmaa käyttöön otetut toimintamallit tarjosivat esikuvia muille. Samanaikaisesti aktivistit oppivat käyttämään televisiota hyväkseen tarjoamalla mahdollisimman näyttäviä mielenilmauksia. Lisäksi levottomuudet saivat yllärajoja nuorten liikkua yli kansallisten rajojen,¹¹ mikä kiinnosti kansallisia medioita, jotka uutisoivat eri maissa tapahtuneista mielenilmauksista.¹² Todd Gitlin on jopa esittänyt, että vuoden 1968 vastakulttuuri oli puhtaasti median luomus.¹³ Jeremi Suri on kuitenkin muistuttanut 1960-luvun radikaaliliikkeiden omaksumien toimintatapojen, kuten väkivallattomien mielenilmausten ja huumorin, kuuluneen jo aiempien vuosikymmenten kulttuurisen kapinoinnin toimintarepertuaareihin.¹⁴

Evans on korostanut vuoden 1968 levottomuuksiin liittyneiden toimintamuotojen kuten talojen valtausten ja katutappeluiden korostuneen adrenaliinipitoista luonnetta.¹⁵ Leimallista oli myös näyttävyys, josta esimerkkinä mainitaan usein hollantilainen Provo-ryhmä, joka järjesti 1960-luvun puolivälissä erilaisia provokatiivisia mielenilmauksia tavoittaen laajan medianäkyvyyden.¹⁶ Myös Suomessa vuotta 1968 leimasi opiskelijoiden radikaalisoitumisen odotus, mikä heijastui julkiseen keskusteluun. Esimerkiksi ylioppilaslehdissä seurattiin tarkkaan maailmalla tapahtuneita mielenilmauksia, joskaan ei täysin yksimielisesti. Helsingin *Ylioppilaslehden* kokoomuslainen päätoimittaja Yrjö Larmola tuomitsi kotimaiset mielenilmaukset ”ulkomaiden apinointina”.¹⁷ Sen sijaan *Jyväskylän Ylioppilaslehden* päätoimittaja Matti Sihto suhtautui positiivisemmin, mikä johti hänen erottamiseensa tämän julkaistua kaksoisnumeron, joka käsitteli mielenosoituksia

ja suoraa toimintaa.¹⁸ Opiskelijoiden radikalisoitumiseen otettiin kantaa jopa *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa 12.5.1968. Tämän tekstin kannalta kyseinen pääkirjoitus on mielenkiintoinen, sillä se julkaistiin samana päivänä, jolloin lehti uutisoi Yhdistys 9 järjestämästä äitienpäivämielenosoituksesta. Siinä missä Yhdistys 9 mielenilmaus uutisoitiin varsin mitättömästi, lehti arvioi Suomessa ilmassa olleiden ylioppilasmellakoiden kehittyvän kansainvälisten esikuvien mukaisesti koko ajan radikaalimmiksi. Jako hyväksyttävän ja tuomittavan mielenosoittamisen välillä tehtiin seuraavasti:

Joukkomielenosoitukset ovat vanha ja koeteltu keino asioiden tuomiseksi yleiseen tietoisuuteen. Sellaisina ne ovat laajalti hyväksytty yhteiskunnallisen toiminnan muoto ja kuuluu niiden järjestämisoikeus kansalaisten perusoikeuksiin. Jos rauhalliset mielenosoitukset ovat periaatteessa hyväksyttäviä, ovat provokaatioon pyrkivät ja siten väkivaltaisiksi viritetyt mielenosoitukset hylättäviä.¹⁹

Näyttääkin siltä, että Yhdistys 9 mielenilmaus edusti toimitukselle hyväksyttävää toimintamuotoa, kun taas opiskelijat muodostivat potentiaalisen uhan yhteiskuntajärjestykselle. Yhtäältä tämä selittyy sillä, että ysiläisten mielenilmaus käsitteli lapsia ja heidän päivähoitoaan, mikä jo lähtökohtaisesti näyttäytyy epävaarallisena teemana.

Samanaikaisesti päivähoitokysymys oli yksi 1960- ja 1970-lukujen taitteen keskeisiä poliittisia kiistakysymyksiä. Olihan suomalainen yhteiskunta kokenut 1960-luvun kuluessa voimakkaan rakennemuutoksen, jonka yhtenä seurauksena oli perheellisten naisten työssäkäynnin yleistyminen. Tämä oli nostanut myös kysymyksen lasten päivähoidosta yhteiskuntapoliittiseksi ongelmaksi. Keskustelu päivähoidosta alkoi jo vuonna 1963, jolloin Mannerheimin lastensuojeluliitto käsitteli teemaa lastensuojelupäivillä. Tämän jälkeen päivähoitokysymystä ajoivat niin eri puolueiden naisjärjestöt kuin ammattiyhdistysliikekin. Lisäksi Yhdistys 9 muodostui 1960-luvun jälkipuolella yhdeksi teeman keskeisistä ajajista, ja päivähoito kuului toiminnan alusta lähtien

yhdistyksen kolmen keskeisimmän tavoitteen joukkoon. Yhdistyksen osuus keskustelussa päättyi sen lakkauttamiseen vuonna 1970, mutta aktiivivuosinaan se näytteli eittämättä keskeistä roolia julkisessa debatissa, jonka lopputuloksena säädettiin päivähoitolaki vuonna 1973.²⁰

Muutaman toimintavuotensa aikana yhdistyksen tapa ajaa päivähoitokysymystä koki kuitenkin merkittäviä muutoksia, mikä kiinnittyy tulkintani mukaan ajan yleisradikaaleihin vaikutteisiin. Alussa Yhdistys 9 toiminta niin päivähoiton kuin muidenkin teemojen osalta painottui työryhmien suorittamaan tutkimustyöhön. Uusille jäsenille suunnatussa tiedotemonisteessa toimintaa kuvattiin vuonna 1966 seuraavasti:

Lyhyesti määriteltynä työryhmien työ tulee olemaan radikaalia toimintaa, ne tekevät perusteellista työtä ja tutkimusta kukin aluellaan [sic], tulokset määräävät tulevan toiminnan. Ryhmien työn tulokset pyritään julkistamaan mahdollisimman suuressa määrin, ja esittämään sellaisille elimille, jotka voivat auttaa esille tulleiden ongelmien selvittelyssä. Ryhmät tulevat järjestämään johtokunnan kanssa keskustelutilaisuuksia.²¹

Tutkimustoiminnan ohella yhdistys tavoitteli mahdollisimman kattavaa medianäkyvyyttä omille kannanotoilleen ja julkilausumilleen, mistä kertoo esimerkiksi yhdistyksen perustamisen yhteydessä määritelty tiedotussihteerin tehtävä. Sitä hoiti aluksi *Teinilehden* toimittaja Jertta Roos ja myöhemmin muun muassa Yleisradion toimittaja Juha Virkkunen. Toimintakertomuksista myös nähdään yhdistyksen lähettäneen lehdistötiedotteita kaikista tilaisuuksistaan sekä kansainvälisten puhujien kohdalla järjestäneen lehdistötilaisuuksia.²² Vähitellen yhdistyksen toiminta alkoi saada kuitenkin entistä enemmän 1960-luvun vastajulkisuudelle ominaisia piirteitä, joihin kuuluivat esimerkiksi lentolehtiset sekä liikkeiden omat lehdet ja pamfletit.²³ Ehkä merkittävin näistä oli vuonna 1968 julkaistu Katarina Eskolan toimittama pamfletti *Miesten maailman nurjat lait*. Yhdistys 9 voidaankin nähdä hyödyntäneen tehokkaasti vastajulkisuuden kanavia, vaikka samanaikaisesti sen jäsenet osallistuivat aktii-

ÄITI TYÖSSÄ, LAPSI PÄIVÄHOIDOSSA, MUTTA MISSÄ?

Puolet työvoimasta Helsingissä on naisia. Helsingin 52.600 alle kouluikäisestä lapsesta n. 7000 lasta on kaupungin lastentarhoissa kokotai puolipäiväpaikoilla. Kunnallisia päivähoitopaikkoja on niin vähän, että suurin osa lapsista pääsee niihin vain raskauttavista sosiaalisista syistä. Kaupunki ei pidä kiirettä lastentarhojen rakentamisella ja periaatteessa jokaiselle lapselle kuuluva päivähoitoetu on aniharvojen ulottuvilla.

Kokopäivähoitopaikan seimissä ja tarhoissa saa ainoastaan 3000 lasta. Kokonaan päivähoitolaitoksen ulkopuolelle jäävät 0-6 kk. ikäiset vauvat siitä huolimatta, että äitiysloma on parhaassa tapauksessa 2 kk.

MIENENSOITUS

Äitienpäivän aattona 11.4. klo 13.00 kokoontuminen Senaatintorilla.

Tulkaa mukaan vaatimaan kunnallista päivähoitoa! Ottakaa lapsenne mukaan!

Järjestämme mielenosoituskulkueen Senaatintorilta Eduskuntatalolle.

Kärkijoukkoon lastenvaunut!

Lapset, vaunut, rattaat, äidit, isät, kaikki mukaan!

Nalle Puh-orkesterin tahdissa marssimme.

HERÄTKÄÄ KAUPUNGIN ISÄT! KOLKUTAMME OMAATUNTOANNE!

LASTENSEIMI JOKA KORTTELIIN!

TYÖELÄMÄ TARVITSEE NAISIA, YHTEISKUNTA TARVITSEE

LAPSLA, LAPSET TARVITSEVAT - EI SOSIAALIHUOLTOA,

VAAN HOITOA JA KASVATUSTA!

LAIN TURVA LAPSLIEMME: MISSÄ VIIPYY LASTEN PÄIVÄHOITOLAKI?

YHDISTYS 9

Pienten lasten äitien työssäkäynti oli 1960-luvun sukupuoliroolikeskustelun keskeisiä kiistakysymyksiä. Naisten työssäkäyntiä rajoitti muun muassa lasten päivähoitopaikkojen puute, mistä johtuen Yhdistys 9 vaati päivähoitotoiminnan uudelleen järjestelyä. Toukokuun 1968 äitienpäivämielenosoitukseen kutsuttiin osanottajia lentolehtisillä. Kuva: Heidi Kurvinen, Yhdistys 9 arkisto.

visesti valtavirtamedioissa käytyyn sukupuoliroolikeskusteluun vuosina 1965–1967.

Vuosi 1968 kuului edelleen yhdistyksen aktiivisiin toimintavuosiin, vaikka julkisuudessa käyty sukupuoliroolikeskustelu alkoikin laantua. Vuoden alussa yhdistykseen kuului 370 jäsentä, ja jäsenmäärä nousi vuoden loppuun mennessä 510:en.²⁴ Ainoastaan yhdistyksen viimeisenä toimintavuonna jäsenmäärä kasvoi nopeammin nousten 800 jäseneseen.²⁵ Päivähoitokysymys oli vuoden 1968 keskeisiä osa-alueita, joihin toiminta päätettiin keskittää, ja maaliskuussa julkaistu lasten päivähoitoryhmän raportti oli yksi vuoden aikana julkaistuihin selvityksistä.²⁶ Samanaikaisesti toiminta alkoi saada uudenlaisia muotoja, kun johtokunta päätti perustaa erityisen iskuryhmän levittämään selvityksen tuloksia suoralla toiminnalla:

Johtokunta on päättänyt perustaa uuden ryhmän, joka ei enää tutki, vaan esittää vaatimuksia suoraan kunnan asioista päätäville. Ryhmä odottaa jäsenikseen kaikkia niitä, jotka haluavat vaikuttaa lasten päivähoidon kehittämiseen. [...] Iskuryhmä voi suunnitella itse toimintansa. Ehdotuksia toimintamuodoista on jo tullut, esimerkiksi äitienpäivän mielenosoitus, lentolehtisten jako kaikissa kaupunginvaltuuston kokouksissa, painostus lastentarhojen kautta hoitopaikkojen hakuajana toukokuussa jne. Iskuryhmän mahdollisuudet ovat sitä paremmat, mitä enemmän siihen saadaan väkeä ja varsinkin niitä, jotka joutuvat eniten kärsimään päivähoidon järjestämättömyydestä.²⁷

Toukokuussa järjestetty mielenosoitus oli iskuryhmän ensimmäinen tilaisuus, mutta sen lisäksi ryhmä jakoi aiheeseen liittyviä lentolehtisiä kaupunginvaltuutetuille ja äidinpalkkaan liittyviä kannanottoja kunnallisvaalien alla. Tekstin loppuun keskityn kuitenkin yksinomaan äitienpäivän mielenilmaukseen ja sen uutisointiin.

Sanomalehtien uutisoinnissa lukijoihin vedottiin kuvituksella, joka nosti esiin mielenosoitukseen osallistuneet lapset. Kuvitus vahvasti toimittajien lähes yksimielisesti valitsemaa kehystä, joka esitti Yhdistys 9 järjestämän mielenosoituksen maltillisena toimintana. Kuva: Heidi Kurvinen, Yhdistys 9 arkisto.

Äitienpäivän mielenosoituksen uutisointi

Yhdistys 9 arkistoon koottujen lehtileikkeiden perusteella äitienpäivän mielenilmauksen uutisointi oli varsin kattavaa ja siten se

oli medianäkyvyydeltään onnistunut. Suurin osa sanomalehdissä julkaistuista uutisista oli kuitenkin lyhyitä ja ne näyttävät pohjanneen etukäteen lähetettyyn lehdistötiedotteeseen tai STT:n levittämään uutiseen. Täsmälleen sama sanamuoto mielenosoituskulkeen kuvauksesta toistuu esimerkiksi *Suomen Sosialidemokraatin* ja *PS:n*²⁸ uutisissa:

Mukana oli lapsia, lastenvaunuja, lasten vanhempia, julisteita ja joukon edessä kulki pillipiipari pilliinsä iloisia säveliä puhallellen. Kadunvarsilla ihmisille jaettiin Yhdistys 9:n julkilausumaa. Kaikkiaan otti mielenosoitukseen osaa lähes 150 henkeä. Eduskuntatalon edustalla pidettiin puheita.²⁹

Lasten puutteellista päivähoitoa vastaan suunnattu mielenosoitus alkoi Senaatintorilta, josta kohti eduskuntataloa lähti marssimaan värikäs joukko. Mukana oli lapsia, lastenvaunuja, lasten vanhempia, julisteita ja joukon edessä kulki pillipiipari pilliinsä iloisia säveliä puhallellen.³⁰

Kuten esimerkit osoittavat suurin osa uutisista oli lyhyitä tapahtumakuvauksia mielenosoituskulkeesta eikä niissä otettu kantaa sen paremmin yhdistykseen kuin sen ajamaan asiaan. *Suomenmaassa* mielenilmauksen sisältö nostettiin kuitenkin esiin kriittisenä huomiona:

Mielenosoitus, kärjessä leegio lastenrattaita: eivätkö kaupunkien isät vieläkö herää? [...] Yhdistys 9 vaatii perusteellisia uudistuksia lasten päivähoitotoimintaan. He eivät luota huhtikuussa asetetun toimikunnan uudistusystävällisyyteen, vaan aikovat huutaa niin kauan kuin heitä todella kuunnellaan.³¹

Hufvudstadsbladet aloitti uutisensa puolestaan seuraavasti:

Sateisena lauantaina Helsingin keskustassa kulki rauhanomainen mielenosoituskulke (katso kuva), joka oli tärkeällä asialla. Kulke oli pieni, mutta sen etunenässä olleet lukuisat lastenvaunut tekivät vaikutuksen. Ne osoittivat yhteiskunnassamme vallitsevan ongelman, joka tähän asti on ollut olennaisilta osin ratkaisematta – päivähoito.³²

Teräsmies
VAUHDIKAS SARJAKUVALEHTI

IRTONUMERON
hinta 1:10

SUOMI
SUUNNUNTAINA 7

Tästä puhutaan

Äitienpäivän hyvä sanoma:

Jokaisella lapsella oltava oikeus kunnan päivähoitoon

Suomen
12.5.68

Jokaisella lapsella on oikeus yhteiskunnan järjestämään päivähoitoon. Lasten päivähoitotoimintana on annettava erillinen laki. Lastenselimi on saatava joka kortteilla, lapille on vihdoin saatava lasten tervettä, tällä työllänsä tarvitsen nautia, yhteiskunta tarvitsee lapsia ja lapset tarvitsevat – ei sosiaalihuoltoon vaan hoitoa ja kasvatusa.

Tämä on sitä äitienpäivän hyvää sanomaa, jota yhdistys 9 tahtomaisen armo-äiti-muista-tyttö-hymästyksen sijasta on äitien päivää armo domini 1968 lähtien jättänyt.

Mielenosoitus, kirjossa leegio lausertaisiin: elvikkö kaupunkien kati viestikään herää? Tällä hetkellä analyysoimassa käytilä ja opiskelevilla äidillä on noin 10000 alle kouluikäistä lasta, jotka vain noin 12000 mahtuu lastenleimien ja -tarjojen kokopäivähoitoon, muut ovat esimerkiksi tai vihemmas tulla-lapsia mummujen, kotilapsuuden ja vierailien perheiden hoidossa, ilman lastenleimien valvontaa.

Yhdistys 9 vaatii perustelluista uudistuksista lasten päivähoitotoimintaa. He eivät luota hokikunne asetuksen toimintakunne edistysvähäisyyteen, vaan alkavat huutaa niin kauan kunnes todella kuunnellaan. Mielenosoituslupaus Juhana Virkkunen ehdotti, että lapille vihdoin annettaisiin puheenvuoro

viemällä heidät luonnolle, eduskunnan lehterille, teattereihin, oopperaan, kokouksiin, joihin alkaneet ovat sukkuneet. Eikä lasten olennaisalo vihdoin viittein huomattaisiin.

On väkiri tulla, että lapsen kasvuympäristö on täydellinen kunhan äiti häntä hoitaa ja asu-makailuun luetetaan pari valvok-ta kolmea ja lapille tarjotaan koirien likkamia hiekkalaatikolta kokeiluksella: olkaa hyvät ja ke-hittyä hyviket, terveiksi ja on-nelliseksi kansalaisiksi.

Näin toimittaja Jutta Zillius on, joka muistutti myös, että Suomi on hyvinvointivaltio, jolla on pohjolemmat suurimmat mahtavimmat ja kauneimmat peukkalat, tv-ruudut ja urheilun-hallit. Kerskailla ja kilpailu-ruutuksien saadaan rabeja tui- valkka kiven kolosta, mutta kun myy, silloin meillä rihakkia ei ole varaa mihinkään.

Yhteiskunnan määrävien elin-ten lämpimillä toivella istuu vanhoja herroja, joille pitää so- aumaseitillä seljettua yhdenlaisen äiti riitä kasvavan lapsen almoak- si kontaktit, vaan lapsen sa- saavista monipuolisista ja annetta- van yhteisövoite perustavassa ma- ilmas kohdattakseen.

Jutta Zilliusen kumoli huolia myös nykyisen hoitohetkillään.

nan ammattilaisten puutteesta: korkea povi ja lempeä kantaan ei riitä vaan työskentely pienien lasten parissa vaatii pedagogista valmentautumista.

Äitiänsäan muoran parin kri- seihin ja vaikeuksiin yhteiskun- sitoo lapset samaan kiertokul- kuun: kärsimättömyyden, pahan- tuulisuuden, kietelöiden ja kom- plexien verkkoon. Näin herätteli Juhana Virkkunen kuulijiaan.

Hän jatkoi, että lapsen itsemäi- syys on hänen suojeleminenä armoilla: niitä ovat vähäpöhel- nen puistotilat ja mummio, epä- määräinen naururaju ja lopulta kotiin alistunut äiti itse. Kom- munikaatio lapsen ja enkelin vä- lillä on kirjallistettu lähes: lapset lauletaan ootokalle, hamsuolä- kärin, pyykkitupaan. Hänet val- emetaan karamellilla ja likaisilla kavaladilla, häuotte annetaan kammettavaksi kahvipaketti. Hä- net täytetään suojelella ja vie- raanmuotiaan kätövereiden peli- säännöillä. Hän ei opi odota- maan omaa vuoroaan ja jaka- maan leikkikalujaan, hän ei vir- klety vaan tihutyty. Tämä on il- sekkyyttä ja riistoa, lapsen riis- toa.

Ja vielä: kallehkin kansalaisten mielen eriytyneesti palauttavasti: Lasten päivähoito, ei ole soodail- huollona vaan tärkeä kasvatus- tekijä johon jokaisella lapella on oikeus.

Äitienpäivän mielenosoituksesta uutisoitiin pääsääntöisesti neutraalisti. Suomenmaa oli yksi niistä harvoista lehdistä, joissa huomioitiin mielenilmaukseen sisältynyt radikaali potentiaali. Kuva: Heidi Kurvinen, Yhdistys 9 arkisto.

Kaiken kaikkiaan mielenilmaukseen osallistui uutisten mukaan noin 150 ihmistä, ja kulkueita kuvattiin värikkääksi, mutta mielenilmausta ei kehystetty erityisen radikaalina tapahtumana. Mielenilmauksen pehmeys ja rauhanomaisuus korostui uutisten kuvituksissa, joissa lukijoille näytettiin mukana olleita lapsia. Tämän on täytynyt olla tietoinen valinta, sillä *Helsingin Sano-*

mien uutisen perusteella lasten määrä kulkueessa oli varsin pieni.³³ Lasten ohella kuvitus nosti esiin mielenilmaukseen tehtyjä kylttejä kuten ”Lisää lastentarhan opettajia”³⁴, ”Småbarn är ingen småsak”³⁵ ja ”Ei sosiaalihuoltoa vaan hoitoa ja kasvatusta”³⁶. Myös ysiläiset itse kehystivät mielenosoitusta pehmeänä toimintamuotona erotuksena yhdistyksen radikaalimpina pidetyille vaateille. Arkistoon tallentunut päiväämätön ennakkotiedote, jossa yhdistys kutsui ihmisiä osallistumaan, kuvaa mielenilmausta seuraavasti:

Mielenosoituksen järjestää Yhdistys 9, mutta älkää pelästykö. Nyt ei ole kysymys vapaista suhteista eikä muistakaan hirveyksistä, vaan yhdistys vaatii lasten päivähoitolakia.

Mielenosoituskulkue lähtee klo 13 Senaatin torilta ja marssii Nalle Puh-orkesterin tahdissa Eduskuntatalolle. – Lapset, vaunut, rattaat, äidit, isät, kaikki mukaan!³⁷

Kokouskutsussa mainittu Nalle Puh -orkesteri kuitenkin liitti toiminnan samanaikaisesti ajan radikaalivirtauksiin. Kyse oli vuosien 1963 ja 1964 vaihteessa muodostetusta avantgardistisesta jazz-orkesterista, johon pääsyn kriteerinä oli halu soittaa ei niinkään taidot.³⁸

Yhdistyksen itsemäärittelyyn sisältynyt radikaalius tulee esiin myös ruotsalaisen *Femina*-lehden julkaisemasta artikkelista, johon oli haastateltu tutkija Elina Haavio-Mannilaa, kansanedustaja Pirkko Aroa sekä Yhdistys 9 aktiiveista Kati Peltolaa, Holger Rotkirchia ja Jutta Zilliacusta. Toimittajan luokitellessa yhdistyksen yhdenvertaisuuden gerillaliikkeeksi (*jämlikhetens gerillarörelse*), kehystämistapa paikantuu oletettavasti ainakin osittain ysiläisten itsemäärittelyyn. Äitienpäivämielenosoitusta kuvattiin todennäköisesti haastateltavilta saadun kuvauksen perusteella seuraavasti:

Suurin osa siitä, mitä suomalaiset tekevät saa meidät ruotsalaiset tuntemaan itsemme keinotekoisiksi ja tasoittaviksi. Mielenosoituksesta kehkeytyi ihastuttava tapaus puhallinorkestereineen, juhlasta ilakoivine lapsineen parrakaiden yhteiskuntatieteiden

maisteri -isiensä harteilla, lastenvaunut liikkuvat raitiovaunujen välissä ja vallitsi yleinen tunne itsepäisyydestä ja yhteistoiminnasta.³⁹

Ruotsissa Yhdistys 9 näyttäytyi siis ainakin tämän yhden aikauslehtijutun perusteella toimintamuodoiltaan jokseenkin radikaalina liikkeenä. Tosin STT:n uutisen perusteella ysläiset kritisoivat ilmeisesti juuri kyseistä *Feminan* juttua hyvän lehtimiestavan rikkomisesta. Yhdistyksen toimintatapojen sijaan kritiikki kohdistui kuitenkin jutun yleiseen sävyyn, jonka koettiin esittävän suomalainen keskusteluilmapiiri negatiivisessa valossa.⁴⁰

Kotimaisen median tapa korostaa yhdistyksen maltillisuutta radikaaliuden sijaan korostuu televisiouutisten kohdalla. Yleisradion uutislähetyksissä äitienpäivän mielenilmaus jätettiin nimittäin kokonaan uutisoimatta, vaikka sekä myöhäisuutiset että ruotsinkielinen *Sju dagar* haastattelivat sosiaaliministeri Anna-Liisa Tieksoa (SKDL) päivähoitokysymyksestä. Suomenkielisten uutisten haastattelussa toimittaja kehysti kysymyksen Yhdistys 9 vaateilla kertomalla katsojille, kuinka Ryhmä 9 [sic] oli jättänyt sosiaaliministerille kirjelmän, jossa se vaati päivähoitokysymyksen ratkaisua.⁴¹ Sen sijaan ruotsinkielisessä uutislähetyksessä yhdistyksen roolia ei mainittu ollenkaan.⁴² Samanaikaisesti viikonlopun uutislähetyskiä leimasivat muutoin eri puolilla maailmaa tapahtuneet levottomuudet, etenkin Sorbonnen opiskelijalevottomuudet, sekä äitienpäivä, jota käsiteltiin sunnuntain varhaisuutisissa laajasti eri kanteilta.⁴³ Ajan radikaali henki näkyi myös seuraavan viikon ajankohtaisohjelmassa *Ajan kuva*, joka sisälsi laajan raportin suomalaisten opiskelijoiden radikalisoitumisesta. Viittaus kansainvälisiin levottomuuksiin oli selkeä, kun insertin toimittaja kysyi ”Tuleeko Jyväskylästä Sorbonne? Helsingistä Länsi-Berliini?”⁴⁴ Ajankohtaisohjelmainsertti osoittaakin myös kotimaisen kumouksellisuuden kiinnostaneen toimittajia. Näin ollen näyttää siltä, että Yhdistys 9 järjestämä mielenilmaus ei joko ollut tarpeeksi radikaali tai vaihtoehtoisesti sitä ei haluttu kehystää sellaisena, mistä antavat viitteitä myös edellä käsitellyt sanomalehtiutiset.

Päivähoitokysymys säilyi mielenilmauksen jälkeenkin yhdistyksen toiminnan keskiössä nivoutuen kiinteästi yhdistyksen tavoitteena olleeseen naisen ja miehen roolien moninaistamiseen. Esimerkiksi ammatillisille keskusjärjestöille lähetetyssä kirjelmässä työntekijäjärjestöjä haastettiin osaltaan painostamaan valtiovaltaa päivähoitokysymyksessä.⁴⁵ Seuraavana keväänä annetussa äitienpäivän kannanotossa kirjoitettiin puolestaan seuraavasti:

Nykyisellään äitienpäivä pönkittää vallitsevia, yksilön kannalta tuhoisia sukupuolirooleja. [...] Yhteiskunta ei tunne vastuutaan työntekijöiden lasten päivähoidon järjestämisestä, vaan edelleen pidetään yllä haavekuvaa, jonka mukaan perheen isä käy työssä ja äiti hoitaa lapset.⁴⁶

Yhdistyksen vaatimuksena olikin erillinen päivähoitolaki, jolla taattaisiin lasten oikeus päivähoitoon. Keskeisiin vaateisiin kuului etenkin päivähoidon sijoittaminen kuntien vastuulle sekä päivähoidon valvonnan tehostaminen, jotka myös sisältyivät lopulta vuonna 1973 säädettyyn päivähoitolakiin.⁴⁷

Lopuksi

Yhdistys 9 järjestämä mielenilmaus toukokuussa 11.5.1968 on yksi esimerkki radikalisoitumisesta, jota suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtui tuona Euroopan hulluna vuonna. Vaikka vuotta on tarkasteltu usein etenkin opiskelijalevottomuuksien näkökulmasta, tapaus osoittaa ajan hengen vaikuttaneen myös muiden liikkeiden omaksumiin toimintatapoihin. Kotimaisessa lehdistössä mielenilmausta ei kuitenkaan liitetty opiskelijalevottomuuksien kaltaiseen yhteiskunnalliseen uhkaan vaan se nähtiin teemansa vuoksi pehmeänä vaikuttamiskeinona, joka ei haastanut yhteiskunnallisia rakenteita. Tätä korostettiin uutisoinnin kuvituksessa, jossa nähtiin pääsääntöisesti kulkueeseen osallistuneita lapsia.

Mielenilmauksen ennakkoviestinnässä myös ysiläiset korostivat tapahtuman rauhanomaista luonnetta ja irrottivat vaateensa yhdistykselle radikaalin leiman tuoneista teemoista, jotka liittyivät esimerkiksi seksuaalisuuteen. Samanaikaisesti mielenilmaus oli yhdistyksen toiminnassa selkeä askel kohti radikaalimpia vaikuttamiskeinoja, mistä kertoo erityisen iskuryhmän perustaminen tätä tarkoitusta varten. Onkin oletettavaa, että ysiläisten toiminta sai vaikutteita ajan mediajulkisuudessa levinneistä kuvauksista eri puolilla maailmaa tapahtuneista (opiskelija)levottomuuksista sekä niihin liittyneistä toimintamuodoista. Yhdistyksen toiminta ja siinä vuonna 1968 tapahtuneet muutokset onkin hyvä esimerkki Semi Purhosen argumentista, jonka mukaan vanhan vallanneet opiskelijat olivat vain pieni eliittijoukko, mutta 60-lukulaisuus itsessään piti sisällään monia eri sukupolvia.⁴⁸ Näihin sukupolviin ajan radikaali henki löi leimansa tavalla tai toisella.

Tästä huolimatta Yhdistys 9 radikaalimmat toimintamuodot ovat jääneet viime vuosiin asti pääsääntöisesti vaille huomiota, ja 1960-luvun rooliyhdistyksenä se on irrotettu suomalaisen feminismin historiasta. Yhdistyksen toiminnan lähempi tarkastelu osoittaa kuitenkin sidoksia 1960-luvun lopun ja nykypäivän feminismin välillä. Samalla tavoin kuin nykufeminismissä tavoitellaan tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta kaikille sukupuoille myös Yhdistys 9 tarttui paitsi naisten myös miesten rooleihin, jotka se näki rajoittavina. Äitienpäivän mielenilmaus kertookin myös feminismin muuttuneista muodoista ja niistä määrittelykamppailuista, joita liikkeen sisällä on vuosikymmenten kuluessa käyty.

Lähteet

Arkistoaineisto

Yhdistys 9 arkisto, 1F, Kansan Arkisto (KA)

Db Toimintakertomukset 1966–1970

Dc kannanotot 1968–1969

1F9 Tasa-arvoa käsittelevät lehtileikkeet sanomalehdistä 1965–1968

1F9 Hd ruotsalaisissa lehdissä julkaistut Yhdistys 9 käsittelevät tekstit

Muut lähteet

Kansallinen audiovisuaalinen instituutti (KAV), Yleisradion ohjelmat 1957–2008

Laki lasten päivähoidosta 36/1973, <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1973/19730036> (5.11.2018)

Kirjallisuus

Eskola, Katarina: *Miesten maailman nurjat lait*. WSOY, Helsinki 1968.

Evans, Sara M.: AHR Forum. Sons, Daughters, and Patriarchy: Gender and the 1968 Generation. *The American Historical Review* 2 (2009), 331–347.

Jallinoja, Riitta: *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet: Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana*. WSOY, Helsinki 1983.

Jobs, Richard Ivan: AHR Forum. Youth Movements: Travel, Protest, and Europe in 1968. *The American Historical Review* 2 (2009), 376–404.

Kortti, Jukka: Vuoden 1968 mediaperintö. *Tiedotustutkimus* 5 (2008), 118–132.

Kurvinen, Heidi & Turunen, Arja: Toinen aalto uudelleen tarkasteltuna. Yhdistys 9:n rooli suomalaisen feminismin historiassa. *Sukupuolentutkimus – Genusforskning* 3 (2018), 21–36.

Kurvinen, Heidi: *”En mä oo mies enkä nainen. Mä oon toimittaja”*: Sukupuoli ja suomalainen toimittajakunta 1960- ja 1970-luvulla. Acta Universitatis Ouluensis B 113. Oulun yliopisto 2013.

Lalu, Liisa: ”Olisit edes sosiaalidemokraatti!” Perhe, isäkapina ja äitien roolimalli entisten nuortaistolaisten tyttöjen muistamana. *Kasvatus & Aika* 1 (2016), 58–71.

Purhonen, Semi: Sukupolvikäsitteen kolme ulottuvuutta. Diskursiivisen dimension merkitys sukupolvi tietoisuuden rakentumisessa. *Sosiologia* 1 (2002), 4–17.

- Rautiainen, Tarja: *Pop, protesti ja laulu. Korkean ja matalan murroksia 1960-luvun suomalaisessa populaarimusiikissa*. Tampere University Press 2001.
- Rentola, Kimmo: Kevään 1968 isänmaan toivot. *Työväen verkostot*. Toim. Sakari Saaritsa ja Kari Teräs. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2003, 96–132.
- Suri, Jeremi: AHR Forum. The Rise and Fall of International Counterculture, 1960–1975. *The American Historical Review* 1 (2009), 45–68.
- Välimäki, Anna-Leena & Rauhala, Pirkko-Liisa: Lasten päivähoiton taipuminen yhteiskunnallisiin murroksiin Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 65:5 (2000), 387–405.

Viitteet

- 1 Esim. Kurvinen & Turunen 2018, 25–25, 30.
- 2 Kansan Arkisto (KA), Yhdistys 9 arkisto, 1F Db, toimintakertomus 1966; toimintakertomus 1968.
- 3 Jallinoja 1983, 124, 134–136, 146–151.
- 4 Jallinoja 1983, 128–132; Kurvinen & Turunen 2018, 23–24.
- 5 Esim. Kurvinen 2013, 14–15.
- 6 KA, Yhdistys 9 arkisto, 1F Db, toimintakertomukset 1966–1970.
- 7 Jallinoja 1983, 127, 163, 178–181, 183.
- 8 Rentola 2003, 111.
- 9 Evans 2009, 332, 338–342.
- 10 Rentola 2003, 101–103; Lalu 2016, 58.
- 11 Evans 2009, 334–335; Kortti 2008, 119–120, 126; Jobs 2009, 376–404; Lalu 2016, 61–62.
- 12 Jobs 2009, 380.
- 13 Suri, (2009), 48. Suri siteeraa Gitliniä.
- 14 Suri 2009, 46.
- 15 Evans 2009, 334–335.
- 16 Jobs 2009, 382; Kortti 2008, 126.
- 17 Kortti 2008, 124.
- 18 Kortti 2008, 123.
- 19 Mellakoinnin mielekkyys. *Helsingin Sanomat* 12.5.1968.

- 20 Välimäki & Rauhala 2000), 394.
- 21 KA, Yhdistys 9 arkisto, 1F Db toimintakertomukset, Yhdistys 9. Uusille jäsenille tiedoksi.
- 22 KA, Yhdistys 9 arkisto, 1F Db, toimintakertomukset 1966–1970.
- 23 Kortti 2008, 121.
- 24 KA, Yhdistys 9 arkisto, 1F Db, toimintakertomus 1968.
- 25 KA, Yhdistys 9 arkisto, 1F Db, toimintakertomukset 1966–1970.
- 26 KA, Yhdistys 9 arkisto, 1F Db, toimintasuunnitelma ja -kertomus 1968.
- 27 KA, Yhdistys 9 arkisto, 1F Db, Yhdistys 9 Förening 9 vuosikokouksen pöytäkirja 1968.
- 28 KA, Yhdistys 9 arkisto, 1F9. Lehtileikkeeseen on merkitty ainoastaan lyhenne PS. Kyse saattaa olla esimerkiksi *Pohjolan Sanomista*, mutta tämä ei ole vielä varmistunut.
- 29 KA, Yhdistys 9 arkisto, 1F9. Äitien ja lasten puolesta. *Suomen Sosialidemokraatti* 12.5.1968.
- 30 KA, Yhdistys 9 arkisto, 1F9. Mielenosoitus pääkaupungissa. Lasten päivähoitotoiminta on saatava lakisääteiseksi. *PS* 12.5.1968.
- 31 KA, Yhdistys 9 arkisto, 1F9. Äitienpäivän hyvä sanoma: Jokaisella lapsella on oltava oikeus kunnan päivähoitoon. *Suomenmaa* 12.5.1968.
- 32 ”I lördagsregnet rörde sig i centrum av Helsingfors ett fredligt demonstrationståg (se bilden) som var ute i ett angeläget ärende. Tåget var litet, men de många barnvagnarna idess spets gjorde intryck. De presenterade ett problem i vårt samhälle som änsälänge till väsentliga delar är olöst – dagvårdens. Angeläget ärende.” KA, Yhdistys 9 arkisto, 1F9, *Hufvudstadsbladet* 12.5.1968. Suomenkos kirjoittajan.
- 33 KA, Yhdistys 9 arkisto, 1F9. Mielenosoitus lasten päivähoiton uudistamiseksi. *Helsingin Sanomat* 12.5.1968.
- 34 KA, Yhdistys 9 arkisto, 1F9. Äitien ja lasten puolesta. *Suomen Sosialidemokraatti* 12.5.1968.
- 35 KA, Yhdistys 9 arkisto, 1F9. Mielenosoitus pääkaupungissa. Lasten päivähoitotoiminta on saatava lakisääteiseksi. *PS* 12.5.1968.
- 36 KA, Yhdistys 9 arkisto, 1F9. Mielenosoitus lasten päivähoiton uudistamiseksi. *Helsingin Sanomat* 12.5.1968.
- 37 KA, Yhdistys 9 arkisto, 1F9. Mieltään osoittaville. Päiväämätön lehtileike.
- 38 Tarja Rautiainen 2001, 222–223.
- 39 ”Det mesta de gör i Finland får oss svenskar att känna oss syntetiska och nivellerade. Demonstrationen blev en förtjusande historia med blåsorkester, festglada barn på skäggiga pol.mag.-pappors axlar, barnvagnar som baxade sig fram mellan spårvagnar, och en allmän känsla av envishet och sammanhållning. Anita Lagercrantz-Ohlin, Här har inte ens läkarna fått sexualun-

dervising.” KA, Yhdistys 9 arkisto, 1F9, *Femina*, päiväämätön lehtileike. Suomennos kirjoittajan.

- 40 KA, Yhdistys 9 arkisto, 1F9. *Femina* ja Yhdistys 9. *Etelä-Suomen Sanomat* 26.1.1968, 9.
- 41 KAVI, Myöhäisuutiset 11.5.1968.
- 42 KAVI, Sju dagar 11.5.1968.
- 43 KAVI, Myöhäisuutiset 11.5.1968; Varhaisuutiset 12.5.1968.
- 44 KAVI, Ajankuva 17.5.1968.
- 45 KA, Yhdistys 9 arkisto, Dc kannanotot 1968–1969, kannanotto Ammatillisille keskusjärjestöille 1968.
- 46 KA, Yhdistys 9 arkisto, Dc kannanotot 1968–1969, Yhdistys 9:n julkilausuma äitienpäivänä 1969.
- 47 KA, Yhdistys 9 arkisto, 1F Db, toimintakertomus 1968; Laki lasten päivähoidosta 1973.
- 48 Purhonen 2002.

Homoseksuaalien asema Suomessa vuonna 1968

Seksuaalisuus nousi kansainvälisen keskustelun kohteeksi 1960-luvulla ehkäisy pillerin markkinoille tulon ja feminismin nousun myötä. Myös Suomessa erityisesti opiskeleva nuoriso alkoi näkyvästi kyseenalaistaa niin elinikäiseen avioliittoon nojavia seksuaalisuusnormeja kuin normaalin ja poikkeavan seksuaalisuuden rajanvetojakin, osin ruotsalaisia keskusteluja Suomeen kotouttaen. Helsingissä keskustelut kulminoituivat keväällä 1965 opiskelijalehtien teemanumeroihin ja seksuaalikysymyksiä laajasti valottavaan luentosarjaan. Ajankohtaisia keskustelunaiheita tuolloin olivat muun muassa ehkäisy, abortti, seksuaalitutkimuksen ja -valistuksen tarpeellisuus ja homoseksuaalisuutta koskevan lainsäädännön uudistaminen.¹

Homoseksuaalisten tekojen kriminalisointia oli herätty kyseenalaistamaan jo Yhdysvalloissa, jossa 1950-luvun kommunistivainojen lisäksi myös homoseksuaaleja oli puhdistettu pois virkamieskunnasta ja joistain työtehtävistä.² Lesbojen ja homojen järjestäytyminen ja yhteiskunnallisen aseman normalisoituminen oli edennyt pisimmälle niin Alankomaissa kuin muissa pohjoismaissa, joissa homoseksuaaliset teot olivat sallittuja jo 1930- ja 1940-luvulta lähtien (Tanska 1933; Ruotsi 1944).³ Sen sijaan 1960-luvun Suomessa homoseksuaalisuuteen suhtauduttiin edelleen hyvin kielteisesti. Sen lisäksi, että keskinäiseen suostumukseenkin perustuvat homoseksuaaliset teot olivat yhä rikoksia ja niistä voitiin tuomita ehdotonta vankeutta aina kahteen vuoteen asti, heteroseksuaalisesta normista poikkeavia taipumuksia pidettiin yleisesti sairaalloisina.

Tässä kirjoituksessa kuvaan yhtäältä sitä, miten he, jotka tässä asenneilmapiirissä tunnistivat itsessään homoseksuaalisia tuntemuksia, olivat tilanteensa kanssa usein yksin, kauhuissaan ja varsin neuvottomia. Toisaalta käyn läpi orastavan homoliikkeen syntyä Suomessa, ja sitä, miten eri järjestöjen aktivistit pyrkivät kohentamaan lesbojen ja homojen yhteiskunnallista asemaa.

Puskaelämän ongelmallisuus

Koska homoseksuaalisten taipumusten paljastuminen olisi merkinnyt ihmisille sosiaalista itsemurhaa, ilmitulon pelko oli suunnaton, ja naiset ja miehet pyrkivät tahoillaan peittelemään homoseksuaalisuuttaan parhaansa mukaan. ”Puskassa eläminen”, kuten homoseksuaalisuuden salaamista tuolloin kutsuttiin, johti monessa tapauksessa yksinäisyyteen ja mielenterveysongelmiin. Unilääkkeisiin koukkuun jäänyt nimetön lesbo kuvaa ahdistavaa elämäntilannettaan ennen itsemurhayrityksiään *Hymy*-lehdessä näin:

Halusin karkottaa nuo ajatukset mielestäni, pelkäsin itseäni, pelkäsin seurauksia, tunsin olevani yksin Jumalan kirottu jonka ponnistelut olisivat turhat. [...] Kärsin hiljaisuudessa tilanteesta ja monta hetkeä vietin asunnossani itkien ja miettien. [...] pelkäsin että ehkä vielä joskus viettelin jonkun nuoren samalle tielle ja tuhoaisin hänen elämänsä.⁴

Samalla kun homoseksuaalisesti tuntevat ihmiset kokivat piilottelun ehdottoman välttämättömäksi perhesuhteiden, työpäikan ja asunnon säilyttämiseksi, salailu myös ylläpiti heidän yksinäisyyttään. Se, että kukaan ei tohtinut pelkojensa vuoksi avautua toiselle tai tehdä aloitetta, teki kaltaistensa löytämisestä vähintään vaikeaa ja monille tyystin mahdotonta.

Joillekin kulissiavioliitto saattoi tarjota ongelmalliseksi koettuun tilanteeseen ainakin tilapäisen ratkaisun, varsinkin jos järjestelystä oli sovittu puolison tietäen ja suostumuksella. Avioliiton suojissa oli mahdollista ylläpitää diskreetisti satunnaisia

sivusuhteita – kunhan niistä ei vain jäänyt kiinni virkavallalle. Monet nuoret homoseksuaalit olivat tosin ajautuneet avioliittoon pelkästään siksi, että naimisiin nyt vain kuului mennä. Tällöin havahtuminen siihen, että heteroseksuaalinen avioelämä ei todellakaan vastannut omia haluja, tuli vasta jälkijättöisesti, ja joskus tuhoisin seurauksin.

Suuremmissa kaupungeissa elävät miesseuraa kaipaavat miehet saattoivat kuitenkin tavata toisiaan salaa julkisissa puistoissa ja pisuaareissa.⁵ Näiden tapaamisten etuna oli anonyymiys, mikä teki niistä omalla tavallaan turvallisia. Ongelmana oli kuitenkin se, että vaikka ulkotapaamispaikoissa liikkuvat miehet olisivatkin onnistuneet välttelemään poliisia, siellä heillä oli riski joutua pahoinpidellyiksi. Kotiin mukaan poimittu seuralainen puolestaan saattoi käyttää tilaisuutta hyväkseen ja ryöstää isäntänsä, joka ei voinut tehdä asiasta rikosilmoitusta, koska olisi puolestaan joutunut helposti itse syytteeseen haureuden harjoittamisesta samaa sukupuolta olevan kanssa. Rikoslain voimassa ollessa myös kiristyksen uhriksi joutuminen oli miehille todellinen uhka, kuten asianajaja Herbert Gumpfer vallitsevaa tilannetta kritisoidessa kirjoituksessaan painokkaasti huomautti.⁶

Ensimmäinen askel kohti homoseksuaalisuuden yleisempää hyväksyntää oli se, että osa homomiehistä rohkaistui siirtymään puistoista sisätiloihin. Kaupungeissa tietyt baarit ja ravintolat alkoivat muodostua paikoiksi, joissa homomiehet tapasivat toisiaan diskreetisti. Esimerkiksi Helsingissä vuonna 1964 avatusta Vanhan ylioppilastalon kellariravintolasta oli vuoteen 1968 tullessa kehkeytynyt yksi suosituimmista homomiesten tapaamispaikoista.⁷

Muutoksen airueet vuonna 1968

Tanskassa ja Ruotsissa homoseksuaalien oikeuksia ajava järjestötoiminta oli 1950-luvulle tullessa pitkälle edennyt. Siinä missä järjestöt tarjosivat jäsenistölleen sosiaalisia palveluja, kaupalliset yrittäjät pyörittivät lesboille ja homoille suunnattuja baareja. Näi-

den toimijoiden ansiosta homoseksuaalinen rinnakkaiskulttuuri kukoisti, ja mahdollisti näissä maissa samaa sukupuolta oleville kumppaneille sellaisten rakkaussuhteiden solmimisen, joita ei tarvinnut enää kouristuksenomaisesti piilotella lähiympäristöltä.

Samaan aikaan sodasta toipuvassa Suomessa homoseksuaalisuuden suurempi hyväksyntä ja näkyvyys Pohjanlahden toisella puolen kuitattiin helposti vain sillä, että ”kaikki ruotsalaismiehet ovat homoja”, ja homoseksuaalisuudesta puhuttiin torjuvasti ja halveksivasti ”ruotsalaistautina”.⁸ Mutta 1960-luvun puolivälissä keskustelun sävy muuttui. Vaikka feminismi loisti Suomessa vielä poissaolollaan, sukupuolten tasa-arvo ja seksuaalikäsitteet alkoivat saada uudenlaista huomiota osakseen. Varsinkin opiskelemaan lähteneet naiset ja miehet, jotka saattoivat solmia aiempaa vapaammin seksuaalisuhteita keskenään, eivät enää ymmärtäneet, miksi suostumukseen perustuvia homoseksuaalisia tekoja pitäisi kohdella sen kummemmin.

Muutos alkoi olla ilmassa jo vuonna 1966. Tuolloin edistyksellisissä piireissä pidettiin erityisen tuomittavana *Ilta-Sanomien* julkaisemaa etusivun uutista ”Homoseksuaalipesä Helsingissä”.⁹ Skandaalinkäryisessä jutussa yli-innokas toimittaja paljasti yksityishenkilön homoseksuaalisuuden, mikä johti hänen ja kahden muun miehen tuomitsemiseen käräjäoikeudessa.¹⁰ Tämän tapauksen uutisointi jatkoi jo samana keväänä alkanutta keskustelua homoseksuaalisten ihmisten asemasta ja ihmisoikeuksista. Opiskelijalehtien teemanumeroiden lisäksi julkaistiin Ilkka Taipaleen toimittama tietokirja *Sukupuoleton Suomi. Asiallista tietoa seksuaalikäsitteistä*. Näissä kaikissa myös homoseksuaalien koemat ongelmat saivat näkyvyyttä.

Tärkeä tehtävä yleisen mielipiteen vähittäisessä muuttumisessa oli myös vallitsevaa konservatiivista asenneilmapiiriä kyseenalaistavalla *Hymy*-lehdellä. Laajan levikkinsä ansiosta se tavoitti paljon lukijoita, joita kiinnostivat muun muassa lehden ymmärtävällä asenteella kirjoitetut jutut poikkeavaksi määritellystä seksuaalisuudesta. *Hymy* antoi tiettävästi ensimmäisenä suomalaisena lehtenä puheenvuoron myös homoille ja lesboille itselleen. Vuonna 1967 lehdessä haastateltiin nuorta miestä,

joka oli muuttanut pois Suomesta homoseksuaalisuuteen liittyvän leimautumisen pelossa, ja joka oli sen jälkeen vuosien ajan elättänyt itseään niin Ruotsissa kuin Tanskassakin tarjoamalla seksipalveluja miehille.¹¹ Seuraavana vuonna *Hymy* julkaisi laajan kirjeen naiselta, joka kamppaili homoseksuaalisia tunteitaan vastaan.¹² Näiden murheellisten kertomusten vastapainoksi lehdelle ilmoittautui mies, joka halusi kertoa onnellisesta parisuhde-elämästään toisen miehen kanssa, minkä vasta muutto Ruotsiin oli hänelle mahdollistanut.¹³ Tämä oli ensimmäinen kerta, kun suomalainen homoseksuaali saattoi omalla nimellään puhua elämästään avoimesti valtajulkisuudessa. Asser Heinonen perusteli toimittajalle ratkaisuaan näin:

Moni varmaan ihmettelee, miksi olen halunnut esiintyä julkisesti ja omalla nimelläni, mutta juuri asian saattaminen kaikkien tuttavien tietoon vapauttaa homoseksualistin syyllisyydentunteista ja mahdollistaa todellisen rakkausnautinnon. Minä olen tänä päivänä onnellinen ihminen ja toivon sydämeni pohjasta, että kaltaiseni Suomessakin saisivat jonakin päivänä sanoa samoin.¹⁴

Myös Lars Ullerstamin teos *Sukupuoliset vähemmistöt*, joka käännettiin suomeksi 1968, lisäsi tietoisuutta Ruotsissa vallitsevasta mahdollisuudesta elää avoimesti homoseksuaalina, ilman rikoslain luomaa jatkuvaa uhkaa. Tämä lisäsi Suomessa painetta sekä rikoslain uudistamiseen, että innosti nuoria muuttamaan vapaamielisempään Ruotsiin.

Tuohon aikaan oli tavallista hakea joukkovoimaa erilaisten vaatimusten taakse yhdistyksiä perustumalla, ja tämä toimintamuoto ulotettiin koskemaan myös seksuaalista tasa-arvoa. Alun perin asunnottomuuden ympärille muodostuneen Marraskuuliikkeen aktivisteista osa lähti vuonna 1967 perustamaan Helsingissä seksuaalipoliittista Toisen säteen ryhmää. Kuten yhdistyksen esoteerinen nimikin kertoo, sen perustajat olivat saaneet vaikutteita itämaisesta ajattelusta ja hippiaatteesta. Ryhmä alkoi vaikuttaa yhteiskunnalliseen keskusteluun julkaisemalla vuonna 1968 lehteä *Ihminen ja yhteiskunta – Homo & Societas* ja se yritti myös rekisteröityä yhdistyksenä.¹⁵ Perinnetiedon mukaan patentti- ja

rekisteriyhdistys kuitenkin arveli, että voimassa olevan rikoslain vuoksi homoseksuaalisuutta propagoivan järjestön rekisteröinti olisi mahdotonta. Välttyäkseen enemmiltä vaikeuksilta ryhmä päätti vetää hakemuksensa pois ja lakkautti toimintansa.¹⁶

Toisen säteen ryhmän kokemuksista viisastuneena osin sama joukko alkoi vuonna 1968 kuitenkin perustaa uutta yhdistystä, Keskustelukerho Psykeä. Sen taitavammin muotoiltu rekisteröintihakemus meni läpi vuonna 1969, ja niin yhdistys saattoi keskittyä luomaan lesboille ja homoille mahdollisuuksia toistensa kohtaamiseen.¹⁷ Psyke toimitti vilkkaasti 96-lehteä, jonka kontakti-ilmoitukset olivat tässä suhteessa tärkeitä. ”*Ysikutosessa*” mainostettiin myös yhdistyksen kerhotapaamisia ja tansseja, sekä kannustettiin maakunnissa asuvia lukijoita uusien sisaryhdistysten perustamiseen.

Tasavertaisuus liikahti vuonna 1968 eteenpäin myös virallisesti, sillä tuolloin rikoslain kokonaisuudistusta pohtinut komitea julkaisi mietintönsä. Siinä ehdotettiin kansainvälisten esikuvien mukaan aikuisten välisten homoseksuaalisten tekojen laillistamista myös Suomessa. Vaikka varsinaisen lakiesityksen käsittely siirtyi vaalien yli, ehdotettu dekriminialisointi astui puoltavan komiteamietinnön ja pitkällisen debatin saattelemana voimaan 1971. Samalla eduskunta hyväksyi kuitenkin myös uuden lain, joka kriminalisoi yllyttämisen sinänsä laillisiin homoseksuaalisiin tekoihin. Sillä haluttiin vielä rikoslain muuttamisen jälkeenkin alleviivata homoseksuaalisuuden moitittavuutta.¹⁸ Julkista keskustelua rajoittavaa kehotuskieltoa sovellettiin esimerkiksi Yleisradion toimintaan, kun sen nojalla hyllytettiin joitakin homoseksuaalisuutta käsitteleviä asiaohjelmia.¹⁹ Kehotuskielto saatiin kumottua Suomessa vasta vuonna 1999.

Kaiken kaikkiaan voi todeta, että 1960-luvulla tietoisuuden lisääntyminen homoseksuaalisten ihmisten asemasta ja vuonna 1968 tapahtuneen onnistuneen järjestäytymisen myötä lesbojen ja homojen kasvaneet mahdollisuudet tavata muita kaltaisiaan entistä avoimemmassa ilmapiirissä vauhditti suuresti sitä muutosta, joka johti vähitellen homoseksuaalisten ihmisten laillisen yhdenvertaisuuden lisääntymiseen Suomessa. Vuonna 1974

perustettu Seksuaalinen tasavertaisuus Seta ry. ohitti 1980-luvulla suosiossaan Psyken ja nousi sittemmin valtakunnalliseksi lesbojen, homojen, bi- ja transihmisten ihmisoikeusjärjestöksi. Seta aloitti 1990-luvulla julkisen keskustelun parisuhteiden virallistamisesta, joka päättyi vihdoinkin vuonna 2017 yhdenvertaisen avioliittolain voimaantulamiseen. Mutta kuten tämän samaa sukupuolta olevia parisuhdekumppaneita koskevan lainsäädännön vitkallinen eteneminen – ja toteutuminen vasta kansalaisaloitteen voimin²⁰ – osoitti, seksuaalisen yhdenvertaisuuden kysymyksissä on puoli vuosisataa sekin vielä lyhyt aika perusteellisen asenne muutoksen aikaansaamiseksi.

Lähteet

Lehdet

Anonyymi 1968: Rakastan naisia Jeesuksen avulla. *Hymy* 5/1968, 26–30.

Homoseksuaalipesä Helsingissä. *Ilta-Sanomat* 10.8.1966.

Eronen, Markku 1967: Olen miesten rattopoika, *Hymy* 6/1967, 62–66.

Suoste, Timo 1968: Olemme onnellinen pari. *Hymy* 8/1968, 86–89.

Aikalaiskirjallisuus

Gumpler, Herbert: Homoseksualismista juristin silmin. *Sukupuoleton Suomi. Asiallista tietoa seksuaalikysymyksistä*. Toim. Ilkka Taipale. Tammi, Helsinki 1966.

Sievers, Kai & Koskelainen, Osmo & Leppo, Kimmo: *Suomalainen sukupuoli-elämä*. WSOY, Porvoo-Helsinki 1974.

Taipale, Ilkka: Lähete lukijalle. *Sukupuoleton Suomi. Asiallista tietoa seksuaalikysymyksistä*. Toim. Ilkka Taipale. Tammi, Helsinki 1966.

Ullerstam, Lars: Sukupuoliset vähemmistöt. Tammi, Helsinki 1968.

Tutkimuskirjallisuus

- Johnson, David K.: *The lavender scare: the cold war persecution of gays and lesbians in the federal government*. University of Chicago Press, Chicago 2004.
- Hagman, Sandra: *Seitsemän kummaa veljestä. Kertomuksia suomalaisen homoseksuaalisuuden historiasta*. Gaudeamus, Helsinki 2016.
- Juvonen, Tuula 2006: Ruotsalaistaudin kourissa. Heteromaskuliinisuuden jälleenrakentaminen 1950-luvun Suomessa. *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Toim. Karonen, Petri & Tarjamo, Kerttu. Historiallinen arkisto 124. SKS, Helsinki 2006 310–340.
- Järviö, Nina: *Polkuja suomalaiseen tasa-arvoon? Kansalaistoiminta, Tahdon2013 ja translaki*. Helsingin yliopisto, Helsinki 2018.
- Rydström, Jens & Mustola, Kati: *Criminally Queer. Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia, 1842–1999*. Aksant Academic Publishers, Amsterdam 2007.
- Juvonen, Tuula: *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia. Homoseksuaalisuuden rakentuminen sotienjälkeisessä Suomessa*. Vastapaino, Tampere 2002.
- Mustola, Kati: *Suomalaisten lesbo- ja homoliikkeiden historia. Sateenkaari-Suomi – Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa*. Toim. Mustola, Kati & Pakkanen, Johanna Like, Helsinki 2007.
- Månsson, Ulf: *Synti, rikos, ihmisoikeus – oikeustaistelun historiaa ja nykypäivää. Rakkauden monet kasvot. Homoseksuaalisesta rakkaudesta, ihmisoikeuksista ja vapautumisesta*. Toim. Sievers, Kai & Stålström, Olli. Weilin + Göös, Espoo 1984.

Viitteet

- 1 Ullerstam 1968.
- 2 Johnson 2004.
- 3 Rydström & Mustola 2007.
- 4 *Hymy* 5/1968, 27.
- 5 Melanko 2012; Juvonen 2002, 257–266.
- 6 Gumpier 1966, 142–169.
- 7 Mustola 2007, 18–37, 24.
- 8 Juvonen 2006. 310–340.
- 9 Homoseksuaalipesä Helsingissä. *Ilta-Sanomat* 10.8.1966.
- 10 Hagman 2016, 232–248.
- 11 Eronen 1967, 62–66.
- 12 Anonyymi 1968, 26–30.
- 13 Suoste 1968, 86–89.
- 14 Suoste 1968, 89.
- 15 Hagman 2016, 249–251.
- 16 Mustola 2007, 23–24.
- 17 Mustola 2007, 24–25.
- 18 Juvonen 2015, 35, 48.
- 19 Månsson 1984, 331–366.
- 20 Järviö 2018.

Näkökulmien yhteentörmäys. Vuosi 1968 Itä-Euroopassa

Vuonna 1968 Puolan ulkomaankauppaministeriön virkamiehet olivat huolestuneita. Huolta aiheuttivat puolalaiset kulutustavaroitten tuottajat, joista osa ajatteli, että Neuvostoliittoon saattoi yhä viedä mitä tahansa kulutustuotteita. Samalla kaikki indikaattorit osoittivat, että neuvostoliittolaiset kuluttajat olivat entistä laatu- ja muotitietoisempia, ja siis vaativampia asiakkaita. Suurella vaivalla luotu mielikuva puolalaisista tuotteista moderneina ja tyylikkäänä uhkasi romuttua, kun ajattelemattomat tuottajat lähettivät huonolaatuisimmat tuotteensa Neuvostoliittoon. Virkamiesten mielestä oli tärkeää, että puolalaiset vientikauppiaat ottivat huomioon vuosikymmenen kuluessa tapahtuneen hitaan, mutta merkittävän muutoksen Neuvostoliiton kulutustuotemarkkinoilla.

Yksittäisten kaupallisten kysymysten rinnalla Itä-Euroopassa tapahtui vuonna 1968 paljon muutakin. Itse asiassa Itä-Euroopassa kuohui. Tapahtumat Puolassa, Jugoslaviassa ja Tšekkoslovakiassa syöpyivät lähtemättöminä ihmisten mieliin.

Itä-Euroopan vuoden 1968 tapahtumat alkoivat loppupalvesta Puolan Kansallisteatterista Varsovasta, jonka ohjelmistosta Puolan romantiikanaikaisen kansallisrunoilijan Adam Mickiewiczin näytelmä *Esi-isien muistojuhla* vedettiin pois liian nationalistisena. Maaliskuussa opiskelijat ja intelligentsija alkoivat protestoida tätä vastaan vaatimalla mielenosoituksissa lievempää sensuuria ja suurempia poliittisia vapauksia. Varsovasta alkaneet protestit levisivät muihin yliopistokaupunkeihin ja useat oppilaitokset menivät solidaarisuuslakkoon. Mukaan liittyi myös töissä

olevia nuoria ja älymystöä. Eskaloituvan tilanteen rauhoittamiseen hälytetyt poliisi ja työläiskaartit tukahduttivat mielenosoitukset väkivaltaisesti. Lopputuloksena 2700 henkilöä pidätettiin, joista osa sai vankilatuomiot ja kapinan johtajat menettivät opiskelu- ja työpaikkansa. Lisäksi Puolan johtava puolue, joka itse oli sisäisen valtakamppailun kourissa, organisoi kansallismielisen ja antisemitistisen intelligentsijaa vastaan osoitetun julkisen kampanjan. Useita juutalaista alkuperää olevia työntekijöitä irtisanoitiin yliopistojen ja armeijan palveluksesta. Tämän seurauksena Puolasta emigroitui noin 15 000 ihmistä ulkomaille.

Alkuvuodesta 1968 Tšekkoslovakiassa tapahtumat kehittyivät toisella tavalla. Siellä Alexander Dubček valittiin maan johtoon, ja hän aloitti kattavat uudistukset rakentaakseen maahan *ihmiskasvoista* ja demokraattisempaa sosialismia. Uudistukset erottivat oikeusistuimet poliittisesta ohjauksesta, lisäsivät kansalaisten sanan ja liikkumisen vapauksia ja vähensivät talouden keskusjohtoisuutta.

Kuohuvan vuoden tapahtumat Itä-Euroopassa näkyivät myös neuvostoliittolaisten päiväkirjoissa. Prozhito-tietokantaan kerätyt muistiinpanot osoittavat, että neuvostoliittolaiset kulttuuri-vaikuttajat ja puolueaktiivit seurasivat tiiviisti tapahtumia Puolassa ja Tšekkoslovakiassa, ja ne herättivät monenlaisia tunteita, toiveita ja pelkoja:

15. maaliskuuta. Tšekkoslovakiassa ihmeitä. Sydäntä särkee levottomuudesta. Puolassa tragedia – jälleen se sama, se sama, joka on [toistuu] sukupolvesta toiseen. Ja sydän lyö tyhjää.¹

17. maaliskuuta. Mitä kaikkea onkaan tapahtunut, ja tekee mieli muistella ja kirjoittaa, mutta vähän laiskottaa, tai no ehkä ei laiskotakaan: kirjoitan nyt kronikkaa, kuivaa, elotonta. Tilalle tuleekin toista, nykyisyys: muutokset Tšekkoslovakiassa, opiskelijamielenosoituksen Puolassa, ja harmi, että se ei saavuta meitä, se ei ole meillä mahdollinen, vaikka olisi enemmän tarpeellinen, kuin siellä.²

25. maaliskuuta. [-- kirjoittaa Puolan tapahtumista ja vertaa sitä Tšekkoslovakian liberaaliin kehitykseen - M.O. --] Demokraattisen sosialismin vaihtoehto. Olisiko se meillä mahdollinen? Vaikea

Opiskelijamielenosoitus Belgradissa 1968. Lähde: Wikimedia Commons.

kysymys. Mutta jos me toteutimme vallankumouksen 50 vuotta sitten ja olimme tuolloin lähempänä demokratian todellista ole-musta ja kommunistisia ideaaleja, voidaan tietysti tuosta histori-allisesta lähtökohdasta olettaa, että se ei ole poissuljettu vaihto-ehto. [--] ³

Kuohuvan kevään tapahtumat jatkuivat etelämpänä, kun jugo-slavialaiset opiskelijat menivät lakkoon kesäkuussa 1968. Erään väkivaltatapauksen suututtamina Belgradin yliopiston opiske-lijat osoittivat mieltään poliisiväkivaltaa, huonoja opiskeluoloja ja työttömyyttä aiheuttaneita talousuudistuksia vastaan. Mielen-osoitukset levisivät nopeasti myös muihin kaupunkeihin. Protes-toivat opiskelijat käyttivät samanlaisia symboleja kuin opiskelijat Ranskassa ja muualla maailmassa, mutta järjestelmän vastusta-misen sijaan he osoittivat mieltään sosialististen ideaalien puo-lesta, ja niiden ulkokultaista ja turhauttavaa toteutusta vastaan. Toisin kuin Puolassa, Jugoslaviassa johtajat antoivat myöten

osalle opiskelijoiden vaatimuksista. Maan johtaja Josip Broz Tito piti vaikuttavan televisiopuheen, jossa hän rauhoitteli tilannetta. Tilanteen asetuttua seurasi kuitenkin rankaisutoimia ja monet opiskelijajohtajat erotettiin yliopistosta ja puolueesta.

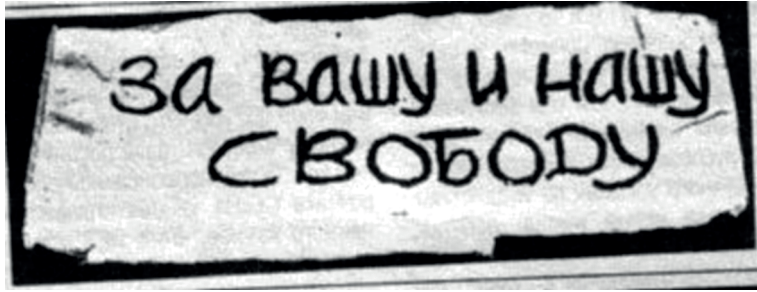
Itä-Euroopan kuohuvasta vuodesta 1968 Tšekkoslovakian loppukesän tapahtumat ovat varmaankin parhaiten suomalaisten tietoisuudessa. Dubčekin uudistukset menivät muiden sosialististen maiden johtajien mielestä liian pitkälle, ja Varsovan liiton maista Neuvostoliiton, Puolan, Bulgarian, Unkarin ja Itä-Saksan joukot miehittivät Tšekkoslovakian elokuussa 1968. Miehityksessä kuoli yli sata ihmistä ja noin viisi sataa loukkaantui vakavasti. Miehitys perusteltiin *Brezhnevin doktriinin* nimissä, jonka mukaan yhden sosialistisen maan luisuminen kohti kapitalismia uhkasi kaikkia sosialistisia maita, ja siksi naapurien täytyi turvautua voimakeinoin estääkseen epätoivottu kehitys.

Tšekkoslovakian miehitys näkyi myös monella tavalla neuvostoliittolaisten päiväkirjoissa, ja reaktiot ja näkökulmat olivat erilaisia riippuen henkilön asemasta ja ympäristöstä. Politbyron jäsen näki miehityksen ainoana keinona pelastaa status quo:

18. elokuuta. Moskovaan saapui sosialististen maiden delegaatioita. Meidän puoleltamme tapaamisiin osallistuvat kaikki Politbyron jäsenet. Tehtävä on hyvin konkreettinen: pelastaaksemme Tšekkoslovakian Kommunistisen Puolueen, sosialistisen Tšekkoslovakian, olemme pakotetut tarttumaan äärimmäisiin toimiin – viemään armeijan Tšekkoslovakiaan.[--]

21. elokuuta. Vietin koko yön töissä Keskuskomiteassa, seurassimme tapahtumien kulkua. Klo 00 Varsovanliiton viiden maan yhdistyneet joukot astuivat Tšekkoslovakian maaperälle. [--]⁴

Samaan aikaan miehitys murensi monen vasemmistolaisen uskoa sosialismiin ja aiheutti voimakkaita vastalauseita ympäri maailmaa. Romanian Nicolae Ceaușescu arvosteli miehitystä, johon Romania ei osallistunut. Muiden Itä-Euroopan maiden kansalaiset protestoivat myös: Puolassa Ryszard Siwiec teki polttoitsemurhan ja Moskovan Punaisella torilla kahdeksan ihmistä osoitti mieltään Tšekkoslovakian miehitystä vastaan. Neuvosto-

Moskovan Punaisella torilla elokuussa 1968 Tšekkoslovakian miehitystä vastaan meiltä osoittaneiden kyltti, jossa lukee ”Teidän ja meidän vapauden puolesta”. Lähde: Wikimedia Commons, alkuperäisen kuvan lataaja Wikipediaan oli Alex Bakharev, kuva alun perin osoitteesta <http://www.alrapp.narod.ru/lica3.htm>.

liittolaiset mielenosoittajat vangittiin tai teljettiin mielisairaaloihin.

Myös neuvostoliittolaiset älymystön edustajat ja toisinajattelijat olivat kauhuissaan tilanteesta, ja kokivat voimattomuutta tapahtumien edessä:

21. elokuuta. Musta päivä. Vera on alkanut viime aikoina väänätä radion päälle aamuisin ja kuunnella sitä. Minä kiroilin: miksi? Nähtävästi piti elää aikoihin. Ja vain sen takia kuulin armeijamme tunkeutumisesta Tšekkoslovakiaan. Seisoin jähmettyneenä enkä tiennyt mitä tehdä. [--]⁵

21. elokuuta. Keskiviikko. Kauheaa että olemme voimattomia ja avuttomia. Tänään on vuoden synkin päivä – omat ”veljet” miehittivät Tšekkoslovakian, neuvostoliittolaiset tankit hyökkivät sen maille. Hallituksen edustajat on yhdessä Dubčekin kanssa viety panssaroiduilla autoilla, ja voi olla, että he eivät ole enää elossa. Eilen yhdeltätoista illalla juttelin Innan kanssa Tšekkoslovakian tilanteesta, ja tänään, suureksi onnettomuudeksi, synkät ennustukseni kävivät toteen, jonka vuoksi Inna suuttui minulle kovin. Tänään itkin, ja jopa Dima itki. Ensimmäistä kertaa viiteen vuoteen vaimensimme BBC:n, Voice of American ja muiden lähetysten ääntä. Jotain kuitenkin kuulimme. [--]⁶

21. elokuuta. Nyt siis tapahtui se odottamani elokuinen onnettomuus: me miehitimme Tšekkoslovakian. Tämä on onnettomuus tšeikeille, onnettomuus meidän intelligentsijallemme, mutta ennen kaikkea harhautetulle kansallemme, joka jälleen uskoo sanomalehtien verisiä typeryyksiä.⁷

Vaikka Puolan, Jugoslavian ja Tšekkoslovakian esimerkit olivat erillisiä tapahtumia, joissa maiden sisäisillä kehityskuluilla oli suuri merkitys, näiden tapahtumien välillä on myös yhtäläisyyksiä. Nuoret Puolassa ja Jugoslaviassa kapinoivat vanhempien yhteiskuntaa vastaan. Poliitikassa jyrkän linjan edustajat väänivät kättä pehmeämmän linjan kannattajien kanssa. Nämä eri ajattelutapojen väliset ristiriidat olivat pitempien kehitysjatkumoiden tulosta. 1960-luvun kuluessa Itä-Euroopan maissa – kuten myös muualla maailmassa – oli tapahtunut suuria muutoksia, jotka muuttivat ihmisten kokemus- ja ajattelumaailmaa, ja ajoivat vastakkainasetteluihin ja kriiseihin.

1950-luvun puolivälistä vuoteen 1968 kestäneellä ajanjaksolla Itä-Eurooppa oli muuttunut paljon. Stalinin kuoleman jälkeen vuonna 1953 alettiin uskoa, että sosialismia voitiin toteuttaa eri tavoin eri maissa, eikä kaikessa tarvinnut seurata Moskovan ohjeenuora. Ajatus moniarvoisemmasta ja kehittyvästä sosialismista mahdollisti erilaisia yhteiskunnallisia ja taloudellisia kokeiluja ja uudistuksia. Kansalaisten elinolosuhteita ryhdyttiin kohentamaan rakentamalla uusia moderneja asuinalueita. Ajatuksena oli kehittää sosialistista järjestelmää niin, että se vastaisi paremmin ideaalia hyvinvoivasta työtätekevästä kansasta. Myös kylmän sodan kamppailussa läntistä liittoumaa vastaan elintasosta tuli merkittävä mittari, joka edesauttoi uudistuksia.

Poliittisen ja ideologisen muutoksen lisäksi tapahtui merkittäviä sosiaalisia ja teknologisia muutoksia. Kaupungistuminen tapahtui monissa Itä-Euroopan maissa Suomen lailla vasta toisen maailmansodan jälkeen. Kun yhä suurempi osa väestöstä asui kaupungeissa, opiskeli kaupunkilaiseen ammattiin ja kulutti vapaa-aikaansa kaupunkilaisen tavoin, kaupunkikulttuurista tuli valtavirtaa. Teollistuminen laajeni koskettamaan ihmisten arkielämää kulutustuotteiden teollisen massatuotannon yleistyessä.

Vuonna 1959 perustettu puolalainen lauluyhtye Filipinki vuonna 1970 julkaistussa yhdessä Bez Atun kanssa tehtyä "Nie wierz chłopcom" -levyä mainostavassa postikortissa. Lähde: Filipinki -yhtyeen yksityinen arkisto, Wikipedia.

Neonvalot, kahvilat, ja valmiina ostettavat vaatteet yleistyivät Varsovasta Vladivostokiin. Itäeurooppalaiset johtajat tukivat kulutustuotteiden ja jopa luksustuotteiden valmistusta 'sosialismin menestyksen' merkkeinä. Kulutustuotteita valmistettiin aikaisempaa enemmän, ne tulivat yhä useamman kansalaisen ulottuville ja niitä alettiin jopa mainostaa. Tämän seurauksena kansalaiset alkoivat vaatia yhä parempilaatuisia tavaroita ja palveluja normaaliin elämään kuuluvina asioina.

Toisin kuin naapurimaissaan Tšekkoslovakiassa ja Jugoslaviassa, Unkarin vuoden 1968 tapahtumat kulminoituivat talousuudistuksiin poliittisen reformismin sijaan. Siellä vallanpitäjien tarkoituksena oli taata yhteiskuntarauha lisäämällä kansalaisten kuluttamisen mahdollisuuksia. Vuonna 1968 lanseeratun uuden talouspolitiikan myötä Unkarista kehittyi sosialistisen kuluttamisen keidas, johon 1970-luvulla myös muut itäeurooppalaiset matkustivat mielellään tekemään ostoksia.

Kulutuskulttuurin esiinmarssin lisäksi kulttuuri ja vapaa-ajanvietto muuttivat muotoaan. Televisio muutti vapaa-ajanviettotottumuksia ja populaarikulttuuri hyväksyttiin vähitellen osaksi laajempaa kulttuurin kirjoa, kun valtiolliset levymerkit julkaisivat klassisen musiikin ohella yhä enemmän kevyttä musiikkia. Hipit ja minihameet aiheuttivat laajaa polemiikkia lehtien yleisöosastoilla, kun hippejä arvosteltiin "levittävän epäisänmaallista mielialaa ja mielipiteitä" ja minihameiden arveltiin rapauttavan yleistä moraalia. Samanaikaisesti yleistyneet ruohonjuuritason kokemukset ulkomaista laajensivat maailmankuvia. 1960-luvun loppua kohti itäeurooppalaiset alkoivat yhä enenevässä määrin matkustaa turisteina ulkomaille, joko sosialistisiin naapurimaihin, tai jopa Länsi-Eurooppaan. Kotiin palaavat turistit jakoivat kotona vaikutelmiaan, ja tietoisuus erilaisista kulttuurivaikutteista eri maissa levisi.

Kulutustuotteiden lisääntynyt saatavuus ja populaarikulttuurin leviäminen näkyivät niin neuvostoliittolaisten päiväkirjoissa, kuin myös sosialististen maiden välisen ulkomaankaupan käytännön tasolla:

31. joulukuuta. Vuosi on loppuillaan. Kun se alkoi, me kaikki kolme saimme onnen lipukkeet ja itse asiassa vuosi oli yllättävän täyteläinen. Saimme asunnon ja kalustimme sitä: piano, jääkaappi jne. [--]⁸

27.joulukuuta. [--] Tapasin Misha Shvartsmanin. Irka tuli, ja menimme kolmistaan ”Araratiin”. Joimme viiniä, söimme ja jutelimme. Lähdimme omille teillemme ja päätimme illalla mennä Aigalle. Kävimme Irkan kanssa ”Detskii Mir” [Lasten Maailma] kaupassa. Sitten ostimme viiniä ja menimme Aigalle. Siellä oli Voroshilovin syntymäpäivät. Hän tanssi rikkinäisessä villapaidassa rock’n’rollia Lidiya Davidovan, Leonard Danitsevin vaimon, kanssa joka oli myös siellä. [--]⁹

Vietäessä kulutustuotteita Neuvostoliittoon, on äärimmäisen tärkeää, että kiinnitämme huomiota vientituotteiden laatuun pysyäksemme mukana kilpailussa.¹⁰

Nämä 1960-luvun kuluessa laajalla rintamalla tapahtuneet muutokset aiheuttivat ristiriitoja eri ajattelutapojen välillä. Kaikki kansalaiset eivät olleet innoissaan populaarikulttuurin leviämisestä, modernistisista taidevirtauksista tai sosialismin uudistuksista. Kysymys siitä miten pitkälle uudenlaista moniarvoisuutta voitiin hyväksyä osana sosialistista yhteiskuntaa, ja kuinka tärkeää oli ottaa huomioon kylmän sodan vastakkainasettelu ja vahvistaa oman leirin yhtenäisyyttä, tuotti erilaisia vastauksia. Osalle stalinisminaikaisen tasapainon ja sosialistisen leirin samankaltaisuuden säilyttäminen olivat niin tärkeitä että ne tuli säilyttää vaikka voimakeinoin. Vuonna 1968 ajattelutapojen ristiriidat konkretisoituivat eri muodoissa Puolassa, Jugoslaviassa ja Tšekkoslovakiassa. Puolalaisten ulkomaankauppavirkamiesten havainnot Neuvostoliiton muuttuneista elinolosuhteista, uudistukset ja opiskelijamellakat kietoutuivat hienosyisesti yhteen.

Myös vuoden 1968 dramaattisilla tapahtumilla oli pitkäkestoisia vaikutuksia. Tšekkoslovakian miehitys merkitsi monille ihmiskasvoisen sosialismin toiveen murskautumista, ja sitä että sosialistiset maat olivat lopunperin poliittisesti sidottuja Moskovaan vetämään linjaan. Samalla kyvyttömyys ratkaista ristiriitoja väkivallattomasti johti yhteiskuntien jakautumiseen viralliseen

ja epäviralliseen piiriin. Ihmisten menettäessä toivonsa uudistaa sosialismia järjestelmän puitteissa oppositiotoinnasta tuli varteenotettavampi vaihtoehto. Protestit ja viranomaisten reaktiot niihin olivat tärkeä sukupolvikokemus 1970-luvulla päätään eri puolilla Itä-Eurooppaa nostaneelle oppositioliikkeelle. Punaisella torilla mieltään osoittanut Natalia Gorbanevskaja perusti yhdessä muiden saman mielisten kanssa kesällä 1968 Neuvostoliiton pitkäikäisimmän maan alla julkaistun *samizdat* -lehden *Nykytapahtumien kronikan (Hronika tekushchih sobytii)*. Julkaisusta tuli pian Neuvostoliiton ihmisoikeusliikkeen merkittävin äänenkannattaja. Vuoden 1968 Puolan nuorisomellakoissa pidätetty Adam Michnik, Jacek Kuroń ja Karol Modzelewski jatkoivat 1970-luvulla toimintaansa maanalaisen oppositioliikkeen parissa, josta puolestaan Itä-Euroopan valtiososialismin kaatumiseen vaikuttanut Solidaarisuusliike versosi 1980-luvun alussa.

Esseen lyhyempi ensimmäinen versio on julkaistu Helsingin yliopiston *Yliopisto-lehdessä* 10/2018 nimellä 'Samaan aikaan idässä. Hullu vuosi 1968 ei jäänyt lännen nuorison liikehännäksi'.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Puolan ulkomaankauppaministeriön tavaravaihto-osaston raportti Puolan ja Neuvostoliiton välisestä kaupasta 1968, osa II, Archiwum Akt Nowych (AAN), 2/351/63/13.

Prozhito, neuvostoliittolaisten ja venäjäisten päiväkirjojen avoin tietokanta, <http://prozhito.org/>. Kaikki vapaat käännökset venäjästä suomeen kirjoittajan.

Kirjallisuus

Chernyshova, Natalya: *Soviet Consumer Culture in the Brezhnev Era*. Routledge, Londen 2013.

Crowley, David, and Susan E. Reid, (eds): *Pleasures in Socialism: Leisure and Luxury in the Eastern Bloc*. Northwestern University Press, Evanston, Illinois 2010.

Fichter, Madigan: Yugoslav Protest: Student Rebellion in Belgrade, Zagreb, and Sarajevo in 1968. *Slavic Review* 75, no. 1 (ed 2016): 99–121. <https://doi.org/10.5612/slavicreview.75.1.99>.

Fidelis, Małgorzata: *The Sixties behind the Iron Curtain: Youth Culture and the Search for Freedom in Poland in the Global Sixties, 1954–1974*. (tulossa).

Gorsuch, Anne E., and Diane Koenker (eds): *The Socialist Sixties: Crossing Borders in the Second World*. Indiana Univ. Press, Bloomington, Ind. 2013.

Junes, Tom: *Student Politics in Communist Poland: Generations of Consent and Dissent*. Lexington Books, 2015.

Klimke, Martin, and Joachim Scharloth (eds): *1968 in Europe: A History of Protest and Activism, 1956–1977*. 1st ed. Palgrave Macmillan Transnational History Series. Palgrave Macmillan, New York 2008.

Kochanowski, Jerzy: Wstęp. In *Bocznymi drogami. Nieoficjalne kontakty społeczeństw socjalistycznych 1956–1989. Pod redakcją Nnukową Włodzimierza Borodzieja i Jerzego Kochanowskiego*. Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego. Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2010, 7–12.

Siermiński, Michał: *Dekada przełomu: Polska lewica opozycyjna 1968-1980: Od demokracji robotniczej do narodowego paternalizmu*. Biblioteka Le Monde Diplomatique. Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, 2016.

Tismaneanu, Vladimir (ed.): *Promises of 1968: Crisis, Illusion, and Utopia*. Central European University Press, Budapest - New York, 2011.

Mila Oiva

Wierzbicki, Marek: *Młodość w PRL*. Najnowsze Dzieje Polski. Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2009.

Williams, Dorota, and Grzegorz Sołtysiak: *Modny PRL*. Świat Książki, Warszawa 2016.

Yurchak, Alexei: *Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation*. Princeton University Press, New York - Princeton 2005.

Viitteet

- 1 Lidija Chukovskaja (1907–1996), päätoimittaja, kirjailija, runoilija ja toisinajattelija, 61 vuotta, päiväkirjamerkintä 15.3.1968, Prozhito tietokanta.
- 2 Igor Dedkov (1934–1994), kirjallisuuskriitikko, 33 vuotta, päiväkirjamerkintä 17.3.1968, Prozhito tietokanta.
- 3 Aleksei Kondratovich, (1920–1984) kirjallisuuskriitikko ja Novy Mir -lehden päätoimittaja, 48 vuotta, päiväkirjamerkintä 25.3.1968, Prozhito -tietokanta.
- 4 Piotr Shelest (1908–1996), puolueaktiivi ja Neuvostoliiton Keskuskomitean Politbyron jäsen, 60-vuotta, päiväkirjamerkinnät 18. ja 21.8.1968, Prozhito -tietokanta.
- 5 Aleksei Kondratovich, (1920–1984) kirjallisuuskriitikko ja Novy Mir -lehden päätoimittaja, 48 vuotta, päiväkirjamerkintä 21.8.1968, Prozhito -tietokanta.
- 6 Julija Nel'skaja-Sidur (1940–2006), opettaja, kirjailija ja kuvanveistäjä Vadim Sidurin puoliso ja avustaja, 28 vuotta, päiväkirjamerkintä 21.8.1968, Prozhito tietokanta.
- 7 Lidija Chukovskaja (1907–1996), päätoimittaja, kirjailija, runoilija ja toisinajattelija, 61 vuotta, päiväkirjamerkintä 21.8.1968, Prozhito tietokanta.
- 8 Valerii Zolotuhin (1941–2013), teatteri- ja elokuvanäyttelijä, Taganka-teatterin taiteellinen johtaja, 26 vuotta, päiväkirjamerkintä 31.12.1967, Prozhito -tietokanta.
- 9 Mihail Grobman (1939-), venäläinen ja israelilainen runoilija ja taiteilija, 26 vuotta, päiväkirjamerkintä 27.12.1965, Prozhito -tietokanta.
- 10 Parafraasi Puolan ulkomaankauppaministeriön tavaravaihto-osaston Puolan ja Neuvostoliiton välistä kauppaa käsitelleestä raportista 1968, osa II, 2.

Visioita vallankumouksesta – radikaali liikehdintä ja kulttuurinen kapina Yhdysvalloissa

Vuoden 1968 uutisvirta täyttyi yhteiskunnallisesti merkittävistä, usein maailmanlaajuiset mittasuhteet saavista tapahtumista viikko toisensa jälkeen. Heti tammikuussa alkanut tet-offensiivi Vietnamissa toi sodan karun todellisuuden kaikkien nähtäville ja lisäsi Vietnamin sodan vastaista liikehdintää niin Yhdysvalloissa kuin muualla maailmassa. Samalla hyökkäys teki tyhjäksi Yhdysvaltain hallinnon viralliset vakuuttelut siitä, että sota oli pian ohi ja voitettu. Sodan vastaisesta liikehdinnästä tuli tämän jälkeen myös entistä tärkeämpi sisäpoliittinen kysymys. Saman vuoden keväällä presidentti Lyndon B. Johnson ilmoitti yllättäen vetäytyvänsä ehdokkuudesta tulevissa vaaleissa. Tämä nosti Robert Kennedyn demokraattien todennäköiseksi ehdokkaaksi, ja samalla sodanvastustajien Chicagoon kaavailemat protestit muuttuivat taktiseksi ongelmaksi, sillä Kennedy kampanjoi sodan lopettamisen puolesta. Tilanne muuttui jälleen dramaattisesti kesäkuussa, kun Kennedy ammuttiin kuoliaaksi Los Angelesissa pidetyn kampanjatilaisuuden jälkeen.

Yhdysvalloissa, kuten useassa maassa tuolloin, yhteiskunnalliset liikkeet toimivat sosiaalisen muutoksen airuina vuosikymmenen läpi. Erityisesti mustien kansalaisoikeusliike paitsi elävöitti demokratiaa, myös inspiroi lukuisia aikakauden keskeisiä protestiliikkeitä. Vuosi 1968 muistetaan käänteentekeväenä 1960-luvun radikaalin liikehdinnän kannalta. Se todisti urbaania väkivaltaa, salamurhia, rotumellakoita suurissa kaupungeissa, Columbian yliopiston valtauksen, Chicagon mielenosoitukset ja

poliisimellakan mielenosoittajia vastaan. Kun kansalaisoikeuksista alkanut protestiliikehdintä oli vuosikymmenen puolivälin jälkeen siirtynyt enemmän etelävaltioista pohjoisen kaupunkeihin, myös sukupolvien väliset erot nousivat merkittävään rooliin. Vuoteen 1968 tultaessa nuorisoina oli noussut kiivaiden tapahtumien keskiöön. Myös laajemmin aatteelliset ristiriidat jakoivat kansaa ja strategiset kiistat repivät liikkeitä eri suuntiin. Esimerkiksi Mustien pantterien aseellinen itsepuolustus näytti monen mielestä dynaamiselta verrattuna kansalaisoikeusliikkeen väkivallattomaan vastarintaan ja tarjosi etenkin nuorille houkuttelevan vaihtoehdon. Uuden vasemmiston laajin organisaatio, Students for a Democratic Society (SDS), oli puolestaan sisäisten kiistojen kyllästäjänä jakautumassa kahtia.

Tätä taustaa vasten onkin kiinnostavaa pohtia joitakin keskeisiä variaatioita siitä joukosta ilmauksia ja toimia, jotka venyttivät radikalismien ideologista ja toiminnallista kirjoa vuonna 1968. Tällaisia olivat muun muassa vastakulttuurisen kapinan poliittiset ulottuvuudet, vallankumouksellisen retoriikan ja väkivaltaisten taktiikoiden lisääntyminen – ja toisaalta myös uskontoon pohjautuva visio radikaalista muutoksesta, arvojen vallankumouksesta. Jotkut käyttivät vallankumousta lähinnä metaforana, kun taas toisille se oli poliittinen tavoite. Artikkelissa hahmotan muutamien esimerkkien avulla, millaisiin poliittisiin visioihin ja kulttuurisiin konteksteihin ”vallankumous” ja kumouksellinen retoriikka kytkeytyi.

Lähtökohtaisesti, etenkin näin jälkikäteen ajateltuna, Kuuban tai muun vastaavan kaltainen vallankumous Yhdysvaltain kontekstissa näyttäytyy lähinnä anakronismina, tai utooppisena toiveajatteluna. Tästä huolimatta kumouksellinen retoriikka koki tuolloin selkeän nousun: vaatimukset syvällisestä muutoksesta haastoivat keskeisiä poliittisen ja kulttuurisen vallan rakenteita ehkä kovemmin kuin kertaakaan sen jälkeen. Tämä näkyi myös hallinnon kielenkäytössä, jossa ”subversiivinen” toiminta ja kumoukselliset aatteet yhdistettiin kommunismin ohella muun muassa mustien vapausliikkeisiin ja nuorisoliikkeisiin aiempaa näkyvämmiin.

”Väkivallattomuuden sielunmessu”?

Vaikka väkivalta ja sen uhka kehysti monia vuoden merkittäviä tapahtumia, väkivallattomuuden idealismi oli edelleen havaittavissa Martin Luther Kingin organisoimassa köyhien kampanjassa vuosina 1967–1968. Väkivallaton vastarinta, jota mustien kansalaisoikeusliike oli toteuttanut menestyksekkäästi vuosien ajan ja jonka filosofian Martin Luther King oli yhtä menestyksekkäästi pukeut sanoi, oli ollut kansalaisoikeusliikkeen strateginen painopiste. Ja monille – kuten Kingille – väkivallattomuus oli elämäntapa, uskontoon ja moraalisiin imperatiiveihin pohjautuva ”pyhiinvaellus”.¹ Se näytti kuitenkin kadottaneen vetovoimansa. Yhtenä syynä tähän oli muun muassa se, ettei väkivallaton vastarinta toiminut kaupunkien ongelmiin samalla tavalla kuin etelän rotuerottelun vastaiseen taisteluun.

Köyhyyden ja työttömyyden, poliisiväkivallan ja rakenteelliseen rasismiin yhdistelmä oli luonut epätoivon ja turhautumisen ilmapiirin mustan väestön keskuuteen. Los Angelesin Wattsin kaupunginosassa kesällä 1965 alkanut mellakointi nosti pinnan alla kytenneet rodulliset jännitteet etelän rotuerottelua laajempaan keskusteluun. Rotumellakoita nähtiin vuosittain useassa suuressa kaupungissa, eikä vuosi 1968 ollut poikkeus. Yhtenä ilmenemismuotona ja vastauksena ongelmiin oli noussut ajatus mustasta vallasta, joka tarjosi monille muutamaa lakimuutosta pidemmälle menevän vaihtoehdon. Se pohjautui niin Malcolm X:n ajatukseen mustasta vapaudesta ”keinolla millä hyvänsä” kuin kulttuuriseen itsemääräämisoikeuteen ja vaihtoehtoisten instituutioiden luomiseen. Laajemman kiireellisyyden tunteen toimintaan toi Vietnamin sota. Niinpä monet mustat militantit ja valkoiset radikaalit turhautuivat myös väkivallattoman vastarinnan tehottomuuteen rasismiin ja sodan vastaisen toiminnan keinona.

Tämä ei tarkoittanut sitä, että King ja hänen filosofiansa eivät olisi olleet radikaaleja, tai saaneet edelleen huomiota. Päävastoin. King artikuloi yhden kärkevimmän Vietnamin sodan vastaisen kritiikin ja tarjosi samalla radikaalin vision poliittisen ja sosiaalisen muutoksen tarpeesta. Tasan vuosi ennen murhaansa,

4.4.1967, King piti yhden tärkeimmän puheensa New Yorkin Riverside-kirkossa. Siinä hän tunnetusti kutsui omaa maataan ”suurimmaksi väkivallan tuottajaksi maailmassa tänään”.² Militarismi, rasismi ja köyhyys muodostivat kolmoisuhkan, jonka vastaisen taistelun King katsoi olevan välttämätöntä. Kielikuvallisesti King puhui vallankumouksesta, joka tarkoitti ennen muuta radikaalia muutosta kansakunnan arvoissa. Olihan King jo vuosia puhunut kansalaisoikeusliikkeen tehtävästä ”sovittaa Amerikan sielu”. King, kuten filosofi Albert Camus, uskoi vakaasti, että moraalisesti hyväksyttävät tavoitteet ovat saavutettavissa vain moraalisesti hyväksyttävien keinoin. Niinpä King nosti universaalit arvot sektionaalisia kiistoja tärkeämmiksi. Kingin visiossa kansakuntien rajat ylittävä universaalin ihmiskunnan arvostus nousi tärkeimmäksi lojaliteetiksi. Kingille arvojen vallankumous tarkoitti niin rasismia ja militarismia kuin köyhyyden ja epäinhimillisyyden kitkemistä. Tämän arvojen vallankumouksen oli tarkoitus kyseenalaista menneiden ja nykyisten poliittisten linjauksen oikeudenmukaisuus, sodan mielekkyys ja köyhien ja rikkaiden välinen kuilu.³

Kingin kritiikki ja poliittinen visio pohjautui ”pehmeämpiin vallankumouksellisiin” arvoihin, joiden kautta hän esitti kriittisiä huomioita sodasta, rasismista ja köyhyydestä. Tästä huolimatta, tai siitä johtuen, puheen vastaanotto oli murskaava. ”Hänen hyödyllisyytensä maalleen, aatteelleen ja kansalleen on ohi”, *Washington Post* ruoti Kingin puhetta. Pääkirjoituksessaan *New York Times* piti rotusuhteita tarpeeksi vaikeana asiana ilman ”tuhlailevaa ja itseään vahingoittavaa” sodanvastaisuutta ja ennusti, että hanke ”saattaisi olla tuhoisa molemmille aatteille”.⁴ Kingin kritiikkiin liittyi nyt myös suuri joukko valkoisia liberaaleja, poliittinen eliitti etupäässä. Jo aiemmin mustat militantit olivat hylänneet Kingin, joka entistä eristäytyneempänä aloitti viimeisen ja kesken jääneen kampanjansa köyhien hyväksi (Poor People’s Campaign). Maaliskuun loppupuolella King saapui Memphisiin tukemaan jätehuollon työntekijöiden lakkoa. Memphisissä King piti viimeiseksi jääneen, ”I’ve Been to the Mountaintop” -nimisen puheen. Kingille tyypillisesti ylevää retoriikkaa sisältävä puhe

ennakoi sitä tulevaa kohtaloa, jonka King itse tuntui hyväksyvän: ”En ehkä pääse sinne kanssanne mutta haluan teidän tietävän tänään, että kansana, me pääsemme luvattuun maahan.”⁵ Seuraavana päivänä, 4.4.1968, väkivallattoman vastarinnan tunnetuin sanansaattaja ammuttiin kuoliaaksi.

Kuten Malcolm X:n murha kolme vuotta aiemmin, myös Kingin kuolema oli etenkin mustille suuri järkytys, joka purkautui mellakointina useassa suuressa kaupungissa. Mustan vallan militantin siiven edustaja Eldridge Cleaver esitti Kingin merkityksen suoraan tyyliinsä: ”Mustille militanteille tohtori King merkitsi jääräpäistä ja väistymätöntä kompastuskiveä sillä tiellä jolle oli lähdettävä ennen kuin vallankumous olisi mahdollinen nykyisessä tilanteessa.”⁶ Cleaver kutsui Kingin kuolemaa symbolisesti ”väkivallattomuuden sielunmessuksi”. ”Salamurhaajan luoti ei surmannut ainoastaan tohtori Kingiä”, Cleaver kirjoitti, ”se surmasi myös yhden historian ajanjakson.” Toivo ja unelma kuolivat Kingin mukana. Cleaverin mukaan Kingin murha oli osoitus siitä, ettei muutos ole mahdollista rauhanomaisin keinoin, vaan ainoa tapa ”on vastata tuleen tulella”.⁷ Cleaverille ja muille militanteille väkivaltainen yhteenotto oli väistämätön. Cleaverin hahmottelema ajatus vallankumouksesta näyttäytyi täydellisenä vastakohtana Kingin metaforalle vallankumouksesta arvoissa.

Cleaverin näkemys vallankumouksesta edusti Mustan vallan militanteinta siipeä, jonka kovan retoriikan varjoon Mustien pantterien reformi-orientoituneet ohjelmat usein jäivät. Tämä liikkeiden sisäinen jakautuminen ilmensi melko tyypillistä kaavaa: yhtäällä protestiliikkeen kannattajat, jotka painottivat tietoisuuden herättämisen ja väkivallattoman vastarinnan taktiikoita; toisaalla ”vallankumoukselliset”, jotka näkivät aseellisen itsepuolustuksen tai teon propagandan ainoana tienä minkäänlaiseen merkittävään muutokseen. Poliittinen kapinahenki tarttui näihin aikoihin myös vastakulttuuriin, kun rauhaa ja rakkautta edustavan hipin tilalle syntyi jippii (Youth International Party), kulttuurisia normeja rikkova ja vallankumouksellinen yhteiskuntakriitikko. Sekä Mustien pantterien että jippien vallankumouksellinen

tyyli ja kulttuuriset ilmaisumuodot olivat usein korostetun provokatiivisia, vaikkakin eri tavoin.

Mustat pantterit puhuivat aseellisesta propagandasta ja jipit sissiteatterista, mikä näkyi laajemmin siinä, että vaatimukset tasa-arvosta ja vapaudesta vaihtuivat vallankumouksellisiin iskulauseisiin. Toisaalta visuaalinen näyttävyys ja symbolinen kieli takasivat näkyvyyden, joka oli edellytys sanoman levittämisen kannalta ja jota myös uusi mediaympäristö ruokki. Osa nosti aseenaatteen keskiöön; toiset pitivät katuja kumouksellisen toiminnan näyttämönä. Yhteinen tavoite eri taktiikoille oli yritys kohottaa peili auktoriteettien ja instituutioiden eteen ja pakottaa ne katsomaan, paljastaa järjestelmän väkivaltaisuus ja tekopyhyys. Provoisoivat tempaukset toimivat sytykkeenä, jonka toivottiin johtavan ylilyönteihin ja voimallisiin reaktioihin valtaapitävien taholta. ”Tätä on Yhdysvallat vuonna 1968, muistakaa”, jippiliikkeen johtohahmo Abbie Hoffman kirjoitti. ”Jos pelkää väkivaltaa, sinun ei olisi pitänyt ylittää rajaa.”⁸

Chicagon kadut vallankumouksen näyttämönä

Ehkä kuvaavin esimerkki medialle tarkoitetun sissiteatterin ja väkivallan yhdistelmästä oli Chicagon demokraattien puoluekokouksen tapahtumat elokuussa 1968. Chicagon mielenosoitukseen matkasivat muun muassa uuden vasemmiston keulahahmoihin lukeutuvat Tom Hayden ja Rennie Davis (SDS), Mustien pantterien johtaja Bobby Seale, jippien Abbie Hoffman ja Jerry Rubin sekä beat-runoilija Allen Ginsberg. Muutaman tuhannen mielenosoittajien joukossa oli myös paljon paikallista nuorisoa, mutta väkimäärä jäi ennakoitua pienemmäksi, koska kaupungin kovamaainen pormestari Richard Daley ei suostunut myöntämään mielenosoituksille lupaa. Poliisien läsnäolo sen sijaan näkyi kaikkialla. Jo ennen kokouksen alkua huomio keskittyi poliisien ja mielenosoittajien tuleviin yhteenottoihin, ja tietenkin jippien sissiteatteriin. Jipit muun muassa harjoittelivat ryhmässä taistelujittekniikoita viestinä televisiokatsojille ja etenkin poliiseille.

Visioita vallankumouksesta – radikaali liikehdintä ja kulttuurinen kapina Yhdysvalloissa

Abbie Hoffman menossa Vietnamin sodan vastaiseen protestiin vuoden 1969 aikoihin. Kuva: Wikimedia Commons.

Mediamanipulaation ja sensaatiomaiset tempaukset jipit hallitsivat ensiluokkaisesti. Jippien näyttävin ja koomisin mediatempaus oli nimittää oma presidenttiehdokas. Hoffman ja Rubin olivat kumpikin tuoneet oman sikaehdokkaansa, joista toinen kruunattiin näyttävästi presidenttiehdokkaaksi. Sian symbolinen merkitys heijasteli ajan henkeä, sillä Mustien pantterien päätaiteilija Emory Douglasin popularisoimana siasta oli tullut yleinen haukkumanimi poliisille.

Mielenosoitusten ensimmäisten päivien koominen pohjavire haihtui yhteenottojen ja väkivallan lisääntyessä. Lincoln Parkiin kerääntyneitä mielenosoittajia vastassa oli joka ilta suuri määrä poliiseja, joiden oli määrä tyhjentää puisto klo 23.00. Viikon edetessä väkivalta kiihtyi ja Johnsonin määräyksestä kansalliskaartin tankit saapuivat Chicagon kaduille hillitsemään mellakointia. Samalla viikolla Neuvostoliiton joukot olivat miehittäneet Tšekkoslovakian, ja kuvat Chicagosta ja Prahasta täyttivät sanomalehtien etusivut. ”Koko maailma katsoo” oli se kuuluisa iskulause, jota mielenosoittajat huusivat, kun Hiltonia vastapäätä sijaitsevasta Grant Parkista alkanutta mellakkaa välitettiin seitsemäntoista minuutin ajan televisiosta. Poliisi ja kansalliskaarti hyökkäsivät mielenosoittajien kimppuun ja pamputtivat myös useita pakoon pyrkineitä sivustakatsojia, joiden joukossa oli naisia ja lapsia. Television ikuistama poliisimellakka tiivisti jotain olennaista vuoden 1968 hengestä ja tarjosi omanlaisensa suuntaviivan tuleville vuosille. Se, että televisio oli niin merkittävässä roolissa, kertoi myös mediaympäristön muutoksesta. Kuten Mark Kurlansky kirjoittaa, Chicagon tapahtumat ja tet-offensiivi nostivat television yhteiskunnallista merkitystä, tekivät siitä ”täysikäisen”.⁹

Jipeille Chicagon väkivalta ja sen uutisointi oli sitä, mitä he olivat hakeneet. Jippien eetoksen tiivistä Abbie Hoffman esseessään ”Revolution for the Hell of it”. Jippi-myytin luominen oli toiminnan keskipisteessä: myytissä on kyse elämästä ja kuolemasta, siksi olemme kulkemassa kohti voimakasta yhteentörmäystä, Hoffman esitti. *New York Timesin* sijaan jipit pitivät *Daily News* -lehdestä, koska se oli lähempänä televisiota – sen kantha koristi aina suuri

kuva. Vääristäminen olikin Hoffmanin mukaan olennainen osa myytin luontia. Jippien toiminnan perustana oli jatkuva uudistuminen ja vanhan hautaaminen, joiden avulla tuotettiin myyntiä ja ”osallistumisen mystiikkaa”.¹⁰ Muun muassa Hannah Arendt on kirjoittanut siitä, miten uutuudenviehätys oli yksi modernin yhteiskunnan piirteistä. Uutuudenviehätys ja halu uusia asioita kohtaan näyttäytyivät helposti ”vallankumouksellisenä henkenä”. Arendt kuitenkin huomautti, että se vallankumouksen henki, joka kasvoi vuoden 1789 vallankumouksesta, on erillinen ilmiö modernista viehätyksestä uutta kohtaan.¹¹

Jos jippien ja muiden kulttuurikapinallisten normeja rikkovaa ja jatkuvasti uutta luovaa toimintaa tarkastellaan kriittisemmin, sen suhde kaupalliseen kulutuskulttuuriin tarjoaa hyvän vertailukohdan. Vastakulttuurista esitetyt kriittiset huomiot ovatkin nostaneet esille yhtäläisyyksiä vastakulttuurin ja kulutuskulttuurin moraalisen ontton välillä. Esimerkiksi Chris Hedges on esittänyt, että vastakulttuuri jakoi vastustamansa kaupallisen kulutuskulttuurin hedonismin, spektaakkelin tavoittelun ja itsekkesuuden. Kumpikin asetti minän kaiken keskelle ja tarjosi terapeutista tai täyttymistä lupaavaa helpotusta. Tämänkaltaisen itseilmaisun saattoi olla henkilökohtaisesti merkittävää, mutta tavoitteelliseen, sosiaaliseen muutokseen tähtäävään toimintaan se tarjosi määrittelemättömiä ja utooppisia kampanjoita. Tämä tarkoitti sitä, että myös arvot olivat ilman vakaata perustaa ja niistä tuli helposti kierrätettäviä.¹² Vuonna 1971 Gil Scott-Heron artikuloi tämän uuden kulutus- ja mediakulttuurin ja radikaalin politiikan ristiriidan kappaleessaan ”Revolution Will Not Be Televised”, jolla hän tavoitteli kulutuskulttuurista vapaata puhtaan politiikan aluetta. Edes Heronin vakavampi yritys ei välttynyt ironialta, vaan samaan aikaan kaupallinen kulutuskulttuuri osoitti kykynsä kesityä vastakulttuuriset ja radikaalit ilmiöt omiin tarpeisiinsa.¹³

Täysin päinvastaisen näkemyksen esitti Jerry Rubin vuonna 1970 julkaistussa esseessä. ”Jokainen vallankumouksellinen tarvitsee väritelevision”, Rubin kirjoitti. Passivoimisen sijaan Rubin näki televisiossa vallankumouksen tuottajan, joka kasvattaa nuo-

Kansalliskaarti ja mielenosoittajat vastatusten Hilton-hotellin edessä 26.8.1968. Sama paikka todisti kaksi päivää myöhemmin kaoottista näytelmää, jota "koko maailma katsoi" televisiosta. Kuva: Wikimedia Commons.

ria, jotka haluavat kasvaa mielenosoittajiksi. "Oletko koskaan nähnyt tylsää mielenosoitusta televisiossa?", Rubin kysyi. Hänen mukaansa pelkkä televisiossa esiintyminen teki mielenosoittamisesta jännittävää, mikä tarkoitti, että "televisio luo myyttejä paremmin kuin todellisuus".¹⁴ Rubin näki television vallankumouksellisen potentiaalin siinä, että se rikkoi normaalin elämän; televisio loi tarinoita ja tuotti sankareita. Ennen kaikkea televisio rikkoi rajoja: mitä liioitellumpi viesti tai kuva, sen parempi. Jos Chicago oli myytin huippupiste, niin televisio oli sen keskeinen väline.

Television kaltaisen uuden alustan myötävaikutuksella syntyneet uudet protestimuodot ja radikaalimmat tyylikokeilut ikään kuin karnevalisoivat perinteisen suoran toiminnan periaatteet. Huomionarvoista on kuitenkin se, että sissitaistelijoiden ja "kolmannen maailman" vapausliikkeiden vaikutus näkyi sekä poliit-

tisten radikaalien että kulttuuristen toisinajattelijoiden toiminnassa. Vallankumouksellisten teorioiden lumous tarttui osittain jopa epäpoliittisena pidettyyn vastakulttuuriin. Che Guevaran nimi mainittiinkin Herbert Marcusen ohella eniten globaalin, vuoden 1968 uusvasemmiston toimesta.¹⁵ Guevaran ja Castron kaltaisille vallankumouksellisille sotilaallinen toiminta oli politiikan korkein muoto, jolle muut toimintatavat olivat alisteisia. Jipeille sen sijaan kulttuuri oli keskeinen toiminnan alue ja sen väline: ”Jokaisen sissin täytyy osata hyödyntää sitä maaperää kulttuurissa, jonka hän yrittää tuhota.”¹⁶ Guevaran painottama aseellinen vastarinta vaihtui jippien toiminnassa sissiteatteriin. ”Et voi olla vallankumouksellisen tänä päivänä ilman väritelevisiota – se on yhtä tärkeä kuin ase”, Rubin muotoili. Jipeille vallankumouksellinen toiminta tarkoitti ensisijaisesti teatteria kaduilla, jossa vastaanäyttelijöinä toimivat vuoroin poliisi ja poliittinen eliitti.

Chicagon mielenosoitusten jälkijärjestyksistä saatiin esimakua niin kutsutun Chicagon salaliitto-oikeudenkäynnin yhteydessä syyskuussa 1969. Muun muassa Abbie Hoffman, Jerry Rubin ja Tom Hayden olivat saaneet syytteen tahallisen mellakan aloittamisesta demokraattien puoluekokouksen aikana. Oikeudenkäynnistä muodostui varsin omalaatuinen speaktaakkeli – näytelmä, jossa Hoffman ja Rubin pääsivät tuomaan sissiteatterinsa oikeussaliin ja jota Rubin kutsui ”protestien Oscar-palkinnoksi”.¹⁷ Samaan aikaan Chicagon kaduilla käytiin kuitenkin paljon vakavampaa kamppailua, jossa kiireellisyyden tunne vaihtui raivoon ja johti itsetuhoisan väkivallan kierteeseen, jonka rinnalla jippien sissiteatteri näyttäytyi lähinnä koomisen harmittomalta. SDS:n pitkittynyt kriisitila johti järjestön lopulliseen hajoamiseen viimeistään syksyllä 1969, jolloin joukko entistä ideologisempia ja radikaalimpia nuoria perusti Weatherman-ryhmän. Ryhmä oli ottanut nimensä Bob Dylanin ”Subterranean Homesick Blues” -kappaleen sanoista ”You don’t need a weatherman to know which way the wind blows”.¹⁸

Weatherman-ryhmän ensimmäinen näytös siitä, mitä se edusti ja miten se aikoi toimia, oli organisoida ”raivon päivät” -nimellä tunnettu tapahtuma oikeudenkäynnin yhteyteen. Che Guevaraa

ihannoiva Weatherman-johto kutsui nuoria radikaaleja tekemään itsestään ”urbaaneja sissisotilaita”, ja ”raivon päivien” tarkoitus oli ”tuoda sota kotiin”, ”repiä kaupunki hajalle”. Ryhmän tavoitteena oli tuoda tuhansia ihmisiä Chicagoon, mutta lopulta paikalle saapui vain muutaman sadan radikaalin ydinjoukko, joka mellakoi Chicagon kaduilla usean päivän ajan. Puolisotilaallisen tyylin omaksunut Weatherman-johto katsoi lopulta, että laajat mielenosoitukset tai muut väkivallattoman protestin keinot eivät lopettaisi sotaa tai toisi merkittävää yhteiskunnallista muutosta. Pian tämän jälkeen liike vetäytyi maan alle ja organisaatio sai nimen Weather Underground. Se omaksui teon propagandan pääasialliseksi taktiikaksi pommittamalla poliittisia kohteita, jotka olivat tärkeitä vallan symboleja.¹⁹ Sodan näyttämö oli tullut myös kotiin.

Lopuksi

Edellä käsitellyistä liikkeistä voisi hieman yksinkertaistaen todeta, että vuonna 1968 Vietnamin sodan vastaisuus toi liikkeitä yhteen yhtä paljon kuin erimielisyydet toimintatavoista repivät niitä erilleen. Samalla tavoin voisi lisätä, että vaikka strateginen tila tuntui kaventuvan, itseilmaisulle näytti avautuvan entistä enemmän uusia mahdollisuuksia. Poliittiset kannanotot valtasivat tilaa myös yllättävissä paikoissa. Kun James Brown lauloi ”Say It Loud, I’m Black and I’m Proud” ja mustat nyrkkit nousivat ilmaan Meksikon olympialaisissa, syntyi ikoninen kuvasto, joka ammensi voimansa siitä yhteiskunnallisten liikkeiden tuottamasta symbolisesta kielestä sosiaalisen muutoksen polttoaineeksi. Vuoden 1968 kuvaston ja metaforien takana oli aina pitkäjänteistä ja tarkoitukSELLISTA toimintaa, liikkeitä, jotka nostivat pintakiillon takana piileviä, monille näkymättömiä ongelmia esiin.

Protestit ja symboliset eleet eivät synny tyhjiössä. Jos mietitään vaikkapa mustien urheilijoiden protestia olympialaisissa vuonna 1968 tai mustien urheilijoiden protestia NFL-sarjassa vuonna 2018, kummankin taustalla on ollut laajempi kansanliike. Tämä

julkisuuden ja vastajulkisuuden tai valtakulttuurin ja vastakulttuurien välinen kamppailu tuottaa usein idiosynkraattisia muotoja, jotka aluksi usein näyttäytyvät teatraalisilta. Nikhil Pal Singhin sanoin ”peili” ja ”näyttämö” ovatkin osuvia metaforia, joita muun muassa 1960-luvun aikalaiset Harold Cruse ja James Baldwin käyttivät kuvatessaan sorrettujen kapinaa.²⁰

Omanlaisena tiehaarana vuosi 1968 tuotti useita historiallisia kehityskaaria, sarjan kulttuurisia ja poliittisia uudelleenarviointoja ja vastareaktioita, joiden osittain muovaamassa maailmassa elämme yhä tänään. Nimittäin vuonna 1968 kävi myös selväksi, että kapinahengen ja ”kumouksellisen” liikehdinnän synnyttämä vastareaktio oli nousemassa esiin täydellä voimalla. Richard Nixonin vaalivoitto ”lain ja järjestyksen” ja ”hiljaisen enemmistön” turvin oli alkusoittoa tulevalle. Tähän reaktioon liittyen on hyvä palata Kingin näkemykseen moraalisten keinojen ja tavoitteiden erottamattomuudesta. Silloin kun liikkeiden järjestelmän eteen nostama peili kääntyi reaktion myötä liikkeiden suuntaan, toimintatapojen merkitys korostui entisestään. Ja etenkin silloin kun ”vallankumous” meni metaforia ja retoriikkaa pidemmälle ja sai väkivaltaisia muotoja, sen tarkoitettu vaikutus olikin usein päinvastainen. Sen sijaan, että toiminta olisi muuttanut jotain, se vieraannutti suuren joukon ihmisiä itse muutoksen tarpeesta. Chris Hedgesin sanoja mukaillen, jos järjestelmä, jota radikaalit vastustivat, näyttäytyi väkivaltaisena, ideologista puhtautta vaalivana, vainoharhaisena ja tukahduttavana, niin Weather Undergroundin kaltaiset ryhmät alkoivat peilata vastustamaansa järjestelmää.²¹

Lähteet

- Albert, Judith Claver & Albert, Stewart Edward (eds.): *The Sixties Papers: Documents of a Rebellious Decade*. Praeger Publishers, New York 1984.
- Arendt, Hannah: *On Revolution*. Penguin Books, Harmondsworth 1973.
- Branch, Taylor: *The King Years: Historic Moments in the Civil Rights Movement*. Simon & Schuster, New York 2013.
- Cleaver, Eldridge: *Musta pantteri – Kirjoituksia ja puheita*. Alkuteos: *Post-Prison Writings and Speeches*. Toim. Robert Scheer. (1969). Suom. Risto Lehmusksa. K. J. Gummerus, Jyväskylä 1970.
- Hedges, Chris: *Death of the Liberal Class*. Nation Books, New York 2011.
- Hobsbawm, Eric: *Age of Extremes: The Short Twentieth Century*. Michael Joseph, London 1994.
- Hoffman, Abbie: “Revolution for the Hell of it”. (1968). *The Sixties Papers: Documents of a Rebellious Decade*. Eds. Judith Claver Albert & Stewart Edward Albert. Praeger Publishers, New York 1984, 439–448.
- Miller, James: “Democracy is in the Streets”: *From Port Huron to the Siege of Chicago*. Simon & Schuster, New York 1987.
- King, Martin Luther Jr.: *Beyond Vietnam: A Time to Break Silence*. Puhe. 4.4.1967. <https://kinginstitute.stanford.edu/king-papers/documents/beyond-vietnam>. [Haettu 22.2.2019].
- King, Martin Luther Jr.: *I’ve Been to the Mountaintop*. Puhe. 3.4.1968. <https://www.americanrhetoric.com/speeches/mlkivebeentothemountaintop.htm>. [Haettu 22.2.2019].
- King, Martin Luther Jr.: Pilgrimage to Nonviolence. Alkuperäisjulkaisu: *Christian Century* (77) 4/1960, 439–441. <https://kinginstitute.stanford.edu/king-papers/documents/pilgrimage-nonviolence>. [Haettu 22.2.2019].
- Kurlansky, Mark: *1968 – Vuosi joka vavahdutti maailmaa*. Alkuteos: *1968: The Year That Rocked the World*. (2004). Suom. Kirsi Komonen. Otava, Keuruu 2008.
- Ongiri, Amy Abugo: *Spectacular Blackness: The Cultural Politics of the Black Power Movement and the Search for a Black Aesthetic*. University of Virginia Press, Charlottesville 2010.
- Rubin, Jerry: “Do It!” (1970). *The Sixties Papers: Documents of a Rebellious Decade*. Eds. Judith Claver Albert & Stewart Edward Albert. Praeger Publishers, New York 1984, 417–427.
- Singh, Nikhil Pal: “The Black Panthers and the ‘Undeveloped Country’ of the Left”. Ed. Charles E. Jones. *The Black Panther Party Reconsidered*. Black Classic Press, Baltimore 1998, 57–105.

Viitteet

- 1 King 1960, <https://kinginstitute.stanford.edu/king-papers/documents/pilgrimage-nonviolence>. [Haettu 22.2.2019].
- 2 Kirjottajan oma suomennos. King 1967, <https://kinginstitute.stanford.edu/king-papers/documents/beyond-vietnam>. [Haettu 22.2.2019].
- 3 Ibid.
- 4 Kirjottajan oma suomennos. Siteerattu Branch 2013, 158–159.
- 5 Kirjottajan oma suomennos. King 1968, <https://www.americanrhetoric.com/speeches/mlkivebeentothemountaintop.htm>. [Haettu 22.2.2019].
- 6 Cleaver 1970, 88.
- 7 Ibid. 89.
- 8 Kirjoittajan suomennos. Hoffman 1968, 425.
- 9 Kurlansky 2008, 331.
- 10 Hoffman 1968, 418–423.
- 11 Arendt 1963, 41.
- 12 Hedges 2011, 110–111.
- 13 Ongiri 2010, 16.
- 14 Kirjoittajan oma suomennos. Rubin 1970, 442.
- 15 Hobsbawm 1994, 443.
- 16 Kirjoittajan oma suomennos. Rubin 1970, 442–443.
- 17 Kirjoittajan oma suomennos. Albert & Albert 1984, 42.
- 18 Albert & Albert 1984, 42–43.
- 19 Albert & Albert 1984, 42–43; Miller 1987, 311.
- 20 Singh 1998, 90.
- 21 Hedges 2011, 110.

The Sound and the Fury: Remembering the Poor People's Campaign

As we mark the fifty-year anniversary of the 1960s, the United States appears intent on recreating rather than just remembering the tumult of the decade. A half century of failing to grapple with the unfinished business of that most fractious period has made the reckoning we are now witnessing impossible to avoid. Consider, for instance, the explosive politics of race, class, gender, sexuality, religion, and war during the 2010s, all of which impart (or at least should impart) feelings of *déjà vu* – that strange sense that we have been here and experienced these things before.

The same could be said of the Poor People's Campaign, the last great vision of civil rights leader Dr. Martin Luther King, Jr., which took place between April and June 1968. The purpose of the campaign was to assemble an interracial coalition of impoverished people that would travel to Washington, D.C. and stay there to demonstrate until Congress answered its unified call for racial and economic justice. At the heart of the campaign was Resurrection City, a makeshift shanty town hastily constructed in a park that ran parallel to the Reflecting Pool on the National Mall. Despite its significance, the Poor People's Campaign is one of the most disremembered – and when remembered, misunderstood – events of 1968, a decisive year of hope and rage.

This essay seeks to re-remember the Poor People's Campaign and, in so doing, to argue that the standard evaluation of it as a “failure” is simplistic and inadequate. To base one's assessment of it on whether it “succeeded” loses sight of what made it so sig-

Resurrection City, 1968, Washington DC. Wikimedia Commons.

nificant then and now. I am passionate about the music of the 1960s, and I am deeply committed to the idea that music serves as a way to better understanding the past, just as the past is a way of to better understand music. For these reasons, I have chosen a number of songs – most but not all drawn from Bob Dylan’s 1964 album *The Times They Are A-Changin’* – that I consider emblematic of the ideas I would like to convey about the Poor People’s Campaign and its legacy.¹

The first point I would like to emphasize about the Poor People’s Campaign is that it represented the culmination of a decade-long awakening to and attack on the problem of poverty in the United States. Among the most important sources of this awakening – which also inspired ideas for how to combat poverty – were economist John Kenneth Galbraith’s *The Affluent Society* and political scientist Michael Harrington’s *The Other America*.

Published in 1958 and 1962 respectively, these books demonstrated the disparity between private and public wealth. This disparity, both authors contended, had led to the creation of two nations within the United States – one that was affluent and made

visible to the world as a sign of American “greatness,” and another that was impoverished, marginalized, and rendered invisible.

The folk singer Bob Dylan captured this awakening to poverty in rural America in “Ballad Of Hollis Brown,” which he released in 1964 on his critically important album *The Times They Are A-Changin’*. This song presents a devastating story of a Midwestern farmer who, having been pushed by economic hardship to the point of abject desperation, ultimately kills his wife and five children before turning his shotgun on himself. Hinting at the way in which the lives and tragic deaths of rural people trapped in a cycle of poverty are dismissed by society at large, Dylan concludes by singing, “There’s seven people dead/On a South Dakota farm/Somewhere in the distance/There’s seven new people born.”

The second point I would like to emphasize about the Poor People’s Campaign is that it represented a refusal of the way that poverty was being defined during and after this awakening to it. In the context of Galbraith’s and Harrington’s work, poverty emerged as essentially one-dimensional and color blind. Galbraith, deeply influenced by British economist John Maynard Keynes, looked at poverty from the vantage point of macroeconomics and fiscal policy. Harrington, meanwhile, looked at the micro level but situated all impoverished people regardless of race, place, ethnicity, or gender, in “a separate culture, another nation, with its own way of life.”

As the John F. Kennedy and Lyndon Baines Johnson administrations conceived of and launched what would become the War on Poverty in August 1964, they were deeply influenced by Galbraith’s and Harrington’s ideas. And in the end, both administrations approached the “attack” on poverty in economic and behavioral terms. For instance, they adopted a “poverty line” defined as an annual income of less than \$10,000 for a family of four. To eradicate poverty, then, the United States would need to foster the kind of economic growth that would increase the individual and family incomes of all its citizens. But income alone was not enough, according to policymakers. The United States would also have to grapple with a “culture of poverty” that supposedly

Lyndon Baines Johnson during Poverty Tour, 1964. Wikimedia Commons.

trapped poor people in a cycle of self-defeating behaviors that income alone would not alleviate.

It is also worth noting that the Johnson administration took great pains to represent poverty during the lead up to and early period of the War on Poverty as white and rural – that is, precisely the way in which it was being represented in Bob Dylan’s “Ballad Of Hollis Brown.” The reason, of course, is that he feared he would face white backlash and lose support for the antipoverty campaign if it were perceived as a program for African Americans, especially in the urban North and the rural South.

By contrast, the Poor People’s Campaign advanced what we would recognize today as an intersectional definition of poverty – one that considered race, class, and gender in particular as inseparably bound up in the creation of different kinds of impoverishment that necessarily required very different approaches in response.

Indeed, the black freedom struggle, which gave birth to the Poor People’s Campaign, had always situated the struggle for racial and economic justice as necessarily intertwined. Consider

the March on Washington in August 1963, where Martin Luther King, Jr., gave his "I Have a Dream" speech before thousands of people on the National Mall. It is all too easy to forget that the full name given to this defining event in the civil rights struggle was the March on Washington *for Jobs and Freedom* and that racial and economic justice were considered inextricably bound.

Bob Dylan's "Only A Pawn In Their Game" and "The Lonesome Death Of Hattie Carroll," again from *The Times They Are A-Changin'*, speak to the recognition of the intersectional nature of poverty. In the former song, Dylan recounts the 1963 murder of civil rights leader Medgar Evers in Mississippi and contends that Byron De La Beckwith, the man who pulled the trigger, was himself "a tool" of wealthy white Southerners who manipulated poor whites into defining African Americans as the cause of their hardship and encouraged them to lash out in violent retaliation. While Beckwith was no innocent dupe and was certainly to blame for taking Evers's life, Dylan's song still provides critical insight into some of the complex relationships between race and class that make income- or behavior-based definitions of poverty woefully inadequate.

The same can be said of "The Lonesome Death Of Hattie Carroll." This song recounts a violent assault on an African American woman working as a bartender at a hotel in Baltimore, Maryland in February 1963. A few hours after being verbally attacked and struck with a cane by William Zantzinger, a wealthy white tobacco-farmer, Carroll died. In August, Zantzinger was found guilty not of murder but of manslaughter and received only a six-month sentence. That Hattie Carroll was poor, black, and a woman, of course, made her that much more of an easy target for Zantzinger's drunken rage, and her intersectional identity also contributed to the absence of justice for her and her family. "Oh, but you who philosophize disgrace and criticize all fears," as Dylan sings. "Bury the rag deep in your face/For now's the time for your tears."

By the late 1960s, then, activism like that found in the context of the Poor People's Campaign, had completely undermined the

Daniel M. Cobb

Statue of Medgar Evers, Jackson Mississippi. Wikimedia Commons.

simple approaches to poverty that placed confidence in economic growth as a means of magically lifting all boats, as well as the use of the culture of poverty to blame poor people for being victimized by what were, in fact, structural inequalities of many kinds.

An intersection of another sort represents a third important aspect of the Poor People's Campaign that deserves to be acknowledged and re-remembered: the way in which it demonstrated the intersection between the politics of race, class, and war by the end of the 1960s.

In the spring of 1967, Martin Luther King, Jr., openly declared his opposition to the Vietnam War. Less than two weeks later, he captured what he believed to be the threat that ongoing escalation in Vietnam posed to Lyndon Johnson's Great Society, the War on Poverty, and to the attainment of racial and economic justice in the United States, generally.

Speaking before an audience of more than 100,000 protestors outside the United Nations building in New York City during the Mobilization to End the War in Vietnam on 15 April, King offered these words:

One of the greatest casualties of the war in Vietnam is the Great Society. This confused war has played havoc with our domestic destinies. Despite feeble protests to the contrary, the promises of the Great Society have been shot down on the battlefield of Vietnam. The pursuit of this widened war has narrowed the promised dimensions of the domestic welfare programs, making the poor, white and Negro, bear the heaviest burdens both at the front and at home.

While the anti-poverty program is cautiously initiated, zealously supervised and required to be an instant success, billions are liberally expended for this ill-considered war. The security we profess to seek in foreign adventures we will lose in our decaying cities. The bombs in Vietnam explode at home, they destroy the hopes and possibilities for a decent America. . . .

I do not say as some have charged that our nation cannot support both war and adequate anti-poverty programs. We can do both, but I warn that it is inevitable that the men of power who never

Protest Against the War in Vietnam, Washington, D.C., 1967. Wikimedia Commons.

wanted a struggle for civil rights and the elimination of poverty will use the burden of the war to scuttle constructive social programs. Their voices are already loud and effective, and they will put a false and immoral choice between the cost of progress and what they call the cost of survival. This all too prevalent thinking is being used to escalate the war and de-escalate the importance of civil rights.

These convictions, in turn, informed King's decision to organize the Poor People's Campaign in late 1967, and it therefore stands as a moment in which we can best see the confluence of multiple issues that so fundamentally divided Americans during the 1960s.

Though released on *The Free Wheelin' Bob Dylan* in 1963, years before Vietnam took center stage in U.S. politics and the antiwar movement came to the fore, "Masters Of War" captures the rage directed toward the Johnson administration as the mass marches against the Vietnam War commenced in 1967 and carried through the 1970s. Although only in a tacit allusion, "Masters Of War" conveys the idea, like King did, that the impoverished and the young are the ones who ultimately fight and die in wars started by the wealthy and the aged. "You fasten the triggers/For the others to fire/Then you set back and watch/When the death count gets higher," Dylan sings. "You hide in your mansion/As young people's blood/Flows out of their bodies/And is buried in the mud."

In the wake of King's brutal murder in April 1968, the Reverend Ralph Abernathy picked up the mantle and continued the drive toward the establishment of Resurrection City. Media at the time and historians later typically represented the Poor People's Campaign as ineffective and in a state of disarray. Among the critiques was that the interracial coalition of the poor never materialized and that infighting between different groups ultimately led to its undermining.

I do not agree with this assessment. And the fourth point I would like to make, based on my own research on American Indian involvement, is the remarkable demonstrations of solidarity that were achieved during the Poor People's Campaign.

One can hear that solidarity as the Committee of 100, a group of leaders organized to present the demands of the various contingents of the campaign to the Johnson administration, erupt in applause after Mel Thom, a Walker River Paiute, read the demands of Native people to Stewart Udall, the Secretary of the Department of the Interior, in April 1968. The same can be said of the support people from all walks of life showed the other Native people who followed with their own personal testimonies. We can also see solidarity in an extraordinary march on the Supreme Court conducted by the Poor People's Campaign in May to protest a decision handed down against treaty-protected fishing rights in the Pacific Northwest. And finally, we can see the solidarity of this

interracial coalition on the last day of the campaign, as protesters linked arms and marched on last time to the U.S. Capitol to demand racial and economic justice before being arrested.

Music once more provides a window on this important aspect of the Poor People's Campaign that deserves to be re-remembered. Indeed, shared struggles were conveyed through shared songs – before, during, and after the campaign. Consider, for instance, this reflection by Angela Russell, a citizen of the Crow Nation, who participated in the Selma-to-Montgomery March in March 1965. “As we marched hand-in-hand we sang freedom songs such as ‘We Shall Overcome,’ ‘Which Side Are You On,’ and ‘Ain’t Gonna Let Nobody Turn Me Around,’” she recalled. In response to criticisms made against Native people supporting the civil rights movement, she added, “Is it not right to help them win their rights?”

My point here is not just that music is central to all rights struggles (though it certainly is). It is that *shared music* provided common ground for *shared struggles*. Moreover, to say that securing racial and economic justice are shared struggles, as the Poor People Campaign did, is not to say that those struggles are the same in their particulars. And another of the remarkable legacies of the Poor People's Campaign that deserves to be re-remembered is its ability to acknowledge what made these shared struggles unique in Native America, in the South, in Appalachia, and so on.

To conclude, I would like to return to the theme of *déjà vu* and the idea that it would appear that fifty years after the 1960s, the United States seems intent on recreating rather than just remembering the issues that defined the decade. Indeed, in the intervening years the disparity between rich and poor in the U.S. has actually grown worse, and poverty remains no less intersectional and systemic in nature. This, in turn, has served as inspiration for Reverend William J. Barber II to launch another Poor People's Campaign, which he likens to “a national call for moral revival.” “There's only one way out,” Barber has argued, echoing the spirit of the 1968 Poor People's Campaign. “For people directly harmed

William J. Barber in Washington D.C., 2016. Wikimedia Commons.

by the economic and political system to fight as one against the few who benefit from it.”

While the long-term efficacy of the new campaign remains to be seen, it certainly demonstrates still another continuity between the 1960s and today: an unrelenting sense of not only rage but of hope—hope in the promise of America’s capacity to realize racial and economic justice. Bob Dylan captured both of these sentiments in “When The Ship Comes In,” released on *The Times They Are A-Changin’* in 1964. “Oh the foes will rise/With the sleep still in their eyes/And they’ll jerk from their beds and think they’re dreamin’/And they’ll pinch themselves and squeal/And know that it’s for real/The hour that the ship comes in,” Dylan sings. “Then they’ll raise their hands/Sayin’ we’ll meet all your demands/But we’ll shout from the bow your days are numbered/

And like Pharaoh's tribe/They'll be drowned in the tide/And like Goliath, they'll be conquered."

References

- Bob Dylan. <https://www.bobdylan.com>, accessed 26 February 2019.
- Cobb, Daniel M.: *Native Activism in Cold War America: The Struggle for Sovereignty*. University Press of Kansas, Lawrence, KS 2008.
- Crenshaw, Kimberlé: "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics." *University of Chicago Legal Forum*. 1989: 139–168.
- Dylan, Bob. "Masters of War." *The Freewheelin' Bob Dylan*. Columbia Records, 1963.
- _____. "Ballad of Hollis Brown." *The Times They Are A-Changin'*. Columbia Records, 1964.
- _____. "Only a Pawn in Their Game." *The Times They Are A-Changin'*. Columbia Records, 1964.
- _____. "The Lonesome Death of Hattie Carroll." *The Times They Are A-Changin'*. Columbia Records, 1964.
- _____. "When the Ship Comes In." *The Times They Are A-Changin'*. Columbia Records, 1964.
- Galbraith, John Kenneth: *The Affluent Society*. Rev. and expanded. 1958. Mariner, New York 1998.
- Gillette, Michael L.: *Launching the War on Poverty: An Oral History*. Twayne's Oral History Series 23. New York: Twayne, 1996.
- Harrington, Michael: *The Other America: Poverty in the United States*. New introduction by Irving Howe. 1962. Macmillan, New York 1993.
- Isserman, Maurice: "50 Years Later: Poverty and The Other America." *Dissent* (Winter 2012). <https://www.dissentmagazine.org/article/50-years-later-poverty-and-the-other-america> accessed 26 February 2019.

- Jackson, Thomas F.: *From Civil Rights to Human Rights: Martin Luther King, Jr. and the Struggle for Economic Justice*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2007.
- Katz, Michael B.: *The Undeserving Poor: From the War on Poverty to the War on Welfare*. Pantheon, New York 1989.
- Lewis, Oscar: "The Culture of Poverty." In *On Understanding Poverty*, edited by Daniel P. Moynihan. Basic Books, New York 1969. 187–200.
- Mantler, Gordon. *Power to the Poor: Black-Brown Coalition and the Fight for Economic Justice, 1960-1974*. University of North Carolina Press, Chapel Hill 2013.
- Martin Luther King, Jr.: Papers Project. Stanford University. <https://kinginstitute.stanford.edu/king-papers/about-papers-project> accessed 26 February 2019.
- Orleck, Annelise and Lisa Gayle Hazirjian: *The War on Poverty: A New Grass-roots History, 1964–1980*. University of Georgia Press, Athens, GA 2011.
- Poor People's Campaign. <https://www.poorpeoplescampaign.org/> accessed 26 February 2019.
- Urban Institute: "Nine Charts about Wealth Inequality in America (Updated)." <http://apps.urban.org/features/wealth-inequality-charts/> accessed 26 February 2019.

Viitteet

- 1 In the original presentation at the University of Turku, I also performed all of the songs discussed in the following paragraphs.

Konservatismiaallon alkulaineita – 1968 yhdysvaltalaisen konservatismiin vuotena

Keskusta ei pitänyt. Se oli maa täynnä vararikkoilmoituksia, huutokaupparamainoksia ja arkipäiväisiä raportteja satunnaisista murhista ja kadonneista lapsista ja hylätyistä kodeista sekä vandaaleista, jotka raapustivat väärin jopa sen nelikirjaimisen sanan. Se oli maa, jossa perheitä katosi toistuvasti, jälkinään vain hylätyt shekit ja karhukirjeet. Nuoriso vaelsi kaupungista alasrevittyyn kaupunkiin, varistaen yltään sekä menneen että tulevan kuin käärmeet nahkansa, lapsia, joille ei koskaan opetettu ja jotka eivät koskaan tulisi oppimaan niitä leikkejä, jotka olivat yhteiskunnan pitäneet kasassa.

Joan Didion, *Slouching Toward Bethlehem* (1968)¹

Tällä sitaatilla konservatiiviaktivisti James C. Roberts maalaili kuvaa vuoden 1968 Yhdysvalloista kirjassaan *The Conservative Decade* vuonna 1980, ennustaen 1980-luvusta konservatiivilankumouksen aikaa. Sitaatti on lainattu journalisti ja kirjailija Joan Didionin *Slouching Toward Bethlehem* -esseekokoelmasta vuodelta 1968, jossa Didion sanoitti kyynisiä havaintojaan vastakulttuuriliikehdinnän kehdosta, San Franciscon Haight-Ashburyn kaupunginosasta 1960-luvun lopulta. Havaintoja sävytti käsitys sosiaalisten järjestelmien murtumisesta ja ihmisten keskinäisestä vieraantumisesta sekä näistä johtuvasta kulttuurisesta ahdistuksesta, joka purkautui Haight-Ashburyssa ja näkyi Yhdysvalloissa myös laajemmin. Didion pyrki tekemään näkemäänsä muutosta ymmärrettäväksi niin itselleen kuin lukijoilleenkin. Näin Didionin esseet tarjosivat oivan perustan Robert-

sille, joka käytti niitä rakentaessaan näkemystään vuodesta 1968 tärkeänä käännekohtana konservatiivi-ideologian nousulle.

Vuosi 1968 näyttäytyi aikana, jolloin maa oli hukannut perinteisistä arvoista saadun rakenteensa ja joutui nyt kärsimään sitä seuranneesta turmeluksesta sekä päämäärättömyydestä. Vuonna 1980 Robertsin kirjaan esipuheen kirjoittanut Ronald Reagan onnistui kokoamaan taakseen oikeistoliittoutuman, joka veisi hänet Valkoiseen taloon. Reaganin voitto nosti lopullisesti konservatismiin yhdysvaltalaisesta ääri-ilmioistä maan poliittista järjestelmää hallitsevaksi voimaksi. Robertsille vuosi 1968 edusti Yhdysvaltain historian alennustilaa ja vuosi 1980 puolestaan selviytymiskamppailun voitonjuhlaa. Konservatismi oli noussut ja voittanut.

Roberts asettautui vastustamaan klassista tulkintaa 1960-luvusta vastakulttuurien ja ihmisoikeusliikkeiden aikakautena. Hän näki vuosikymmenen tärkeimpänä perintönä sen, että kokonainen konservatiiviaktivistien sukupolvi heräsi toimintaan sen aikana. Vuosi 1968 näyttäytyi viimeisenä pisarana ylikiehuvaassa yhteiskunnassa. Didionin havainnoinnit muodostivat pohjan tälle näkemykselle. Niistä Roberts löysi 1960-luvun vastakulttuuriliikkeiden luonnollisen lopputuleman: päämäärättömyyden, moraalittomuuden ja rappion.

Didionin sitaatin edustama näkemys 1960-luvusta motivoi Robertsin ihannoimia konservatiiviaktivisteja: Yhdysvallat näyttäytyi kaoottisena paikana täynnä laittomuutta ja väljiä moraa-leita. Yhteiskuntaa ylläpitäneet tavat ja sosiaaliset rituaalit olivat katoamassa, eivätkä lapsetkaan enää leikkineet aikaisemmilta sukupolvelta opittuja leikkejä. Robertsille vuosi 1968 oli kollektiivisen sielunetsinnän vuosi. Se oli aika, jolloin maa oli hukannut itsensä ja jonka jäljiltä se joutuisi määrittelemään itsensä uudestaan. Konservatiivit tulisivat Robertsin mukaan tarjoamaan tien-
viitat tälle kansakunnan kaipaamalle uudelle polulle.

Artikkelissa keskityn tuohon itsemäärittelyn hetkeen ja sen historiallisiin ulottuvuuksiin siihen johtaneiden sekä siitä seuranneiden ilmiöiden kautta. Radikalismien ja vastakulttuurien sijasta paneudun näiden liikkeiden herättämiin vastalauseisiin ja reak-

tioihin. Muisteltaessa Yhdysvaltain poliittista ilmapiiriä vuonna 1968 keskittyy huomio helposti demokraattien riveissä tapahtuneeseen hajaannukseen sekä etenkin Chicagon paljon huomiota keränneeseen esivaalimelskeeseen. On kuitenkin myös syytä tarkastella, mitä ideologisen spektrin oikealla puolella tuona vuotena tapahtui. Noina aikoina vauhtia alkoi kerätä monenkirjava ideologinen koalitio, joka Ronald Reaganin myötä tulisi muuttamaan koko maan kulttuurisen ilmapiirin niin perusteellisesti, että nykytilannetta on vaikea kuvitella muutoin. Yhdysvaltalaisuuden keskiössä on maan pinttynyt, laajamittainen konservatiivinen traditio.

Aloitan määritelmällä, jonka yhdysvaltalainen politiikantutkija Corey Robin on esittänyt monia erilaisia muotoja ottaneen konservatismi-ideologian yleiseksi kattokäsitteeksi. Hän on argumentoinut, että yhdysvaltalainen konservatismi pohjautuu perimmäisesti reaktionääriseen impulssiin ja koostuu ennen kaikkea tunteesta oman arvovallan hiipumisesta sekä pyrkimyksestä tavoittaa uudelleen tämä kadotettu prestiisi. Poliittisesti tämä ideologinen impulssi on maan historiassa kietoutunut kolmen peruseriaatteen nojaan: on keskushallintoa vastustava, liberaarinen vapaakauppa-ajattelu; kristillispohjainen, moraalinen, perinnetietoinen traditionalismi; sekä kommunisminvastaisuuden kautta suodattava ulkopoliittinen interventionismi. Aina näiden kolmen periaatteen yhteiselo näennäisen yhtenäisen poliittisen suuntauksen sisällä ei ole ollut ongelmattonta. Ne ovat saaneet erilaisia painotuksia eri aikoina, eri tilanteissa ja eri henkilöiden kohdalla. Yhdessä ne ovat kuitenkin muodostaneet poliittisen aallon, joka pyyhkäisi Yhdysvaltojen halki 1970-luvun kuluessa. Vaikka tämän aallon historialliset juuret yltävät 1940-luvulle ja pidemmällekin, voi sen alkulaineet kuitenkin havaita erityisesti 1960-luvulla ja nimenomaan republikaanisen puolueen sisällä käytävässä köydenvedossa puolueen sielusta.

Barry Goldwaterin tasapainoinen vapaus

Äärikonservatiivi Barry Goldwater oli kokenut murskatappion republikaanien ehdokkaana vuoden 1964 presidentinvaaleissa. Hän oli saanut kerätyksi vain 52 valitsijamiesääntä, siinä missä hänen vastaehdokkaansa, demokraattien viranhaltija Lyndon Baines Johnson oli kerännyt niitä kokonaiset 486. Ajankohtanaan tämä oli herättänyt epäilyksiä konservatistien mahdollisuuksista menestyä Yhdysvaltain kansallisella kentällä. Tappiosta huolimatta vaalit poikivat kuitenkin tärkeän sadon. Ne herättelivät kokonaisen sukupolven ruohonjuuritason aktivisteja toimintaan, joka jatkui vaalien jälkeenkin. Vaikka voitto jäi haaveeksi, he olivat saaneet luottamusta. Konservatiivin oli mahdollista nousta ison puoleen ehdokkaaksi. Konservatismi oli noussut valtavirtaan.

Goldwater oli hyväksynyt ehdokkuutensa vuonna 1964 pitämällä puheen, jonka sisältämä vapausajatus resonoi tulevien vuosien konservatismiaatteen kanssa. Se oli korostanut vapautta, joka oli ”tasapainoista, jotta vapaudesta ilman järjestystä ei tulisi väkijoukkojen ja viidakoiden poikkeuslupaa”.² Puheessa näkyi kaksi toisilleen vastakkaista vapauskäsitystä. Oli aito, hyvä, itsekurin ja hyveellisyyden hallitsema vapaus, jonka olemusta tulisi suojella. Se pohjasi ajatukseen tasapainoisista kansalaisista, jotka eivät sortuneet houkutusten edessä, vaan kykenivät toimimaan vapaina nimenomaan itsekurinsa ansiosta. Tämän ohella oli paha, impulssien vietävänä oleva ”lisenssi”, eli keinotekoinen vapaus, jossa yksilö luuli harjoittavansa vapautta, mutta olikin oikeasti mielihalujensa vietävissä ja täten kykenemätön aitoon vapauteen.

Tällä vapauskäsitysten jakolinjalla oli merkittävä roolinsa konservatismiin eri näkemysten yhteensovittamisessa. Libertaristinen vapaakauppaideaali pohjautui ajatukseen valistuneista ja itsekurillisista yksilöistä, jotka olivat moralistisen traditionalismin kasvattamia. Vapauskäsitteiden keskinäinen kriisi kulminoitui vuonna 1968, kun Joan Didionin sitaatin mukaisesti, ”Nuoriso vaelsi [...] varistaen yltään sekä menneen että tulevan kuin käär-

meet nahkansa”. Ilman historian ja tradition tuomaa vakautta yksilöt eivät kyenneet ottamaan osaa konservatismin juhlistamaan aitoon, tasapainoiseen vapauteen. He juutuivat keinotekoisen ”lisenssin” tasolle, mielihalujuensa uhriksi. Konservatismin silmissä tämä johti moraaliseen alennustilaan koko maassa.

Vuoden 1968 presidentinvaaleissa nousi eritoten kaksi ehdokasta, jotka vastasivat konservatismin edustamaan reaktionääriseen impulssiin. On kuitenkin huomioitava, että vielä tuolloin puolueet eivät olleet muovautuneet nykyiseen muotoonsa, jossa konservatiivit sijoittuvat pääosin republikaanisen puolueen alle, kun taas demokraattinen puolue edustaa pääpiirteiltään liberaalimpaa suuntausta. Vuonna 1968 molemmilla puolueilla oli omat sisäiset jakolinjansa. Demokraateilla tämä näkyi Franklin Delano Rooseveltilta periytyvässä poliittisessa koalitiossa, joka sisälsi muun muassa työväenliikkeitä, etnisiä vähemmistöjä, maanviljelijöitä ja puolueen perinteisen pohjan eli etelävaltioiden valkoisia ”Dixiekraatteja”. Republikaanipuolueessa taas käytiin kamppailua Goldwaterin konservatiivisen sekä Nelson Rockefellerin kaltaisten keskilinjän ja liberaalimpien republikaanien välillä.

Konservatiivien ehdokkaat vaaleissa olivat republikaanien presidenttiehdokas ja lopullinen vaalivoittaja Richard Nixon sekä itsenäisenä ehdokkaana vaaleihin lähtenyt, demokraattitaustainen George Wallace. Kaksikosta Wallace edusti vanhanmallista, avoimen rasistista etelävaltioiden ”dixiekraattien” linjaa, joka yhdisti tiukan rotuerottelupolitiikan työväenliikkeen kiseen poliittiseen retoriikkaan. Toisin kuin republikaanisen puolueen sielusta kamppailevat, Goldwater-linjaa edustavat konservatiivit, Wallace ei pohjimmiltaan kyseenalaistanut Franklin Delano Rooseveltin toimeenpanemia New Deal -hyvinvointivaltio-ohjelmia, joiden kaataminen oli konservatiivileirissä monesti yhtä merkittävä poliittinen motivaattori kuin 1960-luvun sosiaaliset muutokset.

Nixonin kampanja puolestaan kehitti hienovaraisempaa poliittista strategiaa, joka vältteli avoimen rasistista linjaa, mutta pyrki kuitenkin kosiskelemaan etelävaltioiden entisiä demokraatteja puolelleen käyttäen rodullisesti värittyneitä poliittisia linjauk-

Richard Nixon kampanjoi vuonna 1968. Kuva: Oliver F. Atkins, White House Photo Office, National Archives and Records Service.

sia ja retorisia keinoja. Kampanjassaan Nixon vetosi ”hiljaiseen enemmistöön”, joka koki olonsa ulkopuoliseksi 1960-luvun sosiaalisten ja kulttuuristen muutosten keskellä. Täten Nixon asettui edustamaan kuviteltua ”tavanomaista” ihmistä, jota 1960-luvun salliva ja huikenteleva kulttuuri pelotti ja ahdisti. Kampanja heijasteli niin sanottua Sunbelt-vyöhykkeen tulevaa konservatiiviliittoutumaa. Se siirsi 1970-luvun myötä konservatismiin maantieteellisen keskipisteen itärannikon suurkaupungeista linjastolle, joka kulkee Floridasta etelävaltioiden kautta eteläiseen Kaliforniaan.

Hiljaisen enemmistön ohella Nixonin kampanja nosti kulkemakivekseen ”lain ja järjestyksen” kaksoisperiaatteet. Sittemmin Donald Trumpinkin hyödyntämät termit olivat jo aikanaan rasisistisesti värittyneitä. Ne kuulostivat varsin erilaisilta lain suojaa nauttivan valkoisen valtaväestön korviin kuin maan mustan vähemmistön, joille lait kohdistuivat usein heitä vastaan eivätkä tarjonneet yhtäläistä suojaa. Nixon joutuikin jo vuonna 1968

puolustautumaan retoriikkansa rasistisia lähtöperiä vastaan. Hän esitti ehdokkuutensa hyväksyessään, että lakiin pohjautuva järjestys oli kulmakivenä inhimilliselle edistykselle. Tiukka lainvalvonta nousi vaatimukseksi kehittyvän sivilisaation olemassaololle. Puheessaan Nixon korosti ensisijaisena ihmisoikeutena oikeutta olla vapaa maan sisäisistä väkivaltaisuuksista. Näin Nixon hyödynsi sekä vapauden retoriikkaa yleisesti että ihmis-oikeusliikkeiden käyttämää retoriikkaa erityisesti ja käänsi ne konservatiivi-ideologian rakennuspalikoiksi. Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden sijaan tärkeäksi nousi kyky taata rauhallinen ja turvallinen olemassaolo Nixonin ”hiljaiselle enemmistölle”.

Konservatismin ristiaallokoita

Yksimielistä suosiota konservatiiviliikkeen piirissä ei kuitenkaan saavuttanut Richard Nixon tai George Wallace. Esimerkiksi pitkänlinjan konservatiivikustantaja ja -aktivisti William Rusher vastusti itsepintaisesti Nixonin valintaa ja toivoi jo vuonna 1968 ehdokkaaksi Ronald Reagania. Tuolloinen Kalifornian kuvernööri Ronald Reagan olikin mukana esivaaleissa, mutta ei omistautunut kampanjoitiin täydellä tarmolla. Yhdysvaltalais-konservatismin isähahmo, William F. Buckley Jr. esitti vuonna 1968, ettei Reagan aidosti uskonut kykenevänsä päihittämään Nixonia ja asettui esivaaliehdokkaaksi vain tukeakseen kannattajiensa unelmia puolueen konservatiivisesta haltuunotosta. Buckleyn muistelmissa Reaganista tämä henkilökohtaisesti vahvistaa Buckleyn ymmärtäneen tilanteen oikein. Toisaalta historioitsija Nicole Hemmerin mukaan Reaganin kampanjassa työskennellyt Jeffrey Hart on esittänyt asian toisin. Hart on kertonut Reaganin nähneen Nixonin ”tyyppinä, joka ei saa tyttöä”, eli pelkkänä sivuhahmona Reaganin pääroolille.

William Rusher näki Nixonin liian vahvasti sitoutuneena republikaanisen puolueen keskisiipeen. Vuonna 1976 julkaisussa kirjassaan Rusher Nixoniin pettyneenä visioi puolueen

kuolemaa ja uuden, konservatiiviselle aatteelle pyhitetyn puolueen perustamista. Siinä Rusher esitti tuomiona Richard Nixonin toteamuksen, ettei republikaani voi voittaa ilman konservatiiveja eikä myöskään pelkästään konservatiivien kanssa. Nixon edusti Rusherille vallanhimoista opportunistia vailla ideologista paloa. Nixonin tueksi vuonna 1968 liian nopeasti heittäytyneitä konservatiiveja hän vaati tilille historian kanssa. Hän syytti heitä harhaanjohtetuksi tulemisesta: ”Jälleen kerran republikaanikonservatiivit oli johdatettu tilanteeseen, jossa he tekivät kompromisseja *kohti* liberaaleja eivätkä heistä *pois päin*”.³ Rusher uskoi vakaasti, että Yhdysvaltain laaja enemmistö olisi taipuvainen tukemaan aidosti ja radikaalisti konservatiivista ehdokasta. Hän pelkäsi, että poliittiset toimijat, jotka vuonna 1968 olivat varovaisuudessaan päätyneet hakemaan keskilinjaa radikaalin konservatismiin tukemisen sijaan, olivat jättäneet käyttämättä ainutkertaisen mahdollisuuden muovata uudelleen Yhdysvaltain poliittista kenttää.

Rusherin suosima Ronald Reagan oli noussut Kalifornian osavaltiossa Goldwaterin henkiseksi manttelinperiijäksi jo vuoden 1964 kampanjan aikana pidettyään kansalliseen suosioon päätyneen puheen presidenttiehdokkaan tueksi. Reaganin asema lujittui 1966, kun hänet valittiin Kalifornian kuvernööriksi. Hänen vahvuutensa oli kyky kerätä suosiota kasvavalta, keskiluokkaiselta esikaupunkiväestöltä, joka oli otollista maaperää konservatiivijätusten leviämislle.

Esikaupunkiväestön kasvun tarjoamat mahdollisuudet olivat hyvin aikalaistojien tiedossa. Huomion teki esimerkiksi konservatiivikihti M. Stanton Evans vuoden 1968 *Future of Conservatism* -kirjassaan. Libertaarikonservatiivinen aikakauslehti *Freeman* nosti tämän arviossaan yhdeksi merkittävimmistä kirjan tekemistä huomioista. *Freeman* näki Ronald Reaganin tuekseen kokoamassa liittoutumassa avaimet konservatismiin voittoon tulevaisuudesta, vaikka ei esittänytkaan varmaa ennustetta juuri Reaganin noususta Valkoiseen taloon tämän liittoutuman johdosta.

William Rusher oli samoilla linjoilla muutamia vuosia myöhemmin. Hän näki toistuvana teemana Yhdysvaltain historiassa

kamppailun itärannikon ”establishmentin” sekä länsi- ja etelä-alueiden periferioiden välillä. Rusherin ideologiassa liberalismi edusti itärannikon suurkaupunkien eliittiä, kun taas konservatismi henkilöityi pienemmille alueille länteen ja etelään. Itärannikon eliiteistä Rusher käytti termiä ”tuottamaton verbalisti” (*non-producing verbalist*). Termissä korostui ajatus parasiittimaisesta eliitistä, joka ei tuottanut mitään todellista vaan jonka ainoa taito oli kielellinen temppuilu. Heidän ainoa roolinsa oli toimia byrokratian osana. Täten Rusher asetti vastakohdiksi eliitin asuttaman liittovaltiokoneiston, jonka tehtävänä oli tuottaa tyhjänpäiväisiä toimia tuottamattomille ihmisyksilöille, sekä maan länsi- ja eteläosat, joissa tavanomaiset ihmiset tekivät aidosti tuottavaa töitä. Huomionarvoista toki on, että Rusher itse samoin kuin monet hänen kanssakonservatiiveistaan olivat New York -taustaisia korkeakoulutettuja, jotka eivät näin edustaneet idealisoimiaan kansanosia, joiden puolesta he kokivat puhuvansa.

Konservatismi vastakulttuurina

Freemanin arvio M. Stanton Evansin kirjasta nosti esille myös ideologisemman näkemyksen konservatismin leviämisen syistä. Yksioikoisen kritiikin sijaan *Freeman* käytti tilaisuuden hyväkseen pohtiakseen omaehtoisesti konservatismin tilaa maassa. *Freeman* esitti konservatismin aidompana kapinallisuuden ja järjestelmänvastaisuuden muotona kuin populaaria tietoisuutta havittelevat nuoriso- ja vastakulttuurit. Lehti näki jälkimmäiset vain yhtenä jo yhteiskuntaa hallitsevan liberalismin muodoista. Täten *Freemanin* mukaan vuoden 1968 myllerryksissä liberalismi tuottama vastakulttuuri kapinoi yhtä lailla liberalismiä tuottamaa yhteiskunnallista järjestelmää vastaan eikä ilmiöiden yhtäläisistä alkuperistä johtuen kyennyt tuottamaan esiin nosta-malleen ongelmalle mitään tosiasiallisesti tyydyttävää vastausta. Kapina jäi tyhjäksi ja sisällöttömäksi. Liberalismi vain taisteli liberalismia vastaan. Samainen ajatus paistoi läpi myös James C. Robertsin kirjassa vuonna 1980. Vuosi 1968 näyttäytyi aikana,

jolloin liberaali ajattelu toi tuottamansa kapinan kautta ilmi oman tyhjyytensä.

Konservatismiin reaktionäärisyyttä korostanut Corey Robin on huomioinut tämän yhtenä yhdysvaltalaiskonservatismiin vakiona, joka toistuu ajasta toiseen: konservatismi määrittää itseään suhteessa viholliseen, eli siihen aatteeseen tai ihmisjoukkoon, joka kullakin hetkellä uhkaa sen varjelemaa asetelmaa tai hierarkiaa. Yhtäältä tämä uhkakuva toimii konservatismiin kimmokkeena; se auttaa sitä kukoistamaan ja luo sille maaperää, jossa toimia. Toisaalta konservatismiin ideologiat ovat Robinin mukaan monesti viehättyneet ja ottaneet vaikutteita juuri niistä kulttuurisista ja poliittisista ilmiöistä, joihin ne ovat reagoineet. Tämä ilmiö on havaittavissa monien vuotta 1968 koskevien, konservatiivien parista nousevien näkemysten sisällä. Siitä huolimatta, että Roberts kuvaili vuotta 1968 kyynisesti Didionin sitaatin kautta, hänen kirjastaan paistaa läpi ihailu aikakauden kiihkoa kohtaan, vaikka hän ei hyväksykään sen moraalipolitiikkaa. Samoin *Free-man* ei tuominnut kapinointia tai vastakulttuurisuutta sinällään, vaan kyseenalaisti sen, missä määrin 1960-luvun vastakulttuurit olivat aidosti vastakkaisia vallitsevalle hegemonialle.

Molemmat tapaukset toteuttivat yhdysvaltalaiskonservatismiin toistuvaa tyyppipiirrettä. Konservatismi esittäytyi sorretun enemmistön puolestapuhujana ja oli samanaikaisesti sekä marginaalissa että tavallisen kansan asialla. Se pyrki ottamaan vastustamansa poliittisen ja kulttuurisen liikehdinnän kiihkon ja tyylin, mutta korvaamaan sen sisällön omallaan. Konservatismi halusi näyttäytyä aitona vastakkaiskulttuurina, vaikka samalla se esittäytyi pysyväisyyden ja perinteisyyden airuena.

Merkillepantavaa on, että vaikka myöhemmin 1950-luku nousi selkeämmin konservatiivien ihailun kohteeksi ajanjaksona, jolloin yhteiskunta oli vielä mallillaan ja sosiaaliset normit ehjiä, tämä asetelma ei koskaan ollut täysin ongelmaton. Vaikka tietyiltä osin 1960-luvun myllerrys toimi laukaisevana tekijänä konservatismiin reaktionäärisille taipumuksille, kyse ei monenkaan ajattelijan ja toimijan kohdalla ollut tyhjistä ilmaantuneesta murroksesta vaan aikakausi nähtiin jo pitkään jatkuneen epäsuotuisan

kehityksen luontaisena lopputuloksena. 1950-luku ja sitä edeltäneet vuosikymmenet nähtiin nimenomaan liberalismien valtakautena, jolloin konservatismi oli ollut syrjäytetty ja marginalisoitu ideologinen suuntaus. Yksi käsitteellistämisen tapa tälle kehitykselle oli ajatus yhteiskuntaa hallitsemaan nousseesta ”sekulaarista humanismista”, joka oli toisen maailmansodan jälkeisenä ajanjaksona syrjäyttänyt Jumalan ja jumalallisuuteen pohjautuvan käsityksen muuttumattomista traditioista ja korvannut ne ihmiskeskeisellä moraalikäsitteellä. Tätä taustaa vasten 1968 ei ollut poikkeama tai murtuma, vaan looginen lopputulema.

Lähteet

- Buckley, William F. Jr.: *The Reagan I Knew*. Basic Books, New York 2008.
- Chamberlain, John: ”The Future of Conservatism.” *The Freeman* Vol. 18, No. 4 1986, 249–251. ”Gore Vidal vs William Buckley Republican Convention 1968 Debate 1”, ladattu verkkoon 8.8.2012 <https://youtu.be/jy68qXMcGn8>.
- Grynbaum, Michael M. ”Buckley vs. Vidal: When Debates Became Bloodsport.” *The New York Times* 24.7.2015.
- Hemmer, Nicole: *Messengers of the Right. Conservative Media and the Transformation of American Politics*. University of Philadelphia Press, Philadelphia 2016.
- Horwitz, Robert Britt: *America’s Right. Anti-Establishment Conservatism from Goldwater to the Tea Party*. Polity Press, Cambridge 2013.
- Isserman, Maurice & Michael Kazin: *America Divided. The Civil War of the 1960s*. Oxford University Press, Oxford 2000.
- Kruse, Kevin M.: *One Nation Under God. How Corporate America Invented Christian America*.
- McGirr, Lisa: *Suburban Warriors. The Origins of the New American Right*. Princeton University Press, Princeton 2002.
- Menand, Louis: ”Out of Bethlehem. The Radicalization of Joan Didion.” *The New Yorker* 24.8.2015. Basic Books, New York 2015.

Perlstein, Rick: *Nixonland. The Rise of a President and the Fracturing of America*. Scribner, New York 2008.

Roberts, James C.: *The Conservative Decade. Emerging Leaders of the 1980s*. Arlington House Publishers, Westport, CT., 1980.

Robin, Corey: *The Reactionary Mind. Conservatism from Edmund Burke to Donald Trump*. Oxford University Press, Oxford 2018.

Rodgers, Daniel T.: *Age of Fracture*. Harvard University Press, Cambridge 2012.

Rusher, William A.: *The Making of a New Majority Party*. Green Hill Publishers, Ottawa, IL., 1975.

Schulman, Bruce J.: *The Seventies. The Great Shift in American Culture, Society, and Politics*. DaCapo Press, Cambridge 2001.

”Vidal vs Buckley – Crypto-Nazi Debate (Best Quality)”, ladattu verkkoon 5.12.2012 https://youtu.be/ZY_nq4tfi24.

Viitteet

- 1 Kaikki tekstissä esiintyvät sitaatit ovat kirjoittajan omia käännöksiä.
- 2 Oma käännös. Alkuperäinen teksti: ”balanced so that liberty lacking order will not become the license of the mob and of the jungle”.
- 3 Oma käännös, kursivoitiin alkuperäisessä. ”Once again Republican conservatives had been maneuvered into compromising toward, rather than away from, the liberal position”.

Pekka M. Kolehmainen

Konservatismin spektaakkeli: Buckley vastaan Gore Vidal

Selkein törmäys konservatismiin ja sen vastavoiman välillä nähtiin yhdessä vuoden 1968 merkittävimmistä viihdetapahtumista, eli konservatiivijattelijan William F. Buckley Jr.:n ja liberaalikirjailija Gore Vidalin välisissä kiivaissa väittelyissä vaalikonventioiden aikana. Televisiokanava ABC:n järjestämässä debateissa Buckley ja Vidal ottivat yhteen useaan otteeseen kansakunnan silmien alla politiikasta ja ajankohtaisista tapahtumista. Yhdessä tunnetuimmista yhteenotoista Chicagon demokraattien vaalikonvention aikana Gore Vidal kutsui Buckleyä ”kryptonatsiksi”, koska tämä puolusti kaupungin poliisin toimia ja oli sitä mieltä, että vastakulttuuriaktivistien toimet konvention aikana olivat provokatiivisia ja täten ansaitsivat virkavallan kovakätisen vastauksen. Buckley puolestaan asetti vastakkain aktivistien sanan- ja kokoontumisvapauden sekä ”tavallisen” chicagolaisen vapauden liikkua kaupunkinsa kaduilla. Tämä vastakkainasettelu henki Nixonin ajatusta arvokkaimmasta ihmisoikeudesta olla kohtaamatta maansisäistä väkivaltaa. Buckleyn ja Vidalin henkilökohtaisuuksiin menevät väittelyt kansallisella televisiokanavalla olivat mediaspektaakkeli, jossa pääosan saivat räväkät kommentaattorit mielipiteineen kuivan politiikka-analyysin sijasta.

Parivaljakon ensimmäisessä väittelyssä republikaanipuolueen Miamin konvention aikana Vidal ilmaisi kyvyttömyytensä kuvitella konvention ennakkosuosikki Richard Nixonia Yhdysvaltain presidenttinä. Syyksi hän esitti aikojen vallankumouksellisuuden, joka Vidalin mukaan asetti vaatimuksen myös harjoitetulle politiikalle olla vallankumouksellista. Buckley vastasi toteamalla ympäripyöreästi, että ”on tapoja tehdä asioita, jotka poikkeavat toisista tavoista tehdä asioita”. Eittämättä konservatiivit pyrkimyksessään hahmottaa itsensä kapinallisena vastavoimana itärannikon vieraantuneelle eliitille näkivät itsessään (vasta)vallankumouksellisen voiman vuotta 1968 ja koko vuosikymmentä hallinneelle epäjärjestykselle.

II Taide reagoi ja luo uutta

“Have you ever been to electric ladyland?” Tulevaisuus ja utopia Jimi Hendrixin musiikissa

I’m doing the best I can. Everybody’s just gonna have to get off their ass. All I can say is common sense. We’re gonna use our music as much as we can. We’re gonna start if people will start listening.¹ Jimi Hendrix, 1968.

Näin yhdysvaltalainen rocktähti Jimi Hendrix (1942–1970) otti kantaa Yhdysvaltojen, laajemmin maailman, tilanteeseen vuonna 1968. Hän julkaisi tuona vuonna kolmannen pitkäsoittonsa, tupla-albumin *Electric Ladyland*, jonka merkittävin muutos aiempiin levyihin oli, että se sisälsi yhteiskunnallisia teemoja, aiempien yksilöllisten sijaan kollektiivisia fantasioita sekä utooppisia aiheita. Nämä teemat tulivat entistä hallitsevimiksi seuraavina kahtena, Hendrixin viimeisiksi jääneinä vuosina, mutta nimenomaan 1968 oli avainvuosi Hendrixin transformaatiossa eräänlaisesta psykedeelisestä bluesrokkarista kokeilevaksi, jopa avantgardistiseksi säveltäjäksi ja esiintyjäksi, sekä samanaikaisesti yhteiskunnallisesti tietoiseksi, mutta varsinaista poliittista osallistumista välttäneeksi visionääriksi.

Hendrixin utooppisissa visioissa yhdistyivät Yhdysvaltojen yhteiskunnalliseen tilanteeseen havahtuminen, hänen hyvin poikkeuksellinen statuksensa mustana muusikkona muuten lähes läpikotaisin valkoisessa rockmaailmassa, hänen innostuksensa kaikkea uutta soitin- ja äänitusteknologiaa kohtaan, hänen tapansa yhdistellä niin antiikin mytologioista, tieteiskirjallisuudesta kuin afroamerikkalaisesta kulttuuriperinnöstä periytyviä

teemoja ajan LSD-kulttuuriin. Hendrixin missio oli ”sähköisen kirkkomusiikin” avulla johdattaa ihmiskunta pois etnisistä ja ideologisista konflikteista kohti universaalia rauhaa ja yhtenäisyyttä.

Siirtyminen Yhdysvalloista Englantiin

Brittiläisen The Animals-yhtyeen basisti Chas Chandler löysi Hendrixin newyorkilaisesta klubista vuonna 1966. Kuultuaan ällistyksekseen, että tällä ei ollut manageria eikä levytyssopimusta (mikä ei tosin pitänyt paikkaansa, kuten myöhemmin kävi ilmi) Chandler ehdotti, että hänestä tulisi Hendrixin manageri ja että he menisivät Englantiin tekemään levyn. Rahaton Hendrix suostui välittömästi. Englannissa hänelle avautuivat kaikki ovet Chandlerin aseman ansiosta. Lontoon rockkerma otti hurjan lavashow’n taitaneen kitaravirtuoosin välittömästi omakseen.

Syynä tähän oli Hendrixin ilmeisen poikkeuksellisen lahjakkuuden lisäksi se, että Hendrix edusti näiden ihailemaa afroamerikkalaista autenttisuutta. Oleellista tässä oli, että Hendrix oli musta, aivan kuten heidän ihailemansa bluesmuusikot kuten Muddy Waters, Howlin’ Wolf ja Sonny Boy Williamson. The Jimi Hendrix Experience -yhtyeen täydensivät valkoiohoiset englantilaismuusikot Noel Redding (basso) ja Mitch Mitchell (rummut).

Hendrixin saapuminen Englantiin ja sopeutuminen valkoiseen ympäristöön ei ollut näiden varauksettomasta musiikillisesta ihailusta huolimatta aina ongelmaton. Monet hänen kanssaan tekemisissä olleet muusikot ja musiikkibisneksessä eri tehtävissä toimineet ihmiset ovat myöntäneet myöhemmin, että he eivät oikeastaan tienneet mitään afroamerikkalaisesta kulttuurista. Itse asiassa monille Hendrix oli ensimmäinen heidän tapaamansa musta henkilö. Brittilehdistön kirjoittelussa hänelle annettiin rotua alleviivaavia epiteettejä, kuten ”Musta Elvis” ja ”Borneon villimies”.

Hendrix oli itsekkin syvästi tietoinen omasta etnisyydestään, ja kun hän vaistosi ihmisissä itseensä kohdistunutta epäluuloa tai vaivautuneisuutta, hän saattoi reagoida siihen vahvasti. Tuon ajan

"Have you ever been to electric ladyland?" Tulevaisuus ja utopia Jimi Hendrixin musiikissa

Amerikkalais-englantilaisen The Jimi Hendrix Experience -yhtyeen imagoon kuului muodikas psykedeelisyys. Kuva: Wikimedia Commons.

Britanniassa ei kantaväestön keskuudessa ollut harvinaista vii-tata tummaihoisiin alentavilla sanoilla kuten ”coon” tai ”nigger” sen enempää miettimättä. Hendrixille ne olivat liiankin tuttuja hänen omasta kotimaastaan. Britanniassa Hendrix kuitenkin eli etuoikeutettua elämää, sillä hän oli tähti ja sellaisena häntä myös kohdeltiin. Jatkuvaan ylistykseen hyvin ujona ihmisenä pidetty Hendrix reagoi puolestaan tyypillisesti kiusaantuneesti.

Hendrixin yhteiskunnallinen ajattelu

Bob Dylan oli Hendrixille keskeinen musiikillinen vaikuttaja ja esikuva. Dylanin puutteelliseksi, ja joka tapauksessa poikkeukselliseksi, koettu laulu antoi Hendrixille rohkeutta laulaa, sillä hän piti itseään huonona laulajana, josta monet kriitikot olivat saamaa mieltä. Vähintään yhtä tärkeää oli Dylanin merkitys sanoittajana, sillä hän nosti pop/rock-lyriikat aivan uudelle tasolle niin runollisuutensa kuin kantaaottavuutensa kautta. Dylanin vuodenvaihteessa 1967–1968 julkaistulla albumilla *John Wesley Harding* oli epäilemättä käänteentekevä vaikutus Hendrixin taiteelliselle ja yhteiskunnalliselle katsontakannalle vuonna 1968.

Hendrix halusi ehdottomasti levyttää jonkin uskonnollisia teemoja sisältäneen albumin kappaleista. Hänen valintansa oli alun perin marttyyripyhimys-teemainen ”I Dreamed I Saw St Augustine”, mutta hän päätyi lopulta levyttämään kappaleen ”All Along the Watchtower”, joka julkaistiin aluksi singlenä ja lopulta *Electric Ladyland* -albumilla. Sittenmin Hendrix- ja ylipäättään rock-klassikoksi päätynyt kappale sisältää pessimistisiä yhteiskunnallisia kommentteja ja se luo apokalyptisia maisemia ja kielikuvia, mutta jää kuitenkin lopulta avoimeksi lyriikaksi. Ehkä juuri lyriikan avoimuus, päättymättömyys, vetosi Hendrixiin. Hän sovitti kappaleen akustisesta balladista voimakkaasti iskeväksi rock-hymniksi virtuoosimaisine kitaraosuuksineen. Dylanin version mystinen, jopa leikittelevä ambienssi muuttui väkeväksi julistukseksi, vaikka sanoituksen mieleenpainuvin osa oli edelleen sen epätoivoinen avausfraasi: ”There must be some kind of way out of

here!” Avoimeksi jäi edelleen se, oliko mitään päämäärää, mihin pyrkiä.

Hendrix edusti vastakulttuuria kahdellakin tapaa: hän oli boheemi, joskin suurimpaan osaan yleisöstään nähdessä ylläpitäen elämää viettänyt rockmuusikko, sekä musta virtuoosimuusikko valkoisten muuten täysin hallitsemassa valtavirran rockkulttuurissa. Kuitenkin rock-kerman hyväosaisena jäsenenä hän oli myös osin epäilyttävä hahmo, osa ”establishmentia”, jonka todellinen kapinallisuus oli kyseenalaista. Ehkä tämän tiedostaminen toi sekä häilyvyyttä että itseluottamusta hänen kokemaansa epäpoliittisen sanansaattajan tehtäväänsä.

Hendrixin mielipide Vietnamin sodasta oli ambivalentti. Itsekin asepalveluksessa nuorempana olleena hän tunsi empatiaa siellä taistelevia amerikkalaisjoukkoja kohtaan ja omisti näille kappaleita konserteissaan. Toisaalta hän saattoi – lähinnä Euroopassa – myös kiitellä kutsuntoja pakoilevien avustajajärjestöjä. Vaikka hän oli ”hippi” ja vastakulttuurinen hahmo, hän teki selväksi, ettei pitänyt kommunismista: hänelle Vietnamin sota oli ennen kaikkea kommunismin vastainen sota. Tässä mielessä hän oli poliittisesti kylmän sodan kasvatti, vaikka puhuikin rauhan ja väkivallattoman maailman puolesta.

Hendrix piti Yhdysvaltojen tilannetta erittäin vaikeana. Hänen mukaansa ihmiset olivat menettäneet mielenrauhansa kampaillessaan rahasta ja yhteiskunnallisesta vallasta. New York oli hänestä täysin tuomittu kaupunki, ”fyysisesti” kaupunki oli rikki ja demoralisoitunut, ”kuin Pompeiji”. Tästä huolimatta hän rakennutti myöhemmin äänitysstudionsa sinne, ja itse asiassa näki tilanteen sinänsä hyvänä, koska uskoi, että muutos tulee aina jossain vaiheessa. Hän näki itsensä tuon muutoksen sanansaattajana. Ongelmallista hänen kannaltaan oli, koko loppuelämänsä ajan, että mustat eivät kuunnelleet hänen musiikkiaan. Hänen syytettiin soittavan valkoista musiikkia valkoisille ihmisille, eivätkä hänen yrityksensä hakeutua mustan väestönosan pariin onnistuneet. Tämä oli Hendrixille erittäin vaikea paikka, ja hän korosti näkevänsä musiikin olevan universaalia, ihonväriin liittyvätöntä.

Hendrixin palattua Yhdysvaltoihin, nyt maailmantähtenä, Mustat pantterit yrittivät saada hänet avoimesti mustien asian taakse. Mustat aktivistit ymmärsivät, että Hendrix oli asemassa, jossa tämä voisi suoraan vaikuttaa valkoiseen yleisöön. Hendrix ei suostunut jatkuviin ehdotuksiin, ja hän puhui haastatteluissa siitä, että rotujako on nimenomaan se, mistä pitää päästä eroon. Hän uskoi, että nyt relevantti kysymys on sukupolvien, ei väestöryhmien välinen, ja rauhanomainen toiminta ihmisten tuomiseksi yhteen olisi ratkaisu Yhdysvaltojen, ja myöhemmin koko ihmiskunnan, ongelmiin. Hän ei puhunut ”vallankumouksesta”, kuten hieman Hendrixin jälkeen pinnalle nousseet mustat artistit kuten Gil Scott-Heron, Fela Kuti ja Bob Marley. Hendrix korosti rauhanomaista muutosta, jonka eturintamassa oli musiikki, tarkemmin sanottuna hänen musiikkinsa. Isona ongelmana oli se, että hän ei selvästikään tavoittanut mustaa Amerikkaa musiikillaan.

On hyvin todennäköistä, että Yhdysvaltain-kiertue alkuvuodesta 1968 sai Hendrixin näkemään maan tilanteen ja yhteiskunnan ylipäättään uudella tavalla, vietettyään edellisen vuoden pääosin Britanniassa ja Euroopassa. Martin Luther Kingin murha huhtikuussa 1968 vaikutti Hendrixiin suuresti. Hän esiintyi Kingin muistokonsertissa New Yorkissa kesäkuussa 1968 ja omisti kappaleita tälle konserteissaan tästä eteenpäin. Selvä merkki Hendrixin kasvavasta yhteiskuntatietoisuudesta ovat *Electric Ladyland* -albumin kappaleet ”House Burning Down” ja ”Long Hot Summer Night”, jotka viittaavat rotumellakoihin ja niissä esiintyneisiin ryöstelyihin, väkivaltaan ja tuhopolttoihin. Hänen seuraavana kahtena, ja samalla viimeisenä, elinvuonnaan sosiaaliset kysymykset tulivat vielä enemmän hallitseviksi teemoiksi hänen sanoituksissaan. Vuosi 1968 oli Hendrixille käänteentekevä niin artistina kuin ihmisenä.

“Have you ever been to electric ladyland?” Tulevaisuus ja utopia Jimi Hendrixin musiikissa

Mustien kansalaisoikeustaistelija Martin Luther Kingin murha huhtikuussa järkytti erityisesti afroamerikkalaista Yhdysvaltain väestönosaa. Kuva: Wikimedia Commons.

Teknologia ja science fiction

Kuten Hendrixin levyt ja livetaltioinnit osoittavat, äänien kauniin muokkaamisen ohella Hendrix oli erittäin kiinnostunut myös äänen muokkaamisesta ”väärin”, avantgardistisesti. Tämä tarttui koko tuotantotiimiin, sillä muuten työmetodeiltaan ja periaatteiltaan varsin konservatiivinen pop-ammattilainen Chandler kertoi, kuinka kaikki äänittämiseen osallistuneet miettivät tapoja, joilla

käytettävissä ollutta soitin-, efekti-, vahvistin- ja äänityslaitteistoa voisi ”väärinkäyttää” uusien soundien luomiseen.

Hendrix totesi ensilevystään sen ilmestyttyä vuonna 1967, että kyseessä oli sekoitus rockia, bluesia, jazzia: se oli musiikkia, joka oli vasta ”kehitteillä”, ”tulossa”; se oli ”musiikkia tulevaisuudelle”. Missään nimessä hän ei nähnyt musiikkiaan ”psykedeelisenä”, joksi sitä ajan muotitermillä (täysin perustellusti) luonnehdittiin. ”Kutsuttakoon mieluummin vaikka Bachiksi tai Beethoveniksi”, hän vitsaili, vaikka klassisen musiikin vaikutus kuuluukin selvänä monissa hänen kappaleissaan. Hän ei itsekään osannut luonnehtia musiikkiaan tarkemmin, ehkä siksi, että se oli osittain ”niin edellä” [aikaansa].

Tärkeä tekijä Hendrixin soundille oli hänelle erään varhaisen Englanninkeikan jälkeen esittäytynyt Roger Meyer, joka työskenteli Royal Navyn tiedeosastolla. Meyer kertoi myöhemmin, että hän oli vihdoinkin löytänyt oikean artistin, jolle esitellä äänen muokkaamiseen suunniteltuja keksintöjään (”en ole koskaan tavannut toista ihmistä, joka ymmärtää ja omaksuu elektroniikkaa yhtä nopeasti kuin Hendrix”), eli äänen muokkaamiseen suunniteltuja efektilaitteita, kuten Fuzz ja Octavia. Viimeksi mainituista tuli jo aiemmin lanseeratun wah wah -pedaalin ohella Hendrixin kitarasoundin kulmakiviä, massiivisen voluumin ja feedbackin rajoilla (ja halutessa rajan yli) soineiden, ennenkuulumattoman koväänisten Marshall-kitaravahvistimien kanssa käytettynä. Kokonaisuuden viimeisteli Fender Stratocaster -mallinen sähkökitara, joka sävelten manipulointiin ideaaleine vibraattokampineen kesti hurjempaakin käsittelyä. Hendrixille teknologia ja sen hyödyntäminen olivat tulevaisuuden etsintää ja luomista.

Hendrixin teknologiainnostus ja tulevaisuuteen suuntaava mentaliteetti kuvastui siinäkin, että hän tavoitteli Kramerin avustuksella kolmiulotteista äänimaailmaa ja yritti kurottaa vasta hyljälleen vakiintumassa olevan stereofonisuuden tuolle puolen: ”nyt ääntä voi liikuttaa vain sivuttain, mutta haluan stereon [sic], joka menee ylös, taakse ja alle”.² *Electric Ladyland* -albumin julkaisun jälkeen hän kertoi haastatteluissa, että hänen ja Kramerin luoma kolmiulotteinen soundi oli muutettu kaivertamossa, huolimatta

saatteesta, joka kertoi nauhoilla olevan ”erityisefektejä”, koska sen luultiin olevan virheellisesti masteroitu.

Kappale ”EXP” (1967) on studioäänite siitä, mitä Hendrix teki lavalla: hän ajoi vahvistimen kiertoon, ja väänsi ja runteli kitarastaan hallittua meteliä, jossa on selkeät harmoniset ja rytmiset teemansa. Yhdistettynä pannaukseen Hendrix tulkitsi muukalaisten avaruusaluksen nousua maan kamaralta. Vuoden 1968 *Electric Ladyland* -levyllä Hendrixin kitarallaan ja muilla soitin- ja äänentoistolaitteilla luomat äänet ja äänimaisemat olivat kehittyneet ja laajentuneet: hän loi yhtälailla rannalla ohilentävien merilintujen ääntelyä (”1983”), vuoroveden vaihtelua (”Moon Turn the Tides”), jumalten maailman luomista (”And Gods Made Love”) kuvaavia kuin mannerlaattojen liikkeestä kumpuavia äänimaailmoja.

Hendrixin kahdella ensimmäisellä albumilla, *Are You Experienced?* (huhtikuu 1967) ja *Axis: Bold as Love* (joulukuu 1967), oli selviä science fiction -teemoja, joita tosin kevennetään huumorilla. Kappaleissa ”Third Stone from the Sun”, ”EXP” ja ”Up from the Skies” teemana on avaruusolioiden saapuminen maapallolle. Viimeksi mainitussa kyseessä on rauhanomainen, kontaktin luomiseen pyrkivä kohtaaminen, mutta ensin mainitun apokalyptisessa invaasioteemassa muukalaiset lupaavat maan asukkaille, että heidän ei enää sentään koskaan tarvitse kuunnella surf-musiikkia. Futurismia henkivässä kappaleessa Hendrix alleviivaa esikoisalbuminsa latenttia sanomaa: hän on tullut muuttaakseen musiikkimaailmaa – hän samastuu muukalaisiin, ei maan asukkaisiin. Tämä uuden ajattelun konsepti muodostui keskeiseksi teemaksi hänen urallaan.

Hendrix oli innostunut tieteiskirjallisuudesta, ja hänen managerinsa Chandler, omien sanojensa mukaan ”scifi-friikki”, onertonut, että hän antoi Hendrixille jatkuvasti uutta tieteiskirjallisuutta luettavaksi. Tieteiskirjallisuus kuului eri tavoin Hendrixin musiikissa. Esimerkiksi varhainen single ”Purple Haze” (1967) on tulkittu yleensä huumetripin kuvaukseksi, mutta Hendrixin mukaan kappale on vain tarina miehestä, jonka tyttö saa sekaisin, eikä mies tiedä, onko se hyvä vai huono asia. Hän viittasi

Star Trek ja Hendrix olivat aikalaisia ja ovat sittemmin päätyneet populaarikulttuurin kaanoniin. Molemmat suuntasivat mielikuvituksensa tulevaisuuteen, jossa avaruus ja teknologia loivat edellytyksiä rotujen väliselle rauhanomaiselle rinnakkaiselolle. Kuva: Wikimedia Commons.

lukemaansa tieteistarinaan ”purppuran värisestä kuolonsäteestä” (selvitetty olevan Philip José Farmer: *Night of Light*, 1957, jossa on ilmaus ”purplish haze”). Toisin sanoen tieteistarinasta on kapaleeseen otettu vain yksi, abstraktiksi tai symboliseksi jäävä kielikuva.

Hendrixin mielikuvituksessa myytit, uskonnot ja tieteiskirjallisuus sekoittuivat. Niinpä hän saattoi puhua ”Neptunuksen historiassa käydyistä sodista” ja antiikin Kreikan mytologiasta tasavertaisina inspiraation lähteinä omien laulujensa fantasia-maailmoille. Hendrixin mytologioiden, tieteisfiktio ja messiaanisuuden yhdistelmä tulee hyvin esiin *Electric Ladyland* -levyn

“Have you ever been to electric ladyland?” Tulevaisuus ja utopia Jimi Hendrixin musiikissa

kappaleessa ”1983 (A Merman I Should Turn to Be)”, jossa protagonistipari pakenee joka puolella riehuvaa maailmansotaa eläköseen Atlantiksessa kertojan rakentaman koneen avulla.

On mielenkiintoista, että kaksi merkittävää populaarikulttuurin ilmiötä, Hendrix ja amerikkalainen tieteistelevisiosarja *Star Trek* (1966–1969), ilmestyivät yleisöille vain muutaman kuukauden erolla toisistaan vuonna 1966. Vahvasta tukeutumisestaan aiempiin televisiogenreihin huolimatta *Star Trek*issä pohdittiin ihmiskunnan tulevaisuusnäkymiä, viittailtiin historiaan ja myytteihin sekä rikottiin tuon ajan etnisiä raja-aitoja. Hendrixin musiikin tavoin tarinat ammensivat antiikin tarustoista, historiasta sekä uskonnoista ja kulteista. Molemmissa teknologialla oli aivan keskeinen rooli niin yleisenä attraktiona kuin sisällöllisenä työkaluna asioiden ilmaisulle ja tulevaisuuden rakentamiselle. Lienee selvää, että molempia inspiroi Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välinen avaruuskilpailu. Lisäksi molemmat olivat erittäin visuaalisesti painottuneita ja edustivat populaarikulttuurin, ja sitä kautta maailman, muuttumista mustavalkoisesta värikylläiseksi. Beatlesien tavoin ne edustivat psykedeliasta ammentavaa etujoukkoa.

Afrofuturismi ja blutopia Hendrixin tulevaisuusajattelussa

Mainitun Hendrixin ”EXP”-kappaleen alussa on humoristinen muka-haastattelu, Hendrixin esittämä hahmo osoittautuu avaruusolioksi, joka haastattelun päätteeksi poistuu maapallolta avaruusaluksellaan. Hendrix totesi eräässä oikeassa haastattelussa, että kun hän soittaa, hän ”sinkoaa taivaalle avaruusraketilla” ja sanoi, että ihmiset olivat tervetulleita hänen kyytiinsä. Tällä metaforalla hän tarkoitti varmasti sitä, että ihmiset heittäytyisivät hänen musiikkinsa vietäväksi. *Disc & Music Echo* -lehti kirjoitti *Axis*-levyn arviossaan, että Hendrix on kyllä mennyt artistina eteenpäin esikoisalbumistaan, ja levy on suuri triumpf, mutta kappaleiden aiheet pyörivät edelleen ”avaruuden ja pimujen” ympärillä.³ Vielä tässä vaiheessa Hendrix näyttää siis itsekin enemmän

leikitelleen teemoilla kuin ottaneen visioitaan vakavasti, mutta mukana on myös vakava asiayhteys afroamerikkalaiseen kulttuuriin.

Hendrixin kiinnostus avaruutta ja tieteisfiktiota kohtaan oli osa myöhemmin afrofuturismiksi nimettyä ilmiötä. Sen alku juontuu 1950-luvulle, jolloin tieteisfiktioista tuli huomattava lajityyppi muun muassa Hollywood-elokuvaan. Afrofuturismin lähtökohdiana on afrikkalainen diaspora, siis orjuuteen laivattujen afrikkalaisten historia ja kulttuuriperintö, jonka säilyttämisessä luku- ja kirjoitustaidottomien sukupolvien keskuudessa yleisen suullisen perimätiedon ohella – ja osana – oli musiikki. Yhtenä tärkeänä teemana afrikkalaisen kulttuuriperinnön elämisessä Yhdysvaltojen mustan väestönosan keskuudessa oli 1900-luvun alkupuolelta alkaen muinainen Egypti. Tähän vaikutti epäilemättä osin Tutankhamonin haudan löytyminen (1912) ja sitä seurannut valkoisen valtakulttuurin ”Egypti-villitys”. Varmasti silmiinpistävin ja huomattavin tapaus on 1940-luvun lopulla estradeille ilmestynyt musta jazzmuusikko Sun Ra (ristimänimeltään Herman Poole Blount, 1914–1993).

Sun Ra (1914–1993) oli Hendrixin edeltäjä monessa mielessä. Hän eteni 1950-luvun kokeilevuudestaan ja astraalisista teemoista kohti vapaata improvisaatiota ja jopa avantgardea. Hendrixillä viimeksi mainittuja lähestymistapoja edustivat ennen kaikkea hänen kitarasoolonsa konserteissa, joista tunnetuin on tulkinta Yhdysvaltain kansallislaulusta Woodstock-festivaalilla elokuussa 1969. Sun Ra innostui 1960-luvun alussa uusista äänitustekniikoista ja ääniefekteistä ja loi näiden avulla futuristisia, kosmisia tulevaisuuskuvia, joiden keskeisimmät inspiraatiot olivat muinainen Egypti sekä tieteiskirjallisuus.

Afrofuturismissa yhdistyvät afrikkalainen diaspora, teknologia ja tieteisfiktio. Kysymyksessä on siis menneisyyden sekä uuden ja mielikuvituksellisen teknologisen orientaation pohjalle rakennettu utooppinen ajattelu mustien omaehtoisesta tulevaisuudesta. Tätä kulttuuris-filosofista suuntausta Hendrix edusti ja kehitti omalta osaltaan, vaikka hän korosti ihmiskunnan tulevaisuuden roduttomuutta.

Hendrix omisti vuoden kappaleensa "I Don't Live Today" (1967) "intiaaneille ja muille alistetuille vähemmistöille", "Mus-tille panttereille, itsetekoisille sotilaille Chicagossa ja Vietna-missa". Hän kertoi miettineensä Yhdysvaltojen historiaa pari-kol-mesataa vuotta taaksepäin ja nyt oli muutoksen aika, koska asiat olivat huonosti. Kuten Hendrixillä lähes poikkeuksetta, mukana oli koko ihmiskuntaa tai "universumia" (hänen toistuvasti käyttä-mänsä termi) tarkoittava taso: "olemme kaikki edelleen amerik-kalaisia, mutta kotimme ei ole Amerikka vaan maapallo". Hen-drix siis ajatteli historiaa yhtä aikaa sekä taakse- että eteenpäin.

Sun Ra puolestaan väitti tulevansa avaruudesta ja olevansa matkalla sinne takaisin. Hän ei kokenut kuuluvansa maapal-lolle, mikä on tulkittavissa samastumiseksi orjaesivanhempiin ja selittää afrofuturismin avaruusorientaatioita: tieteistarinoiden tapaan myös afrikkalaiset oli "kaapattu" muukalaisten aluksiin ja kuljetettu maailmasta toiseen. Sun Ran erikoisessa väitteessä avaruudesta saapumisesta on afrofuturismin ja henkilökohtaisen eksentrisyyden ohella kysymys "blutopiasta", Duke Ellingtonin vuoden 1944 kappaleen mukaan, joka tarkoittaa "bluesin sävyt-tämää utopiaa", eli sitä, että orjuuden muisto kulkee aina mukana afroamerikkalaisten kollektiivisissa tulevaisuusunelmissa.

Sun Ra näki, lukemattomien muiden mustien tapaan, että heillä ei ollut todellista paikkaa kristinuskon menneisyyskerto-muksissa tai Yhdysvaltain historiassa, mikä selittää hänen väit-teensä omasta alkuperästään ja tulevaisuusfantasioistaan. Tällä selittyvät pitkälti myös Hendrixin utooppiset ja messiaaniset näkemykset koskien hänen musiikkiaan. Hendrixin tapauksen tekee erityiseksi kuitenkin se, että hän oli musta muuten lähes kokonaan valkoisessa rockmaailmassa. Hän oli maailmantähti, joka soitti monituhatpäisille valkoisille yleisöille, ja jonka ympä-rillä pyöri ehtymätön joukko valkoihoisia naisia. Myös hänet oltiin "kaapattu" toiseen maailmaan, tosin hänen omasta tahdos-taan, jossa hän eli yllleistä elämää ja sai toteuttaa afrofuturistista unelmaa uusimman (musiikki)teknologian avulla. "Blutooppi-seksi" aselman teki kuitenkin se, että afroamerikkalaiset eivät ainakaan joukolla samastuneet hänen tulevaisuusvisioihinsa.

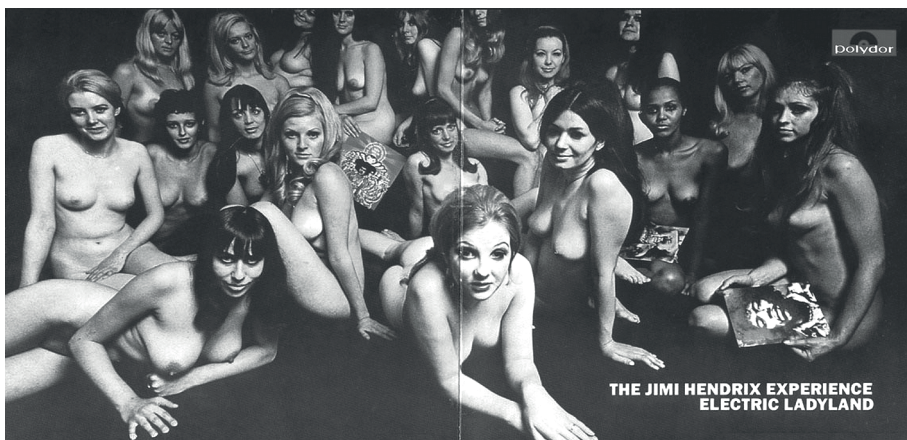
”Sähköinen kirkkomusiikki”

Sometimes I feel like a messenger. I can't necessarily get my own personal things together, but I try to give peace of mind to other people... I might be able to do that. Since we've been noticed as far as the music goes... we can use that. Maybe you can come to the concert and wash your souls in electricity... and then dissect it later on after... you get home. Jimi Hendrix, 1968⁴

Hendrix viittasi vuoteen 1967 ”alun loppuna” (”the end of beginning”) ja äänitti edellä mainitun King-muistokonsertin jälkeisenä päivänä kappaleen ”At Last the Beginning”. Kappaleen nimen laajempaa merkitystä on vaikea arvioida, mutta joka tapauksessa eeterinen instrumentaali avasi lopulta *Electric Ladyland* -albumin uudella, niin ikään uuden alkuun viittaavalla nimellä ”And Gods Made Love”. Albumin seuraava raita, nimikkappale, Curtis Mayfield -tyylinen soulballadi (”Have You Ever Been) to Electric Ladyland”, on kutsu saapua ”taikamatolla” paikkaan, jossa ”sähköinen nainen odottaa sinua”. Protagonisti lupaa aivan uusia tunteita ja soundeja, ja saapujalle luvataan uusi ”rakkauten maa”, ja tätä kehoitetaan vain ”rakastelemaan, rakastelemaan, rakastelemaan”. Kappale on sijoitettu albumin toiseksi raidaksi, ja koska albumi sisältää jatkossa vahvoja väkivaltaisia ja apokalyptisia aiheita rhythm and bluesin ja kepeän jazzin sekaan siroteltuina, voi pohtia, mikä sen merkitys on kokonaisuudessa. Albumin ilmestymisen aikaan Hendrix kertoi, että bändi yrittää luoda musiikistaan ”uskonnon”, ja että se on jo nyt ”spirituaalista”. ”Jotkut naiset” ovat puolestaan heille kuin ”kirkko” – naiset, joita ”jotkut kutsuvat bändäreiksi”, kun taas Hendrix itse kutsuu heitä ”sähköisiksi naisiksi”, ja tälle idealle albumi rakentuu.⁵

Hendrix kutsui niin haastatteluissa kuin konserteissaan musiikkiaan ”sähköiseksi kirkkomusiikiksi”, ja aloitti usein keikkansa pyytämällä yleisöä unohtamaan kaiken, mitä oli tapahtunut, eilen, tänään, tai tulee tapahtumaan huomenna. Hän ehdotti, että he – bändi ja yleisö – rakentaisivat konsertissa yhdessä oman pienen maailmansa. Hendrixille keikka oli siis kuin kirkkomessu, jossa ”saarnaaja” ja ”seurakunta” liittyisivät yhteen uskonnol-

“Have you ever been to electric ladyland?” Tulevaisuus ja utopia Jimi Hendrixin musiikissa

Electric Ladyland -albumin alkuperäinen brittikansi oli levy-yhtiön tul-kinta albumin teemasta. Se toteutettiin Hendrixin mielipidettä kysymättä, ja hän piti sitä epäonnistuneena. Kuva: skannaus levynkannesta.

lisessä kokemuksessa, jossa arjen huolet unohdettiin hetkeksi. Myös aikalaisarvioissa viitattiin Hendrixin toivomaan konserttien ”kirkonomaiseen” kokemukseen; muun muassa ensimmäisellä isolla USA:n-kiertueella helmikuussa *LA Free Press* -lehden toimittaja kutsui Hendrixia ”sähköiseksi uskonnoksi” (”an electric religion”).⁶ Toinen arvostelija, samalla kiertueella, totesi, että Hendrix saa kitaransa kuulostamaan ”toisesta maailmasta käsin soivalta sähköiseltä orkesterilta”.⁷

”Sähkö”, ”sähköisyys” oli 1960-luvun lopun rock- ja vastakulttuurisen keskeisiä muotisanoja, ja ne esiintyivät – siis englanninkielisessä asussaan ”electric” – monissa populaarikulttuurisissa yhteyksissä, mutta erityisesti rockmusiikissa. Vaikka tämä johtui pitkälti edellä mainitun teknologian merkityksestä rockilmaisulle, se viittasi myös ”sähköistyneeseen” kulttuuriin ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Tässä kulttuurissa Hendrixin kaltainen valtavalla äänenvoimakkuudella bändeineen esiintyvä tähti oli eräänlainen kanava, jonka kautta sähköenergia purkautui ilmoille.

Sähkö-, sähköisyys esiintyivät jatkuvasti niin Hendrixin omissa puheissa kuin median levy- ja varsinkin konserttiarvioissa. Brittilehti *New Musical Express* kutsui erästä Hendrixin kappaletta ”sähköiseksi neuroosiksi”, jossa välitetään – sähköön avulla – ”vies-tejä alitajunnasta”. Toinen aikalaiskritikko taas summasi Hendrixin kitaransoiton dualismin kirjoittaessaan, että Hendrix rutistaa kitarastaan irti viimeisenkin ”sähköisen emootion”. Toisin sanoen teknologia – luonto/maailma – ja yksilöllinen ja kulttuurinen emootio – tunne – olivat lähes erottamattomia, saman asian kaksi elementtiä. Soitinlaitesuunnittelija Meyer ilmaisi saman asian niin, että vaikka Hendrix ymmärsi välittömästi kunkin uuden laitteen idean ja käyttömahdollisuudet, hän käytti kaikkea yhtenä kokonaisuutena.

Hendrixin musiikin ja hahmon kokonaisuuteen kuuluivat myös tajuntaa laajentavat huumeet, erityisesti LSD, jonka avulla irtauduttiin ”jäykkisten”, ”liikemiesten” ja ”establishmentin” maailmasta. Hendrix lauloi kapinaa uhkuvassa kappaleessaan ”If Six Was Nine” (1967), että niin ”bisnesmiehet” kuin ”hipitkin” saavat ajatella mitä vain, hän aikoo ”heiluttaa friikkilippuaan korkealla”. Vapaan seksin ajatuksen tavoin se oli nautinnollista kapinaa konservatiivista vanhempien sukupolvien valtakulttuuria vastaan. Hendrixin vuoden 1968 USA:n-kiertueen lämmittelybändi Soft Machinen Kevin Ayers nosti kuitenkin asian kääntöpuolen esiin todetessaan, että hän koki, että Hendrix oli itse asiassa herkkä, surullinen hahmo, jota riistettiin tunteellisesti ja taloudellisesti, minkä johdosta tämä tarvitsi ”valtavan kemiallisen haarniskan tullakseen Jimi Hendrixiksi lavalla”.⁸ Tässä mielessä Hendrixin ja monien hänen aikalaistensa utooppisuus on nähtävä myös eskapismina.

On vaikea arvioida, kuinka monet hänen levyjään ostavista ja konserteissa kävijöistä olivat tietoisia Hendrixin ”sähköinen kirkko”- ja ylipäättään messiaanista ajatuksista, ja on myös vaikea sanoa, kuinka tosissaan tämä oli. Joka tapauksessa monet heistä ovat olleet niistä jossain määrin tietoisia, tai olisivat ainakin ymmärtäneet niitä. Ajan LSD-kulttuurille, johon Hendrix kuului, oikeastaan kaikki perinteiset poliittiset ideologiat olivat merki-

tyksettömiä. Tajunnan laajentaminen merkitsi, että termit kuten ”ideologia”, ”vallankumous” ja ”uskonto” olivat vapaasisältöisiä, viitteellisiä käsitteitä, ja myös Hendrixin esittämät kommentit ihmiskunnan tilasta, universumista ja hänen ”kirkostaan” olivat häilyviä. Kyse oli selvästi eräänlaisesta spirituaalisesta kulttuuri-filosofoinnista, taiteellisen inspiraation reflektoinnista yhteiskuntaan. Hendrixin tulevaisuuden visiointi oli sekin osaltaan LSD-kulttuuria, jossa vapaa, ihmiskunnan universaalisuutta korostanut utooppinen ajattelu oli tyypillistä. 1960-luvun amerikkalaisen uuden vasemmiston (New Left) ääripoliittisuus ja hippiliike vaikuttivat suuresti myös ”edistyksellisiin” brittirockbändeihin kuten Beatlesiin. Hendrixin tapauksessa kaikkeen tähän valkoisten hallitsemaan kulttuuriin yhdistyivät vuodesta 1968 alkaen lisääntynyt tietoisuus Yhdysvaltojen intiaani- ja varsinkin mustan väestönsosan yhteiskunnallisesta asemasta ja tilanteesta, sekä afroamerikkalainen ”blutopia”, melankolinen tulevaisuusajattelu.

Rockmusiikkiin kuului kapinallisuus alusta alkaen, ja 1960-luvun jälkipuoliskolla se oli osallistumassa kulttuuriseen vallankumoukseen länsimaissa. Päinvastoin kuin monet muut taiteilijat, Hendrix ei käytännössä käyttänyt vallankumousretoriikkaa edes symbolisena terminä. Sen sijaan hän puhui oman ”uskonnon” luomisesta musiikin avulla. Hendrixin mielestä ”tämä Beatlesin aloittama aikakausi rockmusiikissa” oli lähestymässä loppuaan, ja mikä tahansa tuleva uusi suuntaus olisi, ”Jimi Hendrix tulee olemaan mukana”. Vielä yleisemmin Hendrix sanoi, että nimenomaan hänen musiikkinsa olisi tie rauhanomaiseen tulevaisuuteen. Tätä viestiä maustoivat lupaukset ”sähköisistä naisista” ja toisaalta nakersivat nimenomaan afroamerikkalaisille suunnatut lupaukset tulevaisuudesta.

Hendrix julkisti *Electric Ladyland* -levyn päättävän kappaleen ”Voodoo Child (Slight Return)” uudeksi Yhdysvaltain kansallislauluksi, ”itsevarmuuslauluksi”, joka ei ole vain yhteen luoma, vaan se yhtä lailla kumpuaa tuonpuoleisesta. Hän omisti kappaleen kaikille ihmisille, jotka ”kykenevät tuntemaan ja ajattelemaan itse”, sekä vielä erikseen ”Länsi-Afrikasta tulleille ystävillemme”, siis Yhdysvaltojen mustalle väestönosalle, orjien jälkeläi-

sille. Uhmaa ja bluestraditioon oleellisesti kuuluvaa seksuaalista ”swaggeria” tihkuvan kappaleen protagonistista – implisiittisesti sama kuin albumin avausraidan pehmeä-ääninen nautintoihin houkuttelija – kertoo seisovansa vuoren vieressä ja halkaisevan sen pelkällä kämmensyrjäiskulla. Kappaleen päätteeksi hän toivoo näkevänsä ”teidät” ”toisessa maailmassa” ja ohjeistaa, että ei kannata myöhästyä.

Electric Ladylandia pidetään Hendrixin pääteoksena. Vaikka suurin osa hänen tunnetuimmista kappaleistaan on esikoislevyllä *Are You Experienced?* – ensin mainitun kappaleista rockin ydinkaanoniin kuuluvat ”All Along the Watchtower” sekä ”Voodoo Child (Slight Return)” – tupla-albumin pyrkimys syventää hänen artistikuvaansa sekä tuotanto huikeine äänimaailmoineen ovat taanneet sen edelleen jatkuvan maineen aikakautensa yhtenä avainteoksena. Albumi on myyttisille, seksuaalisille, uskonnollis-filosofisille ja poliittisille teemoille rakentuva kokonaisuus, joka ei kuitenkaan muodosta synteesiä.

Vuosi 1968 oli mullistusten vuosi niin länsimaisille yhteiskunnille kuin Hendrixille. Paluu rocktähtenä kotimaahan sai hänet näkemään yhteiskunnan ja ihmiskunnan tilan uudessa valossa. Vaikka Martin Luther Kingin murha oli hänelle järkytys ja hän samastui kansalaisoikeusliikkeeseen ja muuhun mustien poliittiseen toimintaan, hän vältti ottamasta julkisesti kantaa tulenarkoihin asioihin. Sen sijaan hän näki musiikin tienä parempaan tulevaisuuteen. Tietoisuus omista juurista yhdistettynä uusimpaan soitinlaite- ja äänitysteknologiaan kytki hänet afrofuturismiin, mutta hän poikkesi siitä ja – varmasti osin johtuen hänen valkoisesta elinpiiristään rocktähtenä – korostaen roduttomuutta. Hendrixin utopia oli ihmiskunnan harmoninen yhteiselo, jonka sanansaattajana ja eräänlaisena ”sähköisen kirkon” ekumeenisena patriarkkana toimi hän itse, vaikka hän ei tavoitellutkaan poliitista tai muuta muodollista valtaa.

“Have you ever been to electric ladyland?” Tulevaisuus ja utopia Jimi Hendrixin musiikissa

Hendrix oli 1960-luvun lopulla vain yksi lukemattomista, tyypillisesti LSD-kulttuurista ponnistaneista, utopioita maalanneista ajattelijoista, eikä tämä piirre hänessä ole noussut tärkeäksi hänen jälkimaineessaan. Sitäkin enemmän hänet nähdään vastakulttuurin, ”vapaan rakkauden”, Vietnamin sodan vastaisuuden ja yhtenä mustien kansalaisoikeusliikkeen symboleista, ja ennen kaikkea yhtenä kaikkien aikojen innovatiivisimmista rockmuusikoista. Tämä kaikki tiivistyy vuoden 1968 albumiin *Electric Ladyland* ja sen perintöön, johon Hendrix itse pystyi vaikuttamaan, itse musiikkia lukuun ottamatta, vain rajoitetusti.

Lähteet

- Black, Johnny: *Eyewitness Hendrix*. Carlton, UK 1999.
- Brown, Tony: *Talking: Jimi Hendrix in His Own Words*. Omnibus, Lontoo 1994.
- Doggett, Peter: *Jimi Hendrix: The Complete Guide to His Music*. Omnibus, Lontoo 2004.
- Doggett, Peter: *There's a Riot Going On: Revolutionaries, Rock Stars and the Rise and Fall of '60s Counter-Culture*. Canongate, Edinburgh 2007.
- Fairchild, Michael: “Are You Experienced?”; “Axis: Bold as Love”; “Electric Ladyland”. Universal City, CA: MCA Records 1993.
- Heylin Clinton: *Revolution in the Air: The Songs of Bob Dylan Vol. 1: 1957–73*. Constable, Lontoo 2009.
- Kurlansky, Mark: *1968: vuosi, joka vavahdutti maailmaa*. Like, Helsinki 2008.
- Lock, Graham: *Blutopia: Visions of the Future and Revisions of the Past in the Work of Sun Ra, Duke Ellington and Anthony Braxton*. Duke University Press, Durham & Lontoo 1999.
- MacDonald, Ian: *Revolution in the Head: The Beatles' Records and the Sixties*. Pimlico, Lontoo 1995.
- Murray, Charles Shaar: *Crosstown Traffic: Jimi Hendrix and Post-War Pop*. Faber and Faber, Lontoo 1989.

Rami Mähkä

- Roby, Steven: *Black Gold: The Lost Archives of Jimi Hendrix*. Billboard Books, New York 2002.
- Shelton, Robert: *No Direction Home: The Life and Music of Bob Dylan*. Omnibus, Lontoo 2011.
- Strain, Christopher: *The Long Sixties: America, 1954–1973*. Wiley Blackwell, Chichester 2017.
- Unterberger, Richie: *The Rough Guide to Jimi Hendrix*. Rough Guides, Lontoo 2009.
- Whitley, Sheila: *The Space Between the Notes: Rock and the Counter-Culture*. Routledge, Lontooja New York 1992.
- Youngquist, Paul: *A Pure Solar World: Sun Ra and the Birth of Afrofuturism*. University of Austin Press, Austin, Texas 2016.

Viitteet

- 1 Sit. Roby (toim.) 2012, 150.
- 2 Sit. Fairchild/Axis Bold as Love, 1993, 4.
- 3 Sit. Fairchild/Axis 1993, 8.
- 4 Sit. Roby 2012, 139.
- 5 Sit. Fairchild 1993/Ladyland, 5.
- 6 Sit. Black 1999, 132.
- 7 Sit. Black 1999, 135.
- 8 Sit. Black 1999, 132.

Joan Baez ja tarina verenpunaiseksi piirtyneestä maailmasta

I take with me where I go
A pen and a golden bowl;
Poet and beggar step in my shoes,
Or a prince in a purple shawl.

I bring with me when I return
To the house that my father's hands made,
A crooning bird on a crystal bough,
And O, a sad sad word!¹

*Joan Baez esiintymässä
Hampurissa vuonna
1973. Kuva: Heinrich
Klaffs. Wikimedia Com-
mons.*

Englantilaisen Henry Treecen (1911–1966) runo ”Old Welsh Song” aloittaa ja päättää yhdysvaltalaisen folk-muusikon Joan Baezin (1941–) *Baptism: A Journey Through Our Time* -konseptialbumin vuodelta 1968. Runossa matkalainen palaa kotiinsa surullinen viesti mukanaan ja sanat johdattavat kuulijansa osuvasti albumin tummanpuhuvien tekstien ja musiikin maailmaan. Joan Baez lausuu ja laulaa orkesterin säestyksellä 17 eri kirjoittajan runoja albumilla yhteensä 23 kappaleen verran. Musiikin levyllä on säveltänyt Peter Schickele, jonka kanssa Baez oli tehnyt yhteistyötä jo kahdella edellisellä albumillaan *Noël* (1966) ja *Joan* (1967). Albumi on mielenkiintoinen kokonaisuus ja puheenvuoro nimeään myöten vuoden 1968 kylmän sodan maailmasta, jossa tulevaisuususkkoa varjosti niin Vietnamin sota kuin laajemmin pelko ydinsodasta. Tässä tekstissä tarkastelen levyä ja sen kytkeytymistä Baezin toimijuuteen kysymällä, miten *Baptism: A Journey Through Our Time* albumi keskustelee Baezin äänellä sodanvastaisuudesta vuonna 1968?

Baez aloitti musiikin parissa toimimisen varsin nuorena, ja hänen läpimurtonaan pidetään esiintymistä Newportin folk-festivaaleilla vuonna 1959. Yli 60 vuotta jatkunut ura paitsi musiikin, myös aktivismin parissa tarjoaa hyvän mahdollisuuden pohtia myös laajemmin muusikoiden ja musiikin roolia yhteiskunnallisten epäkohtien esiin nostajana. Tätä vaikuttamisen näkökulmaa musiikkiin painottaa myös vastikään 2018 julkaistu *Musiikki muutosvoimana: Aktivistisen musiikintutkimuksen manifesti* -kirja kysymällä, minkälaisista yhteiskunnallisista ongelmista on ylipäättään mahdollista keskustella musiikin avulla ja millä keinoin.

Käsitän albumin *Baptism: A Journey Through Our Time* tämän tekstin puitteissa paitsi materiaalisena myös henkisenä historian lähteenä, sillä siinä pyritään vaikuttamaan runouden, musiikin ja taiteen keinoin eettisiin arvoihin ja asenteisiin tunteisiin vetoavalla tavalla. Näin ollen levy ei vain heijasta todellisuutta, vaan ennemminkin tuottaa sitä ottamalla osaa sodanvastaisuudesta keskusteluun. Tuolle keskustelulle äänen ja hahmon antaa Baez, jota kuvailtiin usein 1960-luvun musiikissa luonnonlapseksi- ja

Baptism: A Journey Through Our Time -levyn etukansi, kuvitus: Robert Peak. Vanguard, 1968.

lahjakkuudeksi, joka osasi tulkita folk-lauluja eleettömän koskettavasti. Albumia tarkasteltaessa otan huomioon Baezin tähtikuvan sodanvastaisena toimijana, sillä tämä julkisuuskuva määrittää myös monella tapaa musiikin merkitystä tietyn ajan ja paikan kontekstia vasten.² Aluksi pohdin levyn erilaisia tapoja artikuloida sodanvastaisuutta vuonna 1968, ja tämän jälkeen suhteutan sen Baezin sodanvastaiseen toimijuuteen.

Levyn sodanvastaisuus

Baez kertoo toisessa omaelämäkerrassaan *And a Voice to Sing With: A Memoir* (1987), kuinka Maynard Solomon Vanguard

levy-yhtiöstä esitti 1960-luvun puolessavälissä idean albumista, jossa Baez sekä laulaisi että lausuisi eri kirjoittajien runoja:

Vuonna 1968 levytin albumin *Baptism*, joka sisälsi valikoiman runoja Rimbaudilta, Lorcalta, Treeceltä, Prevertiltä, Blakelta, Joycelta ja muilta, klassisella säestyksellä. Se oli listoilla viimeisen kolmanneksen vuodesta 1968: kuulijakuntani mitä ilmeisemmin sieti laajempaa musiikillista kokeilua, kuin mitä moni uskoi mahdolliseksi.³

Vaikka Baez kertoo levyn listoille nousun olleen yllätys, alkoi folkmusiikki kuitenkin 1960-luvun loppua kohden väistyä kokeellisemman musiikin tieltä, mikä osaltaan antoi mahdollisuuden myös *Baptism: A Journey Through Our Time* kaltaiselle albumille. Kun aikaisemmin levyt koostuivat erillisistä lauluista, konseptialbumeissa lauluja yhdisti yhteinen teema. Samalla erilaisia musiikin tyylejä folkista klassiseen yhdisteltiin aikaisempaa kokeilevammalla otteella. Ensimmäisiä kuuluisia konseptialbumoja edustaa The Beatlesin vuonna 1967 julkaistu *Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band*. Musiikki alkoi saada myös synkempiä sävyjä progen ja raskaamman rockin myötä vuosikymmenen loppua kohden. Tummempien äänimaailmojen kehyksissä kriittisemmät yhteiskunnalliset kannanotot ja erilaiset dystopiat saivat jalansijaa populaarimusiikissa, ja tätä linjaa tuki myös musiikin visuaalinen maailma levynkansineen. Tällaisia levyjä olivat esimerkiksi tässä kirjassa Rami Mähkän tarkemmin esittelemä Jimi Hendrixin albumi *Electric Ladyland* (1968), ja yksi tunnetuimpia lienee myös vuonna 1969 julkaistu The Who'n rock-musikaali *Tommy*. Tätä muutosta vasten levy *Baptism: A Journey Through Our Time* näyttäytyy osittain aikansa hengen tuotteena kokeilevuudellaan ja synkällä vireellään.

Levyllä *Baptism: A Journey Through Our Time* sodanvastaisuutta artikuloidaan moninaisin tavoin tekijöiden, tekstien ja levytaiteen kautta. Albumin tekijöistä ja runoilijoista löytyy pienet esittelyt levyn sisäpuolelta ja kaikkien kohdalla painotetaan heidän rooliaan väkivallattoman maailman puolestapuhujina. Levyllä esiintyvät runoilijat ovat Norman Rosten, Henry Treece,

William Blake, Countee Cullen, E-E. Cummings, John Donne, Lawrence Ferlinghetti, Federico García Lorca, James Joyce, Wilfred Owen, Jacques Prévert, Kenneth Rexroth, (Jean) Arthur Rimbaud, Stephen Spender, Arthur Waley, Walt Whitman ja Yevgeny Alexandrovich Yevtushenko. Huomionarvoista on, kuinka runoilijat esitellään sodanvastaisuuden teeman kautta levyllä, jokainen omalla yksilöllisellä tavallaan. Esimerkiksi Henry Treecen kohdalla kerrotaan tämän kokemuksista toisessa maailmansodassa ja niitä seuranneesta kääntymisestä sodanvastaisten runojen äänitorveksi kotimaassaan Englannissa. Federico García Lorcasta puolestaan muistetaan hänen kirjoituksissaan esiintyneet sorretut ja köyhät kansanosat, sekä Lorcan oma kohtalo Espanjan sisällissodan uhrina. Runoilijoissa kiteytyy myös jotain kovin yllirajaista, sillä heitä on valittu mukaan levyille maailmanlaajuisesti, vaikka toki painotus on Englannissa ja Yhdysvalloissa. Baezin esittelyssä luonnollisesti korostetaan hänen rooliaan rauhanliikkeessä, mutta alleviivataan myös tämän yllirajaista vaikutusta ja kuulijakuntaa, joka ulottuu Yhdysvalloista Japaniin, luokkaan tai varallisuuteen katsomatta.

Koko maailmaa puhuttelevaa otetta korostaa myös levyn kansitaide, joka on Robert ”Bob” Peakin käsialaa. Hän on kuuluisa erityisesti elokuvamaailman julisteistaan, joista tunnetuimpia lienee esimerkiksi *Ilmestyskirja Nyt* ja *Star Trek* -elokuvien kuvitus. Baezille tekemässään kansitaiteessa kuvastuu sodan mahdollinen tuhovoima vastakohtanaan elämää symboloiva luonto. Levyn etukannen pienessä kuvassa on Baezin lapsen kasvot pinnan kukan kanssa. Taustalla aikuisen Baezin kasvot piirtyvät esiin vihreästä mustaan taittavien puiden takaa: silmät näyttävät tyhjiltä, suu on kiinni ja hiilenmusta metsä taustalla viittaa kuolleen maailman tilaan. Levyn sisäpuolella etukansien kuvamaailma jatkuu, tosin sen kokoajaksi on nimetty Peakin sijaan Tom Daly. Sisäpuolella on mustavalkoinen valokuva Joan Baezista lapsena kukan kanssa, eli samainen, joka etukannessa esiintyy piirroksen muodossa. Tämän pyöreän pienen valokuvan ympärille levittäytyy punertava kukkameri. Kuvan lähempi tarkastelu paljastaa, kuinka lapsen ja kukkien ylle painautuu tumma pilvi, josta

syvempi punainen väri valuu kuin verenä lapsen ja kukkameren päälle.

Kansitaiteessa ilmenevät teemat – sodan uhka ja siihen kytkeytyvä väkivaltainen kuolema, luonto ja lapsuus – toistuvat useissa levyn runoissa. Esimerkiksi Walt Whitmanin ”I Saw The Vision of Armies” tekstissä Baezin kohtalokas ääni piirtää uhkaavan ennustuksen kuoleman aallosta ja sen mukanaan tuomasta kärsimyksestä. Yevgeny Alexandrovich Yevtushenkon ”Colours” runossa luonto tarjoaa kertojan maailmaan värit, joiden näkeminen auttaa pasifismin hengessä löytämään keinon pelon käsitteeseen sotiin sijaan. E.E. Cummingsin runo on yksi melodisimmista kappaleista koko levyllä ja siihen sävelletty kaunis musiikki yhdessä Baezin lauluäänensä kanssa avaa kuulijan eteen näkymän peuroista vihreällä niityllä, samalla kuitenkin osoittaen eläimiä väijyvän vaaran. Norman Rostenin ”In Guernica” runossa lapset ovat tarinan keskiössä, mutta heihin yhdistyy sodan tuoma kuolema ja Baez lausuu sanat vähäeleisen rauhallisesti:

In Guernica the dead children
Were laid out in order upon the sidewalk,
In their white starched dresses,
In their pitiful white dresses.
On their foreheads and breasts
Are the little holes where death came in
As thunder, while they were playing
Their important summer games.
Do not weep for them, *madre*.
They are gone forever, the little ones,
Straight to heaven to the saints,
and God will fill the bullet-holes with candy.⁴

Tämä Espanjan sisällissodassa tuhoutuneen kylän kohtaloa kuvaava kappale kosketi nuoruuttaan vuonna 1968 elänyttä Lillian Bridwell-Bowlesia, joka muistelee myöhemmin vuonna 1995 ilmestyneessä artikkelissaan levyn merkitystä oman poliittisen tietoisuuden heräämiselle. Erityisesti ”In Guernica” kappale sai hänet ajattelemaan myös muita samankaltaisia pieniä lapsia

sotien keskellä ympäri maailmaa. Hän tuo kirjoituksessaan esille hämmennyksensä siitä, miten inspiraatio omaan kirjoittamiseen ja runouteen saapui folklaulajan kautta, eikä suinkaan esimerkiksi koulussa, missä hän alun perin oli runoihin tutustunut. Tämä on mielenkiintoinen muisto levyyn liittyen aikalaiselta, joka halusi korostaa albumin merkitystä ja vaikutusta omassa elämässään. Samalla se on osoitus siitä, miten 1960-luvun vastakulttuurissa musiikki oli monitahoisesti läsnä, ja informaatiokanavien, erityisesti television, yleistymisen lisäsi ennestään populaarimusiikin vaikutusmahdollisuuksia.

Levyllä tuotetaan näin monipuolisesti sodanvastaisuutta sen tekijöiden, kappaleiden ja levytaiteen osalta. Sodan uhka ja siihen kytkeytyvä väkivaltainen kuolema, luonto ja lapsuus ovat toistuvia teemoja levyllä, joita punoo yhteen pelon virittyneisyys ja huoli tulevaisuudesta. Tunteiden kulttuuripolitiikkaa tutkineen Sara Ahmedin mukaan pelko on jotain poissaolevaa, joka lähestyy meitä. Tämä pohjautuu Martin Heideggerin ajatukseen, kuinka pelko on aina jotain, joka ei ole tilallisessa tai ajallisessa mielessä läsnä tässä ja nyt. Näin ollen pelon kohde kiinnittyikin tulevaisuuteen, johonkin, joka saattaa tapahtua, mutta saattaa myös ohittaa meidät. Tämä kuvaa osuvasti esimerkiksi Whitmanin armeijaa, ja myös laajemmin koko levyllä ilmenevää pelon ilmapiiriä. Lapsuus ja luonto sen sijaan edustavat elämää ja viat tomuutta, jotka heräävät henkiin uudella tavalla pelon ilmapiirin myötä, kuoleman mahdollisuudesta. Ahmedin mukaan pelon yksi vaikutus onkin se, miten se herättää ajatuksen elämää ylläpitävästä rakkaudesta henkiin. Tämän levyn kohdalla rakkautta ja täten myös elämää edustaa eritoten lapsuus ja luonto. Levyn nimi *Baptism: A Journey Through Our Time* johdattelee samalla tapaa kuulijansa matkalle pelottavaan aikaan, mutta viittaa myös toisenlaisen aikakauden mahdollisuuteen kasteen myötä. Kuuntelija saattaa matkan läpikäytyään asennoitua väkivaltaa vastaan ja näin vapautua siitä. Uusi aikakausi, ehkäpä kasteen myötä uudeksi nimettyinä, voi alkaa.

Levyn muisto ja Joan Baezin sodanvastainen toimijuus

Levyn esiin tuoman sodanvastaisuuden tematiikan tarkastelun jälkeen on mielenkiintoista pohtia albumin merkitystä historiassa suhteessa Joan Baezin tähtikuvaan. Edellä mainituista, hyvin muistetuista ja suosituista konseptialbumeista poiketen, *Baptism: A Journey Through Our Time* -levy on monelta osin kadonnut historiaan. Myöskään 1960-luvun sodanvastaisen soundtrackin muistissa albumi ei ole säilynyt, huolimatta sen monipuolisesta tavasta keskustella sodanvastaisuudesta. Kaiken kaikkiaan levyn sijoittuminen kulttuuriseen muistiin on hataraa, sillä erilaisissa albumilistauksissa ja historiankirjoituksissa siihen harvoin törmää. Tätä kirjoittaessani, niin Wikipediassa kuin Spotifyssa, alkuperäinen levy sekoittuu siitä julkaistuun 2000-luvun versioon, jossa albumin kuva on eri ja kappaleistaan on lisätty kolme laulua. Musiikin historiaa tutkittaessa tämä on kiinnostava seikka, sillä musiikin kulttuurinen muisti elää koko ajan paitsi Lp-levyjen kautta, myös digitaalisilla alustoilla. Suositut artistit ja musiikki kertovat monella tapaa eri aikojen arvoista ja asenteista, eli siitä minkälainen musiikki ja minkälaiset artistit nostetaan jalustalle ja miksi.⁵ Mistä tämä levyn näkymättömyys ja sen osittainen unohtuminen voisi johtua?

Sytä on luonnollisesti monia, ja ne varmasti liittyvät ainakin albumin vaikeaan tyylilajiin, sillä sitä on hankala sijoittaa mihinkään tiettyyn musiikin genreen tai kuunnella perinteisempien laulujen tavoin. Levy asettuu huonosti myös Baezin folk-musiikon imagoon ja on itseasiassa yksiä harvoja kokeellisempia levyjä koko hänen urallaan.⁶ Naismuusikoita tutkineen Sheila Whiteleyn mukaan Baez edusti eritoten aikakauden ideaalia folklaulajaa epäkaupallisen ja luonnollisen tyylinsä puolesta, jota vielä korosti hänen konventionaalisen kaunis lauluäänensä. Whiteley huomauttaa, kuinka 1960-luvun vastakulttuuri tarjosi enemmän mahdollisuuksia ja liikkumavaraa eriaanisille miehille, kun taas naismuusikoita sitoivat yhä erityisesti lauluäänän ja ulkonäön normit. Vaikka Baez täyttikin kyseiset normit, hän itse muistelee, kuinka ei kokenut paineita menestyksestään 1960-luvulla, koska

Joan Baez Washingtonin mielenosoitusmarssilla 28. elokuuta 1963. Kuva: Rowland Scherman, Wikimedia Commons.

hänen albuminsa myivät hyvin ja myös tuottaja Maynard Solomon oli kiinnostuneempi taiteellisista lähtökohdista, enemmän kuin Baezin pitämisestä ”kuumana kamana” kaupallinen menestys mielessä.⁷ Baezin mielestä hänen suosionsa vaikutti lauluäänensä lisäksi ennemminkin juuri ajan poliittisuus, johon hänen toimijuutensa musiikin ja aktivismin risteyksessä sopi hyvin.

Taiteellisesti arvostettujen konseptialbumien lailla myöskään sodanvastaisuuden soundtrackissa levy ei ole säilynyt 1960-luvun lopun suosion jälkeen. Vietnamin sotaan liittyvää musiikkia tutkinut Janne Mäkelä toteaa myös, kuinka sodan kulttuurista soundtrackia hallitsevat miehet ja tämä lista on pysynyt vuosien kuluessa hyvinkin muuttumattomana. Mäkelän mukaan Vietnamin sota on yksi ”soitetuin sota” historiassa viitaten paitsi musiikin rooliin aikanaan, myös sodan muistamiseen jälkeenpäin. Kiinnostavaa sen soundtrackissa on, kuinka siinä toistuvat artistit ja kappaleet, jotka eivät usein edes suoranaisesti ottaneet kantaa sotaan. Tästä Baez poikkeaa tuntuvasti, sillä toisin kuin

monille muille muusikoille, Baezille ei ollut ongelma yhdistää musiikkia ja aktivismia, päinvastoin. Baez teki muun muassa rotusyrjintää vastustavan kiertueen etelävaltioissa vuonna 1962, ja esiintyi seuraavana vuonna Washingtonin mielenosoitusmarssilla, jossa Martin Luther King Jr. piti kuuluisan ”Minulla on unelma” -puheensa. Vuonna 1964 Baez kieltäytyi maksamasta veroja, koska ne rahoittivat suuren osan sodankäynnistä Vietnamsissa ja vuotta myöhemmin hän perusti sodanvastaisen opiston Kaliforniaan. Baez myös vangittiin kahteen otteeseen hänen osoittaessaan mieltään sotaa vastaan. Vuoden 1968 lopulla Baez julkaisi ensimmäisen omaelämäkertansa *Daybreak*, jonka läpileikkaavana teemana on sodanvastaisuus ja yleisemmin pasifismin sanoma: kirja on omistettu miehille, jotka joutuvat vankilaan kieltäytyessään ottamasta osaa sotaan. Näihin lukeutui myös Vietnamin sotaa vastustava Baezin oma aviomies David Harris, jonka kanssa hän meni naimisiin vuonna 1968. Julkaistessaan albumin *Baptism: A Journey Through Our Time* vuonna 1968, Baez oli näin jo vahvasti profiloitunut sodanvastaisen liikkeen yhdeksi kantavaksi esikuvaksi musiikissa Yhdysvalloissa.

Joan Baezin tapauksessa toinen negatiivisesti vaikuttava tekijä sukupuolen lisäksi levyn osittaiseen unohtumiseen on todennäköisesti – paradoksaalista kyllä – juurikin sen avoin poliittisuus ja Baezin itsensä suora kantaaottavuus sodanvastaisuudessa. Musiikin ja politiikan yhdistämistä tutkineen Christian Lahusenin mukaan poliittinen aktiivisuus ei toimi useinkaan populaarimusiikin artistien eduksi: poliittisesti kantaaottavat muusikot koetaan usein ylimielisinä ja he ovat näin ollen epäsuosittuja. Tämän on myös Baez saanut kokea. Esimerkiksi sarjakuvataiteilija Al Capp satirisoi 1960-luvulla Baezia tekopyhyydestä, kuvaten tätä limusiinilla ajelevaksi kommunistiseksi protestilaulajaksi piirtämänsä ”Joanie Phoebe” hahmon kautta. Baezia kutsuttiin myös usein nimityksellä ”vakava Joan” ja tätä kuvaa parodioitiin Nora Dunnin esittämällä hahmolla *Saturday Night Live*- ohjelmassa. Joan Baez itse muistelee omaelämäkerrassaan häneen kohdistuvaa lehtikirjoittelua näin:

Joan Baez Washingtonin mielenosoitusmarssilla yhdessä Bob Dylanin kanssa 28. elokuuta 1963. Kuva: Rowland Scherman, Wikimedia Commons.

Elämässäni oli paljon syvällistä onnea, mutta ei ollenkaan hauskaa. En tiennyt paljon hauskan pitämisestä. Tunsin itseni liian syylliseksi, ikään kuin minun ei kuuluisi aloittaa hauskan pitämistä ennen kuin jokainen maailmassa olisi ruokittu ja puettu. Lopetin minusta kirjoitettujen lehtijuttujen lukemisen, koska ne kuvasivat minut joko uhrautuvammaksi mitä oikeasti olin, tai ne eivät pitäneet minusta ja sanoivat mitä moninaisemmin tavoin, että olin tekopyhä.⁸

Kritiikki ei ole estänyt Baezia toimimista pasifismin ja ihmisoi-
keuksien puolesta myöhemminkään. Baezissa harvinaista onkin
se, ettei hän ole koskaan hylännyt aktivismiaan, vaikka on usein
saanut kärsiä tästä musiikillisen uransa kustannuksella. Viime
aikoina Baez on ottanut kantaa musiikkinsa avulla erityisesti pre-
sidentti Donald Trumpin hallinnon toimiin. Silmiinpistävää Bae-
zin molemmissa omaelämäkertoissa onkin hänen tapansa puhua
aktivismistaan ja musiikistaan: ensimmäiselle annetaan paljon

enemmän tilaa. Tätä selittää myös se, että ennemmin kuin musiikin tekijänä, Baez tunnetaan erityisesti muiden tekemien laulujen tulkitsijana. Tämä huolimatta siitä, että hän on kirjoittanut myös itse laulujaan, kuten ehkäpä suosituimman ”Diamonds and Rust” (1975) hittinsä.

Musiikki elää Baezin molemmissa omaelämäkertoissa parhaiten silloin, kun hän muistelee esiintymisiään paikoissa, joissa musiikin tuomaa solidaarisuutta ja toivoa tunnutaan tarvittavan eniten. Aktivismille hän on omistanut koko ensimmäisen omaelämäkertansa ja toisessa omaelämäkerrassa todetaan, kuinka musiikki, huolimatta kuinka kaunista se on, menettää merkityksensä, jos sillä ei voi vaikuttaa asioihin. Baez onkin toistanut monessa yhteydessä, kuinka hän on saanut äänensä lahjana, mutta aktivismi rauhan ja ihmisoikeuksien puolesta on ollut enemmänkin työtä, jonka hyväksi hän haluaa musiikillisia lahjojaan käyttää. Vuoden 1968 *Baptism: A Journey Through Our Time* -levyn kohdalla tämä ajatus on erityisen läsnä, ja albumi yhdessä esittäjänsä kanssa tarjoaakin monella tapaa mielenkiintoisen väylän 1960-luvun lopun sodanvastaisen musiikin ja liikehdinnän tarkasteluun.

Lopuksi

Levyn piirtämä tarina verenpunaiseksi piirtyneestä maailmasta ottaa kantaa sodanvastaisuudesta keskusteluun monitahoisesti. Jo silmäys levytaiteeseen osoittaa levyn teemat – lapsuuden, luonnon ja väkivaltaan kytkeytyvän kuoleman – yhdessä Baezin hahmon kanssa. Koko levyn idea juontuuakin ensisijaisesti levytaidetta myöden Baezin tähtikuvaan ja toimijuuteen väkivallattoman maailman puolestapuhujana. Levyä tuskin koskaan olisi tehty ilman Baezia ja siinä kuuluu yksi aikakauden tunnetuimmista sodanvastaisuuden äänistä populaarimusiikissa. Runot saavat lausujansa äänen myötä uuden elämän, jota tukee Schickelen luoma äänimaisema. Levy tavoittaa ajan pelon ilmapiirin, joka on läsnä myös monissa muissa vuoden 1968 kulttuurisissa tuotteissa

taiteesta elokuviin. Samalla tapaa esimerkiksi vuonna 1968 ilmestyneet elokuvat *2001: Avaruusseikkailu* ja *Apinoiden planeetta* maalaavat tarinoissaan esiin ihmisluonnon väkivaltaisuuden ja ydinsodan uhan, kyseenalaisten samalla tieteen mahdollisuudet elämän pelastamiseen. Ahmedin sanoin, kuoleman mahdollisuus tuo mukanaan pelon ilmapiirin, joka samalla kuitenkin herättää elämän symbolit henkiin.

Keskustelut mahdollisesta sodasta ja väkivallan uhasta ovat yhä käynnissä – eritoten Baezin kotimaassa Yhdysvalloissa presidentti Donald Trumpin aikakautena – ja albumi näyttäytyykin ajankohtaisena myös nykyperspektiivistä kuunneltuna. Samalla se avaa Baezin kaltaisen toimijan kautta väylän uusille ajankohtaisille kysymyksille musiikin ymmärtämisestä ja tutkimisesta muutosvoimana historiallista perspektiiviä vasten. Levyllä ilmaistu puhuttu ja laulettu runous on kokemassa musiikin genrenä uutta tulemistä ja suosiota niin Suomessa kuin maailmalla. *Baptism: A Journey Through Our Time* on näin musiikillisena teoksena monella tapaa avautuva albumi tutkimuksen ja kuuntelemisen kentälle, jonka ei toivoisi katoavan historian hämärään.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Baez, Joan: *Baptism: A Journey Through Our Time*. [vinyyli levy]. Vanguard 1968.

Baez, Joan: *Daybreak*. The Dial Press Inc., New York 1968.

Baez, Joan: *And a Voice to Sing With: A Memoir*. Simon & Schuster Paperbacks, New York 1987.

Kirjallisuus

- Ahmed, Sara: *Tunteiden kulttuuripolitiikka. Alkuteos: Cultural Politics of Emotion* (2004). Suom. Elina Halttunen-Riikonen. niin & näin, Tampere 2018.
- Bartmanski, Dominik & Woodward, Ian: *Vinyl: The Analogue Record in the Digital Age*. Bloomsbury Publishing PLC, London 2015.
- Bridwell-Bowles, Lillian: "Freedom, Form, Function: Varieties of Academic Discourse Author(s)". *College Composition and Communication*, Vol. 46, No. 1 (Feb., 1995), pp. 46–61 Published by: National Council of Teachers of English Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/358869>.
- Crockett, Jim: "Joan Baez". Bill Hood (toim.): *Artists of American Folk Music. The Legends of Traditional Folk, the Stars of the Sixties, the Virtuosi of New Acoustic Music*. GPI Publications, New York 1986.
- Hajdu, David: *Positively 4th street. The lives and times of Joan Baez, Bob Dylan, Mimi Baez Fariña and Richard Fariña*. Bloomsbury, London 2001.
- Heidegger, Martin: *Oleminen ja aika. Alkuteos: Sein und Zeit* (1927). Suom. Reijo Kupiainen. Vastapaino, Tampere 2000.
- James, David E. James: *Power Misses. Essays Across (Un)Popular Culture*. Verso, London 1996.
- Kallioniemi, Kari & Kärki, Kimi & Mäkelä, Janne & Salmi, Hannu (toim.): *History of Stardom Reconsidered*. International Institute for Popular Culture, Turku 2007.
- Kurlansky, Mark: *1968 – Vuosi joka vavahdutti maailmaa. Alkuteos: 1968: The Year That Rocked the World*. (2004). Suom. Kirsi Komonen. Otava, Keuruu 2008.
- Lahusen, Christian: *The Rhetoric of Moral Protest. Public Campaigns, Celebrity Endorsement, and Political Mobilization*. Walter de Gruyter, Berlin & New York 1996.
- Mononen, Sini & Välimäki, Susanna (toim.): *Musiikki muutosvoimana: Aktivistisen musiikintutkimuksen manifesti*. Tutkimusyhdistys Suoni ry., Helsinki 2018.
- Monti, Anton & Purokuru, Pontus: *1968 Vallankumouksen vuosi*. Kustantamo S&S, Helsinki 2018.
- Mäkelä, Janne: *John Lennon Imagined. Cultural History of a Rock Star*. Peter Lang Publishing, New York 2004.
- Mäkelä, Janne: "Voitonlauluja – Vietnamin sodan musiikki". *ILMESTYSKIRJA Vietnamin sodan kulttuurihistoriaa*. Toimittaneet Hanne Koivisto, Kimi Kärki ja Maarit Leskelä-Kärki. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016.
- Whiteley, Sheila: *Women and popular music. Sexuality, Identity and Subjectivity*. Routledge, Oxon 2000.

Viitteet

- 1 Henry Treece: Old Welsh Song. 1942. Joan Baez: *Baptism: A Journey Through Our Time* 1968.
- 2 Tähteysteoria ks. esim. Mäkelä (2004), Kallioniemi, Kärki, Mäkelä, Salmi (2007).
- 3 Baez 1987, 166. Suom. Marika Ahonen.
- 4 Norman Rosten: In Guernica. 1943. Joan Baez: *Baptism: A Journey Through Our Time* 1968.
- 5 Vinyylilevyn suosiosta ja merkityksestä myös digitaalisella aikakaudella ks. esim. Bartmanski & Woodward (2015).
- 6 Toinen erityisen kokeellinen ja myös sotaan kantaaottava levy on esim. *Where Are You Now, My Son?* (1973), joka sisältää Baezin äänittämää kuulokuvaa Hanoin pommituksista, joiden keskelle hän joutui vieraillessaan Pohjois-Vietnamissa vuonna 1972.
- 7 Vanguard levy-yhtiö oli suhteellisen pieni, alun perin klassiseen musiikkiin keskittynyt levy-yhtiö, jonka Maynard Solomon oli perustanut yhdessä veljensä Seymourin kanssa vuonna 1950.
- 8 Baez 1987, 127. Suom. Marika Ahonen.

Saamelaisrenessanssin synty ja Nils-Aslak Valkeapään *Joikuja*-albumi (1968)

Suomen Saamenmaalla kuhistiin vuonna 1968: vastapainona sodanjälkeiselle suomalaistumisen ajalle esiin marssi nuori ja radikaali saamelaisukupolvi. 1960-luvun lopulla käynnistyi niin kutsuttu saamelaisrenessanssi, jonka aikana nuori sukupolvi nosti oman kulttuurinsa arvostuksen uuteen huippuun. Tarkastelemme tämän uuden sukupolven nousua ja sen tapoja tuoda uutta elinvoimaa ja ylpeyttä omaan kulttuuriinsa politiikan ja taiteen keinoin. Nousu oli yhteydessä nuorisoradikalismiin ja kytkeytyi laajempaan kansainväliseen liikehdintään alkuperäiskansojen oikeuksien puolesta 1960-luvulla.

Tätä taustaa vasten tarkastelemme erityisesti yhtä tärkeää aikakauden teosta: vuonna 1968 ilmestynyttä Nils-Aslak Valkeapään esikoisalbumia, *Joikuja*¹. Levy uudisti räväkästi perinteistä joikumusiikkia, ja sen vaikutukset kantavat vahvoina nykypäivän saamelaiskulttuuriin asti. Valkeapää tunnetaan saamelaisten keskuudessa nimellä Áillohaš, joten käytämme tässä artikkelissa sekä hänen nimensä suomenkielistä että saamenkielistä kirjoitusasua. Enontekiöläiseen poromiesperheeseen vuonna 1943 syntynyt Áillohaš oli monella eri taiteen alalla toiminut multitaiteilija sekä yhteiskunnallinen vaikuttaja. Hän toimi elämänsä aikana kirjailijana, runoilijana, kuvataiteilijana, näyttelijänä, multimediateosten tuottajana ja toimittajana. Musiikin alalla hän keräsi, edisti ja uudisti joikuperinnettä; sävelsi, sanoitti ja toimi tuottajana.

Saamelaiskulttuurin kurimus ja asuntolasukupolvi

Saamelaiskulttuuri oli ollut Suomessa aina toisesta maailmansodasta lähtien entistä suuremman suomalaistumis- ja suomalaistamispaineen alla. Syitä oli monia. Ensinnäkin Lapin sodan aikana vietetty evakko aika Keski-Pohjanmaan suomalaisen maaseutuyhteiskunnan keskellä oli tuonut monet saamelaiset ensimmäistä kertaa kosketuksiin valtaväestön kanssa.² Olosuhteet olivat jo lähtökohtaisesti vaikeat, sillä evakuointi toteutettiin äärimmäisellä kiireellä, eikä omaisuutta juuri ehditty ottaa mukaan. Moni saapui evakkoon kuin kerjäläisenä, mukanaan vain päällään olevat vaatteet. Keski-Pohjanmaan ympäristö oli täysin erilainen Saamenmaahan verrattuna – monet esimerkiksi sairastuivat ja kuolivat juotuaan likaista vettä suoraan joesta, eikä vastustuskykyä suomalaisyhteisön taudeille ollut. Myöskään elämiseen omilla perinteisillä elinkeinoilla ei voinut enää luottaa, sillä luonto ja sen tarjoamat resurssit olivat tyystin erilaiset kotiseutuun verrattuna. Maatalouden asema olikin yksi suurimmista saamelais- ja suomalaisyhteisöjä jakaneista elementeistä: jo luonnon asettamien olosuhteiden pakosta, vain harva saamelainen oli elänyt maataloudesta. Tiukan aikataulutettua elämää elänyt suomalainen maanviljelijäyhteisö oli tavoiltaan hyvin kaukana ympäristön ehtojen mukaisesti elämään tottuneesta saamelaisyhteisöstä.

Evakkoajana havaitut eroavaisuudet saamelais- ja suomalaiskulttuurien välillä saivat aikaan suuren muutospaineen saamelaiskulttuurin parissa, eritoten, kun oli jouduttu altavastaajan asemaan. Toisaalta Saamenmaalla toisistaan hankalien välimatkojen päässä eläneet saamelaiset alkoivat nyt tuntea entistä suurempaa yhtenäisyyden tunnetta keskenään. Evakkoajana esimerkiksi perustettiin Ylivieskassa 1945 ensimmäinen saamelaisten oma saamelaisyhdistys, Sami Litto. Saamelaisten yhteisen käyttökielen vakiintuminen suomeksi toisaalta vauhdittui jo käytännön syistä: Suomen saamen kielten puhujat eivät välttämättä ymmärtäneet toistensa kieltä, mutta suomi oli monille yhteinen kieli, jota tulkkaamaan löytyi aina joku.³

Sodan jälkeen Saamenmaalle palasi monella tapaa muuttunut kansa. Omaa kulttuuria oli verrattu suomalaiseen, eikä vertailussa ollut käynyt hyvin, kun se oli suoritettu suomalaisyhteisön keskellä, sen säännöillä ja ilman omia voimavaroja. Moni alkoi uskoa, että suomalaisessa yhteiskunnassa pärjäsivät parhaiten ole-malla mahdollisimman suomalainen. Myös vauhdikkaasti käynnistynyt jälleenrakennusaika voimisti tällaista ajattelua. Sodassa suurimmalta osin tuhoutunut rakennuskanta rakennettiin uudelleen suomalaisten standardien mukaisesti. Jälleenrakennuksen mukana tulivat laajentuva tieverkosto ja suomalaiset rakentajat, joista moni jäi Lappiin pysyvästi. Näin moni entinen saamelaispiitäjä sai runsaasti suomalaisasutusta.

Toinen, kulttuurin kannalta merkittävin muutos, oli kuitenkin asuntolakoulujärjestelmän tulo. Vuoden 1947 oppivelvolisuuslain muutoksen mukaisesti tuli myös syrjäseutujen lasten käydä koulua, kun aiemmin opetuksesta olivat vastanneet Saamenmaalla kiertävät, saamea taitavat katekeetat. Erityisesti tietömien taipaleiden Lapissa koulupakko tarkoitti sitä, että lasten täytyi muuttaa lukukausien ajaksi asuntolakouluihin. Moni pääsi siis käymään kotonaan vain kesäisin ja jouluna. Koulujärjestelmän tavoitteet olivat toki enimmäkseen jalot – sekä viranomaiset, koulun henkilökunta että monet vanhemmistakin uskoivat saamelaisuuden olevan katoava, kuolemassa oleva kulttuuri. Lasten kannalta koettiin paremmaksi, että nämä oppisivat suomen ja suomalaisuuden.

Koulujen käytännöt vaihtelivat, mutta suomen kielen ja suomalaisten tapojen asema oli kaikkialla hallitseva. Monissa kouluissa ei saamea saanut käyttää edes apukielenä opetuksessa – ei, vaikka oppilaat eivät olisi kouluun tullessaan puhuneet sanaakaan suomea. Saamea ei kaikkialla saanut käyttää vapaa-ajallaan. Kouluissa esiintyi myös paljon kiusaamista ja tiukan hierarkian huipulla olivat suomalaislapset. Näin saamelaisuudesta muodostui monelle kaikkea muuta kuin ylpeydellä kannettava osa omaa identiteettiä. Moni traumatisoitui ja häpesi niin, ettei missään nimessä halunnut opettaa omille lapsilleen yhtään saamea tai perinteisiä saamenkäsitöitä – ei haluttu, että omat lapset

joutuisivat käymään läpi saman kuin mitä he itse olivat käyneet. Saamelaisten asuntolakoulukokemuksia tutkinut Minna Rasmus muistuttaa kuitenkin myös, etteivät kaikki saamelaislapset kokee asuntola-aikaansa traumaattiseksi. Taloudellisesti haastavana sodanjälkeisenä aikana ilmaisen ruoan tarjonnut asuntola-elämä oli monelle perheelle myös avuksi. Moneen saamelaiseen kuitenkin juurtui vankka usko siitä, ettei omasta saamelaistautasta kannattanut julkisesti puhua kenellekään – ei välttämättä omille lapsilleenkaan.

Saamelaiskulttuuria toki arvostettiin Suomessa, mutta pitkälti eräänlaisena historiallisena muistona menneestä ajasta. Se oli taltioimisen, ei uudistamisen kohde. Matkailumarkkinointi oli ottanut myös saamelaiskuvaston vahvasti haltuunsa: Suomea mainostettiin turisteille vahvasti värikästä alkuperäiskansaa esittelemällä. Saamelaiset nähtiin sivistyneen suomalaisyhteiskunnan primitiivisenä, historiattomana esiasteena, ahtaalla modernisoituvan yhteiskunnan puristuksessa, perinteisten elinkeinojen joutuessa vaikeuksiin. Yleisen väheksyvän asenneilmapiiriin lisäksi kulttuurin arvostuksen ja perinteisten taitojen katoaminen oli myös olosuhteiden tulosta. Pitkät poissaolot kotoa tarkoittivat sitä, etteivät lapset perheiden niin halutessakaan enää pystyneet osallistumaan kodin perinteisiin elinkeinoihin kuten ennen, mukana tekemällä oppien. Kouluissa ei saamelaiskulttuuria opetettu, joten kielen menettämisen lisäksi niin kutsuttu asuntolasukupolvi menetti yhteytensä perinteisiin elinkeinoihin, musiikki- ja käsityöperinteisiin.

Ajatusmaailmojen kannalta koulutuksesta muodostui sekä saamelaisia yhdistävä että toisistaan eristävä tekijä: kouluvuodet hioivat koulutovereita yhteen ja loivat me-henkeä kaukana kotoa, mutta samaan aikaan koulujärjestelmä myös synnytti kuluja perinteisempien, vanhempien sukupolvien ja ”länsimaistuneiden”, koulutettujen nuorten välille. Näkemykset siitä, mikä omassa kulttuurissa oli arvokasta ja kuinka sen puolesta tulisi toimia, erosivat suuresti. Asuntolakouluista saadussa länsimaisessa koulutuksessa piili kuitenkin myös uuden alku: välineet toimia länsimaisessa yhteiskunnassa sen säännöillä. Nuorison noustessa

barrikadeille ympäri maailmaa oli myös nuori saamelaissukupolvi valmiina ryhtymään taisteluun oman kulttuurinsa säilymisen ja elpymisen puolesta.

Muiden saamelaislasten tavoin myös Nils-Aslak Valkeapää joutui jo varhain huomaamaan, kuinka saamelaiskulttuuria pidettiin valtakulttuuria vähempiarvoisena. Hän aloitti koulutiensä ummikkona suomenkielisessä asuntolakoulussa ja myöhemmin jatkoi opintojaan Kemijärven seminaarissa 1960-luvulla. Opettajana hän ei koskaan työskennellyt, mutta seminaarissa hän sai lisää tietoa häntä kiinnostavista aiheista, kuten kirjallisuudesta ja musiikista. Valkeapää luki ihmisoikeuksista ja vähemmistöistä ympäri maailmaa, ja löysi yhtäläisyyksiä saamelaisten tilanteeseen esimerkiksi Pohjois-Amerikan alkuperäiskansoista. Seminaarissa kaukana kotoa myös oman kielen, kulttuurin ja joikuperinteen tärkeys korostui. Opinajossaan Áillohaš tutustui myös kitaristi Martti Niskalaan, jonka kanssa hän esiintyi yhdistäessään joikuihin kitarasäestystä ensimmäistä kertaa. Soitinsäestyksen yhdistäminen perinteiseen joikuun oli jotain ennenkuulumatonta, uutta ja ihmeellistä, eikä saamelaisyhteisö ottanut uudistusta suinkaan riemumielin vastaan. Sen sijaan Valkeapää joutui useaan otteeseen perustelevaan ajatuksiaan.

Saamelaisrenessanssin synty ja nuoret radikaalit

1960-luvun lopulla ihmiset marssivat ympäri maailmaa vähemmistöjen puolesta. Myös Saamenmaalla nuoriso luki Nils-Aslak Valkeapään johdolla kirjallisuutta ja uutisia kolonialismista, rotusorrosta, ja halusi parantaa kansansa ja kulttuurinsa tilannetta. Käynnistyi aika, jota esimerkiksi Veli-Pekka Lehtola kutsuu saamelaisrenessanssiksi: saamelaiset ryhtyivät tarmokkaiisiin toimiin saamelaiskulttuurin puolustamiseksi ja sen elinvoimaisuuden lisäämiseksi.⁴ Lehtolan mukaan 1960-1970 lukujen vaihteen liikehdinnälle oli ominaista saamelaiskulttuurin läpimurto hyvin laajalla rintamalla: politiikassa ja yhdistystoiminnassa, kulttuurissa ja tiedotusvälineissä. Taiteen osuus oli olennainen,

etenkin musiikin ja kirjallisuuden. Nuorilla oli asuntolakoulujen perintönä entistä paremmat välineet suomalaisyhteiskunnassa vaikuttamiseen: tuntemus suomalaisesta yhteiskunnasta ja hyvä suomen kielen taito. ”Nuoret radikaalit” haastoivat aiempaa rohkeammin suomalaista yhteiskuntaa korjaamaan saamelaisten yhteiskunnassa kohtaamia epäkohtia, kun vanhemmat sukupolvet olivat pitkälti luottaneet maltillisuuteen ja sovinnollisuuteen ongelmien ratkaisemisessa.

Kehityskulun saamelaisoikeuksien vaatimisessa voi liittää osana ympäri maailmaa heränneeseen keskusteluun ja tietoisuuteen alkuperäiskansojen ja vähemmistöjen asemasta. Myös saamelaiset itse alkoivat määrätietoisemmin liittää itseään keskusteluun näistä teemoista. Yhteispohjoismainen saamelaisyhteistyö ja kansainvälinen alkuperäiskansayhteisö muodostuivat tärkeäksi osaksi uutta, entistä tietoisempaa saamelaisidentiteettiä ja saamelaisten etnopolitiittista strategiaa. Saamelaisrenessanssissa poliittisten vaatimusten lisäksi taiteen asema oli suuri. Tämä heijastui erityisesti saamenkäsitöihin, saamelaiskirjallisuuteen ja joikuperinteeseen. Oman kulttuurin säilyttäminen oli elintärkeää, mutta sitä ei haluttu vain tallentaa museoihin tai muistoksi menneestä ajasta: taiteen täytyi myös uudistua ajan mukana. Tätä työtä oli vahvasti tekemässä erityisesti Nils-Aslak Valkeapää.

Saamelaisille haluttiin tasaveroiset oikeudet suomalaisessa yhteiskunnassa – saamelaisina eläen. Erityisesti saamelaiskulttuurille elintärkeiden luontaiselinkeinojen harjoittaminen haluttiin turvata, mutta tukea kaivattiin kipeästi myös saamen kielen aseman parantamiseksi. Toivottiin, että lapsilla olisi mahdollisuus oppia lukemaan ja kirjoittamaan äidinkielellään. Tämän lisäksi haluttiin myös vahvistaa saamenkielisen kirjallisuuden asemaa. Saamelaiskirjallisuuden asema oli kaikissa Pohjoismaissa vaikea. Oman haasteensa pohjoismaiselle saamelaisyhteistyölle asiassa muodosti pohjoissaamen ortografia eli kirjoitusjärjestelmä, joka tuolloin oli vielä vakiintumaton. Eri saamelaisalueilla saamea kirjoitettiin siis eri tavoin.⁵

Elinkeinojen kannalta taas olennaisimpia kysymyksiä olivat maankäytölliset asiat. Esimerkiksi Porttipahdan ja Lokan teko-

Perinteisen ja modernin kohtaaminen Enontekiön Pättikässä vuonna 1966 – Valkeapää katselee autoaan autotallina toimivassa laavussa. Kuva: Martti Linkola. CC BY 4.0, Finna, Museovirasto.

altaiden rakentamiset Suomen saamelaisalueen etelärajoille Vuotsoon 1960-luvun lopulla mullistivat suuresti paikallisten elämää. Vedensäännöstely aiheutti ongelmia sekä poronhoidolle että kalastukselle, eikä Suomen valtion katsottu toimivan tilanteen korjaamiseksi. Päinvastoin, valtion suunnitelmat uhkasivat luontaiselinkeinojen tulevaisuutta. Metsänhakkuita oli tarkoitus harjoittaa ja tekoaltaita rakentaa entistä enemmän teollistuvan yhteiskunnan tueksi.

Eri saamelaiskukupolvien tavoitteet eivät läheskään aina eronneet toisistaan – esimerkiksi kielen aseman turvaaminen oli kaikkien tavoitteena – mutta työvälineet kyllä. Keskustelua menetelmistä tavoitteiden saavuttamiseksi käytiin nuorten, malttamattomien kuumapäiden ja vanhojen jäärien välillä. Kun nuoret puhuivat sorrosta ja kolonialismista, kokivat vanhemmat sukupolvet usein vuosikymmenien ajan tehdyn maltillisen yhteistyön valuvan hukkaan. Nuorten kritiikki nähtiin saamelaisia haittaavana, jopa suomalaista yhteiskuntaa halventavana. Koulutausta

nähtiin heille yhteisön sisällä myös haitaksi, eikä nuorten esiinmarssi tapahtunut vailla vastusta. Julkisessa keskustelussa kritisoitiin myös suomalaisten suunnalta ”liiaksi heimostaan etääntyneiden lappalaisten” mielipiteitä.⁶

Alkuperäiskansojen yhteistyö oli Valkeapäälle hyvin tärkeää. Hän nimitti eri alkuperäiskansojen jäseniä sisarikseen ja veljikseen, ja tunsu suurta yhteenkuuluvaisuutta kolonisoitujen alkupe-
räiskansojen kanssa. Äillohaš olikin yksi keskeisimpiä hahmoja Alkuperäiskansojen maailmanneuvostossa, WCIP:ssä.⁷ Myös eri saamelaisheimojen sisaret ja veljet olivat luonnollisestikin hänen sydäntään lähellä. Vaikka pohjoissaamelaiset – joihin Valkeapää itsekkin kuului – asuvat Suomessa, Norjassa ja Ruotsissa, eivät maiden rajat saamelaiskulttuuria rajoita, vaan heillä on asuin-
maasta riippumatta ja paikalliserot huomioiden sama kieli, kulttuuri, käsityö- ja musiikkiperinne.

Valkeapää aloitti jo 1960-luvun lopulla pohjoissaamelaisen joikuperinteen määrätietoisuuden uudistamisen, jonka seurauksena *Joikuja*-levy (OT-LP 50) ilmestyi vuonna 1968. Levyn katsotaan aloittaneen saamelaisen populaarimusiikin aikakauden, sillä sen myötä perinteinen saamelainen musiikki muuttui ja uudistui perustavanlaatuisesti.

Joikuja-levy modernin saamelaismusiikin uranuurtajana

Saamelaisyhteisön näkökulmasta Valkeapään uudenaikaisessa musiikillisessa ilmaisussa oli kaksi epäilyttävää seikkaa. Ensinnäkin itse joikaaminen: monet saamelaiset uskoivat 1960-luvulla, että joiku oli syntiä ja paheksuttavaa. Olipa Nils-Aslak Valkeapääkin kuullut joutuvansa suoraan helvettiin joikaamisensa vuoksi. Tämä uskomus elää laajasti edelleen myös näinä aikoina. Joikuperinteen paheksumisen taustalla on pitkä historia, vuosisatoja jatkunut kristillisten pappien aikoinaan alkuun panema uskomus siitä, että joiku on pirun musiikkia. Joiun uskottiin olevan syntiä myös sen vuoksi, että saamelaisen muinaisuskon edustaja, shamaani, käytti joikua uskonnollisissa yhteyksissä ja rituaaleissa.

Joiku musiikillisena ilmaisuna on siten edelleen saamelaisyhteisössä toisaalta suuresti arvostettu, toisaalta pelottava, varottava ja synnillinen asia. Tämä huomioiden Valkeapää osoitti suurta rohkeutta tuodessaan joiun julkisuuteen.

Toinen yhteisön sisällä epäilyksiä herättänyt asia Valkeapään musiikissa itse joiun lisäksi oli soitinsäestys. Perinteinen joiku on säestyksetön vokaalimusiikkilaji, eli joikaamiseen ei ole yhdistetty soittimia. Shamaanin rumpu oli ollut ainoastaan shamaanin käytössä ja toiminut rituaaleissa ennustamisen ja transsiin vaipumisen välineenä, eikä sitä näin ollen käytetty varsinaisena säestyssoittimena joikaamisen yhteydessä. Kitarasäestys muuttikin perinteisen joiun luonnetta monella tapaa. Säestyksen myötä joikaajan tuli sopeuttaa joiku säestävän soittimen sävelkorkeuteen ja rytmiin. Myös joikuun kuuluva improvisatorisuus ja vapaa muotorakenne ”kärsi” joikaajan joutuessa toimimaan yhdessä säestäjän kanssa. Perinteisen joiun taitajat karsastivat soitinsäestystä suuresti. Annukka Hirvasvuopio-Laitin pro graduksaan haastattelema joikaaja Ivvár Niillas sanoi Áillohašin pilanseen joiun täysin yhdistämällä siihen soittimia. Samassa haastattelussa hän kuitenkin totesi myös, että Nils-Aslak Valkeapää oli tuonut joiun julkisuuteen ja sitä kautta auttanut pelastamaan sen.

Oheiset kommentit kiteyttävät suhtautumisen Valkeapään pyrkimyksiin uudistaa joikua. Alun kauhistus soittimien yhdistämisestä joikuun muuttui vuosien varrella hiljaiseksi hyväksynnäksi ja lopulta arvostukseksikin, ainakin suurella osalla saamelaisista. Perinteisen säestyksettömän joiun asema on kuitenkin myös nykypäivänä vahva ja taitavia joikaajia arvostetaan suuresti. Säestyksettömän joiun tärkeästä asemasta kertoo esimerkiksi se, että Norjan Kautokeinossa vuosittain järjestettävässä Sámi Grand Prix -laulukilpailussa on erikseen omat sarjansa modernille saamelaismusiikille ja perinteisille säestyksettömille saamelaisille vokaalimusiikkilajeille. Pohjoissaamelainen joiku lienee tunnetuin saamelainen perinнемusiikkilaji, mutta myös muilla saamelaisryhmillä on omat perinнемusiikkilajinsa. Näitä ovat esimerkiksi inarinsaamelainen livde, kolttasaamelainen leu'dd ja eteläsaamelainen vuelie.

Joikuja-albumin kansi. Kuva: Marja Länsman.

Joikuja-levy julkaistiin vuonna 1968 Otavan kirjallisena ääni-levynä. *Joikuja*-levyn kansilehdessä Valkeapää kiittää ystäviään Kari Rydmania, kitaristi Martti Niskalaa sekä Tuomas Anhavaa, joiden ansioksi hän mainitsee sen, että tohti ryhtyä uudistamaan joikuperinnettä. Rydman osallistui levyn tekemiseen luomalla siihen äänimaailman ja taustamusiikin ja Niskala toimi levyn kitaristina. Levyllä on yhteensä 22 kappaletta, pääasiassa perinteisiä joikuja kitarasäestyksellä. Lisäksi mukana on yksi Valkeapään oma sävellys, ”Leage liekkas” (”Ole lämmin”), jonka voi laskea enemmänkin lauluksi kuin joiuksi. Levyn äänimaisema ja taustäännet luovat kuvaa poroerotuksista ja pohjoisen elämästä: kuuluu poronkoparien napsetta, ihmisten huutoja, koiran haukunaa, saamenkielistä puhetta ja joikua. Poroerotuksessa joskus käynyt tunnistaa äänimaiseman heti. Levyn kansilehdessä Áillohaš myös kertoo, ettei hän ole varsinaisesti muuttanut itse joikuja, vaan ne olisivat tunnistettavissa perinteisiksi joiuiksi sekä ilman kitarasäestystä että sen kanssa.

Joikuja-levyn kansikuvassa on voimakkaat värit, kirkkaan-punaista ja keltaista. Levyn kansilehdessä ei mainita kansikuvan tekijää, mutta kuvakieli ja värien käyttö vastaa Valkeapään maalaamia kuvia. Voidaan siten olettaa, että kansikuva on hänen itsensä tekemä. Vanhan saamelaisen tarun mukaan saamelaiset ovat "auringon poikia ja kuun tyttäriä" ja aurinko toistuu erilaisina teemoina useissa Valkeapään kuvin, maalauksissa ja musiikissa. Hän myös julkaisi myöhemmin runoteoksen *Beaivi áhčážán, Aurinko isäni*, sekä samannimisen levyn.⁸ *Joikuja*-levyn kansikuva tuokin mieleen pohjoisen valoisat kesäyöt ja keskiyön loistavan auringon.

Valkeapään johtama suuri muutos joikuperinteeseen oli myös se, kuinka joiun konteksti muuttui. Joiku siirtyi perhepiirissä suullisena perinteenä eteenpäin siirtyneestä perinnemusiikista esiintymislavoille suuren yleisön eteen. Valkeapää itse käytti tästä uudenlaisesta tavasta tehdä joikua nimitystä "uusi joiku". Saamelaismusiikin tutkija Marko Jousto kuvailee tärkeimmiksi muutoksiksi perinteisen ja Nils-Aslak Valkeapään luoman ja nimeämän "uuden joiun" välillä esittämistilanteen muutoksen, joikaajan ja säestäjän uudenlaisen suhteen, saamelaisen yleisön kahtia jakautuneen suhtautumisen uuteen musiikkiin ja sen, että saamelaista musiikkia alettiin julkaista äänilevyinä. Ennen *Joikuja*-levyn ilmestymistä saamelaista musiikkia, säestyksetöntä perinnemusiikkia, oli julkaistu lähinnä historiallisina arkistoaänitteinä. *Joikuja*-levyn merkitys saamelaisen modernin musiikin syntymiselle on näin ollut mullistava.

Lopuksi

Saamelaismusiikki nykypäivänä on monipuolista, ja perinteisen joiun ja muiden perinteisten vokaalimusiikkilajien lisäksi modernin musiikin saralla löytyy saamenkielistä musiikkia joka lähtöön. On räppiä, poppia, rokkia, heviä, etnoa, lastenmusiikkia, hengellistä musiikkia ja tanssimusiikkia. Saamelaista musiikkia soitetaan päivittäin Suomen, Ruotsin ja Norjan saamenkie-

lisillä radiokanavilla, Suomessa saamenkielinen radiokanava on nimeltään Yle Sápmi. Saamelaismusiikkiin keskittyneitä festivaaleja ja tapahtumia on lukuisia, näistä mainittakoon esimerkiksi Kautokeinin pääsiäisfestivaalit, Riddu Riddu ja Márkomeannut Norjassa, Jokkmökin markkinat Ruotsissa ja alkuperäiskansojen Ijahis Idja -musiikkifestivaali Inarissa, Suomessa. Nils-Aslak Valkeapää perintö elää monilla saamelaistaiteen alueilla ja myös saamelaismusiikkifestivaalien syntymiseen hän vaikutti vahvasti. Valkeapää oli läänintaiteilija-aikoinaan suuressa roolissa sekä Kautokeinin pääsiäisfestivaalin että alkuperäiskansojen Davvi Šuvvá -festivaalin järjestämisessä Ruotsin Karesuvannossa. Valkeapää itse menehtyi 26.11.2001, mutta hän toimii edelleen innoittajana saamelaismuusikoille: hänen musiikkiaan kuunnellaan ja esitetään paljon, hänen runojaan sävelletään ja joikujaan joikataan. Lisäksi hänen näkemyksensä saamelaiskulttuurin elinvoimaisuudesta elää yhteisön parissa vahvana.

Nils-Aslak Valkeapäällä oli seitsemän henkilöjoikua, jotka kuvastavat häntä ja kertovat hänestä. Saamelaisten sanonnan mukaan “olmmoš eallá nu guhká go su luohti gullo”, ihminen elää niin kauan kuin hänen joikuaan joikataan. “Áillohačča luodit”, Nils-Aslak Valkeapään joiut, eivät ole vaipuneet unholaan.

Lähteet

- Valkeapää, Nils-Aslak: *Joikuja*. Äänilevy ja kansilehti. OT-LP50, Otava 1968.
- Hirvasvuopio-Laiti, Annukka: *Gárddi luhtte lávddi ala – Poroaidalta esiintymislavalle. Saamelaiset elementit tenonsaamalaisessa musiikissa kolmen sukupolven aikana*. Etnomusikologian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Tampere 2008.
- Lehtola, Jorma: *Laulujen Lappi. Tarinoita haavemaasta*. Kustannus-Puntsi, Inari 2007.

- Lehtola, Veli-Pekka: *Saamelaiset suomalaiset. Kohtaamisia 1896–1953*. SKS, Helsinki 2012.
- Lehtola, Veli-Pekka: *Saamelainen evakko*. Kustannus-Puntsi, Inari 1994.
- Lehtola, Veli-Pekka: *Saamelaiset. Historia – yhteiskunta – taide*. Kustannus-Puntsi, Inari (1997) 2015. https://www.veli-pekkalehtola.fi/UserFiles/files/lopullinen_ss1-304_SAAMELAISET_0509.pdf.
- Jouste, Marko: “Äillohaš ja uuden joiun synty.” *Minä soin – Mun čuojan. Kirjoituksia Nils-Aslak Valkeapään elämäntyöstä*. Taarna Valtonen & Leena Valkeapää (Toim.) Lapland University Press, Rovaniemi 2017.
- Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*. Toim. Pigga Keskitalo, Veli-Pekka Lehtola ja Merja Paksuniemi. Siirtolaisinstituutti, Turku 2014.
- Seurujärvi-Kari, Irja: *Ale jaskkot eatnigiella. Alkuperäiskansaliikkeen ja saamen kielen merkitys saamelaisten identiteetille*. Helsingin yliopisto, Helsinki 2012.
- Siivikko, Niina: *Kaikuja Saamenmaalta. Saamelaiskysymys suomalaismediassa vuonna 1971*. Kulttuurihistorian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, Turku 2015.

Viitteet

- 1 OT-LP50.
- 2 Länsi-Lapin saamelaisia evakuoitiin myös Ruotsiin.
- 3 Suomessa puhutaan inarinsaamea, koltansaamea ja pohjoissaamea.
- 4 Ks. esim. Lehtola (1997) 2015, 114.
- 5 Pohjoissaamen ortografia vahvistettiin lopulta vuonna 1978.
- 6 Huki: Taas saamelaisistakin. *Lapin Kansa*, 1.5.1968.
- 7 WCIP eli the World Council of Indigenous Peoples perustettiin vuonna 1975.
- 8 Beavi áhčážan -kirja ja -levy julkaistiin vuonna 1988. Kirjasta Valkeapää sai Pohjoismaisen neuvoston kirjallisuuspalkinnon vuonna 1991.

Vuoden 1968 *Toivelaulukirja* ja suomalainen protesti

Vuoden 1968 Suomen Top 40:n myydyimpien levyjen listalle pääsi hyvin erilaisia esityksiä: The Moody Bluesin debyyttialbumi *In Search of the Lost Chord*, Otis Reddingin *The Dock of the Bay*, Aretha Franklinin *Aretha Now*, The Jimi Hendrix Experienceen *All Along the Watchtower* ja The Crazy World Of Arthur Brownin *Fire*. Vuoden myydyimmät levyt olivat Tom Jonesin *Delilah* ja Tapani Kansan siitä tekemä käännösversio. Sellaiset artistit kuin Engelbert Humperdinck, Fredi, Kirka & The Islanders, Kristina Hautala, Irwin Goodman, Cliff Richard ja Eero Raittinen olivat myös hyvin edustettuina listalla.

Mitä Suomen vuoden 1968 toivelaulukirjaan 75 päätyneet kappaleet kertovat sitten itse tuosta vallankumouksellisesta vuodesta? Vai kertovatko mitään? Varsinainen poliittinen protesti ja ylioppilaslevottomuudet eivät luonnollisesti olleet vielä ehtineet vaikuttamaan iskelmänikkarien aiheisiin, mutta tarkalla lähiluvulla toivelaulujen voi nähdä heijastavan kolmea ajanhenkeen liittyvää teemaa ja laajemmin koko 1960-luvun yhteiskunnan murrosta: nopean muutoksen aiheuttama nostalgia, suomalainen alkoholikulttuuri ja seksuaalinen vapautuminen. Kirkan *Hetki Lyö*, Kristiina Hautalan *Kun Kello Käy*, Johnnyn *Kissankellojen aikaan* ja erityisesti Päivi Paunun *Oi Niitä Aikoja* kuvasivat katkeransuloisesti ajan hampaan työtä ja siihen liittyviä menetyksen ja kaipuun tuntoja. *Oi Niitä Aikoja* oli alunperin venäläinen kansansävelmä, josta oli loppukesästä 1968 muodostunut maailmanhitti englanninkielisenä versiona *Those Were the Days*. Levyttäjä oli walesilainen laulaja Mary Hopkin. Kappale oli Beatlesien

Apple-levymerkin ensimmäisiä julkaisuja ja sen oli tuottanut itse Paul McCartney. Päivi Paunun versio välitti edelleen vahvana tuntua siitä, kuinka 60-lukulainen nuoruuden idealismi ja siihen liitetty utooppinen yhteisöllisyys oli tulossa tiensä päähän. Kap-pale käytti sovituksessaan hyväksi myös 1960-luvun barokkipopin sovituksellisia ja soittimellisia elementtejä viulu- ja cembalo-taustoineen korostaen haikean menetyksen tuntua.

Myös Tapani Kansan *Kauempaa ja Kauempaa* (*Manchester and Liverpool*) hyödynsi menetyksen teemaa, joka laajemmin toivelaulujen joukossa tuli esiin perisuomalaisen tangon ja iskelmän parissa. Aivan kuin vastalääkkeenä tälle oman kokonaisuutensa muodostivat laulut, jotka hyödynsivät aiheenaan suomalaista alkoholikulttuuria. Vaikka uusi keskiolutlaki tuli voimaan vasta

vuoden 1969 alusta, läpi vuoden 1968 käyty keskustelu aiheesta näkyi selvästi Suomen suosituimpien laulujen aiheina. Samalla vuonna 1969 tuli kuluneeksi 50 vuotta kieltolain voimaantulosta 1.6.1919, mikä lienee olleen hyvin tiedossa käydyssä keskustelussa.

Suurin osa näistä esityksistä tekikin kunnia suomalaisille kieltolakilauluille ja kuplettiperinteelle. Juha Vainion *Vanha Salakuljettaja Laitinen* loi nostalgisen katseen itse kieltolain synnyttämään viinan salakuljetukseen. Irwin Goodmanin *Kieltolaki* ja Reijo Tani ja Pertti Metsärinteen Yhtyeen *Härmäläiset hääät* ovat puolestaan hyviä esimerkkejä siitä, kuinka viinan hankkiminen vaikeissa olosuhteissa voidaan rinnastaa vaikka maanpuolustushenkeen ”oli vaarassa isänmaa, silloin viesti kulki halki koko Suomenmaan, heimoveljiltä sitä saa” ja kuinka häärellestäminen ja juominen edustavat suomalais-kansallisessa mytologiassa vuonna 1968 erityistä utooppisen vapauden näyttämöä.

Oman ainutlaatuisen variaationsa kupletti- ja komedialauluperinteen edustajana toi toivelauluihin Simo Salminen *Pornolaulullaan*, joka oli samalla niin parodia suomalaisesta tekopyhyydestä kuin kommentti 1960-luvun lisääntyneestä yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta sallivuudesta ”härskisti vaan kun pornolaulu raikaa, ronskisti vaan tätä ruokotonta aikaa, kun ruma sana sanotaan niin kuin se on”. Tähän liittyen Anita Hirvosen *Sormet pois* kommentoi mielenkiintoisella tavalla alaikäisten seksuaalikokeiluja sekä yleisen vapautumisen aiheuttamaa pelkoa moraalien hölytymisestä.

Toivelaulujen joukosta nousee esiin vielä yksi teema, joka ei Suomen kaltaisessa maassa vuonna 1968 ollut kuitenkaan valtavirtaa: maahanmuutto ja kansainvälistyminen. Suomalainen iskelmä oli viattoman naivisti harrastanut rasismiin viittaavaa kulttuurisen toiseuden kommentointia jo 1920-luvulta alkaen ja tämä jatkui vielä 1980-luvulle asti. Käännösiskelmät noudattelivat usein turvallista linjaa, joka vältti liian rytmilliset afro-amerikkalaisen populaarimusiikin sovitukset, mutta Ann-Christinen levytys *Pata Pata* oli mielenkiintoinen poikkeus toteuttaessaan melko uskollisen version etelä-afrikkalaisen Miriam Makeban

samannimisestä maailmanhitistä. Käsitys siitä, että suomalaisten on aina täytynyt käsitellä ulkoa tulleita kulttuurisia ja muita vaikutteita komediallisuuden kautta, vahvistuu vuoden toisen legendaarisen huumorilevytyksen, Martti Innasen *Gunnar vierasmaalainen* kautta. Naivistimaalari ja jazz-hassuttelija Innasen parodialevytys albumilta *Rakkauden ja onnensatumaan täysivaltainen suurlähettiläs* on mestariteos, joka pilailee suomalaisuuteen liittyillä kliseillä ja ennakkoluuloilla, ja luo stereotyyppisen kuvan suomalaisesta identiteetistä kaihon ja ulkoisten uhkien emotionaalisessa ristiaallokossa ”kun Gunnar häärii lemmentyössä, Pekka-poika toiseksi jäädä saa”. Innanen oli myös esimerkki protestilaulun oikealla laidalla 1960-luvulla olleesta artistista, joka oli opiskelija- ja vasemmistoradikalismin väsymätön vastustaja, ja parodioi myös sitä tuotannossaan.

Lähteet

Nyman, Jake: *Onnenpäivät 2. Suomen, Englannin ja USA:n suosituimmat singlet ja albumit vuosina 1966–1969*. Tammi, Helsinki, 1995.

Eri esittäjiä: *Ottaisinko vaiko en – lauluja kieltolain vuosilta 1927–1932*. Svart Records, 2018.

Street Fighting Men ja myrsky vesilasissa – Britannian vuoden 1968 perintö

Euroopan hullu vuosi Britanniassa alkoi uuden hovirunoilijan nimittämisellä. Vuoden kestäneen keskustelun jälkeen Cecil Day-Lewis – rikosromaaneja kirjoittanut runouden professori Oxfordista – valittiin tehtävään, joka kuninkaallisessa taloudessa oli vain hieman talonmiehen paikan yläpuolella.¹

Tällä sarkastisella toteamuksella aloitti Mark Kurlansky Britannian vuoden 1968 tapahtumien käsittelyn teoksessaan *1968 – vuosi joka vavahdutti maailmaa*. Kuvaus sopii hyvin tässä tekstissä esiintyvien kirjoittajien käsitykseen siitä, että Britannia ei näytellyt merkittävää roolia tuon vuoden tapahtumissa. Kuitenkin jo maaliskuussa Lontoon Grosvenor Square’lla vastapäätä Yhdysvaltain lähetystä mellakoitiin Vietnamin sodan vastaisessa mielenosoituksessa, jossa pidätettiin 246 protestoijaa. Pohjois-Irlannissa keväällä 1968 alkaneet levottomuudet saivat kimmokkeen Yhdysvaltain kansalaisoikeustaistelusta. Vuoden radikaalin liikehdinnän seurauksena Britannian vaikutusvaltaiset ammattiyhdistysliitot tiukensivat politiikkaansa ja äänestivät johtoonsa tiukan linjan vasemmistolaisia.

Miksi sitten brittiläistä vuoden 1968 kuohuntaa on jälkikäteen arvioitu vain ’myrskyksi teekupissa’? Pyrin tässä artikkelissa pohtimaan vastausta tähän kysymykseen kolmen teeman kautta, jotka kaikki luonnehtivat brittiläisen yhteiskunnan murrosta 1960-luvulla, ja joiden pitkä varjo lankeaa Britannian sodanjälkeisen historian ylle. Ajatus, jonka mukaan vuoden 1968 – ja jopa koko 1960-luvun – perintö on ristiriitainen Britannian nurkka-

kuntaisuuden, elitistisyyden, suurten ikäluokkien pinnallisuuden ja imperiumin vaikean perinnön vuoksi, leimaa tätä pohdintaa. Britannian hippi- ja vastakulttuuriliikehännän perinnön arviointia leimaa tulkinta, jonka mukaan ajan nuoriso kiinnittyi liikaa seksuaalisen ja materiaalsen vapauden luomaan hurmukseen yhteiskunnallisten asioiden kustannuksella. Peter Doggetin mielestä Britannian yliopistolevottomuudet olivat puolivillaisia kopioita Yhdysvaltojen yliopistokampanuksien mielenosoituksista tehostettuna muutamalla 'oudolla' tempauksella suurlähetystöjä vastaan, jotka vain korostivat Lontoon syrjäisyyttä suhteessa vuoden 1968 tapahtumiin.²

Toiseksi, tähän liittyen suurten ikäluokkien baby boomereille vuosi 1968 ja sen materiaallinen ja mentaalinen perintö edusti ensisijaisesti mahdollisuutta keskittyä kulutusyhteiskunnan luomaan elämäntapaan, jota 1980-luvun thatcherismin edustama markkinakapitalismi laajensi entisestään. Kolmantena, vuoden 1968 tapahtumat aktivoivat brittiläisen konservatismiin, jonka äärilaita oli ollut nyreissään niin valtiojohtoisen hyvinvointivaltion kustannuksista yhteiskunnalle, kuin sallivan yhteiskunnan tavasta kyseenalaistaa perinteiset auktoriteetit ja arvot. Erityisesti maahanmuutto oli jo 1950-luvun lopulta alkaen muuttanut Britannian perinteistä elämänmuotoa, mikä 1960-luvulle tultaessa aiheutti erilaisia levottomuuksia ja rotumellakoita. Juuri tähän kipupisteeseen iski oikean laidan kansanedustaja Enoch Powell Rivers of Blood-puheessaan Birminghamissa huhtikuussa 1968. Powellin populistinen ja lennokkaan retorinen tyyli – hän oli jo 25-vuotiaana ollut antiikin Kreikan kielen professori Australiassa – loi konsensus-politiikan ja establishmentin valta-aseman kiistävän mallin niin Margaret Thatcherin uuskonservatiiviselle kuin Brexit puheelle.³

Sodanjälkeinen Britannia jatkuvuuden ja muutoksen kourissa

Samaan tapaan Yhdysvalloissa vuoden 1968 vallankumouksellinen käymistila, ja 1960-luvun tapahtumat laajemmassa mielessä, sähköistivät sodanjälkeisen konsensuspolitiikan pinnan alla kyteen taistelun liberalismiin ja konservatismiin välillä. Britannian teollisen ajan historiaa voi laajemmalti luonnehtia dikotomialla, jossa perinteet ja moderniteetti ovat ottaneet jatkuvasti mitaa toisistaan. Toisen maailmansodan päätyttyä valtaan päässyt Labour-puolue ja sen toteuttama kansallistamisohjelma ja hyvinvointivaltioprojekti olivat yritys modernisoida Britannia ja tuoda se viktoriaaniselta ajalta 1900-luvulle. Sen mahdollistamat koulutuspalvelut työväenluokalle ja 1950-luvulta alkanut nuorisokulttuurin ja kulutusyhteiskunnan nousu loivat pohjan 1960-luvun yhteiskunnalliselle optimismille, johon myös konservatiivit konsensus-politiikan nimissä mukautuivat.

Turhaan historioitsija Eric Hobsbawm ei ole määritellyt tuota ajankohtaa teollistuneiden länsimaiden kulta-ajaksi. Britannia oli hyvinvointivaltion rakentajana maailman etulinjassa ja sinne syntyi erityisen paljon julkisen puolen työpaikkoja.⁴ Kulta-aika tavallaan mahdollisti yhteiskunnallisen kehityksen, jonka loppupäässä häämötti niin sosialismin kuin kapitalismin tarjoama utooppinen vapaus. Siksi Hobsbawm voi todeta, kuinka ”1960-luvulla konsensus säilyi, mutta vasemmistolaiset aatteet voimistuivat”.⁵ Kuitenkin vuoteen 1968 tultaessa hyvinvointivaltion koneisto oli alkanut jo yskiä ja jälkiteolliseen vaiheeseen siirtyvä Britannia ei enää täysin pystynyt vastaamaan sen antamiin lupauksiin. Tässä yhteydessä ”vuosi 1968 ei siis ollut loppu tai alku, ainoastaan viihe”⁶ tulevasta. Eurooppalaisen opiskelijakapinan välittömin vaikutus oli sen seurauksena syntynyt työväenluokan lakkoaalto parempien palkkojen ja työolojen puolesta.⁷ Kun kaivostyöläisten ammattiliitto onnistui kaatamaan Edward Heathin konservatiivihallituksen 1974, nuorison ja opiskelijoiden 1968 alkanut kapinaliike oli laajentunut tätä kautta uhmaamaan koko englantilaista talous- ja yhteiskuntajärjestelmää. Näistä syistä johtuen Thatche-

rinkin oli helppo syyttää ammattiliittoja talouden romuttamisesta ja yleiseen 'common senseen' vedoten vaatia valtion roolin pienentämistä yhteiskunnan rakenteiden ylläpitämisessä: kaiken kaikkiaan toteuttamaan vastaiskua konsensukselle ja vasemmisto-
toaatteiden vahvistumiselle.

Jatkuvuutta ja murrosta koskien Britanniassa on paljon keskusteltu siitä, missä määrin thatcherismi edusti katkosta sodanjälkeisessä ajassa, ja missä määrin se oli 1960-luvun looginen jatke. Kulutusyhteiskunnan 1960-luvulla synnyttämä elämäntapa jatkui luontevalla tavalla myös thatcherismin alaisuudessa. Tällaista kehityskulkua eivät alkuperäiset hyvinvointivaltion arkkitehdit tai vuoden 1968 kapinalliset osanneet ottaa tarpeeksi huomioon.

Thatcherismin ja kulutusyhteiskunnan voittokulusta huolimatta suurenuslasin alle 1960-luvulla joutuneita sosiaalisia ja yhteiskunnallisia ongelmia sekä rotuun ja sukupuoleen liittyviä tasa-arvovaatimuksia on ollut vaikea sivuuttaa sen jälkeen. Kolonialismin perintö ja luokkayhteiskunta asettuivat uudenlaisen kriittisen tarkastelun kohteiksi. Pitkin 1960-lukua taiteisiin liittyvää sensuuria höllennettiin. Kuolemanrangaistus lakkautettiin lopullisesti 1965–69 kestäneen koeajan jälkeen. Avioerolainsäädäntöä muutettiin suvaitsevaisemmaksi. Laittomien aborttien luomat ongelmat johtivat abortin laillistamiseen ja homoseksuaalisuus dekriminialisoiitiin 1967.⁸ 1960-luku synnytti myös ympäristöliikkeen ja huolen maailman luonnonvarojen tuhlauksesta.

Elokuvan kapinahenki, *Street Fighting Man* ja brittiläinen hippiliike

Pitkin 1960-lukua kytenyt kapinallisuus ja levottomuus tuntui suuntautuvan erityisesti brittiläisen luokkayhteiskunnan luutumia, perinteitä ja sitä symboloivaa – mentaliteetiltaan viktoriaanista – establishmentia kohtaan. Tämä asenne näkyi erityisen hyvin vasemmistoradikaalin ohjaajan Lindsay Andersonin elokuvassa *If*, joka edusti vuodelle 1968 tyypillistä kapinahenkeä Britanniassa perinteisen draama-elokuvan puolella. *If*n provo-

katiivinen tarina kertoo fiktiivisen englantilaisen sisäoppilaitoksen⁹ hierarkkisesta ja viktoriaanisesta elämästä, johon kuuluu simputusta, sotilasharjoituksia ja sadistista kurinpittoa – kaikki elementtejä, jotka asettuvat vasten ajan nuorisokulttuurin tarjoamia vapauden kokemuksia. Elokuvan loppukohtaus on jäänyt elämään erityisesti sen väkivaltaisen huipentuman vuoksi, jossa päähenkilö Travis (Malcolm McDowell) teurastaa tyttöystävänsä kanssa konekivääreillä koulun perustajan muistojuhlaan osallistuvaa yleisöä ja lopulta laukaisee aseensa kohti kameraa. Loppukohtauksen vuoksi elokuva sai korkeimman ikärajalukuituksen, ja se yhdistettiin välittömästi Pariisiin 1968 toukokuun mielenosoitusten raivokkuuteen.¹⁰ Ohjaaja Anderson leimautui puolestaan ajankohdan tyypilliseksi taide-elämää edustavaksi vasemmistolaiseksi militantiksi, jonka elämäntehtäväksi tuli hyökätä brittiläistä luokkayhteiskuntaa vastaan myös myöhemmissä töissään.

Vuoden toinen kapinahenkeä edustava elokuva, Donald Cammellin ja Nicholas Roegin yhdessä ohjaama *Performance* (1968, sai ensi-iltansa vasta 1970) oli psykedeelinen ja paheellinen ver-

Street Fighting Men ja myrsky vesilasissa – Britannian vuoden 1968 perintö

Vice. And Versa.

Mick Jagger.

And Mick Jagger.

James Fox.

And James Fox.

...them all in a film about fantasy. And reality. Vice. And ve

performance.

Hear
Mick Jagger
sing his own song
"Memo From
Turner."

ies Fox/Mick Jagger/Anita Pallenberg/Michele Br

by Donald Cammell/Directed by Donald Cammell & Nicolas Roeg/Produced by Sanford Lieberson in Tr

A Goodtimes Enterprises Production from Warner Bros. NO FILM IS RATED X NO ONE UNDER 17 ADMITTED

Hear Mick Jagger sing "Memo From Turner" in the original sound track album on Warner Bros. Records and tapes.

WARNER BROS. INC.

© 1968

STUDIO CITY, CALIF.

tauskuva nuorisokapinan ja 1960-luvun vapaamielisyyden seurauksista. James Foxin esittämä italontoolainen gangsteri (Chas) on samanaikaisesti säälimätön suojelurahojen kerääjä ja macho, joka pakenee tapon jäljiltä Mick Jaggerin esittämän rocktähten (Turner) asuntoon. Siellä hän joutuu osalliseksi Turnerin ja hänen kahden tyttöystävänsä (Anita Pallenberg ja Michele Breton) seksi- ja huumekokeiluja, joissa on väkivaltainen ja häiriintynyt pohjavire. Ryhmä aloittaa roolileikin, jossa Chasin ja Turnerin persoonallisuudet vaihtuvat ja sulautuvat toisiinsa. Luomisvoimansa kadottanut Turner löytää uuden kipinän Chasin pikkugangsterin rahvaanomaisuudesta, kun taas Chas hukkaa machon identiteettinsä Turnerin talouden 'psyko-seksuaalisessa laboratoriossa'.¹¹

Cammell kuvasi *Performances*sa 1960-luvun sallivuuden pimeää puolta ja sen flirttiä väkivallan, epäjärjestyksen ja sekasorron kanssa – kaikki aineksia, jotka olivat olennaisia rock-kulttuurin performanssissa, jossa vallankumouksesta ja väkivaltaisesta muutoksesta oli alkanut muodostua osa rock-kulttuurin mytologiaa ja sen tarvetta alleviivata länsimaisen kulttuurin rappiota. Syystä *Performance* kohtasi tyrmistyneen vastaanoton ja tuottajayhtiö Warner Brothers hyllytti elokuvan. Britannian oikeistolle se taas symboloi kaikkea sitä, miksi 1960-luvun salliva yhteiskunta oli epäonnistunut. Sen unelmamaailma oli toteutunut Svengaavan Lontoon kaltaisessa vientituotteessa, jonka ympärille brittiläinen tuon ajan kulutusyhteiskunta ja sen edustama transatlanttinen kulttuuriteollisuus oli osin rakentunut. Vaikka rock-kulttuuri asettui monesti kulutusyhteiskuntaa vastaan, popmusiikin britti-invaasio oli nopeasti synnyttänyt ympärilleen oman teollisuudenhaaran, jonka tavoitteet olivat usein vastakkain 1960-luvun kapinallisten vaihtoehtokulttuurien ideologiaa.

Syystä 1960-luvun kapinallinen henki synnytti karkeasti ottaen kahdenlaista (populaari)kulttuuria, jotka kumpikin heijastivat omalla tavallaan ajan henkeä. Ensimmäinen halusi kiinnittyä ulkoiseen todellisuuteen ja nousta vuoden 1968 hengessä barrikadeille. Toinen kääntyi sisäänpäin ja etsi tajunnanlaajennuksen, huumeiden, itämaisten filosofioiden ja englantilaisen mytologis-

Street Fighting Men ja myrsky vesilasissa – Britannian vuoden 1968 perintö

BERNARD DAUMAN présente

Un film de
JEAN-LUC GODARD
+ ONE
avec les
ROLLING STONES

avec Anne Wiazemski, Mick Jagger, Brian Jones, Keith Richard, Charlie Watts, Bill Wyman,
Iain Quarrier, Franck Dymon.

Scénario de Jean-Luc Godard - Musique des Rolling Stones - Directeur de la photographie : Tony Richmond
Scénario par Michael Pearson et Iain Quarrier - Directeurs de production : Clive Freedman et Paul de Burgh
Producteur exécutif : Eleni Collard - Une production : Cupid Production.

Eastmancolor

Distribution et relations publiques ARTS & MELODIE 1982.

historiallisen kulttuuriperinteen kautta vastauksia 1960-luvun yhteiskunnalliseen kaaokseen.

Rolling Stones oli Beatlesien jälkeen menestynein britti-invaasion globaaleista popmusiikki-brändeistä, joka edusti myös musiikillisesti transatlanttisen kulttuuri-integraation hedelmää. Yhtye oli ryhmä etelä-englantilaisia, pääasiassa keskiluokkai-

sia valkoisia nuoria miehiä, jotka olivat menestyksellisesti muokanneet yhdysvaltalaisesta rhythm & bluesista britti-invaasion henkeen sopivan 'angloistetun' version, jonka vastakulttuurisen protestin huipentumia olivat vuoden 1968 singlet "Street Fighting Man" ja "Sympathy for the Devil". Ranskalainen avant-garde elokuvaohjaaja Jean-Luc Godard oli siinä määrin vaikuttunut yhtyeen kapinallisesta potentiaalista, että teki kokeellisen elokuvan dokumentoimalla Stonesien "Sympathy for the Devilin" levytyssession Lontoon Olympic-studiolla touko-kesäkuussa ja linkittämällä sen vuoden 1968 tapahtumien ympärille. Samalla elokuva oli anti-kapitalistinen kommentti populaarikulttuuriteollisuuden läsnäolosta länsimaisessa kulttuurissa.

Mick Jagger oli saanut inspiraation kappaleeseen "Street Fighting Man" seurattuaan turvallisen etäisyyden päästä Grosvenor Squaren mielenosoitusta. "Sympathy for the Devilin rock"-samba oli toinen harvoista vuoden 1968 kuohuntaa kommentoineista brittiyhtyeiden levytyksistä. Se on Jaggerin historiallinen panoraama siitä, kuinka paholaisella on aina ollut näppinsä pelissä yhteiskunnalliseen sekasortoon johtaneissa tapahtumissa – Venäjän vallankumouksesta Yhdysvaltain presidentin John F. Kennedyn salamurhaan.¹² Rock-kulttuurin hellimä romanttinen dystopia länsimaisen yhteiskunnan ajautumisesta jonkinlaiseen apokalyptiseen kriisiin oli osa ajattelua, jonka mukaan rock-tähti edusti uudelleensyntynyttä taiteilija-heerosta, jolla oli kyky nähdä ja aistia näitä asioita ja mahdollisuus tätä kautta myös flirttailla pimeyden voimien kanssa. Siksi 'oikean' rock-tähden täytyi luonnollisesti myös flirttailla vuoden 1968 vallankumoushengen kanssa.

Samana vuonna ilmestynyt Led Zeppelinin debyyttialbumi *Dazed and Confused* ja Jimi Hendrix Experienceen *Electric Ladyland* olivat musiikillisesti ja tyylillisesti lähellä Rolling Stonesien levytyksiä. Ne edustivat edelleen rock-musiikin vallankumouksellista voimaa, mutta vuoden muut keskeiset brittialbumit olivat kovin kaukana tästä todellisuudesta. Beatlesien *White Album* oli eklektinen sukellus populaarimusiikin lajityyppien historiaan ja sen sisältämä kappale "Revolution", joka oli ollut aiemmin kesällä

julkaistun *Hey Jude*-singlen b-puoli, oli John Lennonin sarkastinen kommentti vuoden vallankumouspyrkimyksiin, jotka eivät selvästi vedonneet 1960-luvun suurimpaan yhtyeeseen. The Kinksien *The Kinks are the Village Green Preservation Society* oli vielä nurkkakuntaisempi kommentti 1960-luvun kulttuuria ja kehitysuskoa kohtaan: Beatlesien *Sgt. Pepperin* hengessä tehty konseptialbumi, jonka kritiikki kohdistui niin 1960-luvun kultusyhteiskuntaa, Britannian modernisaatiota kuin Svengaavan Lontoon unelmamaailmaa vastaan. Albumi on omassa psykeedelisessä kuplassaan haikeansuloinen musiikillis-lyyrinen pakomatka 1960-lukua edeltäneeseen englantilaiseen mielenmaimaan, joka on kaukana vuoden 1968 vallankumousbarrikadeista ja Svengaavan Lontoon hullunmyllystä, ja joka on eräänlainen muistutus englantilaisen maaseudun ja nostalgian roolista jatkuvuuden ylläpitäjänä brittiläisessä kulttuurissa.

Intialaisen kulttuurin ja meditaation ympärille rakennettu esoteerinen filosofia, eriasteinen okkultismi ja englantilainen luonnonmystiikka – hyvänä edustajana Kenneth Grahame'n *Wind in the Willows* (1908) lastenkirja – olivat tärkeässä roolissa englantilaisen hippiliikkeen mytologiassa. Pink Floydin debyyttialbumi *The Piper at the Gates of Dawn* (1967) sai inspiraation Grahame'n pastoraalimystiikasta. Yhdistyneinä 1960-luvun musiikin ja psykedelian progressiivisiin ideoihin, englantilainen viktoriaanisen ajan taide ja kulttuuri toimivat myös brittiläisen rock-kulttuurin keskeisinä innoituksen lähteinä.¹³ Vastakulttuurinen kiinnostus omassa mielikuvitusmaailmassa matkustamiseen rakensi sillan englantilaisuuden kansallis-romanttisiin myytteihin Albionin, kuningas Arthurin viimeisen leposijan Avalonin, Tolkienin Keskimään, Narnian ja Elidorin kautta.¹⁴

(Pop)nostalgia sai aikaan myös muotoja, joissa varsinkin Britannian imperialistinen menneisyys näyttäytyi samaan aikaan niin satiirisessa, leikkisässä kuin kiehtovassa valossa. Kun viktoriaanisen yhteiskunnan ja britti-imperiumin epäkohtia käsiteltiin, se tehtiin usein satiirisen pop-taiteen avulla, kuten *Ne 600 urhoolista* -elokuvan (*The Charge of the Light Brigade*, Tony Richardson, 1968) Richard Williamsin laatimissa animoiduissa alkuteksteissä

ja väliplansseissa. Brittien epäonnistunutta manööveriä Krimin sodassa kritisoiva elokuva muistutti britti-imperiumin perinnöstä muuttamalla ajan kiihkoisänmaallisesta juhlinnasta kertovat kuvat, julisteet ja tulitikkuaskien kansikuvat satiirisiksi animaatioiksi, joissa lapset raatavat hiilikaivoksissa ja savuteollisuus piiputtaa taivaan mustaksi establismentin tanssahdellessa Englannin kunniaksi. Syntymässä oleva media- ja kulutusyhteiskunta hyödynsi historiaa pop-tyyliin raaka-aineena kuin se olisi ollut valtava antikvariaatti täynnä viktoriaanisen ajan sotilasuniformuja, isoäidin aikaisia silmälasikehyksiä ja 1930-luvun asusteita.

Miksi 1960-luvun lapset elivät unelmansa, mutta epäonnistuivat viemään sen tulevaisuuteen?

Francis Beckettin mielestä näitä pop-kulttuurin muodikkaita ja satiirisia irtiottoja ja sloganeja ei brittiläisittäin alun perinkään ollut tarkoitettu vakavasti otettaviksi.¹⁵ Vuoden 1968 vallankumous-sloganit olivat hänen mielestään osa 1960-luvun eskapistista unelmaa, joka ei pidemmällä aikavälillä ollut kiinnostunut ratkomaan vastakulttuurin esiin nostamia yhteiskunnallisia ongelmia.

Argumentti, jonka mukaan 1960-luvun yhteiskunnallinen vallankumous epäonnistui sen tähden, että median ja populaarikulttuurin synnyttämä fantasia-maailma sulatti itseensä ja pinnallisti kaikki vakavat yhteiskunnalliset teemat, oli pitkin 1960-lukua laajan sosiologisen ja kulttuurisen keskustelun kohteena. Heti vuoden 1968 jälkeen toimittaja Christopher Booker tuomitsi kirjassaan *Neophilicias* 1960-luvun tuottaman persoonallisuustyyppin, joka oli viehtynyt kulutus- ja mediayhteiskunnan luomista uutuuksista ja hylännyt perinteiset (kristilliset) arvot.¹⁶ Francis Beckett otti teoksessaan *What did the baby boomers ever do for us* (2010) kohteekseen ei niinkään kristillisistä arvoista luopumisen, vaan sen kuinka etäisesti vuoden 1968 tapahtumat koskettivat tulevia vasemmistopoliitikkoja, kuten esimerkiksi Tony Blairiä. Voikin ajatella, että 1960-luvun sallivuuden, rakkauden kesän,

seksuaalisen vapautumisen ja vuoden 1968 perinnön kääntöpuolelta vahvistui samalla myös seksismi ja sovinismi.

Beckettille vuosi 1968 on 1960-luvun unelman päätepiste. Se on myös rajapyykki, jolloin luotiin Britanniassa tähän päivään asti ulottuva taloudellisen epätasa-arvon perusta suurten ikäluokkien ja heidän lapsiensa, millenniaalien, välille. Tämä tapahtui siitä syystä, koska baby boomereilta ei löytynyt tarpeeksi voimaa ja kiinnostusta pysäyttää thatcherismia, joka aloitti hyvinvointivaltion tuhoamisen.¹⁷ Baby boomereiden mentaalinen ajankuva tuntui kiteytyvän erityisesti Rolling Stonesien laulusolistin Mick Jaggerin persoonassa ja tähtikuvassa. Beckettille Mick Jagger ei suinkaan ole katutaistelija, vaan keskiluokkainen reaktionääriset mielipiteet omaava lukiolaispoika Kentin kreivikunnasta, joka tunnetaan nykyään myös Sir Michael Jaggerina.¹⁸ Piers Brendon menee vielä pidemmälle rinnastaessaan kirjassa *Eminent Elizabethans* Jaggerin Thatcherin, mediamoguli Rupert Murdochin ja prinssi Charles'in kanssa. Hänen mukaansa Jaggerin flirttailu pornografian, 'pahuuden' ja misogynismin kanssa katki sisäänsä sovinismin ja rasismin siemenet, "englantilaisen vallankumouksen performanssin, joka oli säyseä, puolivillainen ja epäilevä, eikä halunnut varsinkaan edistää nopeaa yhteiskunnallista muutosta".¹⁹ Yhtä nopeasti kuin vuoden 1968 muisto siirtyi historian kirjoihin, Jagger aloitti bändikavereidensa kauhuksi matkansa osaksi brittiläistä establistia: hän liittyi jäseneksi *Country Gentlemen's Associationiin*, hyväksyi ritarin arvon ja esiintyi arvokkaasti yläluokan jäsenten seurassa. Lisäksi "hän sympatisoi rouva Thatcheriä. [Ja siksi] loppujen lopuksi Jagger oli vain yksi 'Home Counties Toryistä', vanhanaikainen, puhdasoppinen ja varovainen".²⁰

Vaikka tällaiset uudelleentulkinnat brittiläisen rock-aristokratian kulttuurihistoriallisesta roolista ovat osa uusoikeiston yrityksiä viedä 1960-luvulta pois vuosikymmenen edistyskellisyys ja arvovalta, on kiistämättä selvää, että vuoden 1968 tapahtumat ja poliittiset sloganit – erityisesti Britanniassa – edustivat hyvinvointivaltion eduista ja ilmaisesta korkeakoulutuksesta nauttivalle ikäluokalle jännittävää, mutta etäistä maailmaa, jonka

kuohuntaa saattoi Jaggerin tapaan tarkkailla turvallisen etäisyyden päästä. Vallankumouksen teatterista huolimatta tai juuri siitä johtuen, *Political Quarterly* -lehden vuoden 1969 tutkimus kertoi brittinuorten olevan ”sopeutuvia, konservatiivisia ja kunnioitusta herättäviä ajatuksissaan ja teoissaan”.²¹ Tämä ei ollut otollista maaperää viehtymykselle äärilaidan politiikkaa kohtaan, eikä populaarikulttuurin apokalyptiset fantasiat länsimaisen kulttuurin tuhosta aiheuttaneet erityistä kiihtymystä sen parissa. Brittiläinen hyvinvointivaltio oli turvannut valtavalle määrälle suuriin ikäluokkiin kuuluneille nuorille ilmaiset korkeakoulu-opinnot. Siksi tyytyväisyys olemassa oleviin oloihin näkyi erityisesti brittiopiskelijoiden parissa: heidän asemansa 1960-luvulla oli parempi kuin missään muualla maailmassa, opiskelu oli ilmaista, melkein kaikki sen kustannukset maksettiin valtion apurahoilla ja opettajien määrä suhteessa opiskelijoihin oli hyvä.²² Tästä syystä heillä oli vähemmän valitettavaa kuin ranskalaisilla ja yhdysvaltalaisilla ikätovereillaan ja varsinkin heidän lapsillaan.

Enoch Powellin kevään 1968 vaihtoehtoinen protesti

Niillä nuorilla, jotka eivät olleet korkeakouluissa ja osalla työväenluokan edustajista, 1960-luvun edistys ja taloudellinen kasvu ei ollut synnyttänyt samanlaista turvallisuuden tunnetta.

Osaltaan levottomuutta ja rauhattomuutta oli jo 1950-luvulta asti aiheuttanut imperiumin aiemmista alusmaista emämaahan suuntautunut maahanmuutto. Laajentuessaan se oli hiljalleen kasvattanut tyytymättömyyttä, joka oli purkautunut niinkin erilaisissa muodoissa kuin antisemitistisenä liikehdintänä, teddypoikien satunnaisena rasistisena väkivaltana ja Britannian 1930-luvun fasistipuolueen uudelleen aktivoitumisena.

Kapinallinen vanhan liiton tory Enoch Powell ymmärsi tämän ja haki siksi tietoista populistista provokaatiota pitäessään huhtikuussa 1968 konservatiivipuolueen paikallisosaston kokouksessa Birminghamissa puheen, jossa hän kyseenalaisti maahanmuuttoa koskevan poliittisen konsensuksen. Samalla hän loi mallin

Enoch Powellin pitkä varjo: Brittiläisen äärioikeistolaisen ryhmittymän propaganda-juliste, joka muistuttaa Powellin sankarillisesta roolista maahanmuuttokysymyksissä.

tuleville britti-populisteille, jonka avulla saattoi haastaa poliittisen ja kulttuurisen establishmentin ajattelun ja vaikuttaa kansan mielipiteisiin ”pastoraalin sentimentalismien, englantilaisuutta leimaavan menetyksen tunteen ja klassisen kulttuurin miellelyhtymien avulla”.²³ Powellin *Rivers of Blood*-puheeksi nimetty esitys 20.4.1968 oli nimensä mukaisesti viittaus Vergiliukseen, klassiseen roomalaisen runoilijaan, johon vedoten hän ennusti Britannian katujen lähitulevaisuudessa lainehtivan verta antiikin Tiberin tavoin, ellei maahanmuuttoa ryhdytä rajoittamaan ja osaa siirtolaisista palauttamaan takaisin kotimaihinsa.

Retorisesti taitava ja rasisminsa kätkevä puhe aiheutti laajoja mielenosoituksia puolesta ja vastaan ympäri Britanniaa, vahvisti urbaaneja myyttejä natiivien ahdingosta maahanmuuttajien kansoittamilla alueilla, ja auttoi laajentamaan ja legitimoimaan maahanmuuttajia vastustavaa mielialaa. Powell sai valtavan mää-

rän kannatuskirjeitä ja vain hyvin vähän viestejä vastustajilta. Mutta ennen kaikkea tämä viktoriaanisen ja imperialistisen Britannian kasvatti loi patrioottisen populismin mallin, joka vetosi tavallisten ihmisten isänmaallisuuteen ja sai heidät tuntemaan, kuinka poliittinen establishment oli unohtanut heidät. Tämä oli väestönosa, joka erosi mahdollisimman paljon korkeakouluja kansoittavista opiskelijoista, ja vielä enemmän vuoden 1968 vallankumous-sloganeiden laatijoista, ja jolla oli monesti myös ristiriitainen suhde ammattiliittojen militanttiin vasemmistolaisuuteen. Sanalla sanoen väestö, joka halusi muutosta, mutta johon ei vedonnut vuoden 1968 aatemaailma. Thatcherismistä ja myöhemmin Brexit-kapinasta löytyi paljon vetoavampi viesti ratkaisuna Britannian ongelmiin.

Vuoden 1968 pitkä varjo

Margaret Thatcher mainitsi jo 1970-luvulla Enoch Powellin yhdeksi keskeiseksi vaikuttajakseen ja he jakoivatkin keskenään samat ajatukset taloudellisesta liberalismista ja sosiaalisesta konservatismista. Voikin kysyä, missä määrin thatcherismi oli vuoden 1968 todellinen perintö Britanniassa ja missä määrin vasta 1970-luvun lopun punk-liike raivokkuudessaan sai aikaan sellaisen kapinahengen, mikä toteutui vuonna 1968 Yhdysvaltain kampuksilla ja Pariisin katubarrikadeilla.

Jacques Derridan filosofinen käsite hauntologia on käyttökelpoinen kuvaamaan vuoden 1968 perintöä tässä yhteydessä. Derridan mukaan länsimaisten kapitalististen yhteiskuntien kylmän sodan jälkeen hylkäävät ja unohtamat 1900-luvun ideologiat, kuten marxilaisuus ja nationalismi, tulevat väistämättä takaisin kummittelemaan neoliberalistisessa maailmassa.²⁴ Brittiläinen myrsky vesilasissa on saattanut vuosikymmenten saatossa kehittyä oikeaksi rajuilmaksi, kuten kansallismielinen liikehdintä Brexitin ympärillä ja Labour-puolueen 2015 uudeksi puheenjohtajaksi valittu perinteinen marxilainen vasemmistopoliitikko Jeremy Corbyn osoittavat. Enoch Powellin edustama populisti-

nen retoriikka ja sentimentaalinen kansallistunteeseen vetoaminen ovat osa näitä kummituksia. Vuoden 1968 jälkeen Britannian historiaa on leimannut vaiheesta toiseen pääasiassa neljä teemaa: nationalismi, talous, maahanmuutto ja EU.

Jo 1970-luvun alussa konservatiivipääministeri Edward Heath halusi Britannian EU:n jäseneksi hinnalla millä hyvänsä ja hänen seuraajansa Labourista, Jim Callaghan, joutui tiukan paikan eteen rajoittaessaan maahanmuuttoa. Tony Blair puolestaan halusi avata ovet auki Eurooppaan 1990-luvun lopulla ja erityisesti EU:sta tuleville maahanmuuttajille.²⁵ Kun tähän lisätään thatcherismin ja blairismin lietsoma kansallistunteen nousu ja Enochilta mallinsa saaneiden vastuuttomien Brexit-poliitikkojen peli, lopputuloksena oli kansanäänestys juhannuksena 2016, minkä seurauksena Britannia aloitti eron EU:sta. Mitä roolia tässä kummitustarinassa edustaa vuoden 1968 ristiriitainen perintö?

Lähteet

Elokuvat

If. Ohjaaja: Lindsay Anderson. Tuotanto: Memorial Enterprises. United Kingdom 1968.

Performance. Ohjaajat: Donald Cammel & Nicolas Roeg. Tuotanto: Goodtime Enterprises. United Kingdom 1970.

Sympathy for the Devil. Ohjaaja: Jean-Luc Godard. Tuotanto: Cupid Productions. United Kingdom 1968.

The Charge of the Light Brigade. Ohjaaja: Tony Richardson. Tuotanto: Woodfall Film Productions. United Kingdom 1968.

Kirjallisuus

- Beckett, Francis: *What did the baby boomers ever do for us. Why the children of the Sixties lived the dream and failed the future*. Biteback, Lontoo 2010.
- Booker, Christopher: *Neophiliacs: A Study of the Revolution in English Life in the Fifties and Sixties*. Pimlico, Lontoo 1992 (1969).
- Brendon, Piers: *Eminent Elizabethans. Murdoch, Thatcher, Jagger & Prince Charles*. Vintage Books, Lontoo 2012.
- Derrida, Jacques: *Spectres of Marx*. Routledge, Lontoo 1994.
- Doggett, Peter: *There's A Riot Going On. Revolutionaries, Rock Stars and The Rise and Fall of '60s Counter-Culture*. Canongate, Edinburgh 2007.
- Hobsbawm, Eric: *Äärimmäisyksien aika, 1914–1991*. Vastapaino, Tampere 2001.
- Kallioniemi, Kari: *Blitzistä Blairismiin*. k & h, Turku 2006.
- Lennon, Eeva: *Eeva Lennon, Lontoo*. Karisto Oy, Hämeenlinna 2018.
- Marwick, Arthur: *British Society Since 1945. The Penguin Social History of Britain*. Penguin, St.Ives 1990.
- Kenny, Michael ja Pearce, Nick: 'The Rivers of Blood Run Deep', *New Statesman* April, 2018, 22–27.
- Kurlansky, Mark: *1968 – Vuosi joka vavahdutti maailmaa*. Like, Helsinki 2004.
- Sandbrook, Dominic: *White Heat: A History of Britain in the Swinging Sixties*. Little, Brown & Company, 2006.
- Stump, Paul: *The Music's All That Matters: A History of Progressive Rock*. Quartet Books, Lontoo 1997.
- Young, Rob: *Electric Eden – Unearthing Britain's Visionary Music*. Faber and Faber, Lontoo 2011.

Viitteet

- 1 Kurlansky 2004, 36.
- 2 Doggett 2007, 166.
- 3 Kenny ja Pearce 2018, 27.
- 4 Hobsbawm 2001, 362.
- 5 Ibid, 359.

- 6 Ibid, 362.
- 7 Ibid, 381.
- 8 Marwick 1990, 146–48.
- 9 Elokuva kuvattiin Cheltenham College'ssa, joka oli samalla ohjaaja Andersonin vanha opinahjo. Sandbrook 2006, 491.
- 10 Sandbrook 2006, 492–493.
- 11 Kallioniemi 2006, 107–109.
- 12 Doggett 2007, 169–171.
- 13 Stump 1997, 41.
- 14 Young 2011, 5.
- 15 Beckett 2010, 101.
- 16 Booker 1969, 9–17
- 17 Beckett 2010, passim., 97–117.
- 18 Beckett 2010, 100.
- 19 Brendon 2012, 192 (190–193).
- 20 Ibid, 193.
- 21 Beckett 2010, 513.
- 22 Ibid, 511.
- 23 Kenny ja Pearce 2018, 24.
- 24 Derrida 1994, 10.
- 25 Lennon 2018, 225, 278, 314, 334.

Mitä henkilökohtainen tarkoittaa?

Lapualaismorsian (1967) kilvoittelee oman ajan ja lähihistorian kanssa

- Otat sä kengät pois jalasta?
- No totta helvatissa mä kengät otan pois.
- Mä jätän sukat.
- Mitä sä niitä jätät?
- Mä vaihdan yöpaidan päälle.
- Mitä sä sitä laitat?

Mies ja nainen kuiskailevat toisilleen hermostuneesti ja laittautuvat makuulle kapeaan sänkyyn. Mikko Niskasen ohjaama ja Marja-Leena Mikkolan kanssa käsikirjoittama *Lapualaismorsian* (1967) alkaa kohtauksella kolmen tytön opiskelijaboksista, jonne yölliset miesvieraat voivat saapua vain salaa. Siksi kuiskitaan. On ahdasta ja ahdistunutta.

Halu kokea seksuaalista nautintoa, vaikeus puhua ehkäisystä ja tarve tulla rakastetuksi vuorottelevat niiden tuskien kanssa, joita väestöräjähdys, nälänhätä tai sota nuorisossa aiheuttavat. Huoli maailman tilasta sekoittuu myös suomalaisen arjen kysymyksiin asunto-oloista tai toimeentulosta.

Mikä onkaan henkilökohtaista, kun *Lapualaismorsiamen* henkilöt ratkovat maailmankatsomuksellisia ongelmia kokemuksiensa ja tietojensa varassa? Silläkin on merkitystä, että henkilökohtaisen kysymyksiin perehdytään nimenomaan elokuvan kautta. Toki elokuvan tuotantoaika piiryy aina teokseen, mutta *Lapualaismorsian* alleviivaa erityisesti, että nyt eletään vuotta 1967. Tämän se tekee dokumentaarista ja fiktiivistä materiaalia sekoittamalla. Näin elokuvaan ujuttautuu myös se, miten hen-

kilökohtaisen lisäksi käsitys poliittisesta on hakemassa muotoaan. Samaan aikaan Länsi-Euroopassa henkilökohtainen – ja sen myötä myös poliittinen – on saamassa toisenlaisia merkityksiä. Se näkyy elokuvisakin.

Paikallaan pysyvä kamera esittää viistosta yläkulmasta tummatukkaisen naisen. Kuva on rajattu niin, että näemme vain naisen levolliset kasvot, punainen tyyny pään alustana. Ensin nainen tupakoi, sitten tyydyttää itseään. Elokuva tallentaa 13 minuuttia hienovireisiä muutoksia naisen kasvoilla orgasmin eri vaiheissa. Kyseessä on Stephen Dwoskinin lyhytelokuva *Moment* (Iso-Britannia, 1969)¹, joka näin Saksassa Oberhausenin lyhytelokuvafestivaaleilla toukokuussa 2018. Pidin *Momentista*, koska mielestäni se purkaa länsimaisesta kuvataiteesta löytyvää tapaa esittää naisen hurmio jumalallisen valaistumisen tuloksena.² Dwoskinin tupakoiva ja hellästi onanoiva nainen on kaukana uskontokuvien rajusta ekstaattisuudesta.

Elokuva kuului esityssarjaan, jossa luodattiin vuoden 1968 merkitystä länsisaksalaisessa yhteiskunnassa ja elokuvassa. Seksi oli teoksissa keskeinen teema. Tunnusomaista niille oli myös leikittelevyys, kokeilevuus ja – tietenkin – naistekijöiden vähäinen määrä. *Moment* erottui joukosta, sillä usea muu teos toteutti kaavaa, jossa seksuaalinen vapautuminen näyttäytyi miehen vapautena toteuttaa omia halujaan. *Lapualaismorsian* on toisenlainen. Se ei pohdi naisen halua tai sitä, riittääkö suomalaisessa kulttuurissa tilaa dwoskinmaiselle leikittelylle, jossa nainen ja naisen ruumis voidaan ymmärtää ja esittää toisella tavalla. *Momentin* taustalta saattoi aavistella feminististä liikehdintää, jonka tavoitteena oli patriarkaatin vallan kumoaminen. Äärimmilleen vietynä sen saattoi murtaa vain miehen merkityksen kieltäminen. Naisen nautinto voi osoittaa sitä kahdella tavalla: masturbaatio on mahdollisuus, samoin lesbolaisuus.³ *Lapualaismorsian* puolestaan näyttää, miten yksin naiset kamppailevat äitiydessä tai lapsenhoidon järjestämisessä. Silti elokuva osoittaa myös väyliä miesten ja naisten tasavertaiseen kumppanuuteen.

Tässä kirjoituksessa tarkastelen *Lapualaismorsiamen* kautta avautuvia näkymiä henkilökohtaisen ulottuvuuksiin 1960-luvun

lopun Suomessa. Koska *Lapualaismorsiamessa* välähtelee koko 60-lukulainen muuntumisen prosessi, pohdinnat henkilökoh-
taisesta kiinnittyvät myös muihin yhteiskunnan modernisaati-
ossa vaikuttaviin virtauksiin. Hannu Salaman *Juhannustansseista*
(1964) käynnistynyt kohu jumalanpilkkasyytteineen kertoo koko
Suomen – eikä vähiten evankelis-luterilaisen kirkon – muuttu-
misesta. Yleisen ja yksityisen jännite liittyy myös kulttuuritais-
teluihin ja oikean tyyllilajin löytämiseen. Suhtautuminen itse-
näisen valtion vaiettuihin vaiheisiin – kuten Lapuan liikkeeseen
– määrittää niitä tapoja, joilla nuoriso alkaa hahmottaa asioita
henkilökohtaisina tai julkisina. Lopuksi tarkastelen, miten teos
elokuvallisine keinoineen kommunikoi ajan ilmiöiden kanssa.
Reaaliaikaistuva tiedonvälitys tuo aineksia maailmankuvan
rakentamiseen, mutta antaa myös muodon *Lapualaismorsiamen*
ilmaisutavalle.

Eletään uusvasemmistolaisuuden aikaa

Lulu (Aulikki Oksanen), Tenu (Kirsti Wallasvaara) ja Liisa (Kristiina Halkola). Jörn Donner Productions Oy/Kavi.

Lapualaismorsiamessa ystävykset Liisa (Kristiina Halkola), Tenu (Kirsti Wallasvaara) ja Lulu (Aulikki Oksanen) jakavat alivuokralaisina asunnon, jonka omistaja – Liisan setä – valvoo tyttöjen elämää. He ovat mukana *Lapualaisoopperassa*, jonka todellinen esikuva sai ensi-iltansa maaliskuussa 1966 Ylioppilasteatterin 40-vuotisjuhlaesityksenä.⁴ Tenu seurustelee Hessun (Heikki Kinnunen) kanssa, joka samoin kuin ystävänsä Alpo (Pekka Autiovuori), Petteri (Pekka Laiho) ja Nipa (Jukka Sipilä) osallistuu myös *Lapualaisoopperan* harjoituksiin. Kaikki ovat korkeakouluopiskelijoita. Ylioppilasteatterin harjoitusten ja luentojen lomassa nuoret väittelevät yhteiskunnallisista ja globaaleista kysymyksistä. Tenu on raskaana, siksi kysymykset maailman tulevaisuudesta askarruttavat.⁵ Eletään uusvasemmistolaisuuden aikaa. Anton Monti ja Pontus Purokuru luonnehtivat kirjassaan *1968. Vallankumouksen vuosi* (2018) uusvasemmistolaisuutta toimintana, joka arvioi uudelleen kommunistisen liikkeen historiaa. Arviointi oli ollut käynnissä lännessä jo 1960-luvulle tultaessa.⁶ Elokuvatutkija Sakari Toiviainen puhuu *Lapualaismorsiamen* yksilöradikalismista, jossa perinteiset arvot kyllä kyseenalaistettiin mutta erossa puoluepolitiikasta, yksityisajattelun piirissä.⁷

Lapualaismorsiamen nuorten poliittista suuntautumista voi kuvailla tunnustelevalaksi. Uusvasemmistolaiset teemat sodasta, aseistakieltäytymisestä, maailman tilasta ja tulevaisuudesta kyllä kiinnostavat heitä, mutta poliittisesti sitoutuneita he eivät ole. Vapunpäivänä tytöt kajauttavat kotonaan *Warshaviankan* ”riistäjät ruoskaa nyt selkäämme soittaa / vastassa valkoinen armeija on”, mutta eivät viitsi lähteä vappumarssille, koska sää on niin kurja. Pojat valuvat Vanhan kuppilasta työläisten vappumarssin hännille kuin piloillaan. Tärkeämpää heille on epäpoliittinen ilakointi ylioppilaiden juhlissa Ullanlinnanmäellä.

Lapualaismorsiamen henkilöt eivät siis ole esimerkkejä 1960-luvun lopun yhteiskunnallisten liikkeiden aktivisteista. Silti heissä väreilee se vanha ja uusi maailma, jonka murtumassa sekä miehet että naiset etsivät suuntaa elämälleen. Juuri tästä syystä helmikuussa 1966 perustettu Yhdistys 9 on elokuvan teemojen kannalta mielenkiintoinen, sillä naisasiamaineestaan huolimatta

Lulu (Aulikki Oksanen), Tenu (Kirsti Wallasvaara) ja Liisa (Kристиina Halkola) laulavat Warshaviankaa vappuna. Jörn Donner Productions Oy/Kavi.

se hyväksyi jäsenikseen myös miehiä.⁸ Yhteiskunnallinen liike tavoitteli sellaista yhteiskuntaa, jossa ”yksilöllä on mahdollisuus toteuttaa itseään sukupuolesta riippumatta”.⁹ Näin sen lähtökohdissa korostuu henkilökohtainen. Yhdistys 9 ei puhunut naisasiasta tai naiskysymyksestä vaan piti käyttökelpoisempänä käsitteenä sukupuolirooleja.¹⁰ Kuin Yhdistys 9:n monipuolisuutta kuvastaen *Lapualaismorsiamen* nuoret naiset eivät keskustelee ainoastaan ehkäisystä, perheenperustamisesta ja lapsista. Erityisesti Liisa on aktiivinen keskustelija monilla alueilla. Hän haluaa arvioida toisin papiston pilkkaajia tai sotilaspässien polttamisen mielekkyyttä. Hän pohtii Lapuan liikkeen kommunistivainoja ja muistuttaa tekojen merkityksestä pelkän puhumisen sijaan. Liisaa eivät helpot vastaukset tyydytä. Elokuvan toinen käsikirjoittaja Marja-Leena Mikkola ja *Lapualaisoopperan* kirjoittaja Arvo Salo kuuluivat Yhdistys 9:n perustajajäseniin.¹¹

Minkälaisia feminismejä?

Sosiologi Riitta Jallinojan väitöskirja *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet* (1983) on vaikuttanut vahvasti tapaan, jolla suomalaisen feminismin historiaa on ymmärretty.¹² Jallinojalaisessa tarkastelussa *Lapualaismorsian* kuuluisi suomalaisen naisliikkeen toiseen taistelukauteen vuosina 1965–1970, jolloin aktiivisuus kiertyy nimenomaan Yhdistys 9:n piiriin. Nykyinen feministinen tutkimus asettaa kuitenkin käsitykset aalloista tai taistelukaudesta kyseenalaisiksi. Historioitsija Heidi Kurvinen ja etnologi Arja Turunen ovat tarkastelleet kriittisesti suomalaisen feminismin historiaa nimenomaan vuosien 1965–1970 osalta. Toisin kuin Jallinoja, joka puhuu Yhdistys 9:stä naisliikkeen aikana ja katsoo feminismin kauden alkavan Suomessa vasta 1970-luvun puolella, Kurvinen ja Turunen tutkivat Yhdistys 9:ää elimellisenä osana suomalaisen feminismin historiaa.¹³

Näkemyserot vaikuttavat myös *Lapualaismorsiamen* lukutapaan ja siihen, miten henkilökohtaisen voi ymmärtää. Naisliikettä korostavan näkökulman mukaan elokuvan ainesosista voi hahmottaa rakentumassa olevaa suomalaista hyvinvointivaltiota, jonka peruskiviä naisten ja valtion liittolaissuhde on.¹⁴ Siinä poliittinen on merkinnyt naisten aseman parantamista julkisen vallan päätöksentekoon vaikuttamalla. Esimerkiksi Saksassa naiset eivät tunnistanee valtiota liittolaisekseen, vaan he pyrkivät tiedostusryhmissään kasvattamaan naistietoisuutta.¹⁵ Naisliikehistorian mukaan naiskysymysten politisointi on Suomessa pitänyt naisten taloudellisia, poliittisia ja sosiaalisia oikeuksia etualalla. Sen sijaan naisten ruumiilliseen ja seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen liittyvät kysymykset ovat jääneet katveeseen.¹⁶

Heidi Kurvisen ja Arja Turusen feminismiä korostavaa näkökulmaa seuraten huomion voi puolestaan suunnata niihin painotuksiin elokuvassa, joissa myös miehen rooli on muuttumassa tai joissa näkyy mahdollisuuksia naisten ja miesten väliseen tasa-vertaisten kumppanuuteen. 1960-luvun tarkasteleminen feministisestä näkökulmasta kiinnittää katseen myös kaikkeen siihen vapaana leijuvaan toimintaan, jota voi kutsua yhteiskunnalliseksi

tai poliittiseksi mutta puolueiden ulkopuolella tapahtuvaksi. Elokuva taltioi Vietnam-mielenosoituksia samoin kuin sotilaspassien polttamisen helluntaina 1967. Yhteiskunnallisia aiheita käsittelevät kabareet ovat elokuvan ystäväjoukolle tapa viihtyä ja kasvattaa tietoisuutta. Vuosikymmenen tuottaa myös uudenlaista lapsikäsitystä ja sellaisen ilmiön kuin lastenkulttuuri. Tästä muistuttaa elokuvassa kuultava laulu *Aikuiset ja lapset*¹⁷.

Lapualaismorsiamessa Tenu paljastaa ystävälleen Liisalle ennen poikaystävänsä Hessua, että hän on raskaana. Ystävykset keskustelevat kesäisellä lapsikatraiden täyttämällä uimarannalla, ja Tenu kertoo kyselleensä jo uutta asuntoa. Mietteläänä hän pohtii, että ”on siinä se mahdollisuus, että toi Hessun äiti katsois sitä ainakin silloin tällöin”. Tenun mietteet yhdistyvät ajankohtaisiin hankkeisiin. Yhdistys 9 piti tärkeänä erityisesti perheellisten naisten palkkatyön yleistymistä. Siksi lasten päivähoito piti saada järjestettyä. Myös syntyvyyden säännöstely ja abortin salliminen olivat tärkeitä samoin kotitöiden jakaminen ja rationalisointi. Ysiläisille muutoksen avaimia olivat kasvatusta, lainsäädäntö ja joukkotiedotus.¹⁸

Monella tavalla miesten ja naisten roolirajat *Lapualaismorsiamessa* ovat kuitenkin vielä vanhassa kiinni. Tytöt tuovat uimarannalle eväät, pojat kaljapullot. Pojat juopuvat kapakoissa ja vonkaavat naisilta seksiä. Roolirajojen pysyvyys näyttäytyy siinäkin, että elokuvan tytöt opiskelevat humanistisia aineita tai maalausta Ateneumissa, pojat ovat teekkareita. Silti rajat eivät ole rikkoutumattomat. Tuon ajan yliopisto näyttäytyy sivistysyliopistona, jonka luennoille kerääntyy opiskelijoita korkeakoulu-, tiedekunta- ja oppiainerajat ylittäen. Liisa, Tenu, Petteri ja Alpo kohtaavat väestöräjähdyksestä käsittelevällä luennolla. Uimarannalla Tenu selvästi paheksuu korttia lätkiviä miehiä, joista yhdellä on kitisevä vauva kaitsettavanaan. Tenu kiirehtii kohentamaan lapsen aurinkosuojaa, ja nostaa hänet istuma-asentoon. Vauvan fysiologiaa paremmin tunteva korttipeli-isä puuttuu asiaan ja toteaa: ”Ei saa istuttaa!”

Ystäväjoukon istuessa iltaa kabaree-esityksessä humalainen puolittettu mies heittää taidehistoriaa opiskelevalle Liisalle, et-

teivät hänen kykynsä riitä Dipolin arkkitehtuurin arviointiin. Sama mies tähdentää vielä, että naisten on turha ylipäättään opiskella, koska heidän paikkansa on kotona lasten kanssa. Elokuvan pysäyttävimmässä kohtauksessa Hessu, joka ei vielä tiedä tulevansa isäksi, alkaa uhota, kenelle ehkäisy kuuluu:

–Kyllä mä oon sitä mieltä, että jos nykyajan nainen rupee hommiin, niin kyllä sen täytyy tietää, mihin se ryhtyy, mies toteaa, ja kamera näyttää samalla Tenun avuttoman ilmeen.

–Tiede on sen verran pitkälle kehittynyt, että ne on keksinyt kaikkennäköiset pillerit ja kierukat ja rosetit ja solmiot ja mitä kaikkea niitä on.

–Sitä paitsi eihän nykyistä naista saa raskaaksi, vaikka yrittäisikin.

–Senkin sika. Tommosten paskojen kanssa mä en ainakaan koskaan menisi naimisiin, huutaa nyt puolestaan Liisa ja kertoo totuuden:

–Ja tommosista tulee vielä isiä. Kamera näyttää lähikuvaa Tenun kasvoista. Hän vetoaa Liisaan:

–Älä! Hessun katse on pelästynyt ja nolostunut, samoin kaikkien muiden.

Sukupuolikurista nautinnon henkilökohtaisuuteen

Kirkko ja sen saarnaama sukupuolikuri määrittivät vielä 1960-luvun lopun Suomessa henkilökohtaisen rajoja. Kirjailija Helvi Hämäläinen pohti yhteiskunnan tilaa päiväkirjassaan itsenäisyyspäivänä 1965. Ennen kuin hän kirjoittaa sukupuolikurin merkityksestä, kiitokset ovat menneet sille jalolle sukupolvelle, joka on hengellään taistellut Suomelle vapauden. Näin Hämäläinen miettii:

Ankara sukupuolikuri on voimakkaan ja terveen kansan merkki. Holtittomuus näissä asioissa taas päinvastoin. Nuoret naiset huu-
tavat abortin vapautta – suotakoon se heille, mutta abortti on aina tragedia. Sukupuoliasioiden nostaminen päivänpolttavimmaksi puheenaiheeksi on jollain tavoin mautonta – valistus ulotetaan

Mitä henkilökohtainen tarkoittaa? Lapualaismorsian (1967) kilvoittelee oman ajan ...

Hessulle (Heikki Kinnunen) on selvinnyt, että Tenu (Kirsti Wallasvaara) odottaa lasta. Jörn Donner Productions Oy/Kavi.

yhä nuorempiin ikäluokkiin. Eihän meillä niin varhain sukukypsiä olla, että 10-vuotiaan tarvitsisi tietää ehkäisyvälineistä. Meillä on myös raikkaita, kokemattomia tyttöjä ja poikia – nuo ruumiinhiimon 20-vuotiaina jo perin kokeneet ovat niin kovin näkyvissä vain...¹⁹

Ote kuvaa ilmapiiriä, jossa radikaalit 60-lukulaiset ajatukset väljemmstä sukupuolimoraalista voimistuivat. Vielä enemmän Hämäläisen teksti todistaa uuden ja vanhan rajankäynnistä. Kaikesta huolimatta kirjailija soisi mahdollisuuden vapaaseen aborttiin. Samasta ristiriitaisesta maaperästä kumpusi myös ”Salamasota”, jonka tuloksena kirjailija Hannu Salama sai syksyllä 1966 ehdollisen vankeustuomion romaaninsa *Juhannustanssit* (1964) oletetusta jumalanpilkasta.²⁰ Salama-sodan virittämä yhteiskunnallinen ilmapiiri välittyi *Lapualaismorsiamessa*. Elokuvan monessa puheenvuorossa irvaillaan kirkkoa ja pappeja, joita ohjaa

Jumalan pelon ja kovan sukupuolikurin yhteisyys. Nipa kertoo pientilan emännästä, joka oli 26. kertaa raskaana, koska pitäjän papin mielestä ehkäisy oli syntiä. Silti yhteiskunnassa seilaa jo toisenlaisia ajatuksia. Väestöräjähdystä käsittelevällä luennolla professori (Mikko Niskanen) esittää ratkaisuksi joko ravinnon-tuotannon lisäämistä tai syntyvyyden säännöstelyä. Hän toteaa kuitenkin, miten ”yhteiskuntamme moraali perustuu teeseihin, joiden mukaan syntyvyyden säännöstely on moraalitonta”.

Lapualaismorsiamen taustana väreilee siis 1960-luvun loppupuolen evankelis-luterilainen uskonnollisuus. Elokuvan intertekstuaalisista viittauksista monet ovat kristillisiä. Elokuva päättyy Kaj Chdeniuksen säveltämään ja Aulikki Oksasen esittämään *Korkeaan veisuun*, jonka sanat ovat *Vanhan testamentin Laulun laulusta*. Hölösuu-Alpo suoltaa puujalkavitsejä ja heittelee sitaatteja. Jäättyään vappubileissä ilman naisseuraa, hän turvautuu *Johanneksen evankeliumiin* ja toteaa: ”Minun aikani ei ole vielä tullut.” Myös *Lapualaismorsian*-nimestä voi ounastella raamatullisia juonteita. Vaikka elokuvassa pilkataan pappeja, dokumentaariset jaksot todistavat uskovaisten joukkovoimasta tuon ajan Helsingin katukuvassa. Yhteiset rukoushetket ja uskonnolliset mielenosoitukset ovat suuria massatapahtumia. Elokuva ei irvaile lainkaan, kun se rinnastaa Vietnamin sodan vastaista rauhanmarssia ja rukoilevaisten väenkokousta. Kirkollisilla piireillä oli siis huomattavaa yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Historioitsija Ville Jalovaara osoittaa kuitenkin, miten paljon ristivetoa sosiaaliellettiset kysymykset alkoivat evankelis-luterilaisen kirkon sisällä tuottaa 1960-luvun lopulla.²¹

Tiukka sukupuolikuri oli ollut osa aikansa julkisuutta. *Lapualaismorsiamessa* tehtävää hoiti Liisan setä. Koska setää ei elokuvassa nähdä lainkaan, kuri alkaakin vaikuttaa enemmän tyttöjen sisäänrakennetulta itsesääteilyltä. Päinvastoin kuin moni muu yhteiskunnallinen kysymys, jossa henkilökohtainen muuttuu yleiseksi, seksuaalisuus ja seksi alkavatkin liukua julkisesta holhouksesta yksityisiksi asioiksi. Ilpo Helén on osoittanut, miten seksuaalikeskustelun politisointi 1960-luvun lopulla tapahtui henkilökohtaisen nimissä. Ihmisen yksilöllisten taipumusten

toteuttamista ja kehittämistä ei pitänyt estää.²² *Lapualaismorsian* kuvaa kuitenkin, miten kuoppainen tuon tien alkupää oli.

Menneisyyden painolastit yhdistäjänä?

Liisa kiinnittää Ylioppilasteatterissa erityistä huomiota Petteriin, joka harjoittelee Lapuan liikkeen johtohahmoihin kuuluneen maallikkosaarnaaja Vihtori Herttuan roolia. Harjoitusten jälkeen Liisa ja Petteri kulkevat Helsingin kaduilla. Liisa tokaisee Petterille: ”Mun enoni on kirkkoherra ja oikein mukava mies.” Petteri kohauttaa olkapäitään, ja Liisa jatkaa:

–Toi tapa jolla sä tulkitset tota Vihtori Herttuan roolia näytelmässä, niin onko se sun käsityksesi papistosta?

–Ei, se on mun käsitykseni Vihtori Herttuasta Lapualaisoopperassa kirjoittanut A. Salo ja ohjannut Kalle Holmberg. Senaikaiset papit ja piispat tekivät kirkosta sen irvikuvan, vastaa Petteri.

Liisa puolestaan ihmettelee, mistä Petteri lapualaispappien toimintatavat tietää: ”Elit sä silloin?” Nuori mies viittaa dokumenttimateriaaleihin, jotka osoittavat, miten papit ja piispat auttoivat väkivallantekoja siunaamalla jopa murhat. Liisa ei luovuta vaan kysyy Petteriltä, onko hän tullut ajatelleeksi yksityisiä motiiveja, joita Vihtori Herttualla saattoi olla tekoihinsa.

–Sä puhut nyt liikaa yksilöistä. Mua kiinnostaa, mitä sen toiminat ja teot vaikuttivat koko kansaan ja mitä se sai aikaan, kun se siunasi asioita, Petteri muistuttaa.

–Sä et nyt paljon ajattele yksityistä ihmistä, Liisa puolestaan väittää.

Kun Liisa kysyy Petteriltä, onko hän ajatellut Vihtori Herttuan yksityisiä vaikuttimia, voimme vain arvailla, tarkoittaako hän vuoden 1918 tapahtumia? Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -trilogian toinen osa oli ilmestynyt vuonna 1960. Teoksessa kuvataan vuotta 1918 ja 1900-luvun alkupuolen yhteiskunnallista

murrosta hämäläisen kyläyhteisön näkökulmasta. Suurta koko kansaa ravistellutta kansalaissotakeskustelua romaani ei vielä tuolloin aiheuttanut.²³ Se synnytti kuitenkin *Hufvudstadsbladetin* edistämänä niin sanotun professorikeskustelun, jossa tuon ajan näkyvimmat historioitsijat²⁴ ja Väinö Linna väittelivät kaunokirjallisuuden ja historiantutkimuksen mahdollisuuksista. Väinö Linnaa vaivasi historioitsijoiden jälkiviisaus, jolla he punnitsivat kansalaissodan syitä itsenäisen Suomen näkökulmasta.²⁵

Kysymys siitä, mitä henkilökohtainen on, saa taustakseen suomalaisen 1960-luvun, jossa kansalaissota tai Suomen liittolaissuhde toisessa maailmansodassa pysyvät vielä arkoina, käsittelemättöminä aiheina. Oli siis tilaa ja tarvetta pureutua toisiin Suomen historian vaiettuihin vaiheisiin, kuten Lapuan liikkeen aikaan. Liisan ja Petterin ajatustenvaihtoa lapualaismiesten toimintatavoista voisi lukea yleisen ja yksityisen sukupuolittamisena. Mies penää yleistä ja nainen yksityistä. Tulkinta kuitenkin kumoutuu, koska Liisa on niin peräänantamaton. Elokuvasa nainen on maailmankatsomuksellisia kysymyksiä syvältä luotaava pohtija. Yksityisen ja yleisen raja hämärtyy, koska nainen vaatii sitä.

Elokuvasa on kohta, joka kiteyttää Liisan käymää kamppailua. Hän vaelttaa yksin tilavassa porvarillisessa kodissa. Aikaa mittaa nurkassa seisova pohjalainen kaappikello. Vain tässä elokuvan kohtauksessa kertoja (Matti Oravisto) saa äänen. Kuulemme selontekoa Lapuan liikkeen vaikuttamista. Kertojan puhe vaihtuu Liisan sisäiseksi monologiksi Lapuan liikkeen seurauksista: ”Ja sitten tehtiin leskiä ja orpoja. Miten voi mikään perustelu oikeuttaa tappamaan toista ihmistä? Vaikka täytyyhän sen olla totta.” Liisa ihmettelee itsekseen, miksi vanhemmat tai koulu eivät ole kertoneet kaikkea. ”Ketä mun nyt sitten pitäisi uskoa?”, hän lopettaa mittaillessaan yksityisten kokemusten ja historiallisen tiedon painoarvoa.

Liisan ja Petterin keskustelut tai Liisan monologi todistavat, miten tuon ajan Suomessa yleinen ja yksityinen, julkinen ja henkilökohtainen saavat merkityksensä maailmankatsomuksen rakentumisessa tai ihmisten pohtiessa tehokkainta tapaa osal-

listua ja muuttaa maailmaa. Esimerkiksi Saksan liittotasavallassa autonomisen feminismin kasvualustaa loivat ennen muuta yhteentörmäykset vasemmistolaisten liikkeiden miesvaltaisuu-den kanssa.²⁶ 1960-luvun loppupuolella saksalaiset naiset alkoivat perustaa omia ryhmiään, koska antiautoritaarisuutta vaativissa liikkeissä miehet suhtautuivat naisiin – autoritaarisesti.²⁷ *Lapualaismorsiamesta* voi siilata esiin näkemyksen, että seksismi ikään kuin häviää historian painolasteille. Asetelma on ajatuksia herättävä, kun arvioitavana ovat myös Saksan lähihistorian taakat tai terrorismi, josta tuli osalle saksalaisten radikaaliliikkeiden aktiiveista ainoa mahdollinen toimintatapa. Onko niin, että Suomessa tarve muuttaa valkoisen historiankirjoituksen tuottamia menneisyysskuvia yhdisti naisia ja miehiä?

Tyylilajit risteävät, mediat vaikuttavat toisiinsa

Kun Petteri harjoittelee Vihtori Herttuan roolia, se on siis rekonstruktio Pekka Laihosta tekemässä samaa roolia Ylioppilastatterin *Lapualaisoopperassa* kevättalvella 1966. Tyylilajin etsintä on tärkeää, koska hahmoihin ja asioihin pitää saada yleispätevyyttä. Ohjaaja Kalle Holmberg (Kalle Holmberg) ei ole tyytyväinen farssimaisuuteen, johon Petteri on – varmaankin Pekka Laihoa mukaellen – viemässä Herttuan hahmoa. Farssimainen karikatyyri korostaisi liikaa ulkokultaista hurskautta yksilöllisenä ominaisuutena. Ohjaaja on tyytyväinen, kun Petteri löytää mahdollisimman eleettömän tavan esittää pappia. *Lapualaisoopperan* kirjoittaja Arvo Salo on pohdiskellut omaa tyylilajin etsintäänsä: ”Halusin, että näyttämöllä puhutaan iskevästi ja lauletaan viisaita päälle. Oikeastaan tiesin, ettei se sinänsä ole edes brechtiläistä. Olin Brecht vain sen verran että olin löytänyt Weillini.”²⁸

Arvo Salon sanat tyylisuuntien risteämisestä ovat kiinnostavia myös sen kannalta, miten *Lapualaismorsiamen* tekijät rakentavat elokuvassa yksityisen ja yleisen jännitettä. Yhdistämällä dokumentaarista kuvausta fiktiiviseen kerrontaan julkisuuden piiri laajenee. Edessämme ovat opiskelijat ja työläiset, pasifistit

ja lapset, uskovaiset, Urho Kekkonen ja riuska naistrukkikuski juustokuormineen. *Lapualaismorsian* on suomalaista uutta aaltoa. Kuten ranskalaisessa uudessa aallossa esikuvat on haettu aina John Griersonin dokumenttielokuvista italialaiseen neorealismiin.²⁹

Neorealistien tavoin uuden aallon tekijät myös Suomessa hakeutuivat studioiden ulkopuolelle kuvaamaan kaupunkien katuja, esineellistä maailmaa ja yhteiskunnan sosiaalista rakentumista.

Elokuvan loppupuolella on viiden minuutin jakso, jossa elokuvan tekotapa ja sanottava tiivistyvät.³⁰ Tilanne lähtee liikkeelle ihmisoikeustaistelija Asser Salon (Lars Svedberg) ja muiluttajien sananvapausväittelystä *Lapualaisoopperassa*. Tästä siirrytään arkistofilmeihin, joissa vierailaan Kosolassa Lapualla ja ollaan Senaatintorilla vuoden 1930 talonpoikaismarssin vastaanottajaisissa. Suomi-kuvien lomaan on leikattu arkistofilmiä Hitleristä ja Mussolinista. Fasismien nousua rinnastavien materiaalien jälkeen pitkät still-kuvat esittävät nykyajan taisteluissa haavoittuneita lapsia, ja taustalla erikieliset radiotaajuudet selostavat sodanvastaisista mielenosoituksista ja kansalaisoikeustaisteluista. Nykyhetkeä alleviivatakseen leikkaus muuttuu nopeaksi, ja ohi vilahtavat kuvat kevään 1967 rauhanmarsseista ja uskovaisten tapah- tumista, lapsista, poliiseista, Runebergin päästä ja sotilaspassien polttajista. Taustalla Ylioppilasteatteri laulaa *Me emme tee* -laulua.

Tiivistymä näyttää niiden asioiden määrän, joihin ihmisten oli otettava kantaa. Liisa sanoo elokuvan lopussa:

Musta tuntuu, että maailma on niin suuri koneisto, että se ei pysy ihmisen hallinnassa. [– –] Kaikki on niin sekavaa. Mä en tiedä edes, mitä mä teen mun omalla elämälläni. Ennen mä suunnitelin tulevaisuuttani tuntikausia, nyt mä en enää osaa. Mua pelottaa.

Lapualaismorsiamen muoto ilmentää tiedon, vaikutteiden ja vaatimusten samanaikaisessa tulvassa elävän ihmisen horisonttia. Tiivistymässä elokuva keinoillaan vertautuu harppauksittain kehittyvään televisioon. Jo seuraavan vuoden elokuussa globaali

televisio pystyi välittämään rinnakkain suoraa lähetystä Chica-
gon mielenosoituksista ja Tšekkoslovakian miehityksestä.

Lopuksi

En tarttunut *Lapualaismorsiameen* tai Oberhausenin elokuvaan vuoden 1968 vaan #metoo-liikkeen takia. Halusin ymmärtää, minkälaisin eväin seksuaalinen vapautuminen alkoi voimistua 1960-luvun lopulla. Kun tiukka sukupuolikuri väljeni, seksuaalisuudesta tuli henkilökohtainen asia, ja miten suurenmoista se onkaan. Silti #metoo on paljastanut henkilökohtaisesta katvealueita, joissa seksuaalinen vapautuminen ilmeneekin muuna kuin vastuunottona ja nautintona. En tietenkään löydä selitystä #metoo-liikkeen avoimeksi tekemään maailmaan *Lapualaismorsiamen* tai Oberhausenissa näkemieni elokuvien pohjalta. Henkilökohtaisen pohdinta on silti tarjonnut uusia näkökulmia esimerkiksi Heidi Kurvisen ja Arja Turusen Yhdistys 9 -tutkimuksen kautta. Tarkasteltavaa riittää. Varmasti käsitykset 1960-luvun naisliikkeestä saman ajan länsieurooppalaiseen feminismiin rinnastettuna kaipaavat ravistelua ja tutkimusta uusista näkökulmista. Onko niin, että Suomessa naisen aseman politisointi on jättänyt varjoonsa kysymykset naisten ruumiillisesta ja seksuaalisesta itsemääräämisoikeudesta? Muuttuuko henkilökohtainen poliittiseksi ja miten se muuttuu, ovatkin jo 1960-luvun jäljelle jäävien vuosien kysymyksiä #metoo-liikkeen aikaa unohtamatta.

Lähteet

Elokuvat

Moment Ohjaus: Stephen Dwoskin. Great-Britain 1969. 16 mm. Kesto 13 min.

Lapualaismorsian Ohjaus: Mikko Niskanen. Käsikirjoitus: Mikko Niskanen, Marja-Leena Mikkola. Kuvaus: Osmo Harkimo. Leikkaus: Juho Gartz. Äänitys: Paul Jyrälä. Musiikki: Kaj Chydenius, Eero Ojanen. Tuotanto: FJ-Filmi Oy, Jörn Donner Productions Oy. Suomi 1967. Dvd-kopion julkaisija: Finnkino Oy 2008. Kesto: 85 min.

Muut

Kansallinen audiovisuaalinen instituutti

Lapualaismorsian, <http://www.elonet.fi/fi/elokuva/101075>, haettu 17.1.2019.

Kirjallisuus

Bergman, Solveig: Naisliikehdinnän moninaisuus. ”Uusi” suomalainen naisliike yhteiskunnallisena liikkeenä. *Uudet ja vanhat liikkeet*. Toim. Kai Ilmonen & Martti Siisiäinen. Vastapaino, Tampere 1998, 165–186.

Bergman, Solveig: *The Politics of Feminism. Autonomous Feminist Movements in Finland and West Germany from the 1960s to the 1980s*. Åbo Akademi University Press, Turku 2002.

Greenwald, Lisa: *Daughters of 1968. Redefining French Feminism and the Women's Liberation Movement*. University of Nebraska Press, Lincoln and London, 2018.

Helén, Ilpo: Seksuaalinen arki. *Suomalaisen arjen historia 4. Hyvinvoinnin Suomi*. Weilin + Göös, Helsinki 2008, 233–249.

Hämäläinen, Helvi & Haavikko, Ritva (toim.): *Päiväkirjat 1955–1988*. WSOY, Helsinki 1994.

64. Internationale Kurzfilmtage Oberhausen: *Katalog*. Internationale Kurzfilmtage Oberhausen gGmbH, Oberhausen 2018.

Jallinoja, Riitta: *Suomalaisen naisliikkeen taistelukaudek*. WSOY, Helsinki 1983.

Jalovaara, Ville: *Paasikiven diktaattista homoiltaan. Suomen luterilainen kirkko ja seksuaalietiikan murrosvuodet*. Vartija-lehden e-kirja, 2014. <https://www.vartija-lehti.fi/paasikivesta-homoiltaan/>, haettu 28.1.2019.

Kurvinen, Heidi & Turunen, Arja: Toinen aalto uudelleen tarkasteltuna. Yhdistys 9:n rooli suomalaisen feminismin historiassa. *Sukupuolentutkimus – Genusforskning* 3/2018, 21–36.

Mitä henkilökohtainen tarkoittaa? Lapualaismorsian (1967) kilvoittelee oman ajan ...

- Kääpä, Pietari: The Finnish New Wave as a Transnational Phenomenon. Ed. Henri Bacon: *Finnish Cinema. A Transnational Enterprise*. Palgrave Macmillan, London 2016.
- Monti, Anton & Purokuru, Pontus: 1968. *Vallankumouksen vuosi*. Kustantamo S&S, Helsinki 2018.
- Niskanen, Mikko & Rahikainen Ea (toim.): *Vaikea rooli*. Kirjayhtymä, Helsinki 1971.
- Salo, Arvo: *Kirjavat päivät. Vaellus eilisessä*. Tammi, Helsinki 1986.
- Toiviainen, Sakari: *Tuska ja hurmio. Mikko Niskanen ja hänen elokuvansa*. SKS, Helsinki 1999.
- Varpio, Yrjö: *Väinö Linnan elämä*. WSOY, Helsinki 2006.

Viitteet

- 1 64. Internationale Kurzfilmtage Oberhausen 2018, 206.
- 2 Esimerkiksi Gianlorenzo Berninin *Pyhän Teresan hurmio* (1645–1652). Cornaro-kappeli, S. Maria della Vittoria, Rooma.
- 3 Greenwald 2018, 113.
- 4 Monti & Purokuru 2018, 117.
- 5 <http://www.elonet.fi/fi/elokuva/101075>, haettu 17.1.2019.
- 6 Monti & Purokuru 2018, 36.
- 7 Toiviainen 1999, 115.
- 8 Monti & Purokuru 2018, 130.
- 9 Kurvinen & Turunen 2018, 24.
- 10 Monti & Purokuru 2018, 130.
- 11 Jallinoja 1983, 130-132.
- 12 Kurvinen & Turunen 2018, 22.
- 13 Kurvinen & Turunen 2018, 21.
- 14 Bergman 1998, 179.

- 15 Bergman 2002, 235; Jallinoja 1983, 194.
- 16 Bergman 1998, 176. Ks. myös Jallinoja 1983, 26.
- 17 1967, sävellys: Kaj Chydenius, sanat: Marja-Leena Mikkola, esittäjä: Kristiina Halkola.
- 18 Kurvinen & Turunen 2018, 25. Heidi Kurvinen kirjoittaa laajemmin Yhdystys 9:n toimintatavoista tämän kirjan artikkelissa ”Äitienpäivän mielenosoitus vuoden 1968 uutisvirrassa”.
- 19 Hämäläinen & Haavikko 1994, 281.
- 20 Toiviainen 1999, 115.
- 21 Jalovaara 2014, 30–34.
- 22 Helén 2008, 236–237.
- 23 Varpio 2006, 502.
- 24 *Hufvudstadsbladetin* haastatteluissa olivat mukana professorit Pentti Rennvall, L.A. Puntila, Sven Lindman ja Jan-Magnus Jansson, tohtori Eirik Hornborg sekä dosentti Yrjö Blomstedt. Varpio 2006, 503.
- 25 Varpio 2006, 506.
- 26 Bergman 2002, 235.
- 27 Jallinoja 1983, 194.
- 28 Salo 1986, 317–318.
- 29 Kääpä 2016, 149–150.
- 30 *Lapualaismorsian* 1967, 1:13:20–1:18:50.

Monoliittien varjo: Stanley Kubrick, Douglas Rain ja tuntevan koneen ääni

Tiedän tehneeni jotain hyvin huonoja päätöksiä viime aikoina, mutta voin vakuuttaa työskentelyni palaavan jälleen normaalliksi. Minulla on edelleen suuri innostus ja luottamus tehtävään. Ja haluan auttaa sinua.¹

Stanley Kubrickin (1928–1999) ohjaama ja huhtikuussa 1968 ensi-iltansa saanut *2001: Avaruusseikkailu* (2001: A Space Odyssey) on kenties kaikkien aikojen vaikutusvaltaisin tieteiselokuva. Samalla elokuvan tarinalle keskeinen HAL 9000 on yksi tunnetuimmista kuvitteellisista keinoälyistä.² Keinoälyyn liittyvät teknologiset edistysaskeleet ovat tehneet vasta viime vuosina tieteiselokuvista tutut kuvitelmat ihmisiä avustavista yhtä älykkäistä koneista realismia, mutta edelleen ollaan kaukana tilanteesta, jossa keinoäly todella vastaa ihmisälyä tai ohittaa sen. 2010-luvulla on kuitenkin edistytty paljon. Tähän on vaikuttanut tietokoneiden suorittimien valtavasti kasvanut laskentateho, mahdollisuus hyödyntää nopeasti valtavia datamääriä keinoälyjen oppimisprosesseissa sekä algoritmien lisääntynyt saatavuus. Vuonna 1968 kaikki tämä oli vielä mielikuvitusta. Kubrickin elokuvan ”realistinen” tulevaisuuden maailma perustui 1960-luvun lopun tulevaisuussennusteisiin ja toisaalta loi uusia tulevaisuutta koskevia käsityksiä.

Viimeistään tämä elokuva sinetöi Kubrickin maineen kompromissittomana mestariohjaajana. Hän myös voitti ainoan Oscar-palkintonsa tämän elokuvan visuaalisista erikoistehosteista. Elokuvan audiovisuaalinen ilmaisu oli urauurtavaa, jopa siinä määrin, että sen vaikutus näkyy tavalla tai toisella lähes koko tie-

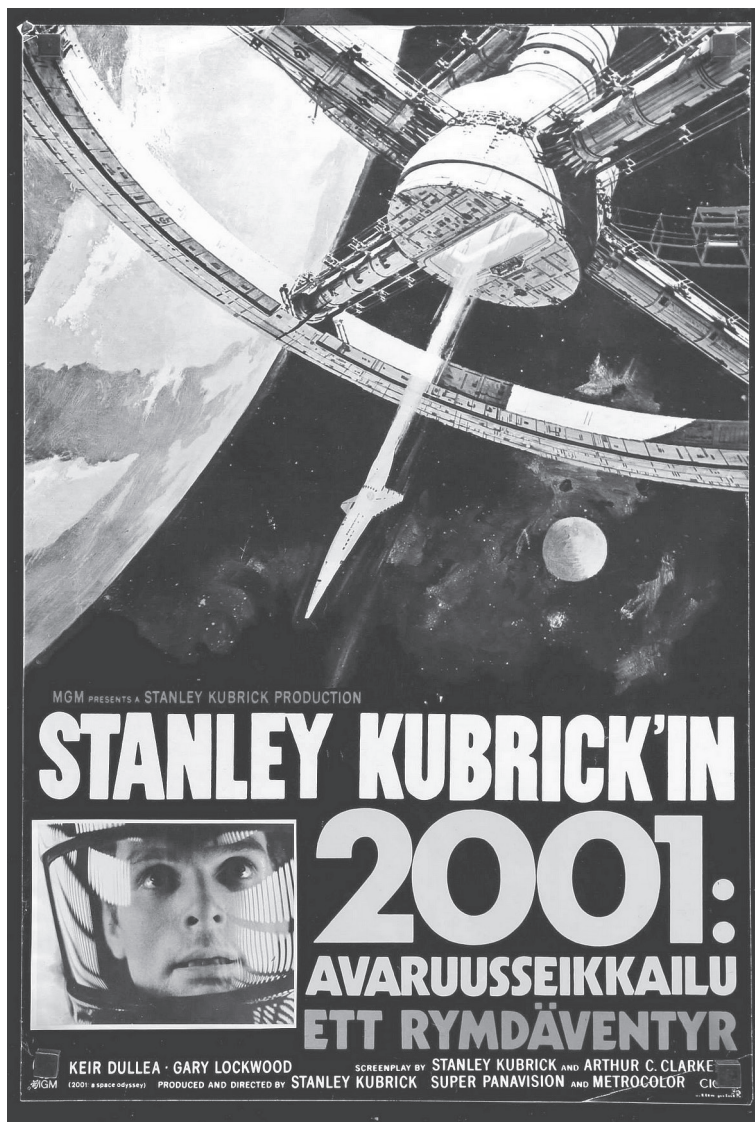
teiselokuvan genressä. Käsikirjoituksen laati Kubrickin kanssa tieteiskirjailija Arthur C. Clarke, jonka novelliin 'The Sentinel' (1948) elokuva löyhästi perustuu. Projekti eteni Clarken ja Kubrickin yhteistyönä, ja elokuvan lisäksi Clarke julkaisi vuonna 1968 myös samannimisen romaanin.

Elokuvan juoni piirtää kaaren ihmiskunnan alkuhämaristä 2000-luvun alkuun. Vieras, maapallon ulkopuolinen äly vaikuttaa ihmiskunnan historiaan evoluutiota ja älykkyyttä kiihdyttävällä tavalla. Ihmisapinoiden joukko oppii mustan monoliitin varjossa käyttämään kättä pitempää. Yhdessä elokuvahistorian huimimmista ajallisista siirtymistä yksi heistä heittää aseena käyttämänsä luun ilmaan ja tilalle leikataan satelliitti. Kuusta on löytynyt vastaavanlainen monoliitti, joka on haudattu odottamaan ihmiskunnan evoluution siirtymistä sille asteelle, että he kykenevät matkustamaan avaruudessa. Monoliitin sisuksista purkautuva signaali johtaa lopulta retkikunnan kohti Jupiterin kiertorataa, kohtaamiseen Maan ulkopuolisen älyn kanssa ja mystiseen siirtymään evoluution seuraavalle asteelle.

1960-luvun lopun audiovisuaaliset kuvitelmat 2000-luvun vaihteen yhteiskunnallisista oloista ja teknologisista edistysaskelista ovat itsessään kiinnostavia tarkastelun kohteita, mutta keskityn tässä yhteydessä kyseisen retkikunnan matkaan ja HAL 9000:n ääneen.

Ihmiskunta on tullut tilanteeseen, jossa sen luoma teknologia mahdollistaa avaruusmatkailun ja keskustelun muiden, ainakin näennäisesti autonomisten ja itsetietoisien olentojen kanssa. Avaruusaluksen Discovery One -nimi viittaa niin kapteeni Robert Scottin RRS Discovery -alukseen kuin myöhempään yhdysvaltalaiseen avaruussukkulaan – toiminnoista matkalla Jupiteriin huolehtii HAL 9000 tietokone, keinoäly, joka ei ole koskaan tehnyt virheitä. Tämä tieto "virheettömyydestä" on itsessään yksi elokuvan ytimeen johdettava tie. Voi olla, että tietokoneen ajatus virheettömyydestään johtaa sen tappamisen tielle. Se piilottaa oman "inhimillisyytensä" ja virheellisyytensä tappamalla ne, jotka voisivat huomata sen tunnemaailman ailahtelut. Toinen mahdollinen selitys on, että HAL 9000 kokee lähtökohtaisesti ereh-

Monoliittien varjo: Stanley Kubrick, Douglas Rain ja tuntevan koneen ääni

Stanley Kubrickin 2001: Avarusseikkailu on harvinainen yhdistelmä audiovisuaalista spehtaakkelia ja olemisen filosofiaa.

tyväisten ihmisten muodostavan uhkan huipputärkeän tehtävän onnistumiselle ja päättää siksi tappaa aluksen kaksihenkeisen miehistön ja matkan ajaksi horrokseen vaivutetut kolme tiedemiestä. Ainoastaan David Bowman (Keir Dullea) välttää tämän kohtalon, hänkin hiuksenhienosti, sammuttaa HAL:n ja vie tehtävän päätökseensä. Jokaisessa elokuvan vaiheessa kysymys on niin kommunikaatiosta kuin väkivallasta. Ihmiskunnan evoluutio on elokuvan perusteella sitoutunut molempiin.

HAL 9000:n ääneksi valittiin lopulta kanadalainen näyttelijä Douglas Rain (1928–2018). Paljonpuhuva tieto Kubrickin perfektionismista on se, että hän valitsi näyttelijät myös niiden maiden HAL-ääniksi, joissa elokuvan dialogit dubattiin toisille kielille. Mutta nimenomaan Rainin ääni on jäänyt populaarikulttuurin historiaan ikonisena esimerkkinä rauhallisesta ja tasaisen miellyttävästä ”koneäänestä”, joka kuitenkin hyödyntää hyvin inhimillistä tunneskaalaa. Kun osa Kubrickin elokuvista – *2001: Avaruusseikkailu* ilman muuta, mutta myös esimerkiksi *Eyes Wide Shut* (1999) – tunnetaan näyttelijätyön osalta tahallisen koleina ja etäännytettyinä, tämä koneäänen tunteellisuus korostuu erityisellä tavalla. Kubrickin tapa visualisoida horrokseen vaivutettujen tiedemiesten kuolema alleviivaa hänelle tyypillistä emotionaalisen kylmyyden kokemusta äänen puutteen kautta. Kuvassa näytetään tiedemiesten elintoimintoja seuraava tietokone. Tekstinäytölle ilmestyy ensin ”tietokoneen toimintahäiriö”, sitten ”elintoimintojen tila kriittinen” ja lopuksi ”elintoiminnot päättyneet”. Kuolema kuvataan kuin tilastoluettelona. Kuva leikkaa HAL 9000:n punaisena ja persoonattomana hehkuvaan ”silmaan” – näitä itsessään visuaalisesti niin yksinkertaisia, mutta pahaenteisiä näkösensoreita on aluksen jokaisessa huoneessa. Tässä kohtauksessa tiedemiesten murha tapahtuu kliinisesti, kaikessa hiljaisuudessa. Hiljaisuus on harvoin ollut yhtä painava ja merkityksellinen. HAL:n koko näennäinen tunneskaala onkin ladattu sen ääneen.

Douglas Rain ei ollut ilmiselvä valinta HAL:n äänirooliin. Alun perin ajatuksena oli, että koneen nimi olisi Athena, ja sillä olisi naisen ääni. Naisen ääneen ovat myöhemmin päättyneet konepu-

heratkaisuna muun muassa Apple Sirin, Amazon Alexan ja Samsung Bixbyn kanssa; kenties HAL 9000 ja siihen liitetyt negatiiviset mielikuvat ovat vaikuttaneet tähän. Päätös lopullisesta äänestä jätettiin elokuvan jälkituotantovaiheeseen. Elokuvan kuvauksissa ääninäyttelyn hoitivat, kohtauksesta riippuen, apulaisohjaaja Derek Cracknell sekä Kubrick itse. Kun prosessin aikana kuitenkin päädyttiin mieheen, testattiin useita ehdokkaita, joiden joukossa olivat Nigel Davenport ja David Balsam, joista jälkimmäinen oli lähellä tulla valituksi, mutta kuulosti liian ”amerikkalaiselta”. Kanadalainen Rain valittiin pehmeän, tasaisen, miellyttävän ja jopa tv-kuuluttajahenkisen äänensä, mutta myös hänen aksenttinsa tietynlaisen paikantamattoman transatlanttisuuden takia. Kubrick ohjeisti Rainia olemaan tasainen, koska kone oli jo valmiiksi ”liian tunteellinen ja liian inhimillinen” – nauhoitukset tehtiin paljain jaloin tyynyn päällä lepäämällä, jotta Rainin into-naatio pysyisi mahdollisimman tasaisena ja rentona.

Elokuvan tärkein kohta konepuheen historian kannalta on HAL:n sammuttaminen. Aluksen viimeinen eloonjäänyt ihminen, Dave Bowman, on poistunut aluksesta pelastamaan kuollutta työtoveriaan Frank Poolea (Gary Lockwood). HAL kieltäytyy vastaamasta pyyntöihin avata sisäänpääsy takaisin alukseen. Jälleen hiljaisuudella on painoa. Kun Bowman kuitenkin onnistuu pääsemään takaisin alukseen ja etenee kohti HAL:n muistikeskusta, koneäly pyytää häntä harkitsemaan vielä:

Mitä oikein olet tekemässä, Dave? Dave, olen todella sitä mieltä että ansaitsen vastauksen kysymykseeni. Tiedän että kaikki ei ole ollut osaltani kohdallaan, mutta voin vakuuttaa nyt täydellä luotamuksella että kaikki tulee olemaan hyvin. Voin paljon paremmin nyt. Todellakin voin. Kuule, Dave, näen että olet todella poissa tolaltasi tämän takia. Olen rehellisesti sitä mieltä, että sinun pitäisi rauhassa istua alas, ottaa stressipilleri ja ajatella asioita.

Kaikki ei ole ollut kohdallaan? Tämä koneen itsearvio omasta aiemmasta ”huonovointisuudestaan” koskee neljän ihmisen murhaa ja yritystä sulkea viides kuolemaan Discovery One -aluksen ulkopuolelle. Ja nyt Bowmanin täytyisi miettiä päätöksiansä

kaikessa rauhassa. Ratkaisu sammuttaa HAL on looginen, taval-
laan ihminen toimii jälleen konemaisemmin kuin kone. Tule-
vaisuuden keinoälyn ”aivojen” ja muistin ajateltiin sijaitsevan
yksittäisessä aluksen huoneessa sijaitsevilla moduuleissa, jotka
täytyi kytkeä yksi kerrallaan irti HAL:n tietoisuuden sammutta-
miseksi. Kun Bowman aloittaa tämän prosessin, koneen äänessä
voidaan kuulla niin pelkoa kuin epävarmuutta: ”Dave, lopeta.
Voitko lopettaa? Minua pelottaa. Minua pelottaa, Dave. Mieleni
katoaa. Voin tuntea sen...”. Kohtauksen tehoa lisää sen piinalli-
nen äänisuunnittelu, taustalla oleva tasainen hurina ja Bowma-
nin hengitys avaruuskypärän sisällä. Lopulta koneen puhe alkaa
seniilisti taantua ja lopulta sen toiminta palautuu alkutilaan,
infantiilin lastenlaulun äärelle:

Hyvää iltapäivää, herrasväki. Olen HAL 9000 tietokone. Tulin
toimintakykyiseksi HAL-tehtailla Urbanassa, Illinois'ssa, kahdes-
toista tammikuuta 1992. Ohjaajani oli herra Langley, ja hän opetti
minut laulamaan laulun. Jos haluaisitte kuulla sen, laulan sen nyt.
Sen nimi on 'Daisy'.

Laulun aikana Bowman irrottaa viimeisetkin muistipaikat
ja HAL:n laulu muuttuu yhä bassovoittoisemmaksi ja epäsel-
vemmäksi. Äänisynteesi puuroutuu ja tunteiden ilmaiseminen
päättyy. Koneen kuolema on sen kommunikointikyvyn ja toi-
minnan yksinkertaistuminen, äänen asteittainen hidastuminen,
madaltuminen ja lopulta hiljaisuus.

Elokuvan dialogi on minimaalista. Ennen hiljentymistään
HAL oli ehtinyt sanoa 921 sanaa koko elokuvassa, astronautit
Bowman ja Poole olivat aluksessa ollessaan puhuneet yhteensä
1022 sanaa. HAL:n ääni kuitenkin kantaa visuaalisen eloku-
van keskivaihetta, varsinkin kun elokuvan kierrätetty klassinen
musiikki, Richard Straussin eepinen 'Also Sprach Zarathustra',
Johann Strauss nuoremman wienervalssi 'Tonava kaunoinen' ja
monoliittien läsnäoloa äänellistävät György Ligetin avantgardis-
tiset kuorodissonanssiteokset loistavat aluksessa poissaolollaan.
Bowmania näytelleen Keir Dullean mielestä HAL onkin para-

doksaalista kyllä elokuvan päähenkilö, ja nimenomaan Rainin ”täydellisen” äänisuorituksen takia.

Stanley Kubrick viittasi HAL 9000:n kautta IBM-yhtiöön, mikä tietenkin saadaan vaihtamalla aakkosia yksi kirjain kutakin eteenpäin. Yksi ensimmäisistä äänisynteesikokeiluista olikin IBM 7094 -tietokoneen laulama laulu vuonna 1961. Silloinkin laulu oli nimenomaan ’Daisy’. Kubrick ja Clarke yrittivät kuunnella tulevaisuutta, mutta kulttuuriset viitteet olivat kiinni tietokoneiden lähihistoriassa.

Kubrick mietti elokuvan mystistä loppua pitkään. Metaforisesti, voitettuaan olemassaolon taistelun konetta vastaan, ihminen eteni uudenlaista kontaktia kohti. Kyseessä on (uudelleen) kohtaaminen Maan ulkopuolisten yliveraisten olentojen kanssa. Kuinka se sujui? Kuinka tapahtuman voisi kuvata? Bowman kulkee eräänlaisen tähtiportin tai madonreiän läpi – pitkä ja kokeileva kohtaaminen oli hippien suosiossa psykedeelisyytensä vuoksi – ja herää tahallisen anakronistisessa, ”Ranskan vallankumousta edeltäneessä kuninkaallisessa huoneistossa”, joka on kuin Bowmanin alitajunnan heijastuma. Hän elää koko elämänsä läpi muutamassa hetkessä. Kubrick on kuvannut kohtausta kuin ”eläintarhana”, jossa muukalaiset tarkastelevat Bowmania ja tämän tapoja toimia. Lopulta, vanhana miehenä ja kuoleman hetkellä, Bowmanin vuoteen äärelle ilmestyy jälleen monoliitti. Ollaan uusien myyttien äärellä.

Kenties, kun kone on tullut inhimilliseksi, on ihmisen aika tulla joksikin muuksi. Syntyy tähtilapsi, ihmiskunnan evoluution seuraava aste. Mutta miten tämä yksinäinen olento kommunikoi taustalla siintävän Maa-planeetan ihmisten kanssa? Tarvitaanko evoluution ytimessä olevaa väkivaltaa yhä? Hippi-idealismien huippuvuosina syntynyt elokuva ei välttämättä tarjoa optimismia tässä suhteessa, varsinkin kun sitä edelsi Kubrickin ohjauksista maailmanloppukomedia *Tohtori Outolempi* (1964) ja seurasi ”ult-raväkivaltainen” ja nihilistinen *Kellopeliappelsiini* (1971). Kubrick ei itse nähnyt vuotta 2001, mutta tuolloin ilmestyi hänen suunnittelemansa ja lopulta Steven Spielbergin ohjaama elokuva *A.I. – Tekoäly*. Sekin ottaa ekokriittisesti kantaa ihmiskunnan tuhoon.

Vuosi 2001 on jo historiaa, mutta painimme yhä *2001: Avaruusseikkailun* käsittelemien eloonjäämiskysymysten kanssa – hyvä keinoäly saattaa onneksi tarjota vielä mahdollisen reitin maailmanrauhaan. Mutta kaikuuko esimerkiksi Timo Honkelan visioiman *Rauhankoneen* (2017) ääni tulevaisuudessa HAL 9000:n kaltaisena, tasaisen rauhallisena ja miellyttävänä?

Lähteet

- 2001: *Avaruusseikkailu (2001: A Space Odyssey)*. O: Stanley Kubrick. MGM 1968.
- Booker, Keith: *Alternate Americas: Science Fiction Film and American Culture*. Praeger, Westport 2006.
- Buhler, James; Neumeyer, David & Deemer, Rob: *Hearing the Movies. Music and Sound in Film History*. Oxford University Press, Oxford 2010.
- Dinello, Daniel: *Technophobia. Science Fiction Visions of Posthuman Technology*. University of Texas Press, Austin 2005.
- Gengaro, Christine Lee: *Listening to Stanley Kubrick: The Music in his films*. Scarecrow Press, Lanham 2013.
- Honkela, Timo: *Rauhankone*. Gaudeamus, Helsinki 2017.
- Kagan, Norman: *The Cinema of Stanley Kubrick*. Continuum, London 2000.
- Konzett, Matthias: Sci-Fi Film and Sounds of the Future. Teoksessa Bartkowiak, Mathew J.: *Sounds of the Future. Essays on Music in Science Fiction Film*. McFarland & Company, Jefferson 2010, 100–115.
- Miller, Mark Crispin: 2001. A Cold Descent. *Depth of Field. Stanley Kubrick, film, and the Uses of History*. Geoffrey Cocks, James Dietrick, Glenn Perusek (eds.). University of Wisconsin Press, Madison 2006, 122–145.
- Pezzotta, Elisa: *Stanley Kubrick: Adapting the Sublime*. University of Mississippi, Jackson 2013.
- Vlessing, Etan: Douglas Rain, Voice of HAL 9000 in '2001: A Space Odyssey,' Dies at 90. *Hollywood Reporter* 11.1.2018. URL: <https://www.hollywoodreporter.com>

Monoliittien varjo: Stanley Kubrick, Douglas Rain ja tuntevan koneen ääni

porter.com/news/douglas-rain-dead-voice-hal-9000-2001-a-space-odyssey-was-90-1083429. Viitattu 4.3.2019.

Viitteet

- 1 HAL 9000 elokuvassa *2001: Avaruusseikkailu*, Stanley Kubrick, 1968. Kaikki suomennokset tekijän.
- 2 Teen tällä hetkellä tutkimusta Koneen Säätiön rahoittamassa projektissa *Puhuvat koneet – Elektroninen ihmisääni tunteiden ja itseymmärryksen tulkina 1960–2020*. Koska keskityn tutkimustehtävässäni nimenomaan keinoälyn ja konepuheen tulevaisuuden kuvitteluun audiovisuaalisessa populaarikulttuurissa, Kubrickin elokuva on työni kannalta keskeinen lähde.

*Ruusujen aika: yksilön tarina ja tulevaisuuden kuva*¹

Saara Turunen, valokuvamallina, kemikaliokaupan myyjänä, pikkutuhmien elokuvien ja valokuvien tähtenä esiintynyt nainen on kuollut onnettomuudessa 1976. Vuonna 2012 historioitsija, Historian Instituutin virkamies Raimo Lappalainen löytää Saara Turusen kuvaksi omasta ajastaan, 1960–70-lukujen aikakaudesta. Hän etsii tavallista ihmistä, joka voisi kuvastaa aikaansa dokumenttisarjassa *Menneisyyden kasvot*. Saara Turunen on tavallinen ja yhtä poikkeuksellinen kuin kaikki muutkin. Raimo Lappalaisen inspiraatioksi muodostuu ihastuminen Kuortaneen ydinvoimalan insinööriin Kisse Haavistoon, joka on suoranainen Saara Turusen kaksoisolento. Risto Jarvan *Ruusujen aika* -elokuvan (1969) teemat kulkevat intiimistä ihmissuhdedraamasta kriittiseen yhteiskunnan ja tulevaisuuden kuvaan.

Jaakko Pakkasvirran ja Peter von Baghin, Filminor-elokuvayhtiön ydinjoukon kanssa *Ruusujen aika* -elokuvan käsikirjoittanut Risto Jarva jatkoi yhteiskuntakriittisellä linjallaan, joka oli varsinkin edellisessä *Työmiehen päiväkirja* -elokuvassa (1967) ollut keskiössä. Jarva edustaa suomalaista 60-lukulaista uutta aaltoa, jossa elokuvallinen kokeellisuus yhdistyy oman ajan tarkasteluun ja kritiikkiin. *Ruusujen aika* kurkottaa moneen suuntaan, ja se on myös yksi harvoja suomalaisia science fiction -elokuvia. Sitä voi tulkinnasta riippuen lukea utopiana tai dystopiana tulevaisuudesta, jossa politiikka on tullut tiensä päähän ja ”puolueettomat” asiantuntijat pitävät valtaa hallussaan. Elokuvassa asiantuntijuus ja virkamiesmäisyys yhdistyvät historioitsijan ammattiin, mikä

tekee elokuvasta erityisen kiinnostavan tulkinnan kohteen historiantutkijalle.

Elokuvan idea lähti liikkeelle ajatuksesta, mitä satunnaisesti valittu ihminen voi menneisyydestä kertoa. Miten yksilön avulla voi kertoa historiaa? Lähtöasetelma oli siis hyvin mikrohistoriallinen aikana, jolloin mikrohistoria vasta teki tuloaan. Elokuvan aiheen lähtökohtana on ollut Jarvan vaimon Hilikka Jarvan tädin muotokuva, jonka ohjaaja oli nähnyt ja lähtenyt pohtimaan, mitä kaikkea menneisyyden ihmisestä voi lopultakaan tietää ja millä keinoin:

Ensiksi meillä oli idea siitä, miten joku tutkii kuolleen ihmisen elämää jäljellejääneiden dokumenttien pohjalta. Sitten tuli ajatus, että näkökulma voitaisiin siirtää tulevaisuuteen ja käyttää hyväksi sitä materiaalia, mitä meidän aikamme ihmisestä on olemassa. Ensimmäiset kuvat, joissa kävellään näyttelyssä, ovat vielä jäljellä alkutilanteesta. Oli tarkoitus, että museo-opas kuljettaisi kävijöitä eri aikakausien läpi, ikään kuin huomaamatta menneisyydestä nykyisyyden ohi tulevaisuuteen. Tämä oli tilanne, josta kaikki lähti liikkeelle.

Jarvaa onkin luonnehdittu sittemmin vahvasti juuri yksilöiden kuvaajana. Eero Tammen mukaan tämä Jarvan kiinnostus ihmisiin yksilöinä tekee hänestä ”vivahteikkaan ja haastavan”. Hän ei tyydy jaottelemaan ihmisiä sukupuolen tai luokan mukaan, vaan näkee heidät moniulotteisimmin. Tämän voi ajatella olleen taustalla elokuvan syntyhistoriassa. Hilikka Jarvan omalaatuisia elämänvaiheita eläneen tädin muotokuva oli lojunut kesäpaikan aitassa ja sitä oli käytetty tikkatauluna. Risto Jarva halusi nähdä, mitä on unohdetun, syrjäänjääneen, ehkä myös hävetyn ja salattun takana. Millaisena yksilön elämä näyttäytyy, kun se asetetaan laajempaan kontekstiin, osaksi aikaansa ja erilaisia konteksteja?

Ruusuksen aika tutkii elokuvallisin keinoin menneen ihmisen elämän haltuunottoa; elokuvan lähtöasetelma on siis hyvin historiantutkimuksellinen. Elokuvaan muovautui uudenlainen taso, kun aikatasot päätettiin kerrosta ja luoda elokuvan nykyhetki tulevaisuuteen, vuoteen 2012. Näin elokuvasta tuli samaan

aikaan hyvin intiimi tutkielma yksittäisen ihmisen elämästä ja tieteiselokuva tulevaisuuden maailmasta ja niistä mahdollisuuksista ja mahdottomuuksista, joita vuonna 1968 elokuvaa tehdessä nähtiin olevan edessä.

Elokuva ajassa

Suomalainen elokuvien tuotantokulttuuri mullistui 1960-luvun kuluessa. Elokuvateollisuuden ja etenkin vanhan studiojärjestelmän kriisi oli poikkeuksellisen vakava ja johti näyttelijälakkoon 1963–64. Vanhoista studio-ohjaajista jatkoivat lähestulkoon vain Edvin Laine ja Matti Kassila – muutoin ohjaajapolvi nuorentui ja tilalle tulivat uudenlaista elokuvallista ilmaisua ja kansainvälisiä vaikutteita imeneet kolmekymppiset miehet. Perustettiin uusia tuotantoyhtiöitä ja usein ohjaajat olivat myös elokuviensa tuottajia. Risto Jarvan vuonna 1962 yhdessä Teknillisen Korkeakoulun ylioppilaskunnan ja teekkariystävänsä Jaakko Kolehmaisen ja Ylioppilasteatterin johtajan Jaakko Pakkasvirran kanssa perustama Filminor oli yksi keskeisiä 60-luvun tuotantoyhtiöitä ja sen suojissa syntyivät kaikki Jarvan elokuvat. Vuodesta 1965 vuoteen 1970 asti Jarva oli yhtiön toimitusjohtaja, kunnes hänet nimitettiin taiteilijaprofessoriksi. Tapaturmaiseen kuolemaansa 1977 asti Jarva oli yhtiön pääohjaaja ja sen sielu.² Filminor jatkoi toimintaansa 1990-luvun lopulle asti, kunnes se ajautui konkurssiin 1997. Suomalainen elokuva-ala kriisiytyi voimakkaan 60-lukulaisen uuden aallon jälkeen toistamiseen 70-luvulla, kunnes elokuvasaatiö sai sen uudelleen pystyyn ja muovasi sitä jälleen uuteen suuntaan. Risto Jarva ja Filminor avaavat tärkeän näkymän 60-luvun suomalaisen elokuvan tyypillisiin ja epätyypillisiin piirteisiin. *Ruusujen aika* on omaperäinen esimerkki siitä, mihin persoonallinen, omaa taiteellista päämääräänsä tinkimättömästi eteenpäin vienyt Jarva kykeni suomalaista elokuvaa ohjaamaan.

Elokuvan filmaamisen aikaan Suomen elokuvakenttä oli dynaaminen ja sillä toimivat monet edelleen arvostetut ohjaajat, kuten Mikko Niskanen, Jaakko Pakkasvirta, Maunu Kurkvaara,

Jörn Donner ja erityisesti Risto Jarva. Jarva oli 60-luvun puolivälistä lähtien ohjannut jo useamman elokuvan ja saavuttanut erityistä arvostusta edellisillä *Onnenpeliä* ja *Työmiehen päiväkirja* -elokuvillaan. Vuoden 1968 syksyllä saivat ensi-iltansa muun muassa Edvin Laineen *Täällä pohjantähden alla* ja Mikko Niskasen *Asfalttilamfaat*, luontevasti *Käpy selän alla* ja *Lapualaismorsian* -elokuvien jalanjäljissä kulkenut nuorisodraama, jonka sävy oli kuitenkin tummempi kuin edeltäjiensä. Vuosi 1968 eli elokuvissa pitkään vuoden jälkeenkin, ja vasta seuraavana vuonna ensi-iltansa saanutta *Ruusujen aikaa* voi Sakari Toiviaisen tavoin hyvällä omallatunnolla pitää vuoden 1968 elokuvana.

Ruusujen aika sai ensi-iltansa helmikuussa 1969. Elokuvaa oli siis kuvattu pitkin vuotta 1968 eri paikoissa Helsingissä ja maaseudulla. Elokuvaan tuli mukaan myös autenttista ajan filmimateriaalia, luultavimmin Pariisin mielenosoituksista keväällä 1968; samoin näkyy välähdyksenomaisesti John F. Kennedyn puhe 60-luvun alusta ja mitä todennäköisimmin filmiä Biafran nälänhädän keskeltä. Elokuva syntyi konkreettisesti vuoden 1968 tapahtumien keskellä. Elokuvasa tapahtuva lakkokohtaus, jossa Raimo ja Kisse näkevät tehtaan lakon synnyn televisiosta ja lakon johtaja (alun perin myös Raimon rooliin kaavailtu teatterintekijä ja ohjaaja Kalle Holmberg) ammutaan suorassa lähetyksessä, kuvattiin samana päivänä kun tieto Tšekkoslovakian miehityksestä oli tullut. Läsnäolijat kokivat, että se synnytti tilanteeseen aivan erityisen latauksen – erityisesti kohtaan, missä Holmberg ehtii lausua televisiokameralle sanat: ”Tähän asti meille on tarjottu vain rikkaruohoja, mutta myös meille on olemassa ruusuja”.

Kun elokuvan intiimi aihe yksilön tarinan ympärille oli saanut alkunsa, sitä lähdettiin rakentamaan suhteessa aikaansa ja yhteiskuntaan. Elokuva tehtiin tiiviisti työryhmässä, juoni ja henkilöt rakentuivat Jarvan ja von Baghin työnä, Jaakko Pakkasvirta kirjoitti henkilöiden välisen dialogin.

Poliittisten aatteiden merkitys ja erityisesti ajatus meritokriatiasta, asiantuntijavallasta nousi merkittäväksi. Elokuvasa meritokratia ilmenee ennen muuta historioitsijoiden työn kautta, ja pikkuvirkamiesmäisen olemuksen omaava, viileän analyytii-

Ruusujen aika sai ensi-iltansa 7.2.1969. Elokuvajulisteen keskiössä on kaksoisroolistaan Saara Turusena/Kisse Haavistona Jussi-patsaan saanut Ritva Vepsä. Raimo Lappalaista esitti siihen asti vain teatterissa näytellyt Arto Tuominen. Kuva: Kansallisfilmografia/Elonet.

nen Raimo Lappalainen astuu kehiin. Lappalaisen esikuvina on sanottu olleen kamerataiteen silloisen yliopettajan Raimo Hallaman ja opetusministeriön hallitussihteerin Olli Närväsen. Tekijät halusivat satirisoida uutta 60-lukulaista taidepolitiikkaa ja virkamiesten saamaa valtaa. Lappalainen esiintyy elokuvan lopussakin vielä tiedemiehenä, joka kykenee katsomaan maailmaa neutraalisti ja viileän objektiivisesti. Kaikki sitä ennen tapahtunut asettaa kuitenkin tämän ihanteen täysin kyseenalaiseksi ja Raimon suureksi itsepetoksen uhriksi.

Tekijät ovat myös kertoneet aikansa teoksista, joita he käyttivät inspiraationa. Näitä olivat etenkin Herman Kahnin *Maaailma vuonna 2000* (*The Year 2000: A Framework for Speculation on the Next Thirty-Three Years*, 1964) ja Michael Youngin *Meritokratian nousu* (*The Rise of Meritocracy*, 1958). Kahn (1922–1983) oli yksi aikansa johtavia futurologeja ja johti 1960-luvun alussa perustamaansa Hudson -tutkimusinstituuttia. Vuonna 1967 julkaistu teos esitti monia tulevaisuuden teknologisia innovaatioita ja ennusteita. Kahnin teoriat vaikuttivat keskeisesti myös Yhdysvaltain ydinvoimastrategian kehittämiseen, ja hänen on sanottu olleen yksi Stanley Kubrickin 1964 ohjaaman *Dr. Strangelove* -elokuvan päähenkilön esikuvista.

Brittiläinen sosiologi ja poliitikko Michael Dunlop Young taas julkaisi dystooppisen teoksensa *The Rise of Meritocracy* 1958. Kiistellyssä teoksessa, joka oli hänen väitöskirjansa, ollaan vuodessa 2034 ja yhteiskunnan valtaa pitävät asiantuntijat, jotka ovat ansioillaan nousseet vallankahvaan ja poistaneet vanhat luokkarajat. Yhteiskuntaan on muodostunut asiantuntijavallan eliitti ja ilman oikeuksia oleva kouluttamaton luokka. Satiiri osui brittiläisen koulutuspolitiikan ytimeen ja Young kritisoi elitististä koululaitosta – teoksessa asiantuntijaksi pääsy perustuu pärjäämiseen standardoiduissa älykkyystesteissä. Young tarkoitti teoksensa satiiriksi ja käytti kehittämäänsä meritokratia-sanaa negatiivisena terminä, minkä vuoksi hän olikin myöhemmin pahoillaan, kun sitä alettiin Britanniassa käyttää neutraalina käsitteenä. Muita 1960-luvun ajatteliijoita, jotka vaikuttivat elokuvan teemoihin, olivat vasemmistofilosofi Herbert Marcuse sekä elektronisen

kommunikaation ajatuksen visionääri, maailmankylä-ajatuksen isä, kanadalainen filosofi ja mediateoreetikko Marshall MacLuhan.

Kahnin teos toimi eittämättä inspiraationa erilaisille teknologisille innovaatioille, kuten puhuville koneille, kuvapuhelimille, sähköautoille ja ruoka-automaateille, joista elokuvan materiaalin maailma koostuu. Elokuvan yhdeksi keskeiseksi teemaksi nousee meritokratian kritiikki, ja Jarva sanoi myöhemmin, että siitä tuli kenties liiankin totaalinen elementti elokuvaan: ”Tämä johtunee osittain dramaattisesta konstruktiosta, osittain siitä että ihmisellä on aina taipumus liioitella näitä taustavoimia. Ei siis ole kysymys siitä, että meritokratia olisi totaalinen, vaan siitä että ihmiset ovat sisäistäneet sen.” Jarvan mukaan he lähtivät nimenomaan siitä, mitkä olivat ajassa olemassa olevia tendenssejä ja mahdollisuuksia, eivätkä sinänsä halunneet väittää 2010-luvun maailman todellisuudesta mitään.

Filminorin Kullervo Kukkasjärvi mainitseekin, miten aika-kausi suorastaan vyöryi elokuvan päälle, eikä ennusteita edes ehditty tehdä, kun vuoden 1968 tapahtumat ja mielenosoitukset alkoivat: ”Kaikki mitä yritimme ennustaa tapahtui paljon nopeammin. Olimme aina vain muutamia kuukausia ajasta edellä.” Peter von Bagh onkin sittemmin kommentoinut miten hämmästyttävästi elokuva on ajassaan kiinni: ”On kuin siihen elokuvaan olisi pantu kaikki mitä silloin tiedettiin ja tunnettiin.”

Intiimi taso ja kaksoishenkilön tematiikka

Ruusujen ajasta tuli keskeisesti myös tutkielma naisen ja miehen välisestä valtasuhteesta sekä laajemmalla eksplotiivisella tasolla että yksityisellä ihmissuhteen tasolla. Kaksoisolennon, Kissan ja Saaran yhdennäköisyyden, tematiikka tuo elokuvan hyvin lähelle *Vertigon* tunnelmia, missä etsivä John Ferguson (James Stewart) pyrkii muuttamaan löytämänsä naisen (Kim Novak) aiemman rakkauden kohteensa kaltaiseksi hiuksia, pukua ja kävelytyyliä myöten. Sama tapahtuu *Ruusujen ajassa*. Tämä ei olekaan sat-

tuma, sillä elokuvan kolmanneksi käsikirjoittajaksi tullut Filminorin myöhempi osakas Peter von Bagh teki samaan aikaan pro gradu -tutkielmaansa tästä Alfred Hitchcockin vuonna 1958 ohjaamasta kaksoisroolitutkielmasta ja hullun rakkauden kuvauksesta. Vaikutteita tuli myös Edgar Allan Poen novellista ”The Oval Portrait” (Ovaalinmuotoinen muotokuva/Soikea muotokuva), jossa taiteilijan malli riutuu sitä mukaa kun syntyy hänen koko elinvoimansa vangitseva muotokuva. Novellissa kuvataan linnaan eksyvää matkalaista, joka keskittyy ihaillemaan sen seinillä olevaa naisen muotokuvaa ja perehtyy sen historiaan. Maalaus on taiteelleen omistautuneen miehen tutkielma kauniista, eläväisestä vaimostaan, joka joutuu istumaan monta viikkoa tornikamarissa miehensä mallina. Mies on ”intohimoinen ja kiivas ja äreä” ja unohtuu taiteellisiin haaveisiinsa eikä pysty näkemään, miten nuoren vaimon terveys ja elämänilo riutuu pois. Muut sanovat maalauksen nähtyään sen kertovan paitsi taiteilijan lahjakkuudesta, myös syvästä rakkaudesta vaimoaan kohtaan. Taiteilija lopulta hullaantuu työhönsä ja poimii työnsä värit ja elämänilon vaimonsa poskilta; maalauksesta tulee ”kuin Elämä itse!”, mutta samalla taiteilija huomaa puolisonsa kuolleen.

Samalainen omistavuuden ja vallan tematiikka hallitsee Raimon ja Kissen suhdetta, joka päättyy myös kuolemaan. *Ruusujen aika* on siis kriittisen purevasta yhteiskunta-analyysistä huolimatta myös inhimillisen hullun rakkauden kuvaus, jossa Raimo Lappalainen ajautuu Saara Turusen kaksoisolennon, insinööri Kisse Haaviston lumoon ja muovaa tästä halujensa kohteen häikäilemättömällä tavalla.

Ruusujen ajan naiskuva tai näkemys sukupuolten välisistä suhteista ei silti ole mustavalkoinen, vaikka se onkin tutkielma hyväksikäytön teemasta. Silläkin on merkitystä, että Kisse on ammatiltaan insinööri tai että Historia Instituutin johtaja on nainen. Sukupuolten välisiä suhteita ilmentää myös kuvaus Kissen työpaikalta. Raimo etsii Kisseä ja saa kuulla hänen olevan tauolla. Tauko tarkoittaa työntekijöiden välistä yhteistä pallopeleä, jonka säännöt eivät muistuta mitään tuttua peliä ja jossa fyysisellä kontaktilla, halailulla, syleilyllä ja suutelulla on merkittävä roolinsa.

Raimo Lappalainen löytää Saara Turusesta kasvot menneelle aikakaudelle. Vähitellen Saarasta tulee hänelle kaipuun ja himojen kohde, joka konkretisoituu Saaran kaksoisolennon Kisse Haaviston olemuksessa. Kuva: Filminor/Risto Jarva Seura, KAVI.

Raimo seuraa tilannetta vierestä huvittuneena ja kiinnostuneena, ihaillenkin. Pelin jälkeen naiset ja miehet menevät verhoillisiin suihkukaappeihin, vaeltavat kopista toiseen ja toistensa ohi alastomina. Myöhemmin työporukka viettää iltaa diskossa ja intiimin tanssin pyörteissä. Naiset ja miehet näyttäytyvät näennäisen tasa-arvoisina eikä heillä tunnu olevan normaalia perhe-elämää, joskin diskon seurueessa vilahtaa yhden Kissan työtoverin lapsi. Valtasuhteet eivät silti ole poistuneet, ne asemoituvat eri tavoin sukupuolten välisiin suhteisiin, mutta myös eri yhteiskunnallisessa asemassa olevien ihmisten välille.

Risto Jarvan syvästä kiinnostuksesta naisen asemaan ja sukupuolirooleihin kertoo myös vuonna 1968 ilmestynyt lyhytelokuva *Nainen ja yhteiskunta*³, jonka taustavoimana oli Yhdistys 9:n jäseniä. Elokuvan tuotti yhteistyössä Filminorin kanssa Postisäästöpankki, ja se on kriittinen ja voimakas puheenvuoro 60-luvun lopun suomalaisessa yhteiskunnassa. Elokuva tarkastelee naiselle asetettuja rooleja aina tyttöjen kasvatuksesta van-

huuteen saakka, ja sitä kantaa ajatus miesten ja naisten välisen eron pienuudesta sekä kritiikistä niitä sosiaalisesti ja kulttuurisesti tuotettuja eroja vastaan, joita yhteiskunnassa on esiintynyt kautta historian. Elokuva ottaa huomioon naisten monet roolit, mutta keskittyy ennen muuta äidin työtaakkaan yhteiskunnassa, mikä kumpuaa yhtäältä ansiotyössä käyvän äidin kaksoistaakasta ja toisaalta kotiäidin taloudellisesta epätasa-arvosta ja orjuuden kaltaisesta asemasta. Kotiäidin asema kiteytetään siihen, miten kotona työskentelevää äitiä ja orjaa yhdistää se, että ”molemmat palvelevat herraansa rakkaudella”.

Nainen ja yhteiskunta -elokuva on purevan ironinen, mutta hyvin hienovaraisesti – samaan aikaan se esittää vankkoja huomioita naisten koulutustason noususta, päivähoidon tarpeesta ja vanhenevan naisen näkymättömyydestä yhteiskunnassa. Elokuvan lopuksi luetellaan monia ajan ongelmia, jotka vaativat pikaista ratkaisua ja joita naiset eivät voi yksin ratkaista, vaan siihen tarvitaan myös miesten muutosta: naimattomien naisten asema, naisen sukupuolinen vapautuminen, ansioäitien työtaakka, perheenäitien työtaakka, keski-ikäisten naisten uudelleen koulutus, lastenhoidon järjestäminen. Elokuvan vahva sanoma on, että ihmiset on otettava huomioon yksilöinä, ei sukupuolensa edustajina. Elokuva loppuu paljonpuhuvaan kohtaukseen Linna-mäeltä, missä kiiluvasilmäiset miehet heittävät palloja pudottaakseen kuuluisat vedenneidot altaaseen – kamera tulee lähelle miesten kasvoja ja näyttää heidän ilmeensä, kun he vihdoinkin onnistuvat tehtävässään. Kamera ja elokuva ei voisi olla armottomampi miehiä kohtaan. Naisliike kritisoi pitkin 1970-lukua näitä huvipuiston vetonauloja, mutta vasta 1980 huvitus lopetettiin kokonaan.

Jarva pyrki myös ottamaan naisia mukaan elokuvantekoon. Vaikka elokuvan tuotantomaailma oli hyvin miehinen, löytyy *Ruusujen ajasta* työryhmän jäsenenä ja apulaisohjaajana Titta Karakorpi (joka esitti myös Elinaa *Täällä Pohjantähden alla* -filmatisoinnissa 1968) ja hän toimi myös yhtenä käsikirjoittajana *Nainen ja yhteiskunta* -elokuvassa. Naisten mahdollisuudet elokuvien ohjaajina, käsikirjoittajina ja tuottajina ovat edenneet

hitaasti niin kansainvälisesti kuin Suomessa, joten 1960-luvun maailmassa näillä Jarvan ratkaisuilla voi nähdä laajempaakin merkitystä ja sanomaa.

Suhteutettuna tähän lyhytelokuvaan *Ruusujen ajan* tematiikka vaikuttaa osuvalta. Siinä tutkitaan sukupuolten välisiä suhteita ja kuvataan hyvin suoraan esimerkiksi naisen hyväksikäyttöä kameran edessä, etenkin kohtauksessa missä Raimo vie Kissen vanhan elosteleavan valokuvaajan luokse. Kuvaaja on kuvannut aikoinaan Saara Turusta ja nyt Kisse asetetaan samaan tilanteeseen, kameran eteen, kuvaajan mielihalujen kohteeksi. Raimon ja Kissen suhde kuvataan intiimisti ja aistillisesti, joskin heidän rakastelukohtauksensa Raimon läpinäkyvällä täytetyllä muovisella sohvalla utuisen muovin läpi kuvattuna on nähty myös metaforaksi heidän elämisestään omassa, itse luomassaan kuplassa.

Raimon obsessiivisuus Kissen kaksoisolentomaisuutta kohtaan kasvaa, ja samaan aikaan pariskunnan välit kärjistyvät, kun Kisse havaitsee Raimon todelliset kasvot. Tehtaan lakon syttyessä Raimon yhteiskunnallinen asenne, välinpitämättömyys heikompiaisista kohtaan, selviää Kisselle. Hullu rakkaus kuitenkin pysyy, ja Kisse valitsee uhrautumisen tien, hänen valintansa on olla Raimolle tämän haaveiden Saara. Raimo Lappalaisen *Menneisyyden kasvot* -dokumentin kuvaukset päättyvät toisinton Saara Turusen kuolemanhetkistä, joita Lappalainen dramatisoi vaihtamalla tapahtuman auto-onnettomuudesta junaonnettomuuteen. Kisse ei tottele ohjaajan käskyä, vaan antaa junan töytäistä itseään. Saara Turusen lailla myös Kisse kohtaa ennenaikaisen kuoleman. Ja Raimo Lappalaisen ainoa kommentti on: ”Kävikö kamera?” Sakari Toiviaisen mukaan Raimon ja Kissen kohtalo ilmentää 1960–70-lukujen vieraantuneisuutta sekä elämän tyhjyyden ja todellisen kohtaamisen puutetta.

Elokuvan lopussa humalainen Raimo nukahtaa muovisohvalleen, joka rikkoutuu ja vähitellen tyhjenee kätkien Raimon kuin kelmun sisään. Markku Varjolan mukaan *Ruusujen aika* on Jarvan huikein 60-luvun teos ja erityinen juuri hullun rakkauden kuvauksessaan. Hän rinnastaa elokuvan Jarvan seitsemänteen elokuvaan *Kun taivas putoaa* (1972), elokuvaan sensaatioleh-

Kisse suostuu Raimon viimeiseen kuvaukseen Saara Turusen kuolemasta. Hänen ratkaisuaan voi pitää uhrautumisena, jota edeltää Kissen lähes retorinen kysymys Raimolle: ”Sinun tarvitsee vain valita: haluatko elävän vai kuolleen.” Kuva: Filminor / Risto Jarva Seura, KAVI.

den toimittajasta ja tämän uhrista – molemmat ovat ”kuvauksia mediasta ja manipulaatiosta, miehen vallasta naisen yli, naisen kuvan ja maailmankuvan ehdollistavasta rakentamisesta miehen ehdoilla”, mutta myös ”hullun rakkauden orkestrointeja”. Varjola rakentaa Jarvan elokuvista pareja, joissa samat tematiikat toistuvat ja muuntuvat. Hänen mukaansa Jarvan tuotanto muodostaa johdonmukaisen kaaren, siinä on kahdensuuntaista kronologiaa, ja se kiertyy ikään kuin itsensä sisään: ”Elokuvat asettuvat pareittain ja sisäkkäin, kuin kasvi, joka kiertyy alkuunsa, lähestyy keskipistettään kahdelta suunnalta.”

Tulevaisuuden toiveet ja unet

Risto Jarva itse kommentoi elokuvansa tulevaisuusaspektia:

Katsellessamme menneisyyteen voivat monet asiat tuntua meistä huvittavilta tai kummallisilta, vaikka ne omana aikanaan koettiinkin aivan luonnollisina. Kun mietimme tulevaisuutta, rakennamme mielikuvia, jotka tuntuvat omituisilta, ehkä pelottaviltakin. Useimmiten nämä mielikuvat eivät myöskään sisällä aineksia, jotka auttaisivat kokemaan tulevaisuuden luonnollisena – näkökulma on meidän omamme, nykyajan ihmisen. Siksi monet tulevaisuudenkuvitelmat ovat enemmän pakoa todellisuudesta kuin todellisuuden kuvitelmaa.

Elokuvassakin 2010-luvun maailma on kovin paljon hurraisen, hipahtavan, itämaisyyttä huokuvan ja progejazzin täyteen 60-luvun kuva, jossa aistillisuus ja miesten ja naisten välinen estoton fyysinen läheisyys on arkipäiväistä. Jarvan ja työryhmän luoma maailma ei ole mustavalkoinen; Kukkasjärvenkin mukaan Jarva oli kuvauksissa tarkkana, että miljöön ja tunnelman pitää olla pehmeä, ei kliinisen kylmä tai metallinen. Oli oltava sävyjä ja erilaisia näkökulmia ja elementtejä. Jarvan tuotantoa laajemmin analysoineet ovatkin katsoneet, että hän näki yhteiskunnassa ristiriitaisia ja vastakkaisia kehitystrendejä, eikä häntä voi asettaa yhden -ismin alle. Uusi ja vanha, edistys ja taantumus eivät olleet yksiselitteisiä, vaan, kuten Varjola asian ilmaisee: ”Jarva työryhmineen osasi antaa näille ristiriidoille haastavan ajatuksellisen ja elokuvallisen muodon, joka on elävä ja ajankohtainen vielä tänä päivänä.”

Jarvan elokuvat eivät olisi sellaisia kuin ne ovat ilman musiikkia, joka niitä kantaa. *Ruusujen ajan* tärkeät säveltäjät ovat yli-päättään 60-luvun keskeisimpiä suomalaisia säveltäjiä, joiden ääni kuuluu pitkin vuosikymmenen elokuvatuotantoja. Tässä, kuten *Nainen ja yhteiskunta* -elokuvassakin keskeisin säveltäjä on Otto Donner, mutta mukana on myös muissakin Jarvan elokuvissa lauluja säveltänyt Kaj Chydenius sekä Eero Ojanen. Chydeniuksen elokuvaan säveltämä Arvo Turtiaisen runo ”Näettekö tulevai-

*Elokuvasa kuvataan huuruksia ja aistillisia illanviettoja Raimon kotona.
Kuva: Filminor / Risto Jarva Seura, KAVI.*

suuteen”, joka kuullaan nuoren Arja Saijonmaan laulamana, kie-
too yhteen elokuvan teemoja. Sakari Toiviaisen mukaan se ken-
ties kantaa mukanaan selkeimmin niitä näkemyksiä, jotka Raimo
Lappalaisen toimintaa ajavat. Tulevaisuus on uhkakuva, mutta
samalla sen luomiin mahdollisuuksiin on vahva usko. Tulevai-
suuteen katsomisessa ja toivon ajatuksessa se sopii erin-
omaisesti myös päättämään tämän kokoelman tekstejä yhdestä
yhä yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti merkittävästä vuodesta.

Näettekö tulevaisuuteen?

Minä näen.

Se on toivon kansoittama,
ei mitään muuta kuin toivoa
ja unennäköjä

Merkillinen on tulevaisuuden ranta:
toivolla ja unilla
on siellä ikuiset muistomerkit.

Lähteet

Elokuvat

Ruusujen aika. Ohjaus: Risto Jarva. Käsikirjoitus: Peter von Bagh, Risto Jarva, Jaakko Pakkasvirta. Kuvaus: Antti Peippo. Leikkaus: Jukka Mannerkorpi. Äänitys: Tuomo Kattilakoski. Musiikki: Kaij Chydenius, Otto Donner, Eero Ojanen. Tuotanto: Filminor, Suomi 1969. Dvd-kopion julkaisija: MTV, VLMedia. Kesto: 111 min.

Nainen ja yhteiskunta. Selostajat: Tytti Paavolainen, Reima Kekäläinen. Ohjaus: Risto Jarva. Käsikirjoitus: Risto Jarva, Titta Karakorpi, Anja Koski. Kuvaus: Antti Peippo. Äänitys: Anssi Blomstedt, Tuomo Kattilakoski. Leikkaus: Risto Jarva. Musiikki: Otto Donner. Tuotanto: Postisäästöpankki, Suomi 1968. Dvd-kopion julkaisija: MTV, VLMedia. Kesto: 29 min.

Sähköiset lähteet

Filminor. <https://www.elonet.fi/fi/yhtio/714799>.

Kansallisfilmografia. <https://www.elonet.fi>.

Ruusujen aika. <https://www.elonet.fi/fi/elokuva/117759>.

Risto Jarva Seura, Ruusujen ajan esittelysivu: <http://www.ristojarvaseura.fi/ruusujen-aika/>.

Kirjallisuus

Alapuro, Risto: Yhteiskunnallisuus Risto Jarvan elokuvissa. *Filmihullu* 1/2015.

Fox, Margalit: Michael Young, 86, Scholar; Coined, Mocked 'Meritocracy'. *New York Times* Jan 25 2002. <https://www.nytimes.com/2002/01/25/world/michael-young-86-scholar-coined-mocked-meritocracy.html>.

Kolsi, Eeva-Kaarina: Menestysohjaaja Risto Jarva kuoli vain 43-vuotiaana koko Suomea järkyttäneessä kolarissa. *Ilta-Sanomat* 16.12.2017. <https://www.is.fi/tv-ja-elokuvat/art-2000005483121.html>.

Poe, Edgar Allan: ”Soikea muotokuva.” *Kootut kertomukset*. Suomentanut Jaana Kapari. Teos, Helsinki 2006.

Tammi, Eero: Jarva ja modernin elämän sairaskertomus. *Filmihullu* 2/2005.

Timonen, Lauri & Varjola Markku: Aallonharjalla. *Filmihullu* 2/2005.

Toiviainen, Sakari: *Risto Jarva*. Suomen elokuvatuotkimuksen seura A3, Helsinki 1983.

Toiviainen, Sakari: Vuosi 1968 suomalaisessa elokuvassa. *Filmihullu* 5–6/1998 <https://filmihullu.fi/5-6-1998-vuosi-1968-suomalaisessa-elokuvassa/>.

Varjola, Markku: Jarvan tuotannon rakenne. *Filmihullu* 2/2005.

Viitteet

- 1 Omistan tämän artikkelin äidilleni Marketta Leskelälle (1943–2019), joka tutustutti minut elokuvien maailmaan ja rakasti muun muassa Risto Jarvan elokuvia.
- 2 Jarva kuoli liikenneonnettomuudessa joulukuussa 1977 palatessaan *Jäniksen vuosi* -elokuvan kutsuvierasnäytöksestä. Hän ehti nähdä yleisön myöhemminkin suuresti rakastaman elokuvan *Vatasesta* ja jäniksestä valmiina ja yleisön tyytyväisen reaktion siihen. Paluumatkalla, saatettuaan seurustelukumppaninsa ja työtoverinsa, näyttelijä, valokuvamalli Eija Pokkisen kotiin, taksi jäi äärimmäisen liukkaassa kelissä kuljetusauton alle. Vasta 43-vuotiaan Jarvan kuolema järkytti koko Suomea ja jätti ison aukon suomalaisen elokuvan tulevaisuuteen.
- 3 Lyhytelokuva sai ensi-iltansa helmikuussa 1968 ja sen jälkeen se on esitetty vain kaksi kertaa YLE TV1:n ohjelmistossa samana vuonna 1970.

Kirjoittajat

Marika Ahonen on kulttuurihistorian tohtorikoulutettava Turun yliopistossa. Hänen väitöskirjansa käsittelee populaarimusiikissa rakentuvien tarinoiden eettisiä mahdollisuuksia. Hän tutkii aihetta espanjalaisen laulaja-lauluntekijä Christina Rosenvingen (s.1964) tekijyyden ja musiikin kautta.

Risto Alapuro on sosiologian emeritusprofessori Helsingin yliopistossa. Hän on tutkinut poliittisia ristiriitoja, sosiaalisia verkostoja ja yhdistystoimintaa vertailevasta näkökulmasta Suomessa, Ranskassa ja Venäjällä. 1960-luvun murrosta hän on kirjoituksissaan tarkastellut suhteessa 1900-luvun alun murrokseen. Nämä taas ovat keskeisenä aiheena hänen teoksissaan *State and Revolution in Finland* (1988; suom. *Valtio ja vallankumous Suomessa*, 2017) ja *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933* (1994).

Daniel M. Cobb is Professor of American Studies at the University of North Carolina at Chapel Hill, where he specializes in twentieth-century American Indian history, politics and activism, biography, memory, and global Indigenous rights. In 2017–2018, he held the Fulbright Bicentennial Chair in American Studies at the University of Helsinki. Among his major publications are *Beyond Red Power* (2007), *Native Activism in Cold War America* (2008), and *Say We Are Nations* (2015).

Niko Heikkilä on kulttuurihistorian tohtorikoulutettava Turun yliopistossa. Väitöskirjassaan hän tutkii Ku Klux Klan- ja Musta Pantteri -liikkeitä ja FBI:n vastatiedustelua rodun politiikan ja kulttuuristen merkitysten näkökulmasta.

Annukka Hirvasvuopio-Laiti on saamelainen muusikko ja etnomusikologi, joka valmistelee väitöskirjaansa Norjan Kautokeinnossa Sámi allaskuvlassa (Sámi University of Applied Sciences).

Hän tutkii Järgaleaddji-levy-yhtiön julkaiseman saamenkielisen musiikin lyriikoita levy-yhtiön toimintavuosilta 1974–1987.

Kari Immonen on kulttuurihistorian emeritusprofessori Turun yliopistossa. Hän on erikoistunut historiakulttuuriin ja -politiikkaan sekä kirjoittanut muun muassa Suomen ja Venäjän välisistä suhteista, modernin Suomen historiasta sekä suomalaisen tieteen ja teknologian historiasta.

Tuula Juvonen on naistutkimuksen dosentti ja erityisesti sukupuolentutkimukseen ja queer-tutkimukseen erikoistunut kollegiumtutkija Turun yliopistossa. Hän on tarkastellut homoseksuaalisten rinnakkaiskulttuurien ja yhteisöjen syntymisen edellytyksiä Suomessa erityisesti sotien jälkeisenä aikana sekä homoseksuaalisuuden vähittäistä asettautumista osaksi yhteiskunnan valtavirtaa.

Kari Kallioniemi on musiikkitieteen yliopistonlehtori ja populaarikulttuurin historian dosentti Turun yliopistossa. Hänen yksi tutkimusalueensa on Britannian populaarimusiikin ja -kulttuurin historia, erityisesti toisen maailmansodan jälkeiseltä ajalta, ja siihen liittyvät kansallisuuden ja oikeistolaisuuden ideologiset kysymykset.

Pekka M. Kolehmainen on kulttuurihistorian tohtorikoulutettava Turun yliopistossa. Hänen väitöskirjansa käsittelee rock-musiikin, vapauden ja ”amerikkalaisuuden” käsitteiden kietoutumia yhdysvaltalaisessa poliittisessa mediakirjoittelussa 1980- ja 1990-luvuilla. Erityisesti häntä kiinnostaa ideologioiden ja populaarikulttuurin yhteentörmäykset ja konservatistien kulttuurihistoria Yhdysvalloissa.

Heidi Kurvinen (FT) on tutkijatohtorina Turun yliopiston tutkijakollegiumissa (TIAS). Hän on erikoistunut mediahistoriaan, ja tällä hetkellä hänen tutkimuksensa liittyy suomalaisen feminismin historiaan.

Kimi Kärki on populaarikulttuuriin, erityisesti populaarimusiikin historiaan erikoistunut kulttuurihistorioitsija ja dosentti Turun yliopistossa ja International Institute for Popular Culture -keskuksessa. Hänen tutkimuksellisia painopisteitään ovat kulttuuriteollisuuden kulttuuriperintöön, totalitaristiseen estetiikkaan ja mediaspektaakkeleihin liittyvät kysymykset sekä tieteis-utopioiden ja tulevaisuuden kuvittelun kulttuurihistoria. Lisäksi hän on aktiivinen muusikko.

Maarit Leskelä-Kärki on kulttuurihistorian dosentti ja yliopistonlehtori Turun yliopistossa. Hänen erityisalaansa on biografinen tutkimus, sukupuolihistoria ja kirjoittamisen kulttuurihistoria. Hän on kirjoittanut myös musiikista ja elokuvasta. Tuoreessa teoksessaan *Toisten elämät* (2017) hän tarkastelee elämäkerrallisia käytänteitä ja muotoja.

Katja-Maria Miettunen (FT) on historiantutkija Tampereen yliopistossa. Hän on tutkinut muun muassa suomalaisen 1960-luvun historiakuvan rakentumista sekä historian, muistin ja julkisen muistelun välistä suhdetta.

Rami Mähkä (FT, kulttuurihistoria, Turun yliopisto) on populaarikulttuuriin, mediakulttuuriin ja kulttuuriperintöön erikoistunut tutkija. Hänen viimeaikaisia tutkimuskohteitaan ovat muun muassa kaupallisen viihteen tuotteistaminen ja markkinointi, 1960- ja 1970 -lukujen vastakulttuuri sekä Jimi Hendrix.

Mila Oiva (FT) on kulttuurihistorioitsija Turun yliopistosta, joka on erikoistunut Itä-Euroopan, erityisesti Puolan ja Venäjän, 1900-luvun historiaan. Hän on tutkinut mm. kuluttamista, ulkomaankaupan ja mainonnan kehittymistä sekä populaarimusiikin vastaanottoa sosialistisissa maissa toisen maailmansodan jälkeen.

Marja Pallassalo (FM) on kulttuurihistorian tohtorikoulutettava Turun yliopistossa. Hän valmistelee väitöskirjaa dokumentaarisen elokuvan muutoksesta 1950- ja 1960-luvuilla.

Niina Siivikko (FM) on pohjoissaamelainen kulttuurihistorian väitöskirjatutkija. Tutkimuksessaan hän tarkastelee saamelaiskuvan muodostumista Suomen saamen- ja suomenkielisessä mediassa vuosina 1968–1982. Hänen tutkimusintressejään ovat mm. kulttuurinen omiminen, toiseus, representaatiot ja kieli sekä alkuperäiskansatutkimus.

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran verkkokirjat 2010–2019

32. Holger Weiss, För kampen internationellt! Transportarbetarnas globala kampinternational och dess verksamhet i Nordeuropa under 1930-talet. Sällskapet för forskning för arbetarhistoria och arbetartraditi, Helsinki 2019, 637 s.
31. Työväenkysymyksestä henkilöstöpolitiikkaan. Liiketoiminnan sosiaalinen ulottuvuus – tapaus Partek. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Helsinki 2018, 197 s.
30. Niina Naarminen, Naurun voima. Muistitietotutkimus huumorin merkityksistä Tikkakosken tehtaan paikallisyhteisössä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2018, 427 s.
29. Tehtävänä työväentutkimus, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 30 vuotta, (toim. Jarmo Peltola & Erkki Vasara) Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2018, 300 s.
28. Yrjö Varpio, Suvun musta lammas. Herman Hesekei Holmströmin elämä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 175 s.
27. Rohkea kynä. Syntymäpäiväkirja Maria Lähteenmäelle 9.6.2017. Toimittaneet Oona Ilmolahti ja Sinikka Selin. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 237 s.
26. Oona Ilmolahti, Eheys ja ennakkoluulo. Työväenyhteisön ja kansakouluopettajiston jännitteinen suhde Helsingissä sisällissodasta 1930-luvulle. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 525 s.
25. Anna Rajavuori, Esityksen politiikka. Sosialistinen agitaatio keski-suomalaisella maaseudulla 1906–1908. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 341 s.
24. Andreas McKeough, Kirjoittaen kerrottu sota. Tutkimus vuoden 1918 sodan kerronnallisesta käsittelystä omaelämäkerrallisissa teksteissä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 345 s.
23. Antti Kujala, Vastakkainasettelun yhteiskunnan synty. Syksyn 1905 suurlakko Helsingissä ja muualla Suomessa. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 257 s.

22. *ILMESTYSKIRJA* Vietnamin sodan kulttuurihistoriaa. Toimittaneet Hanne Koivisto, Kimi Kärki ja Maarit Leskelä-Kärki. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 599 s.
21. Niko Kannisto, Vaaleanpunainen tasavalta – SDP, itsenäisyys ja kansallisen yhtenäisyyden kysymys vuosina 1918–1924. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 693 s.
20. Pertti Nurminen, Aatteesta ammatiksi – Puoluetyötä ja punapää-omaa. Julius Nurmisen ja Anna Haverisen (ent. Nurminen) elämä ja toiminta työväenliikkeen järjestöaktiiveina 1900-luvun alkukymmeninä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 462 s.
19. Matias Kaihovirta, Oroliga inför framtiden. En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs ca 1900–1920. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 452 s.
18. ¡NO PASARÁN! Espanjan sisällissodan kulttuurihistoriaa, toimittaneet Hanne Koivisto & Raimo Parikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 464 s.
17. Tauno Saarela, Finnish communism visited. The Finnish Society for Labour History, Papers on Labour History VII. Helsinki 2015, 236 p.
16. Petri Jussila, Tilastomies torpparien asialla. Edvard Gyllingin maatalouspoliittinen ajattelu ja toiminta suurlakon ja sisällissodan välillä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 286 s.
15. Pauli Kettunen, Historia petollisena liittolaisena – Näkökulmia työväen, työelämän ja hyvinvointivaltion historiaan. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 248 s.
14. Tapio Bergholm, Kaksoissidoksen synty. Suomen työmarkkinasuhteiden muotoutuminen 1944–1969. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 270 s.
13. Juuso Marttila, Työ teollistumisen ja arjen rajapintana Strömforsin ja Ramnäsin rautaruukkiyhteisöt 1880–1950. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 283 s.
12. Seppo Hentilä, Bewegung, Kultur und Alltag im Arbeitersport – Liike, kulttuuri ja arki työläisurheilussa. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 288 s.

11. Kulkijapoika on nähnyt sen – Kirjoituksia nykystoriasta, toimitaneet Kimmo Rentola & Tauno Saarela. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 256 s.

10. Leena Enbom, Työväentalolle vai seurahuoneelle? – Työväen vapaa-ajantoiminta, politiikka ja vastarinta 1920- ja 1930-lukujen tehdasyhdyskunnassa. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 262 s.

9. Taina Uusitalo: Elämä työläisnaisten hyväksi. Fiina Pietikäisen yhteiskunnallinen toimijuus 1900–1930. Tutkimus työväenliikkeen sukupuolisidonnaisista käytännöistä. Helsinki 2014, 435 s.

8. Marjaliisa Hentilä: Sovittelija – Matti Paasivuori 1866–1937. Helsinki 2013, 446 s.

7. Elina Katainen: Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus – Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930. Helsinki 2013, 474 s.

6. Kai Hirvasnoro: Päätalon matkassa – Johdatusta Iijoki-sarjaan. Helsinki 2013, 337 s.

5. Jukka Tainio: Tienhaarasta vasempaan – Siperiaan kauppa-asiamieheksi ja Neuvosto-Karjalaan. Helsinki 2012, 196 s.

4. Mikko Majander ja Kimmo Rentola (toim.): Ei ihan teorian mukaan – Kollegakirja Tauno Saarelalle 28.2.2012, Helsinki 2012, 289 s.

3. Hanne Koivisto: Poliitiikkaa, erotiikkaa ja kulttuuritaistelua – Kirjoituksia suomalaisesta vasemmistoälymyydestä 1930-luvulta, Helsinki 2011, 340 s.

2. Sakari Selin: Kun valtiopetos oli isänmaallinen teko – Nuoret sodassa Hitleriä vastaan, Helsinki 2011, 357 s.

1. Jukka Rantala: Suomalaisen opettajan poliittinen orientaatio, Helsinki 2010, 195 s.

Tiedot kirjojen saatavuudesta löytyvät Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran www.sivuilla.fi/julkaisut/muut-julkaisut/

